
Cres
Cat Sci
entia
Vita
Exco-
latur

MIDDELEEUWSCH CHRISTENDOM

DE HEILIGEN-VEREERING

DOOR

DR. F. PIJPER
Hoogleeraar te Leiden.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1911

MIDDELEEUWSCH CHRISTENDOM

MIDDELEEUWSCH CHRISTENDOM

DE HEILIGEN-VEREERING

DOOR

DR. F. PIJPER
Hoogleeraar te Leiden.

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1911

N.V. Boekdr. v/h L. v. Nifterik Hzn., Leiden.

INHOUD

Blz.

Voorrede VII

HOOFDSTUK I.

De onderdom der heiligen-vereering 1

HOOFDSTUK II.

De oorsprong der heiligen-vereering 12

HOOFDSTUK III.

De voornaamste verzamelingen van heiligen-levens, vóór de Legenda aurea 27

HOOFDSTUK IV.

De gulden legende van Jacobus de Voragine 46

HOOFDSTUK V.

De nieuwere verzamelingen van heiligen-levens 54

HOOFDSTUK VI.

De hedendaagsche kritiek der heiligen-levens 66

HOOFDSTUK VII.

De heiligen als zendelingen 85

HOOFDSTUK VIII.

De heiligen als kerkenbouwers en kloosterstichters 100

HOOFDSTUK IX.

Blz.

De heiligen als kerkvorsten en als predikers 116

HOOFDSTUK X.

De strijd der heiligen tegen het vleesch 139

HOOFDSTUK XI.

De strijd der heiligen tegen de boosheid der wereld 151

HOOFDSTUK XII.

De inwendige strijd der heiligen tegen de zonde 160

HOOFDSTUK XIII.

De strijd der heiligen tegen den Duivel en de booze geesten . . 174

HOOFDSTUK XIV.

De wondermacht der heiligen. 189

HOOFDSTUK XV.

De goddelijke bescherming der heiligen. Bestraffing dergenen die de heiligen tegenstaan 217

HOOFDSTUK XVI.

De geloofwaardigheid van mirakelverhalen 227

HOOFDSTUK XVII.

De moraal der heiligen in theorie en praktijk. De heiligen als voorbeelden 253

HOOFDSTUK XVIII.

Beelden- en reliekenvereering. 275

Register. 301

VOORREDE.

De welwillende lezer moge dit boek nemen voor hetgeen het wil zijn: een stukje „cultuurgeschiedenis", of liever eene paragraaf uit de geschiedenis van het godsdienstig-zedelijk leven, die m. i. het belangrijkste deel van de geschiedenis des Christendoms uitmaakt. Ieder die gewerkt heeft in een of meer der 62 folianten, waarin de Bollandisten de levensbeschrijvingen der heiligen hebben uitgegeven, zal begrijpen, dat het onderwerp hier niet uitgeput is. Aan de nawerking bijv. van de niet-Christelijke godsdiensten op de heiligen-vereering der middeleeuwsche Christenen heb ik geen afzonderlijk hoofdstuk gewijd. Wie daar meer van weten wil raadplege de voortreffelijke bladzijden die Hippolyte Delehaye er over geschreven heeft in het werk dat hierachter meermalen wordt aangehaald. Eene bespreking van de redenen die de Protestanten er toe geleid hebben de heiligen-vereering te verwerpen heb ik achterwege gelaten. Daarover is o. a. door mij gehandeld op tal van bladzijden der „Bibliotheca reformatoria", waarheen ik mij veroorloof te verwijzen.

Het zij mij vergund tot lezers en beoordeelaars nog een bescheiden verzoek te richten: dat men zoo vriendelijk zij dit boek niet te beschouwen als een geschikt middel om uit te vorschen, wie of wat de schrijver toch wel is in dogmatisch opzicht. Mijn doel is enkel geweest om geschiedenis te schrijven, niet om onderwijs te geven in de geloofsleer. Ik bestrijd niemand; ik verdedig niemand; ik wensch alleen te mogen verhalen.

Hartelijken dank betuig ik aan mijnen bekwamen jongen vriend Dr. A. Eekhof, Ned. Herv. predikant te Diemen, die een deel van zijnen vrijen tijd, in den regel gewijd aan ernstige studiën betreffende de geschiedenis der Nederlandsche Gereformeerde kerken in N.-Amerika, heeft willen afzonderen om het register te vervaardigen. Met erkentelijkheid gedenk ik de diensten, mij door het personeel der universiteitsbibliotheek alhier bewezen. Bij de correctie der drukproeven heb ik goede hulp ontvangen van mijnen jongsten zoon, G. F. P.

Leiden, 23 Mei 1911. *F. P.*

HOOFDSTUK I.

DE OUDERDOM DER HEILIGEN-VEREERING.

De ouderdom der heiligen-vereering moet wel opklimmen tot het midden der tweede eeuw. Het eerste geslacht der aanhangers van Jezus Christus heeft haar niet gekend, misschien het tweede ook niet. Omtrent het derde is de zaak twijfelachtig. Maar bij het vierde geslacht is zij zeker in zwang geweest. De grens van den tijd waarin zij al en waarin zij nog niet bestond, wordt met vrij groote duidelijkheid aangegeven door Tertullianus. Volgens hem weten de auteurs der Nieuw-Testamentische geschriften nog niets van de zaak. Daarentegen berust zij bij zijne tijdgenooten reeds op de traditie. Neemt men aan, dat de laatste geschriften van het Nieuwe Testament in de eerste helft der tweede eeuw zijn opgesteld, en dat Tertullianus de bedoelde uitlating omstreeks het j. 211 moet hebben nedergeschreven [1]), dan ligt een tijdperk van overgang van ruim een halve eeuw tusschenbeide. Het is wel de moeite waard de woorden van Tertullianus zelven aan te halen. De toenmalige keizer liet onder de soldaten te Rome eene gelduitdeeling houden. Terwijl hunne namen werden afgeroepen, kwamen de manschappen een voor een met een lauwerkrans om het hoofd naar den bevelhebber, om hunne gift in ontvangst te nemen. Doch onder die allen was er een die den krans niet om de slapen, maar in de hand droeg. Dit veroorzaakte groot opzien en gemompel. Hij wordt voor den opperbevelbebber gebracht. Deze ondervraagt hem: „waarom doet

---

1) A. Harnack, *Die Chronologie der alt-christlichen Litteratur bis Eusebius,* Leipz. 1904, Bd. II, S. 280.

gij zoo geheel anders dan de anderen?" „Het is mij niet geoorloofd evenals zij te handelen". „Welke reden hebt gij hiervoor?" „Ik ben Christen". Het vervolg van dit geval is, dat hij in den kerker wordt geworpen en den marteldood te gemoet heeft te zien. Waren er niet meer Christenen onder die soldaten? Ja, maar dezen lieten niets daarvan blijken, doordat zij zich gedroegen als de niet-Christenen, ofschoon zij zeer wel wisten, dat Christenen het verboden achtten zich te bekransen als de heidenen. Dit nu deed Tertullianus naar de pen grijpen om hetgeen zijns inziens lafhartigheid en ontrouw was, met kracht te bestrijden. De tegenpartij vraagt: waar staat geschreven dat wij ons niet mogen bekransen? Dit beroep op het Schriftgezag sluit volgens Tertullianus in, dat zij zelven behooren te bewijzen het Schriftgezag op hunne zijde te hebben. (Hij is dus nog niet gekomen tot het standpunt dat Roomsch-Katholieke godgeleerden innamen in den tijd der Hervorming; dezen beweerden dat een aantal gebruiken en ceremoniën in de Roomsch-Katholieke kerk mochten gehandhaafd blijven als maar vaststond, dat zij in den Bijbel niet verboden waren). Tertullianus gaat verder en doet eene concessie. „Indien al het verbod om zich te bekransen niet in de Schrift te vinden is, zeker berust het op de gewoonte, en deze gewoonte is stellig een uitvloeisel van de traditie". De tegenpartij vraagt: „moet onze verplichting om de traditie te onderhouden, niet evenzeer op grond van de Schrift worden aangetoond?" Hiermede is Tertullianus het verre van eens. „Laat ons onderzoeken, of iedere traditie, waarvan in de Schrift geen gewag wordt gemaakt, niet in acht genomen moet worden". Hij somt nu verscheidene dingen op die de Christenen in praktijk brengen en die alleen op de traditie, niet op de Schrift berusten. In den doop bijv. zweren zij den duivel af; zij zeggen vaarwel aan diens heerlijkheid en aan zijne engelen. Driemaal worden zij ondergedompeld en spreken daarbij meer woorden dan de Heer in het evangelie geboden heeft. Daarna nuttigen zij melk en honig, en ontzeggen zich eene week lang hun dagelijksche bad. Ook in de viering van het Avondmaal houden zij zich niet strikt aan de voorschriften des Heeren. In dit verband volgen nu de woorden waarop het aankomt. „Op den jaardag brengen wij offeranden voor de overledenen, voor de geboortefeesten [der martelaren] (oblationes pro defunctis, pro nataliciis

annua die facimus)". „Als gij uitvorscht wat omtrent deze en dergelijke gebruiken in de Schrift bepaald is, zult gij geen enkele bepaling vinden. De overlevering schiep ze, de gewoonte bevestigt ze, en het geloof bewaart ze (traditio tibi praetendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix)" [1]). Wordt alzoo aan de jaarlijksche viering van de „geboortefeesten" der martelaren d. w. z. aan de opkomende heiligen-vereering geen Bijbelsche grondslag toegekend, in Tertullianus' dagen moet zij reeds geruimen tijd in zwang zijn geweest, daar hij anders niet van „traditie" en „gewoonte" spreken kon. We zijn dus wel gerechtigd om aan te nemen, dat dit gebruik toen hij schreef minstens een zestig jaar oud moet zijn geweest en derhalve moet opklimmen tot het midden der tweede eeuw na Christus.

Dit wordt bevestigd door den brief, waarin de gemeente te Smyrna den marteldood van Polykarpus beschrijft: „De Booze, die het geslacht der rechtvaardigen tegenstaat, heeft de verhevenheid van Polykarpus' martelaarschap aanschouwd, en gadegeslagen hoe onberispelijk zijne houding was van den beginne af, hoe hij gekroond is met de kroon der onverderfelijkheid en den kampprijs glansrijk heeft weggedragen. Hij poogde nu te beletten dat Polykarpus' lichaam door ons zou worden medegenomen, daar toch velen dit begeerden te doen en met dit heilige stoffelijke overschot in gemeenschap wilden blijven. Hij haalde Nicetas, den vader van Herodes, broeder van Alce, over om naar den stadhouder te gaan, en dezen zoo mogelijk te bewegen om dit lichaam niet af te staan. Nicetas deed alzoo, ter verklaring van zijn verzoek zeggende: opdat zij niet, den Gekruisigde verlatende, dezen [Polykarpus] gaan vereeren [2]). Ook de Joden spraken in dien zin, en zij gingen hiermede voort, toen wij op het punt stonden om het lijk uit het vuur te halen. Hierbij vergaten zij, dat het ons onmogelijk zou zijn Christus, die voor de redding der geheele wereld geleden heeft, hij de onschuldige voor de schuldigen, te verlaten, en dat wij geen ander kunnen vereeren. Hem toch, Gods zoon, aanbidden wij [3]), doch de mar-

---

1) Tertullianus, *De corona*, c. 1—4; in zijne *Opera omnia*, rec. F. Oehler, Lips. 1854, p. 223—227.
2) Σέβεσθαι.
3) Προσκυνοῦμεν.

telaren hebben wij lief als leerlingen en navolgers des Heeren, naardat zij dit waardig zijn om de wille van de onvergelijkelijke trouw aan hunnen eigen koning en heer, terwijl het ons te beurt gevallen is met hen gemeenschap te mogen houden, en hunne mede-leerlingen te zijn. De bevelhebber, ziende op de verdeeldheid tusschen de Joden en ons, heeft Polykarpus in het midden geplaatst, en hem, zooals men dit pleegt te doen, verbrand. En zoo hebben wij naderhand zijn gebeente, dat voor ons kostbaarder was dan edelgesteente en meer waard dan goud, opgenomen en geborgen op eene betamende plaats. Daar zullen wij zoo mogelijk samenkomen in blijdschap en verheuging, als de Heer ons zal toestaan den geboortedag van zijn martelaarschap te vieren [1]), tot gedachtenis ook van degenen die voor hem denzelfden strijd gestreden hebben en tot versterking en bereidmaking dergenen die het nog zullen doen" [2]).

Dat het gebruik om in de samenkomsten der christelijke gemeente den sterfdag der martelaren te gedenken, in het midden der derde eeuw reeds eene zekere ontwikkeling verkregen had, blijkt uit een brief van Cyprianus. In zijne dagen moet men reeds gewoon zijn geweest van die sterfdagen geregeld aanteekening te houden, er eene min of meer officieele lijst van te bewaren. Hij wilde toch, dat men hieraan de aanteekening van den sterfdag der „confessoren" of der „belijders" zou toevoegen, d. w. z. van hen die wel getuigenis afgelegd hadden van hun geloof, en daarvoor in den kerker geworpen waren, maar niet ter dood waren gebracht. Stierven zij in den kerker, dan wilde Cyprianus hen met de eigenlijke martelaren gelijkgesteld hebben. Terwijl hij, de bisschop, zelf voor de geloofsvervolging de wijk genomen had, schreef hij over dit onderwerp aan de priesters en diakenen. Hij drukte hun op het gemoed aan de gekerkerden alle hulp te bewijzen die zij maar eenigszins bewijzen konden, inzonderheid voor hunne lichamelijke nooddruft te zorgen. „Immers al zijn zij niet gemarteld, in den kerker lijden zij meer dan in een roemvollen dood geleden wordt. De moed dien zij betoonen, de eer waarop zij aanspraak hebben, zijn wel zoo groot,

---

1) Ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον.

2) *Martyrium Polycarpi*, c. 17, 18, in *Patrum apostolicorum opera*, rec. Gebhardt, Harnack, Zahn, Lips. 1876, T. II, p. 158, 160.

dat zij gerust tot de zalige martelaren mogen worden gerekend". „Hij die zich onder het oog van God bereid betoond heeft om folteringen en den dood te ondergaan, heeft alles geleden wat God wilde dat hij lijden zou". „Van dezulken is gezegd geworden: wees getrouw tot in den dood, en ik zal u de kroon des levens geven". Vooral geldt dit als zij in den kerker gestorven zijn. „Als de bereidheid om alles te ondergaan en de belijdenis in kerker en banden bekroond wordt door den dood, is het roemrijke martelaarschap volkomen bereikt. Teekent verder de dagen, waarop zij heengaan, aan, opdat wij hunne gedachtenis evenals die der martelaren mogen vieren. Het is waar dat Tertullus, onze trouwe en vrome broeder, behalve de belangstelling en de zorgen die hij aan de broeders in daden betoont, en behalve hetgeen hij doet voor hunne lichamelijke behoeften, voortgaat mij te schrijven op welke dagen onze broeders in den kerker door een roemvollen dood ingaan in het onsterfelijke leven. Dientengevolge kunnen hier [1]) door ons op feestelijke wijze gaven en offeranden voor hunne nagedachtenis worden gebracht (celebrantur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum). Als God wil, zullen wij spoedig samen hunne gedachtenis vieren" [2]).

In den „Liber pontificalis", waarvan de oudste redactie volgens Mommsen uit het begin der 7de eeuw zal zijn [3]), maar waarin zeer oude bestanddeelen zijn opgenomen [4]), wordt van meer dan één bisschop van Rome verzekerd, dat hij werk gemaakt heeft van het opteekenen der namen van martelaars. Van Clemens I luidt het: „deze verdeelde de stad in 7 distrikten en droeg aan eenige secretarissen die tot de geloovigen behoorden, op, de voornaamste data betreffende de martelaren ijverig en nauwkeurig na te vorschen"; van Anteros (235, 236): „deze heeft de voornaamste data betreffende de martelaren ijverig door secretarissen laten onderzoeken en ze in de kerk opgehangen"; van Fabianus (236—250): „deze heeft de stad voor de diakenen

1) Nl. in de plaats, waar hij zich verscholen heeft.

2) *Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus*, in zijne *Opera*, rec. G. Hartel, Vindob. 1871, Epist. 12, p. 502 sqq.

3) *Gestorum pontificum romanorum vol. I, Libri pontificalis pars I.*, ed. Th. Mommsen, Berol. 1898 (in de *Monumenta Germaniae*), *Prolegomena*, p. XVIII.

4) Mommsen, *Liber pontificalis, Prolegom.*, p. VIII en XVIII—XXVIII.

in distrikten verdeeld, en zeven subdiakenen aangesteld die met hulp van 7 secretarissen de voornaamste data betreffende de martelaren opnieuw getrouw moesten bijeenbrengen" [1]). De waarde dezer berichten is moeilijk te bepalen, maar geheel waardeloos zijn ze stellig niet. Eene lijst van gedenkdagen der martelaren is overgeleverd uit het midden der vierde eeuw. Zij is eerst afgedrukt door Bucherius [2]) en later door Mommsen [3]). Vrij zeker mag men haar beschouwen als een officieel dokument van de gemeente te Rome. Eigenlijk bestaat het uit twee stukken; het eerste draagt tot opschrift: „Bijzetting der bisschoppen"; het tweede: „Bijzetting der martelaren". Het eerste bevat naar de volgorde van den kalender de sterfdagen van 12 bisschoppen van Rome, met vermelding van de plaats, waar zij begraven zijn. Het loopt van het j. 255 tot het j. 352. In zijnen oorspronkelijken vorm moet het opgesteld zijn tusschen 1 Jan. en 7 Oct. 336; de namen der bisschoppen Marcus († 7 Oct. 336) en Julius († 352) zijn er naderhand bijgevoegd. Het luidt als volgt:

Bijzetting der bisschoppen.			[Deze bisschop is gestorven in]:
27 Dec. van Dionysius	[in de katakombe]	van Callistus	[269].
30 Dec. van Felix	[„ „ „]	van Callistus	[274].
31 Dec. van Silvester	[„ „ „]	van Priscilla	[335].
10 Jan. van Miltiades	[„ „ „]	van Callistus	[314].
15 Jan. van Marcellinus	[„ „ „]	van Priscilla	[304].
5 Maart van Lucius	[„ „ „]	van Callistus	[255].
24 Apr. van Gajus	[„ „ „]	van Callistus	[296].
2 Aug. van Stephanus	[„ „ „]	van Callistus	[255].
26 Sept. van Eusebius	[„ „ „]	van Callistus	[310].
8 Dec. van Eutychianus	[„ „ „]	van Callistus	[283].
7 Oct. van Marcus [in de kerk] van Balbina . . .			[336].
12 Apr. van Julius op de via Aurelia, 3 mijlen buiten de stad in de katakombe van Callistus			[352].

1) *Liber pontificalis*, p. 7, 26, 27.

2) Ae. Bucherius, S. J., *In Victorii Aquitani canonem paschalem commentarius*, Antv. 1633, fol., p. 267 sqq.

3) Th. Mommsen, *Ueber den Chronographen vom Jahre 354*, Leipz. 1850 (uit Bd. I der *Abhandlungen der philol.-hist. Classe der Sächsischen Gesellsch. der Wissenschaften*), S. 631 ff.

Hierop volgt onmiddellijk het tweede stuk, in denzelfden tijd vervaardigd:

Bijzetting der martelaren.

25 Dec. Christus te Betlehem in Judea geboren.

In de maand Januari.

20 Jan. Van Fabianus [in de katakombe] van Callistus;
en van Sebastianus in de katakombe [die naar hem heet ?].
21 „ Van Agnes op de via Nomentana.

In de maand Februari.

22 Feb. Petrus beklimt den bisschopsstoel.

In de maand Maart.

7 Maart. Van Perpetua en Felicitas, in Afrika.

In de maand Mei.

20 Mei. Van Parthenus en Calocerus [in de katakombe] van Callistus, toen Diocletianus voor de 9de maal en Maximianus voor de 8ste maal consul waren [dus in 304].

In de maand Juni.

29 Juni. Van Petrus in de katakomben;
en [overbrenging] van Paulus' [gebeente] uit Ostia, toen Tuscus en Bascus consuls waren [dus in 258].

In de maand Juli.

10 Juli. Van Felix en Filippus [in de katakombe] van Priscilla;
en van Martialis, Vitalis en Alexander [in de katakombe der Jordani];
en van Silanus [in het coemeterium] Maximum. Dezen martelaar Silanus hebben [de aanhangers] van Novatus gestolen;
en van Januarius [in de katakombe] van Praetextatus.
30 „ Van Abdo en Sennen, [in de katakombe] van Pontianus, dat is bij [de herberg van] den gemutsten beer.

In de maand Augustus.

6 Aug. Van Xystus [in de katakombe] van Callistus;
en van Agapetus en Felicissimus [in de katakombe] van Praetextatus.
8 „ Van Secundus, Carpoferus, Victorinus en Severianus [in de katakombe te] Albano;
en van Cyriacus, Largus, Crescentianus, Memmia, Juliana en Smaragdus bij den zevenden mijlsteen op den weg naar Ostia.
10 „ Van Laurentius op de via Tiburtina.
13 „ Van Hippolytus op de via Tiburtina;
en van Pontianus [in de katakombe] van Callistus.
22 „ Van Timotheus, op den weg naar Ostia.
28 „ Van Hermes [in de katakombe] van Basilla op de oude via Salaria.

In de maand September.

5 Sept. Van Acontius, Nonnus, Herculanus en Taurinus in Porto.
9 „ Van Gorgonius, op de via Labicana.
11 „ Van Protus en Iacinctus, [in de katakombe] van Basilla.
14 „ Van Cyprianus, in Afrika. Wordt te Rome gevierd [in de katakombe van] Callistus.
22 „ Van Basilla, op de oude via Salaria, toen Diocletianus voor de negende maal en Maximianus voor de 8ste maal consul waren [d. i. in 304].

In de maand October.

14 Oct. Van Callistus, op de via Aurelia, bij den 3den mijlsteen.

In de maand November.

9 Nov. Van Clemens, Sempronianus, Claudius en Nicostratus „in comitatum” (?).
29 „ Van Saturninus in [de katakombe] van Traso.

In de maand December.

13 Dec. Van Ariston in Porto.

Het aantal der martelaren die in den loop van het jaar herdacht worden, bedraagt 52. Het aantal der dagen die hun gewijd zijn, is 22. Telt men er Christus' geboortefeest, Petrus' verheffing op den bisschopsstoel, en de 12 gedenkdagen voor de bisschoppen bij, dan komt men tot een cijfer van 36 feestdagen voor de gemeente te Rome. Op andere plaatsen zal dit eenigszins verschild hebben. Sozomenus, de geschiedschrijver van het midden der vijfde eeuw, verhaalt van Gaza en hare havenplaats Constantia, dat zij door keizer Julianus den Afvallige tijdelijk onder één bisschop vereenigd zijn geworden, maar te voren ieder haar eigen bisschop hadden, ieder haar eigen geestelijkheid, hare „feestdagen der martelaren" (πανηγύρεις μαρτύρων), en hare „gedenkdagen (μνείας) van de bisschoppen die bij haar geweest waren" [1]). Zoo bezitten wij eene lijst van „feestdagen der martelaren uit Edessa", bewaard in een Syrisch handschrift van het j. 411, doch waarvan de inhoud vermoedelijk ouder is. Het handschrift werd in het j. 1866 voor het eerst, zij het op eenigszins gebrekkige wijze, uitgegeven door W. Wright, naderhand beter door De Rossi en Duchesne [2]). De eerste en grootste helft is gerangschikt naar de volgorde van den Romeinschen kalender; zij bevat martelaren van het geheele Romeinsche rijk en wordt besloten met de woorden: „de martelaren van het Westen zijn ten einde" [3]). Het tweede stuk vermeldt slechts de martelaren die in Perzië gevallen zijn. De inrichting van het eerste en voornaamste deel stemt overeen met die van de lijst der martelaren van de gemeente te Rome, met dit verschil dat niet vermeld wordt waar zij begraven liggen. Ook is het aantal der martelaren belangrijk grooter. In twee opzichten vertoont hier dus de vereering der martelaren eene belangrijke uitbreiding: ten eerste

1) Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, L. V, c. 3, in de editie van H. Valesius, Amstelod. 1700, fol., p. 486.

2) I. B. de Rossi et L. Duchesne, *Prolegomena* voor hunne uitgave van het *Martyrologium Hieronymianum*, in de *Acta sanctorum Novembris*, T. II, P. I, Brux. 1894, p. LII—LXV. De editie van H. Achelis, *Die Martyrologien, ihre Geschichte und ihr Werth*, S. 39—46 (in de *Abhandlungen der kön. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, philol.-hist. Klasse, N. F., Bd. III, Berl. 1901) kan wegens de weglating van den oorspronkelijken Syrischen tekst en de rangschikking van den inhoud naar een bepaald systeem, niet als eene eigenlijke tekst-uitgave gelden.

3) Achelis, a. a. O., S. 31 f.

in de vermeerdering van hun aantal, ten tweede in de grootere uitgestrektheid van het gebied, waaruit zij zijn voortgekomen. Deze uitbreiding heeft zich ook elders ofschoon niet overal in gelijke mate voorgedaan. Het blijkt uit de lijst der martelaren van de gemeente te Karthago, een stuk uit het begin der zesde eeuw, het eerst gedrukt door Mabillon in zijne „Analecta vetera" (Par. 1682), naderhand door anderen [1]). Zij vermeldt 81 feestdagen [2]). Zij is dus tamelijk ver verwijderd van de beknoptheid der lijst van Rome, maar bereikt toch ook niet de uitvoerigheid der lijst van Edessa.

Algemeen bekend is het martyrologium dat op naam staat van Hiëronymus [3]). Men kan aantoonen, dat in dit geschrift de lijst der martelaren van de gemeente te Rome [4]), die van Edessa [5]) en Karthago [6]) verwerkt zijn. Kennelijk is dit of een dergelijk boek in de dagen van Gregorius den Groote bij de gemeente te Rome in gebruik geweest bij de dagelijksche plechtige viering der Mis [7]). Volgens Duchesne zal de oudste redactie van dit boek dagteekenen uit het midden der 6de eeuw [8]). Eene tweede redactie zal volgens hem te Auxerre in Frankrijk bewerkt zijn tegen het einde der zesde eeuw [9]). Volgens Achelis heeft het geen eigenlijken auteur en ook nooit een afgeronden vorm gehad, maar is het allengs in den loop der vijfde en zesde eeuw door verschillende handen bijeengebracht, „aus vielen Quellen zusam-

1) *Kalendarium Carthaginense; hic continentur dies natalitiorum Martyrum, et depositiones Episcoporum, quos ecclesiae Cartagenis anniversaria celebrant,* achter Th. Ruinart, *Acta primorum martyrum sincera et selecta,* Amstelaed. 1713, fol., p. 518 seq. Ook bij De Rossi en Duchesne, *Acta sanctorum Novembris,* T. II, P. I, p. LXX seq., en bij Achelis, a. a. O., S. 19 ff. De laatste handelt S. 22 f. over den ouderdom.

2) Achelis, a. a. O., S. 24.

3) F. M. Florentinius, *Martyrologium D. Hieronymo tribvtvm,* Lucae, 1668, fol. Eene nieuwe, kritische uitgave is bezorgd door De Rossi en Duchesne, in de *Acta sanctorum Novembris,* T. II, P. I, Brux. 1894, p. 1—195.

4) Mommsen, *Ueber den Chronographen vom J. 354,* S. 581.

5) Duchesne in de *Prolegomena* voor het *Martyrologium Hieronymianum,* p. XLVII, L seq.; Achelis, a. a. O., S. 33, 83.

6) Achelis, a. a. O., S. 71.

7) Gregorius Magnus, *Epistolae,* L. VIII, ep. 29, in zijne *Opera omnia,* ed. J. B. Gallicciolli, Venet. 1771, T. VIII, p. 30.

8) Duchesne, *Prolegomena,* p. XLVII, LXXIII sqq.

9) Duchesne, *Prolegomena,* p. XLIII.

mengeflossen" [1]). Volgens den Jezuïet V. de Buck zou het in zijnen gangbaren vorm eerst uit het midden der 8ste eeuw dagteekenen [2]). Het bevat ongeveer 6000 namen! Vele van die namen komen er dubbel in voor of zijn erg verminkt. De inhoud van dit slordig bewerkte boek is in al de martyrologiën der middeleeuwen overgegaan. Het heeft zelfs een grooten invloed uitgeoefend op de bewerking der „Acta sanctorum" door de Bollandisten. De Buck, die zelf tot den kring der Bollandisten behoorde, heeft met groote onverschrokkenheid dien invloed gewraakt, maar hij is hiermede te laat gekomen [3]).

---

1) Achelis, a. a. O., S. 211.
2) Zie bij Achelis, S. 241.
3) Zie bij Achelis, S. 241 f.

HOOFDSTUK II.

DE OORSPRONG DER HEILIGEN-VEREERING.

De heiligen-vereering is ontstaan uit het gebruik der oude Christenen om eens in het jaar eene gedachtenisviering van hunne dooden te houden en uit de onderlinge voorbidding der geloovigen. Op den dag waarop zij het aardsche omhulsel hadden afgelegd, werden de afgestorvenen door hunne familieleden herdacht. Ouders herdachten hunne kinderen of de kinderen de ouders. Hiervan onderscheidde zich de gedachtenisviering van den dood der martelaren in zooverre, dat deze laatste het werk was van de geheele Christelijke gemeente. Sleet de eerste, de gedachtenisviering van familie-betrekkingen, na verloop van een of twee geslachten uit, de laatste hield zich staande en werd weldra van eeuw tot eeuw voortgezet, met dien verstande, dat in verloop van tijd aan de vereering van martelaren die van „belijders" en van andere uitnemende persoonlijkheden werd toegevoegd. Uit de onderlinge voorbidding der geloovigen, waarvan het heilzame voor de Christenen vaststond, vloeide straks voort dat de levenden baden voor de behoudenis der afgestorvenen. Daarnaast hield men zich overtuigd, dat het gebed der zaligen in den hemel, inzonderheid dat der engelen, martelaren, geloofsgetuigen, voor de levenden in verschillende nooden eene krachtige hulp kon zijn. De aanroeping van deze hemelsche gelukzaligen was hiervan het gevolg. Gegeven de waarde die men aan voorbidding hechtte, kan het zelfs geen verwondering baren, dat al spoedig ook aan het gebed van martelaren en andere heilige mannen, zoolang zij nog op aarde verkeerden, eën buitengewone kracht werd toegekend. Hierbij dient opgemerkt dat, terwijl oor-

spronkelijk alle gedoopte belijders van den Christus „heiligen" (ἅγιοι, sancti) hebben geheeten — gelijk de geheele Oud-Christelijke letterkunde ons doet zien — in verloop van tijd het woord „heilige" synoniem is geworden van „martelaar", in dier voege dat beide termen dooreen werden gebruikt van personen, wier gedachtenis door de kerk gevierd werd. Dit is waar te nemen aan de boven besproken lijst van martelaren der gemeente te Karthago [1]).

De onderlinge voorbidding der geloovigen is even oud als het Christendom. De schrijver van den Jakobus-brief zegt tot zijne lezers: „Belijdt elkander de overtredingen, en bidt voor elkander, opdat gij gezond wordt. Veel vermag een krachtig gebed van een rechtvaardige. Elia was een mensch van gelijke natuur als wij, en hij bad vurig, dat het niet regenen mocht; en het regende niet op aarde in drie jaren en zes maanden. En wederom bad hij, en de hemel gaf regen, en de aarde deed hare vrucht uitspruiten" (Jak. V : 16—18). Hoe deze voorbidding in de praktijk wordt toegepast, leert men uit het onmiddellijk voorafgaande: „Is iemand onder u krank, dat hij de oudsten der gemeente tot zich roepe en zij over hem bidden, hem zalvende met olie in den naam des Heeren. En het gebed des geloofs zal den lijder behouden, en de Heer zal hem oprichten, en zoo hij zonden gedaan heeft, het zal hem vergeven worden" (ald., vs. 14 vlg.). Daarentegen stelt de schrijver van den eersten Johannes-brief een geval, waarin de voorbidding van den een voor den ander niet gewenscht is, nl. als deze zich aan eene „zonde tot den dood" heeft schuldig gemaakt. „Indien iemand zijnen broeder ziet zondigen met eene zonde niet tot den dood, zoo zal hij bidden en hem het leven geven, hun die niet zondigen tot den dood. Er is zonde tot den dood; voor deze zeg ik niet, dat hij bidden zal" (1 Joh. V : 16). De auteur van den brief aan de Kolossers verzekert aan zijne lezers: „Van den dag af, dat wij er van gehoord hebben, houden wij niet op voor u te bidden en te smeeken, dat gij vervuld moogt worden met de kennis van zijnen wil" (Kol. I : 9). Hij verzoekt echter te gelijk om voorbidding voor zich zelven: „Volhardt in het gebed, en waakt daarin met dankzegging! Bidt tevens ook voor ons, dat God ons eene deur

---

1) Achelis, *Die Martyrologien*, S. 24.

des woords opene, om te spreken van de verborgenheid van Christus" (ald., IV : 2 vlg.). „Broeders, bidt voor ons", luidt het weder in de brieven aan de Thessalonicensers (1 Thess. V : 25; 2 Thess. III : 1). En de schrijver van den brief aan de Hebreërs laat onder de laatste vermaningen die hij tot zijne lezers richt ook deze hooren: „Bidt voor ons; want wij zijn er van overtuigd, dat wij een goed geweten hebben, daar wij in alles goed willen wandelen. En te meer verzoek ik u dit te doen, opdat ik te spoediger u moge wedergegeven worden" (Hebr. XIII : 18 vlg.). Toen Petrus door Herodes te Jeruzalem in de gevangenis geworpen was, werd dan ook „door de gemeente aldaar om zijnentwil een vurig gebed tot God gedaan" (Hand. XII : 5).

Hiermede is in volkomen overeenstemming, dat in het oudste liturgische stuk waarvan wij kennis dragen, onder vele andere gebeden ook een gebed ten behoeve der gevangenen voorkomt. „Red", zoo klinkt het, „diegenen onzer die in nood verkeeren; erbarm u over de lijdenden, richt de gevallenen op, betoon uw gunst aan degenen die u aanroepen, genees de goddeloozen, breng de dwalenden van uw volk terecht, verblijd de mismoedigen, verlos onze gevangenen" [1]). Tertullianus weet van gebeden door den presbyter bij het stoffelijk overschot van den doode verricht. Hij verhaalt nl. van eene vrouw, die van hare geboorte tot de gemeente behoorde, en na een kortstondig huwelijk stierf. Terwijl de begrafenis op zich liet wachten, werd voor hare zielsrust door een presbyter gebeden (morante adhuc sepultura interim oratione presbyteri componebatur). Bij het eerste woord van het gebed hief zij de handen, die langs hare zijden uitgestrekt lagen, in biddende houding op, en liet ze, toen zij den vrede ontvangen had (condita pace), weder vallen [2]). Dezelfde Tertullianus gewaagt, behalve van de jaarlijksche offeranden voor de dooden, ook van de gebeden te hunnen behoeve die er mede gepaard gaan. Hij doet dit bij de bestrijding van het tweede huwelijk. Zijns inziens verkeert de man die hertrouwde vooral hierom in een dwazen toestand, omdat hij voortgaat voor de

1) Clemens romanus, *Ep. I. ad Corinthios*, c. 59, bij Hilgenfeld, *Novum Testamentum extra canonem receptum*, Lips. 1884, p. 65; vgl. *Constitutiones Apostolorum*, V, 10, ed. De la Garde, Lips. 1862, p. 246; ook Barnabas, *Ep.*, c. 12, bij Hilgenfeld, p. 32.

2) Tertullianus, *De anima*, c. 51, in zijne *Opera omnia*, ed. Oehler, p. 1067.

eerste vrouw gebeden en offeranden te verrichten. Hij komt dus voor God als tusschen twee vrouwen in te staan. Daarenboven moet hij hierbij gebruik maken van de medewerking van een priester, die slechts eenmaal gehuwd mag zijn, en omringd is door weduwen die slechts één man gehad hebben. „Een dubbele reden tot blozen is, dat in een tweede huwelijk twee vrouwen denzelfden man omringen, de eene in den geest, de andere in het vleesch. Want gij kunt de eerste niet haten, voor wie gij zelfs eene eerbiediger genegenheid bewaart, daar zij reeds bij den Heer is aangenomen. Gij zendt gebeden op voor haren geest; jaarlijks brengt gij offeranden voor haar (pro cuius spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis). Gij zult dus voor den Heer staan met evenveel vrouwen als gij in uw gebed gedenkt, en gij zult offeren voor twee, en gij zult die twee doen opdragen door een priester (stabis ergo ad dominum cum tot uxoribus quot in oratione commemoras, et offeres pro duabus, et commendabis illas duas per sacerdotem), gewijd als de man van slechts één vrouw, misschien wel door maagdom geheiligd, omstuwd door weduwen die slechts eens gehuwd geweest zijn. Zult gij dan met vrijen hoofde uw offer doen opklimmen?" [1]) Uit de laatste zinsneden leeren wij, dat de bedoelde jaarlijksche herdenking eene feestelijke handeling was, die niet door den enkeling werd verricht maar waartoe de gemeente of hare vertegenwoordigers medewerkten. Ook elders verbindt Tertullianus gebed èn offerande voor de afgestorvenen. Hij spreekt nl. van de christelijke weduwe die voor de ziel van haren man bidt, lafenis voor hem afsmeekt en deelgenootschap aan de eerste opstanding, en op de jaardagen van zijn verscheiden eene offerande brengt [2]).

Ook Cyprianus spreekt van gebeden en offeranden voor de dooden, of van offeranden alleen voor de martelaren. Eene kerkvergadering heeft het besluit genomen, dat geen Christen een geestelijke tot voogd zal mogen benoemen. Toch heeft zekere Victor den presbyter Geminius Faustinus tot voogd aangesteld. „Als iemand dit toch deed, dan" — zoo schrijft Cyprianus — „is

---

1) Tertullianus, *De exhortatione castitatis*, c. 11, ed. Oehler, p. 424.

2) Tertullianus, *De monogamia*, c. 10, ed. Oehler, p. 441. Vergel. *De testimonio animae*, c. 4, p. 218.

bepaald, dat er niet voor hem geofferd zal worden [nl. in den gewonen kerkdienst], en dat er ook niet [nl. jaarlijks] een feestelijke offerande voor zijne zielsrust zal gevierd worden (non offerretur pro eo nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur). Want wie de priesters en dienaren van Gods altaar heeft willen afroepen, verdient ook niet bij dit altaar in het gebed der priesters genoemd te worden. Daarom moet voor de zielsrust van genoemden Victor geen offerande gebracht worden en te zijnen behoeve in de kerk geenerlei openbaar gebed geschieden" [1]). In zekeren brief, gericht tot „de presbyters, de diakenen en het gansche volk" handelt hij over Celerinus, wiens grootmoeder Celerina gekroond is met de martelaarskroon, wiens ooms van vaders- en moederszijde denzelfden dood gestorven zijn. „Gij herinnert u" — schrijft hij — „dat wij altijd offeranden voor hen opdragen, zoo dikwijls wij het lijden der martelaren en hunne sterfdagen bij de jaarlijksche herdenking vieren" (sacrificia pro eis semper offerimus, quotiens martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus) [2]).

Dat de Christenen in hunne grafschriften den datum van den sterfdag nauwkeurig pleegden te vermelden [3]), moet met de jaarlijksche gedachtenisviering in nauw verband gestaan hebben.

In dezelfde grafschriften worden veelvuldig wenschen uitgedrukt voor het heil der afgestorvenen. Het luidt bijv.: „moogt gij leven in vrede!" of: „Claudius, moogt gij leven in eeuwigheid!" of: „moogt gij leven onder de heiligen!" of: „Xéte, mocht gij leven in God!" of: „de geest van Silvanus leve in vrede, amen!" of: „Eugenius, uw geest verkeere in welzijn!" of: „Juliana Claudiana, mogen rust en vrede uw deel zijn!" [4]) Niet minder sprekend zijn de volgende: „Agatemeris, uw geest zij onder de heiligen"; „Faustina, die in God en Christus heeft geloofd, moge zij zijn met de engelen"! „Bettonius, God zij

---

1) Cyprianus, Epist. 1, c. 2, in zijne *Opera omnia*, rec. Hartel, Vindob. 1871, p. 466 seq.

2) Cyprianus, Ep. 39, 3; in de genoemde editie, p. 583.

3) E. Le Blant, *L'épigraphie chrétienne en Gaule et dans l'Afrique romaine*, Par. 1890 (uitg. van het Ministère de l'instruction publique), p. 7 s.

4) Verscheidene zulke opschriften in photogravure bij Roller, *Les catacombes de Rome*, Par. 1879, T. I, Pl. XXXII. Andere bij P. Syxtus, O. C. R., *Epigraphia*, Rom. 1909 (*Notiones archaeologicae christianae*, Vol. II, P. I), p. 94 sqq.

met uwen geest!" „Dierbare Cyriacus, mijn lieve zoon, moogt gij leven in den heiligen geest!" „De vrede van God en Christus zij met Faustinus Atticus!" „Antonia, geliefde ziele, in vrede, de Heer verkwikke u!" „Ammerinus aan Rufina, zijne dierbare echtgenoote, de Heer verkwikke uwen geest!" „Nicephorus, geliefde ziele, moogt gij zijn in de oorden der verkwikking!" [1]) Soms drukt men zich uit in positieven vorm, bijv.: „gij zult leven in God" [2]), of: „hij zal opstaan met de heiligen" [3]).

In de oudste liturgiën die ons zijn overgeleverd komen gebeden voor de dooden (super defunctos) voor. De offeranden waarvan Tertullianus en Cyprianus spreken, vindt men hierin terug. In het „sacramentarium" dat is toegeschreven aan paus Leo I treft men bijv. de volgende gebedsformulieren aan: „Almachtige, eeuwige God, die aan Uwe getrouwen levensherstel na den dood hebt geschonken, wil, bidden wij, genadiglijk toestaan, dat de ziel van Uwen knecht (N. N.), na verzoening te hebben ontvangen van al hare zonden, rust moge genieten in het deelgenootschap aan Uwe verlossing.

Offeranden brengen wij U, o Heer, met een nederig smeekgebed, dat de ziel van Uwen knecht (N. N.), om de wille van dit vrome, verzoenende dienstbetoon, duurzame ontferming moge verwerven.

Wij bidden U, o Heer, neem de offerande van Uwen knecht (N. N.), welke hij U brengt voor de ziel van Uwen knecht (N. N.), genadiglijk aan, en vergun in de mildheid Uwer ontfermingen, dat alles waaraan hij zich in zijn verkeer op aarde heeft schuldig gemaakt, door dit offer moge worden schoongewasschen, en dat hij, bevrijd van de banden des doods, waardig worde over te gaan tot het leven".

Ten behoeve van een afgestorvene die boete heeft willen doen, maar hierin door den dood verhinderd is, wordt gebeden:

„Almachtige en barmhartige God, in wiens hand onze adem is, wij bidden U, bevrijd de ziel van Uwen knecht (N. N.) van al hare zonden, opdat de vrucht der boete, welke hij begeerd

---

1) Deze en dergelijke opschriften verzameld bij Roller, l. c., Pl. XXXIII.
2) Ald., Pl. XXXIII, No. 6.
3) Opschrift No. 419 bij E. Le Blant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule*, Par. 1865, T. II, p. 81. Andere voorbeelden bij P. Syxtus, *Epigraphia*, p. 96 seq.

heeft te verwerven, niet door een onverwachten dood voor hem verloren ga.

Heer, wij bidden U, dat het brengen van deze offerande voor de ziel van Uwen knecht (N. N.) U voldoe, dat hij de vergiffenis van zonden, welke hij heeft begeerd, moge vinden, en dat hem, ofschoon de stem hem heeft ontbroken om te spreken, wegens dit offer worde toegerekend alsof hij de verlangde boetedoening inderdaad volbracht had".

Voor den bisschop (van Rome) smeekt men:

„Wij bidden U, o Heer, bescherm ons door de tusschenkomst van Uwen zaligen martelaar Laurentius, en voeg de ziel van uwen knecht (N. N.) bisschop, toe aan de vergadering uwer heiligen". „Wil, Heer, de offeranden genadiglijk gadeslaan, die wij aan Uwen heiligen naam ter eene zijde brengen voor de eer van Uwen zaligen martelaar Laurentius, en die wij ter andere zijde voor de rust van Uwen knecht (N. N.) bisschop met smeekgebeden opdragen" [1]).

In het „sacramentarium Gelasianum" vindt men aan het slot zeer uitvoerige gebeden voor de dooden, zoo uitvoerig, dat het niet doenlijk is ze hier aan te halen. Slechts met één gebed worde volstaan:

„Heilige Heer, almachtige Vader, eeuwige God, wij smeeken U ootmoedig voor de ziel van Uwen knecht (N. N.), dien gij uit deze wereld tot U hebt doen roepen, dat het U behage, o Heer, hem toe te laten in de oorden van licht, verkwikking en rust. Het worde hem vergund de poorten der hel en de wegen der duisternis voorbij te gaan; dat hij moge vertoeven in de woningen der heiligen en in het heilige licht, dat gij eertijds aan Abraham en zijn zaad hebt beloofd; dat zijner ziele geen letsel geschiede; maar, als de groote dag der opstanding en der vergelding komt, behage het U dan, o Heer, hem te doen opstaan met Uwe heiligen en uitverkorenen; scheld hem kwijt overtredingen en zonden tot aan den laatsten kwadrant, opdat hij met U het leven der onsterfelijkheid en het eeuwige koninkrijk moge verwerven" [2]). Overeenkomstige gebeden worden in

1) *Sacramentarium Leoni tributum*, in *Leonis magni opera*, cur. P. et H. Ballerinii, Venet. 1756, fol., T. II, col. 134—137.

2) *Sacramentarium Gelasianum, Orationes post obitum hominis, Orat. ante-*

andere liturgische geschriften, zooals in de Mozarabische liturgie [1]), in Syrische, monophysitische liturgiën [2]), en elders [3]) aangetroffen. Men houdt zich overtuigd, dat de afgestorvenen de gebeden te hunnen behoeve van hunne nagelaten betrekkingen en vrienden begeeren. In de grafschriften wordt soms de doode sprekende ingevoerd. Hij doet dan een verzoek om die voorbidding. Aldus in het grafschrift van Agape in de katakombe van Priscilla, dat uit de 2de eeuw heet te dagteekenen: „Ik bid u, broeders, als gij hier komt, te bidden; richt uwe vurige smeekingen tot den Vader en den Zoon; gedenkt Agape, die u dierbaar was; opdat de almachtige God haar in eeuwigheid beware" [4]). In eene inscriptie te Narbonne wordt gevraagd om de voorbidding der gemeente: „Allen gij die tot de kerk zult komen, bidt voor den zondaar Odroarius, presbyter, opdat de Heer zich uwer ontferme in den dag des Oordeels. Amen" [5]). De hoofdinhoud eener inscriptie in het museum van St. Jan van het Lateraan, is deze: „Aan mijne geliefde vrouw Lucifera. Wegens hare groote beminnelijkheid heeft zij haren echtgenoot Maximus des te meer in rouw achtergelaten. Daarom heeft zij verdiend, dat dit opschrift aan haar gewijd wordt, opdat ieder der broeders die dit gelezen heeft God bidde, dat haar heilige en onschuldige geest bij den Heer worde opgenomen" [6]). In het grafschrift van Abercius van Hiëropolis, uit den aanvang der tweede eeuw, komen tegen het einde deze regels voor: „Dit heb ik Abercius bij mijn leven doen schrijven, toen ik 72 jaren oud was. Wie dit ziet, bidde voor Abercius" (*εὔξαι ὑπὲρ Ἀβερκίου*) [7]).

---

quam ad sepulchrum deferatur, bij Migne, *Patrologiae cursus completus, Series latina*, Par. 1879, T. 74, col. 1233 seq.

1) *Saeculum VII. Liturgia Mozarabica secundum regulam beati Isidori, Missale mixtum*, bij Migne, *Patrologiae series latina*, Par. 1862, T. 85, col. 1022, 1024.

2) *Liturgia sancti Ignatii*, en *Liturgia Philoxeni*, bij E. Renaudot, *Liturgiarum orientalium collectio*, ed. 2a, Francof. ad M., 1847, 4o, T. II, p. 221, 304.

3) Zie de plaatsen aangehaald door E. Le Blant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule*, Par. 1865, T. II, p. 81, 85, 87.

4) Opschrift in versvorm, afgebeeld bij Syxtus, *Epigraphia*, p. 112.

5) Bij Syxtus, p. 113.

6) Opschrift in afbeelding bij Syxtus, p. 113; in *I monumenti del Museo cristiano Pio-Lateranensi, riprodotti di* O. Marucchi, Milano, 1910, in-fol., Tav. LII.

7) Opschrift in het „Leven van Abercius", bij J. F. Boissonade, *Anecdota graeca*, Paris. 1833, Vol. V, p. 487. Harnack houdt dit voor afkomstig uit een

Oud is het geloof in de voorbidding der zalige afgestorvenen voor de aarde-bewoners. In het tweede boek der Makkabeën is sprake van den propheet Jeremia, die gestadig bidt voor zijn volk en voor de heilige stad (2 Makk. XV : 14). De engel Raphaël verzekerde volgens een ander Joodsch geschrift aan Tobias: „toen gij en uwe schoondochter Sara badet, heb ik dat reukoffer uws gebeds voor het aangezicht des Heiligen gebracht" (Tob. XII : 13).

In een der gebeden, in het voorafgaande aangehaald uit het „sacramentarium" van Leo I, is sprake van de „tusschenkomst" of de voorbidding van den zaligen martelaar Laurentius. Deze voorbidding van de dooden voor de levenden, van de heiligen en martelaren die zich in het hiernamaals bevinden voor degenen die op aarde zijn achtergebleven, bekleedt in de gedachtenwereld der oude Christenen eene belangrijke plaats. Ja, men verlangt haar van de martelaren, terwijl zij nog aan deze zijde van het graf verkeeren. Men ontmoet dit reeds in Thekla-akten. Tryphena nam Thekla in haar huis, in het vooruitzicht dat deze nogmaals tegen de wilde dieren zou moeten strijden. De overleden dochter nu van Tryphena verscheen aan hare moeder in den droom. „Mijne moeder", zeide zij, „laat Thekla, de vreemdelinge, mijne plaats bij u bekleeden, want zij vermag, als zij bidt, mij te verplaatsen naar het oord der rechtvaardigen". Toen Tryphena wakker werd, gedacht zij aan de woorden van hare dochter Phalkonilla. „Tweede dochter", zeide zij tot Thekla, „bid uwen God, dat Phalconilla eeuwig moge leven; want dit heeft zij mij in den droom gevraagd". Toen Thekla dit gehoord had, maakte zij geenerlei tegenwerping, maar hief hare handen en stem op, en zeide: „God, zoon van den waarachtigen God, geef aan Tryphena naar haren wil, dat hare dochter eeuwig bij U moge leven" [1]). De martelares Perpetua verhaalt van zich zelve, dat zij in de gevangenis gebeden heeft voor haar broertje

---

kring, waarin heidensche en Christelijke elementen vermengd waren. Zie zijn: *Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius*, Leipz. 1904, Bd. II, S. 183.

1) *Martyrium Theclae*, c. 25, bij J. E. Grabius, *Spicilegium SS. patrum*, Oxon. 1714, T. I, p. 108 seq.; in de *Acta Apostolorum apocrypha*, ed. R. A. Lipsius et M. Bonnet, Lips. 1891, P. I, p. 255 seq.

Dinocrates, die op 7-jarigen leeftijd aan eene verschrikkelijke ziekte gestorven was. In den nacht had zij een gezicht, waarin zij Dinocrates aanschouwde komende uit eene donkere plaats, waar meer personen zich bevonden. Hij werd gekweld door eenen brandenden dorst, zag er vuil en bleek uit, en had een wond in het gelaat. Er was een bekken vol water, maar waarvan de rand zoo hoog was, dat het knaapje er niet bij kon. Nadat zij nacht en dag voor hem gebeden had en tranen vergoten, viel haar een nieuw gezicht te beurt. Het donkere oord was nu licht geworden; Dinocrates gereinigd, wèl gekleed en verkwikt. Voor de wonde was een litteeken in de plaats gekomen. De rand van het bekken was thans zoo laag, dat hij er met volle teugen uit drinken kon. „Daarna" — aldus Perpetua — „ging hij vroolijk spelen, gelijk kinderen doen, en ben ik wakker geworden. Toen begreep ik, dat hij uit het oord der boetedoening was overgebracht" [1]). Eusebius verhaalt van de martelares Potamiena, die in de dagen van keizer Severus te Alexandrië tegelijk met hare moeder Marcella werd omgebracht. Zij muntte niet alleen uit door geestesgaven, maar ook door buitengewone lichaamsschoonheid. Dientengevolge stond haar gevoel van schaamte en kieschheid aan gruwelijke folteringen bloot. De rechter dreigde haar over te geven aan den moedwil der gladiatoren. Bij de terechtstelling werd zij beleedigd door de vuile taal der omstanders. Gelukkig werd zij beschermd door den officier Basilides, die deze terechtstelling te leiden had, en haar groote menschlievendheid betoonde. Zij spoorde hem aan goeden moed te hebben. Immers, als zij zou zijn heengegaan, zou zij tot haren Heer bidden, en de vergelding voor hetgeen hij haar aangedaan had zou niet lang uitblijven. Weldra bleek, dat ook Basilides Christen geworden was, en werd hij op zijne beurt deswege vervolgd. Hij verklaarde nu aan zijne mede-christenen, dat Potamiena op den derden dag na haar martelaarschap hem verschenen was. Zij had eene kroon op zijn hoofd geplaatst, en gezegd, dat zij om zijnentwil tot den Heer gebeden had, dat haar gebed ver-

---

1) *Passio ss. Perpetuae et Felicitatis*, c. 7, 8, bij Ruinart, *Acta primorum martyrum sincera*, Amstelaed. 1713, p. 961; bij J. Armitage Robinson, *Texts and studies*, Cambridge, 1891, Vol. I, No. 2, p. 73, 75.

hoord was geworden, en dat hij over niet langen tijd in hoogere gewesten zou worden opgenomen [1]).

De voorbidding van de heiligen en martelaren in den hemel ten bate van de achtergebleven geloovigen zoowel in het leven als in den dood vormen de schering en den inslag van belangrijke gedeelten der sacramentariën die op naam staan van de pausen Leo I en Gelasius. De hoofdinhoud toch van de gebedsformulieren voor de gedenkdagen der heiligen beweegt zich om hun middelaarschap, hunne tusschenkomst ten bate der biddende geloovigen. Uit het „sacramentarium Leoninum" is ons reeds een voorbeeld bekend, dat met vele zou kunnen worden vermeerderd. Men leest daar o. a. deze bede: „Almachtige God, wij bidden u, geef, dat, gelijk Gij de overwinningen Uwer martelaren over de geheele wereld doet verkondigen, wij door Uwen bijstand overal hunne tegenwoordigheid mogen gevoelen". „Wij bidden U, Heer, dat de heilige martelaren ons èn door hunne namen en door hunne gebeden mogen te hulp komen. Het gebed van Clemens hebbe de strekking om ons barmhartigheid (clementiam) in te prenten, dat van Felicitas om ons gelukkig (felices) te maken" [2]).

Het geheele tweede boek van het „sacramentarium Gelasianum" is gewijd aan de „gebeden voor de geboorte-dagen der heiligen" [3]). Reeds op den eersten gedenkdag, dien van St. Felix, luidt het: „Wij bidden U, Almachtige, geef, dat de zalige Felix die door Uwe genade overwonnen heeft, te onzen behoeve bij U een geschikte bemiddelaar zij" (idoneus interventor)" [4]). Op den volgenden gedenkdag, dien van den heiligen Marcellus belijder, wordt gebeden: „Verhoor, o Heer, de smeekingen, die wij tot U opzenden op den feestdag van bisschop Marcellus, Uwen heiligen belijder, die verdiend heeft op waardige wijze Uwen wil te doen,

---

1) Eusebius, *Historia ecclesiastica*, L. VI, c. 5; in de ed. van H. Valesius, Amstelod. 1695, p. 168 seq. Vergelijk de geschiedenis der martelares Theodosia, bij Eusebius, *De martyribus Palaestinae*, c. 7, in de *Historia ecclesiastica*, ed. Valesius, p. 268.

2) *Sacramentarium Leoni tributum*, in *Leonis magni opera*, Venet. 1766, T. II, col. 84, 145. Zie verder : col. 146, 154 en passim.

3) In de uitgave van Migne, *Patrologiae series latina*, Par. 1879, T. LXXIV, col. 1155—1190.

4) *Sacramentarium Gelasianum*, L. II, l. l., col. 1155.

en spreek ons, wegens zijne verdiensten (ejus intercedentibus meritis) vrij van alle zonden. Wij bidden U, almachtige God, geef, dat wij, die de gedachtenis vieren van den zaligen bisschop Marcellus, uwen belijder, door zijne tusschenkomst bij U mogen geholpen worden (ejus apud te intercessionibus adjuvemur). God, belooner der getrouwe zielen, schenk ons, dat wij door de gebeden van den zaligen Marcellus, belijder en bisschop, wiens verheven feest wij vieren, vergiffenis mogen verwerven" (beati Marcelli precibus indulgentiam consequamur)" [1]). Het volgende gebedsformulier, dat voor den „geboorte-dag van Fabianus", houdt o. a. in: „Heer, wij bidden U, dat ons nabij zij de heilige smeeking van uwen zaligen Fabianus, bisschop en martelaar, die ons duurzaam bevrijde van aardsche neigingen en ons verlangen naar de hemelsche heerlijkheid vervulle". „Wij bidden U, o Heer, dat de tusschenkomst (intercessio) van uwen martelaar en bisschop Fabianus onze offeranden aanbevele, en dat zijn verheven gedrag ons bij U welbehaaglijk make" (nosque ejus veneratio tuae majestati reddat acceptos). „Wij hebben, o Heer, op den feestdag van den heiligen Fabianus de hemelsche sacramenten tot ons genomen, en wij bidden u, wil ons om zijne voorbidding schenken (cujus suffragiis largiaris), dat wat wij tijdelijk genieten, ons tot eeuwige vreugd verstrekke" [2]). Desgelijks wordt op den feestdag van St. Agnes, die nu volgt, gebeden: „Heer, wij bidden U, dat de heilige geheimenissen die wij genoten hebben, en de verheven tusschenkomst der zalige Agnes (beatae Agnae intercessio veneranda) ons mogen te hulp komen" [3]). Op dezelfde wijze gaat het voort, van feestdag tot feestdag, van het begin des jaars tot het einde [4]). Het verdient opgemerkt te worden, dat van de heiligen in den hemel hier steeds gesproken wordt in den derden persoon. Doch er kunnen voorbeelden worden bijgebracht, dat de dooden in het algemeen en de heiligen en martelaren in het bijzonder al vroeg regelrecht en in den eer-

---

1) *Sacramentarium Gelasianum*, L. II, col. 1156.
2) Ibidem, col. 1157.
3) Ibidem, col. 1158.
4) Met het bovenstaande in overeenstemming is de uitlating van Victricius (tijdgenoot van Ambrosius), *De laude sanctorum*, § I, 1, bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii*, Brux. 1783, T. I, p. 419: haec nostra sit apud Sanctos prima petitio, ut peccata nostra pia miseratione advocationis excusent.

sten persoon worden aangeroepen. Deze voorbeelden worden ontleend aan de oud-christelijke opschriften. Men leest daar bijv.: „Anatolius heeft dit gemaakt voor zijnen beminden zoon, die 7 jaren, 7 maanden, 20 dagen hoeft geleefd. Uw geest ruste wel in God, en bid voor uwe zuster" (petas pro sorore tua) [1]. „Bid voor uwe ouders" (pete pro parentes tuos) [2]. „Sabbatius, lieve ziele, bid en smeek voor uwe broeders en makkers" (pete et roga pro fratres et sodales tuos) [3]. „Aurelius, Agapetus en Aurelia Felicissima aan hun waardigste pleegkind Felicitas, die geleefd heeft 30 jaren en 6 [maanden]; en bid voor Celsinianus, uwen echtgenoot" (pete pro Celsinianu coniugem) [4]. Veelvuldig richten de achtergebleven ouders zulke verzoeken tot hunne kinderen. Met aandoenlijke klaarheid spreekt hierover een opschrift te Rome in de Grieksche taal: „Anatolis, onze eerstgeborene, die ons slechts voor korten tijd geschonken werdt, bid voor ons" (*εὔχου ὑπὲρ ἡμῶν*) [5]. „Gij, Petronius, hebt uw lichaam aan de aarde, uwen geest aan Christus overgegeven. Want de zielen der rechtvaardigen worden bestraald door hemelsch licht. Zij bewonen de gewesten boven de sterren en verheugen zich in den aanblik van den ganschen kosmos. Geliefde zoon, gedenk onzer, zie hierheen" (memor hinc aspice nostri) [6]. Dan weder klinkt het in het Grieksch: „Hier rust de onschuldige jongeling Dionysius, met de heiligen. En gedenk onzer in uwe gebeden, en desgenen die dit gebeiteld en geschreven heeft" (*μνησκέσθε δὲ καὶ ἡμῶν ἐν ταῖς ἁγίαις ὑμῶν προσευχαῖς*) [7]. Soms vereenigt de levende een verzoek voor zich zelven met een wensch voor den doode, zooals in een opschrift in de katakombe van St. Domitilla: „leef in vrede en bid voor ons" (pete pro nobis) [8]. Elders

1) Opschrift in het Museum van het Lateraan, pila VIII, n. 19, afgebeeld bij Syxtus, *Epigraphia*, p. 115; in *I monumenti del Museo cristiano Pio-Lateranense, riprodotti di* O. Marucchi, Tav. LI.

2) Bij L. Perret, *Catacombes de Rome*, Par. 1851, T. V, pl. XXXI, n. 88; bij Syxtus, p. 115. De lezer zij indachtig, dat de orthographie der opschriften dikwijls zeer afwijkt van de bekende voorschriften der grammatica.

3) Opschrift bij R. Fabretti, *Inscriptionvm antiqvarvm explicatio*, Romae, 1702, fol., p. 738, n. 488; bij Syxtus, p. 115.

4) Bij Perret, l. c., T. V, pl. XXVII, n. 60.

5) Bij Perret, l. c., T. V, pl. LXVI, n. 11.

6) Bij Ant. Bosio, *Roma sotterranea*, Roma, 1632, fol., p. 400.

7) Bij Perret, l. c., T. V, pl. XLIV, n. 3.

8) Afgebeeld bij Syxtus, p. 117.

leest men: „Januaria, geniet verkwikking en bid voor ons" (roga pro nos)[1]. „Vincentia, in Christus, bid voor Phoebe en voor haren echtgenoot" (petas pro Phoebe)[2]. „Atticus, uw geest verkeere in welzijn; bid voor uwe ouders" (ora pro parentibus tuis)[3]. Nog eenige andere opschriften worden door Syxtus hierbij te pas gebracht, waarvan echter de bewoordingen te onzeker zijn om er gevolgtrekkingen uit te maken[4]. Het verdient wel te worden opgemerkt, dat het aantal opschriften met den bedoelden inhoud uiterst gering is in vergelijking van de duizendtallen opschriften van anderen aard. Dit geldt ook van de inderdaad weinig talrijke inscriptiën, waarin de levenden zich regelrecht wenden tot de heiligen in engeren zin of de martelaren, die zich bevinden in het hiernamaals. Zij ontbreken echter niet. Een voorbeeld geeft het volledig bewaarde grafschrift uit de nabijheid van Aquileja: „Aan Aurelia Maria, in heilige jeugdige onschuld henengaande naar de rechtvaardigen en uitverkorenen, in vrede. Welke leefde 17 jaren, 5 maanden, 19 dagen. Verloofd aan Aurelius Damas gedurende 25 dagen. Aurelius Janisireus, oud-gediende, en Sixtilia, hare ouders, aan hunne liefste, ongelukkige dochter, die liefhad zonder hare hoop vervuld te zien; die, zoolang zij leven, grooten rouw zullen dragen. Heilige martelaren, gedenkt Maria" (Martyres sancti in mente havite Maria)[5]. Een tweetal grafschriften te Rome luiden: „Voor den eeuwigen slaap van Aurelius Gemellus, die leefde .... jaren, 8 maanden, 17 dagen. De moeder heeft dit voor haren dierbaren zoon gemaakt. In vrede. Basilla, ik beveel u de onschuld van Gemellus". „Vrouwe Basilla, wij Crescentinus en Micina, bevelen u onze dochter Crescent.... welke leefde 8 maanden en .... dagen"[6]. Nog andere kunnen worden bijgebracht: „Heilige

1) Opschrift, afgebeeld bij I. B. de Rossi, *Roma sotterranea*, Roma, 1877, T. III, tav. XXVIII—XXIX, n. 22.

2) Afgebeeld bij De Rossi, *Roma sotterranea*, T. II (1867), tav. XLVII—XLVIII, n. 53.

3) Bij Marangoni, *Acta S. Victorini*, p. 119; aangehaald door Syxtus, p. 118.

4) P. Syxtus, *Epigraphia*, p. 115—120.

5) *Inscriptiones Galliae cisalpinae*, ed. Th. Mommsen (in het *Corpus inscriptionum latinarum*, Vol. V, P. I), Berol. 1872, p. 154, n. 1636.

6) Opschriften in het Museum van het Lateraan, pila VIII, n. 16 en 17; bij Syxtus, p. 108; in *I monumenti del Museo cristiano Pio Lateranense riprodotti di* Marucchi, Tav. LI.

Laurentius, neem u zijner ziele aan". „Januarius Agatopus, moge verkwikking uw deel zijn bij de gelukkige martelaren". „Brenge u verkwikking de heer Hippolytus". „Gij, heiligen, neemt bij u op uwen broeder en waardigen dienaar Tullius Anatomius Artemius". „Gij, heiligen, Petrus en Marcellinus, neemt uwen voedsterling op" [1]).

---

1) Deze opschriften, voornamelijk ontleend aan het *Bullettino* van De Rossi, jaarg. 1875, 1877, 1878, bij Syxtus, p. 109 seq.

HOOFDSTUK III.

DE VOORNAAMSTE VERZAMELINGEN VAN HEILIGEN-LEVENS, VOOR DE LEGENDA AUREA [1]).

Een groot aantal heiligen hebben ieder hun eigen levensbeschrijver gevonden. Van oudsher heeft de vrome bewondering voor hunne deugden zich geuit in het te boek stellen van hunne lotgevallen. Meestal vormt de treffende wijze waarop zij den dood zijn ingegaan, het middelpunt van het verhaal. Maar verder worden geen bijzonderheden die tot hunnen lof strekken en die de stichting des lezers kunnen vermeerderen, veronachtzaamd. De schoone verwachtingen die zij reeds in hunne jeugd opwekten, de genegenheid die hun ten deel viel van ouders en leermeesters, de nederigheid, de menschlievendheid die zij betoonden, de ijver dien zij aan den dag legden op het gebied der onthouding, hunne prediking van het evangelie van Christus met woord en daad, hunne bereidheid om daarvoor alles op te offeren, de wonderen die zij nog bij hun leven verricht hebben, of die hebben plaats gehad bij hun graf, dit alles wordt met ingenomenheid geschilderd. Niet van alle heiligen wier namen bekend zijn, is zulk eene levensbeschrijving vervaardigd. Maar het aantal dergenen van wie dit wel het geval is, kan op een paar duizend gesteld worden. De zelfstandige beschrijvingen van het martelaarschap van Ignatius [2]), die van het martelaarschap van Poly-

---

1) Nog altijd is hierover lezenswaard: Joann. Bollandus, *Praefatio generalis in Vitas sanctorum*, voor de *Acta sanctorum*, Antv. 1643, Jan. T. I, p. XV—XIX. Daar worden ook verzamelingen besproken die hier zijn voorbijgegaan.

2) *Acta martyrii Ignatii varia*, in de *Patrum apostolicorum opera*, rec. Gebhardt, Harnack, Zahn, Lips. 1876, fasc. II, p. 301—325.

carpus [1]), de „akten" van Thekla [2]), de „lijdensgeschiedenis" van Perpetua en Felicitas [3]), het „grafschrift" van de H. Paula door Hiëronymus [4]), het „leven" van St. Martinus door Sulpitius Severus [5]), van Benedictus van Nursia door Gregorius den Groote [6]), van Willebrord door Alcuinus [7]), van Bonifacius door Willibald [8]), van Gregorius van Utrecht door Ludger [9]), van Ludger door Altfridus [10]) kunnen als voorbeelden gelden. Eene uitvoerige alfabetische lijst van heiligen omtrent wier leven of sterven afzonderlijke geschriften zijn opgesteld, is te vinden in den „Wegweiser durch die Geschichtswerke des Mittelalters" van Potthast [11]).

Het heeft geruimen tijd geduurd, eer men begonnen is verhalen van het leven en sterven der heiligen en martelaren te verzamelen. Kennelijk heeft men in dezen tot den tijd van Augustinus nog weinig verricht. Uit hetgeen hij bij zekere gelegenheid zegt, blijkt, dat men bij den eeredienst zulke verhalen of gedeelten daarvan placht voor te lezen. Bij eene bepaalde gelegenheid is te Hippo Regius in de godsdienstoefening de geschiedenis van Stephanus uit de „Handelingen der Apostelen"

---

1) *Martyrium Polycarpi*, ibidem, p. 132—168.

2) *Martyrium Theclae*, bij J. E. Grabe, *Spicilegium patrum*, Oxon. 1714, T. I, p. 95—120; in de *Acta Apostolorum apocrypha*, ed. R. A. Lipsius et M. Bonnet, Lips. 1891, P. I, p. 235—272.

3) *Passio sanctarum Perpetuae et Felicitatis*, bij Th. Ruinart, *Acta primorum martyrum sincera et selecta*, ed. 2da, Amstelaed. 1713, p. 92—102.

4) Hieronymus, *Ad Eustochium virginem*, *Epitaphium Paulae matris*, in zijne *Opera omnia*, ed. Vallarsius, Venet. 1766, T. I, P. I, col. 690—725.

5) Sulpitius Severus, *De beati Martini vita*, in zijne *Opera omnia*, Lugd. Batav., 1647, p. 459—495.

6) *Benedicti vita auctore S. Gregorio Magno*, in de *Acta Sanctorum Martii*, a J. Bollando, G. Henschenio, et D. Papebrochio dig., Antv. 1668, T. III, p. 277—288.

7) *Alcuini Vita sancti Willibrordi*, ed. Wattenbach, in de *Bibliotheca rerum germanicarum*, ed. Ph. Jaffé, Berol. 1873, T. VI, p. 35—79.

8) *Willibaldi Vita sancti Bonifacii*, in dezelfde *Bibliotheca*, T. III (1866), p. 429—471.

9) *Liudgeri Vita Gregorii abbatis Traiectensis*, ed. O. Holder-Egger, in de *Monumenta Germaniae, Scriptores*, Hann. 1887, T. XV, P. I, p. 63—79.

10) *Vita sancti Ludgeri auctore Altfrido*, in *Die Vitae s. Liudgeri*, herausgeg. von W. Diekamp, Münster, 1881 (*Die Geschichtsquellen des Bisthums Münster*, Bd. IV), S. 1—53.

11) A. Potthast, *Bibliotheca historica medii aevi*, *Wegweiser* u. s. w., Berl. 1896, Bd. II, S. 1129—1646. In de lijst komen ook personen voor die niet tot de heiligen worden gerekend.

voorgelezen. Augustinus ving daarop zijne preek aldus aan: „Hoe de zalige martelaar Stephanus tot diaken gewijd is, hij de zevende naast zes anderen, en hoe hij de heerlijkste kroon heeft bereikt, hebt gij gehoord, toen het daarvoor aangewezen stuk werd voorgelezen. Dit eerste verdienstelijke optreden van den eersten martelaar wordt u, geliefden, tot voorbeeld gesteld; immers, terwijl wij van andere martelaren ternauwernood eene beschrijving van hunne daden vinden die bij de viering van hunne gedenkdagen voorgedragen kan worden, staat de lijdensgeschiedenis van Stephanus in een kanoniek boek (hoc primum primi Martyris meritum commendatum est charitati vestrae: quia cum aliorum Martyrum vix gesta inveniamus, quae in solemnitatibus eorum recitare possimus, huius passio in Canonico libro est). De Handelingen der Apostelen behooren tot den Canon der Schriften. Men vangt aan uit dit boek voor te lezen op den Paasch-Zondag, gelijk de gewoonte der kerk medebrengt" [1]. Men herdacht dus de martelaren wel, en zegde de gebeden op die wij kennen uit het „sacramentarium Gelasianum", maar levensbeschrijvingen waren nog slechts van een klein aantal hunner aanwezig; in ieder geval waren deze, voorzoover zij bestonden, slechts gedeeltelijk geschikt om bij den eeredienst te worden voorgelezen, waartoe men ze anders gaarne zoude gebruikt hebben. Had men een verzameling aangelegd van voor dit doel bruikbare stukken, dan bezat deze verzameling nog slechts een uiterst geringen omvang. Deze toestand was tweehonderd jaren later, in de dagen van paus Gregorius den Groote, weinig veranderd. Tot dezen kwam het verzoek van Eulogius, den toenmaligen bisschop van Alexandrië, „hem de handelingen (gesta) te zenden van al de martelaren, welke handelingen door Eusebius van Caesarea in de dagen van Constantijn zaliger gedachtenis bijeengebracht waren". Dit verzoek bracht Gregorius in de grootste verlegenheid, zooals te zien is aan zijn antwoord. Van het bestaan van zulk een verzamelwerk had hij nooit gehoord. Een onderzoek in het archief zijner kerk of in de bibliotheken te Rome had een negatief resultaat opgeleverd. „Immers behalve hetgeen in de boeken van Eusebius over de handelingen

---

1) *Tractatus Augustini de s. protomartyre Stephano*, in de *Sermones de diversis*, *Serm.* 93, in zijne *Opera*, per theol. Lovanienses, Par. 1651, T. X, p. 564.

der martelaren vervat is" — waarschijnlijk doelt Gregorius hier op het geschrift van Eusebius „Over de martelaren van Palestina", dat in de uitgaven der „kerkhistorie" tusschen het achtste en negende boek pleegt voor te komen, een werk dus van een zeer beperkten inhoud [1]) — „heb ik de wetenschap verkregen, dat in het archief van deze onze kerk of in de bibliotheken der stad Rome geen stukken van dezen aard voorkomen, behalve eenige weinige stukken die in één boekdeel vereenigd zijn". Hierop bericht hij nu, wat men te Rome wèl heeft, ofschoon hij onderstelt, dat Eulogius dit ook bezitten zal. Het moet iets geweest zijn als het „martyrologium Hieronymianum", dat wij kennen. „Wij hebben wel eene lijst van de namen van bijna alle martelaren in één boekdeel samengebracht. Hierin wordt ieders martelaarschap dag voor dag afzonderlijk vermeld. Alle dagen vieren wij de plechtigheden der mis tot eer van hunne gedachtenis. In dit zelfde boekdeel wordt echter niet vermeld, hoe ieder geleden heeft; slechts vindt men daarin zijnen naam, de plaats en den dag van zijn marteldood. Dientengevolge wordt men hier van dag tot dag wel bekend met de velen uit verschillende landen en gewesten die met de martelaarskroon zijn gekroond. Maar ik ben verzekerd dat gij dit bezit" [2]).

Intusschen had reeds vóór Gregorius den Groote meer dan één zich opgemaakt om de geschiedenis, niet van een enkelen, maar van eene reeks van heiligen die in een bepaalde landstreek waren voorgekomen, te boek te stellen. Behalve Eusebius deden dit Palladius, Rufinus en Gregorius van Tours. Heeft Gregorius de Groote de geschriften dezer laatsten niet gekend? Doch waarschijnlijk heeft hij hen niet genoemd, omdat zij meer gehandeld hebben over mannen die men in het algemeen heiligen pleegt te noemen, dan over dezulken die hun geloof met den dood bezegeld hebben. In ieder geval heeft geen hunner er naar gestreefd een geschrift te leveren, waarin, zooals Eulogius verlangde, „alle" martelaren eene plaats zouden gevonden hebben.

---

1) Eusebius, *Historia ecclesiastica*, ed. H. Valesius, Amstelod. 1695, p. 259—282. Vergel. A. Halmel, *Die palästinischen Märtyrer des Eusebius von Caesarea in ihrer zweifachen Form; eine Untersuchung zur Entstehungsgeschichte der historia ecclesiastica des Eusebius von Caesarea*, Essen, 1898.

2) Gregorius magnus, *Epistolae*, L. VIII, ep. 29, in de *Opera omnia*, ed. J. B. Gallicciolli, Venet. 1771, T. VIII, p. 30.

Het reeds genoemde boek van Eusebius bezit geen grooten omvang. In de aangehaalde uitgave van Valesius beslaat het drieëntwintig kolommen. Het handelt uitsluitend over martelaren die gevallen zijn in den tijd waarin hij leefde. Verder beperkt hij zich tot het gewest waarin hij woont, nl. de kuststreek van Palestina, meer bepaald tot de steden Caesarea aan zee [1]), Antiochië [2]), Gaza [3]) en Tyrus [4]). Het geheel valt voor onder de keizers Diocletianus en Maximinus. Hij handelt bijv. over de martelaren Procopius, Alpheus en Zacheus (c. 1), Romanus (c. 2), Timotheus Agapius en acht anderen (c. 3, 6), Apphianus (c. 4), Ulpianus en Aedesius (c. 5), Domninus en Auxentius (c. 7), Pamphilus (c. 12), enz.; over de martelaressen Thekla (c. 3), Theodosia (c. 7), en Valentina (c. 8). Over het algemeen geven Eusebius' verhalen geen reden om zijnen goeden smaak te bewonderen. Daarvoor spreekt hij te dikwijls en te uitvoerig over de folteringen, waaraan de martelaren en martelaressen hebben blootgestaan [5]). In de geschiedenis van ieder hunner schijnt hij dit bijna als de hoofdzaak te beschouwen. De geschiedenis van den martelaar Romanus bijv. wordt voor drie vierden ingenomen door het verhaal van den brandstapel en het afsnijden zijner tong [6]). Het is waar dat in het voorafgaande eene treffende bijzonderheid wordt medegedeeld. De diaken Romanus is nl. uit Caesarea naar Antiochië gereisd. Hij ziet daar stroomen van menschen, mannen, vrouwen, en kinderen naar de afgodstempels gaan om te offeren. Hij kan het niet laten hiertegen met kracht zijne stem te verheffen. Het gevolg is dat hij wordt gevangengenomen en ter dood veroordeeld [7]). Ook van anderen worden bijzonderheden medegedeeld die wel geschikt zijn om sympathie te wekken voor hun persoon of voor de godsdienst die zij belijden. Allen munten uit door een merkwaardigen moed om voor de trouw aan de waarheid te sterven [8]). Van Theodosia, een meisje van nog geen achttien jaren, wordt medegedeeld, dat

1) Eusebius, *De Martyribus Palaestinae*, c. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 11.

2) Ib., c. 2. 3) Ib., c. 3. 4) Ib., c. 5.

5) Eusebius, l.l., c. 1, in de aangehaalde ed., p. 260 *d*; 265; 266 *b*, *c*; 268 *b*, *d*; 269 *a*, *c*.

6) Eusebius, l.l., c. 2, p. 261 seq.

7) Ib., c. 2, p. 261 *c*, *d*.

8) Ib., c. 1, p. 261 *a*; c. 3, p. 262 *c*; c. 3, p. 263 *a*; c. 4, p. 265 *b*, *c*.

zij, voorbij het rechthuis komende, daar eenige Christenen in boeien zag zitten. Zij stapt op deze mannen toe. Misschien doet zij dit enkel om hen te groeten. Misschien — en dit acht Eusebius waarschijnlijker — wil zij hen verzoeken om „als zij bij God zullen zijn, harer te gedenken". Deze daad kostte haar het leven. Nadat zij de gruwelijkste folteringen met blij gelaat had ondergaan, werd zij verdronken [1]). Dionysius, afkomstig uit Tripolis, brengt aan de Christenen in den kerker te Caesarea wat zij noodig hebben voor hun lichamelijk onderhoud en sterft weldra met hen den marteldood [2]). Terwijl de stadhouder van Palestina bezig is aan afgodsbeelden te offeren, naderen hem drie mannen en roepen hem toe, dat hij moet afstaan van zijne dwaling, want dat er geen andere God is dan de Schepper en Ordenaar des Heelals. Ook zij worden martelaren [3]). De martelaar Paulus sprak op het schavot met klare stem een gebed uit voor de Christenen, dat God hun verzoening en vrijheid mocht schenken. Hij bad ook voor de Joden, voor de heidenen, voor den rechter, voor de keizers, en voor den beul [4]). Soms verkrijgt het verhaal in bijzondere mate het kenmerk van het doorleefde, waar Eusebius nl. doet bemerken, dat hij de mannen over wie hij handelt persoonlijk heeft gekend. Dit geldt bijv. van Pamphilus, den dierbaarste zijner vrienden [5]), en van Apphianus, die met hem verkeerde, door hem onderwezen werd in de kennis der H. Schrift, ja met hem in hetzelfde huis woonde, doch vandaar uit zonder dat iemand het wist zich begaf naar de plaats waar de stadhouder juist eene offerande zou plengen, door het militaire cordon heendrong, des stadhouders rechterhand greep, en eene rede hield over het dwaze om, met voorbijgang van den waren God, te offeren aan afgodsbeelden en demonen [6]). Minder aantrekkelijk is daarentegen weder Eusebius' werk, waar hij schildert hoe sommigen het martelaarschap vrijwillig zoeken [7]). In het verhaal, hoe de goddelijke wraak den stadhouder treft, klinkt niet de schoonste Christelijke toon [8]). Slechts een enkelen keer

1) Eusebius, l.l., c. 7, p. 268 *a*, *b*.
2) Ib., c. 3, p. 263 *b*.
3) Ib., c. 9, p. 272 *c*.
4) Ib., c. 8, p. 271 *b*.
5) Ib., c. 7, p. 268 *d*, c. 11.
6) Ib., c. 4, p. 264 *d*, 265 *a*. Vergel. ook c. 8, p. 270 *a*.
7) Ib., c. 3, p. 262 *d*, 263 *a*; c. 5, p. 266 *c*; vergel. c. 6, p. 267 *d*.
8) Ib., c. 7, p. 269 *b*, *c*.

doet hij bericht van een wonder. Dit geschiedt als de stadhouder beveelt de lijken der omgebrachte Christenen niet te begraven. Woldra beginnen de kolommen der openbare gaanderijen te druipen; de straten en pleinen worden nat van het water. Men zegt dan dat de aarde weent, omdat zij deze goddeloosheid niet verdragen kan [1]). Een voorbeeld van aanschouwelijke teekening is het verhaal der twee vrouwen van welke de een in het martelaarschap der andere wordt medegesleept. Een aantal Christenen te Gaza is gevangengenomen terwijl zij vergaderd waren om de H. Schrift te hooren voorlezen. Ze werden te Caesarea terechtgesteld en vreeselijk mishandeld. Er bevond zich ook eene vrouw bij, „naar het lichaam eene vrouw" — zegt Eusebius — „maar naar het verstand een man". Deze kon het niet verdragen dat men dreigde haar te onteeren. Zij deed nu een verwijt hooren aan het adres van den keizer, dat hij het beheer over zijne provinciën aan zulke wreede rechters toevertrouwde. Eerst werd zij gegeeseld. Vervolgens werd zij op het schavot voor aller oogen in de hoogte verheven, en met haken in de zijden verwond. Met ijver volbrachten de gerechtsdienaren wat hun bevolen werd en kwelden haar zooveel zij vermochten. Toen trad eene vrouw naar voren die dit afzichtelijke, wreede en onmenschelijke schouwspel niet langer kon aanzien. Zij was jong en had de gelofte van kuischheid gedaan. Zeer bevallig was zij van uiterlijk, met een innemend gelaat, een krachtige ziel, terwijl hare verstandelijke gaven nog beter waren dan de lichamelijke. Uit de menigte riep zij den rechter toe: hoe lang nog zult gij mijne zuster zoo wreed folteren? Hij beveelt haar terstond gevangen te nemen. Zij wordt naar het midden gehaald, bekent eene Christin te zijn, met vleierijen tracht men haar te bewegen om te offeren. Te vergeefs. Men sleept haar met geweld naar het altaar. Zij springt er op en duwt het hout en het vuur weg met de voeten. Hierop volgt nu eene gelijke mishandeling als die de andere vrouw heeft ondergaan; ten laatste worden beiden verbrand [2]).

Palladius heeft zijne zoogenaamde „Historia Lausiaca" voornamelijk geschreven tot stichting en zedelijke versterking van

---

1) Eusebius, l.l., c. 9, p. 273 *c*.
2) Ib., c. 8, p. 270 *b*, *c*, *d*; p. 271 *a*.

den lezer. Hij wil een gedenkboek leveren, nuttig voor de ziel, eene duurzame artsenij tegen begeerigheid, wankelmoedigheid, bezorgdheid, vrees, kleinmoedigheid, bitterheid en smart [1]). Om de levens te kunnen beschrijven van vrome mannen en vrouwen is hij gereisd door de woestijn van Egypte, door Libye, de Thebaïs, heeft hij Syene, en het eiland Tabennae bezocht; hierop is hij getogen naar Mesopotamië, Palestina en Syrië, vervolgens naar Westersche streken, naar Rome en Campanië, om de heiligen te ontmoeten waarover hij schrijven gaat. Soms heeft hij om de verblijfplaats te bereiken van één godelievend man dertig dagen, ja nog eens zooveel te voet gereisd, en al de bezwaren van zulk een tocht gering geacht om te winnen wat hij niet bezat. Zijn doel was hierbij niet hun, maar zich zelven (en zijnen lezers) zegen te bereiden. Ook degenen die het leven beschreven van de vaderen zooals van Abram en van wie na hem kwamen, van Mozes, Elia en Johannes, deden dit niet om hunnen roem te verbreiden, maar om dengenen die het lazen iets goeds bij te brengen [2]).

Met het oog op den inhoud van het boek, dat zich geheel bezig houdt met kluizenaars en kloosterlingen, is het wel merkwaardig hoe hij spreekt over de gevaren waaraan zij blootstaan, en over het verkeerde van den eed of de gelofte, die sommigen hebben afgelegd. Vele broeders, zegt hij, zijn trotsch op de moeilijkheden die zij hebben te lijden en de aalmoezen die zij schenken; zij laten zich voorstaan op hunnen ongehuwden of maagdelijken staat en verhoovaardigen zich op hunne kennis van de H. Schrift en hunne bewijzen van ijver. Dezulken missen hun doel en worden twistziek, waaruit weder andere onheilen voortvloeien. Behalve dat hij hiertegen waarschuwt, keurt hij af, dat men uit onberaden ijver zich zelf in zijn voornemen aan banden legt en uit zucht om aan menschen te behagen een eed of gelofte doet. Sommigen hebben hiermede zich zelven ernstig geschaad. Om er zich op te kunnen beroemen dat zij zekere spijzen of dranken niet nuttigden, hebben zij hunne zelfstandigheid door den dwang van een eed in slavernij veranderd; hier-

---

1) *The Lausiac history of Palladius,* ed. by Cuthbert Butler, Cambr. 1904 (*Texts and studies,* Vol. VI, 2), p. 10.

2) *Historia Lausiaca,* prolog., p. 10, 11.

door juist zijn zij opnieuw jammerlijk vervallen in dartelheid, zorgeloosheid en genotzucht, en zijn zij er van zelf toe gekomen hunnen eed te breken. Wie op verstandige wijze nuttigt en zich op verstandige wijze onthoudt, zal niet zondigen. Want van goddelijken oorsprong is de redelijke beheersching onzer neigingen, waardoor wij het schadelijke vermijden en het heilzame tot ons nemen. „Want den rechtvaardige is geen wet gesteld". Beter is het met verstand wijn, dan met verwaandheid water te drinken. Zie op de heilige mannen die met verstand wijn en op de onheilige menschen die zonder verstand water gedronken hebben; dan zult gij niet langer de stof laken of loven; maar gij zult zaligprijzen of veroordeelen het streven van hen die de stof op de goede of op de verkeerde wijze gebruiken. Jozef dronk bij de Egyptenaren wijn; hij werd er echter niet door geschaad in zijn verstand, maar ging krachtig voort in zijn streven. Pythagoras, Diogenes, Plato, de Manicheërs en wie er verder aan would-be-philosophen zijn geweest, hebben slechts water gedronken; zij zijn vervallen tot zoodanige verblinding dat zij God niet kenden en knielden voor afgodsbeelden. Ook degenen die den Apostel Petrus omringden gebruikten wijn. Hierover heeft men zelfs hunnen leermeester, onzen Zaligmaker, aangevallen, en gezegd: „waarom vasten uwe leerlingen niet, zooals die van Johannes?" Wat moeten wij doen? Met Johannes vasten, als daar reden voor is, al zegt men ook: „zij hebben den Duivel"; met Jezus op verstandige wijze wijn drinken als dit noodig is voor het lichaam, al wordt er gezegd: „ziet, deze lieden zijn vreters en wijndrinkers". Want als het er op aankomt beteekent de nuttiging niets noch de onthouding, maar het geloof dat zich door liefde in de werken openbaart. Al wat niet uit geloof is, is zonde. Kan dan maar ieder zich op zijn geloof beroemen? Neen; de Zaligmaker zegt: „aan hunne vruchten zult gij hen kennen". Deze vruchten zijn: „liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, goedertierenheid, goedheid, vertrouwen, zachtmoedigheid, ingetogenheid" [1]).

De inkleeding van het werk is gelukkig. De schrijver behandelt namelijk de personen met wie hij den lezer in kennis brengen wil, niet afzonderlijk in los samenhangende hoofdstukken,

1) Palladius, *Historia Lausiaca*, prolog., p. 12 seq.

maar hij geeft een aaneengeschakeld verhaal. Hij neemt den lezer als het ware mede op reis, en brengt hem van den eenen heilige tot den ander. „Het eerst bezocht ik", aldus vangt zijn verhaal aan, „de stad Alexandrië en ontmoette daar een man, alleszins bewonderenswaardig van inborst en kennis, nl. Isidorus". Palladius bezag ook zijn kluizenaarsverblijf op het gebergte van Nitria. Tot zijn dood heeft Isidorus geen bad genomen en geen vleesch gegeten. Hij was zulk een menschenvriend en zoo vredelievend dat zijne vijanden zelfs bang waren voor zijne schaduw, omdat zij de weldadige kracht daarvan niet konden verdragen. Hij was zoo verdiept in de H. Schriften en in de goddelijke leeringen, dat hij zelfs bij de maaltijden der broeders in zinsverrukking geraakte en gezichten had. Soms stortte hij tranen over de tafel. „Als ik hem naar de reden daarvan vroeg, antwoordde hij: ik schaam mij dat ik redeloos voedsel tot mij neem, daar ik toch met rede begaafd ben, en in een paradijs van weelde behoorde te verkeeren wegens den overvloed die ons in Christus geschonken is". Ofschoon hij zeer rijk was geweest, maakte hij geen testament, en liet hij niets na, zelfs het allergeringste niet aan zijne eigen zusters, die maagden waren. Maar hij gaf ze over aan Christus, zeggende: Hij die u geschapen heeft, zal u in het leven bewaren, gelijk mij. En dit terwijl zijne zusters samenleefden met eene vergadering van 80 maagden [1]). Het is duidelijk dat Palladius dezen Isidorus hoogelijk bewondert. Welbezien kan hij dit doen zonder met zich zelf in strijd te komen, — wat hij ook in de voorrede moge geschreven hebben. Immers daar heeft hij het over eene gedwongen, onberedeneerde onthouding, hier over eene onthouding die ieder oogenblik gestaakt zou kunnen worden.

Isidorus bracht Palladius bij een ander om geoefend te worden in het afgezonderde leven, nl. bij den asceet Dorotheus in de Thebaïs. Dorotheus toch had er den naam van dat hij bijzonder bekwaam was om nieuwelingen hierin in te wijden, hun te leeren hunne hartstochten te beteugelen, ook om hun geestelijk onderricht te verstrekken. Weldra verliet Palladius hem echter, wijl de levenswijze van Dorotheus hem te gestreng was. Deze toch strekte nooit de beenen uit, sliep nooit op een bed of bank,

1) Palladius, *Historia Lausiaca*, c. 1, p. 15 seq.

maar bracht den ganschen nacht zittende door, terwijl hij voor zijn onderhoud touw vlocht uit palmenloof. Eigenlijk zat hij nooit gemakkelijk dan alleen om te werken of te eten, waarbij hij soms zoozeer door den slaap overmand werd dat de brokken hem uit den mond vielen. Van slangen was hij niet bang. Op een keer kwam Palladius verschrikt van den put terug, zeggende: „wij moeten sterven, vader, want ik heb een adder in den put gezien". Dorotheus glimlachte, schudde het hoofd, en zeide: „Als de Duivel goedvond in iederen put een adder of slang te doen komen, zoudt gij dan niet meer drinken?" Meteen ging hij er heen, putte zelf water, dronk er het eerst van, en zeide: „waar het kruis komt, kan geen booze macht iets doen" [1]). Voordat Palladius nu van Isidorus en Dorotheus afstapt, neemt hij de gelegenheid te baat om een verhaal in te lasschen, dat Isidorus hem heeft gedaan op grond van mededeelingen die deze op zijne beurt weder had ontvangen van den „zaligen" Antonius. Zij betreffen den marteldood van Potamiena, een beeldschoon Christenmeisje. Keizer Maximianus gelastte den gouverneur van Alexandrië, haar door bedreigingen te bewegen om zich aan hem over te geven en aldus haar leven te redden. Maar zij verkoos liever in een ketel met kokend pik te sterven [2]). Is dit dezelfde Potamiena, waarvan Eusebius spreekt? Maar deze laat haar eene eeuw vroeger, onder keizer Severus omkomen.

Van ongeveer gelijken aard is hetgeen Palladius verder te boek stelt. Wonderen komen er weinig in voor. Maar zij ontbreken niet. Aan den blinden Didymus bijv. die het geheele Oude en Nieuwe Testament van buiten kent, valt een visioen te beurt, waarin hem de dood van keizer Julianus wordt geopenbaard. In den laten avond zit Didymus te peinzen over de bedoelingen van den keizer, die de Christenen vervolgt. Uit smart hierover heeft hij den ganschen dag niet gegeten. Terwijl hij op zijn stoel zat, viel hij in slaap; hij had nu een gezicht, waarin hij witte paarden aanschouwde die hard voortdraafden met hunne ruiters, terwijl deze laatsten riepen: zegt aan Didymus, heden om acht uur is Julianus gestorven. Hij stond op, at, en boodschapte de zaak aan Athanasius. Naderhand bleek, dat het be-

1) Palladius, *Historia Lausiaca*, c. 2, p. 16 seq.
2) Ib., c. 3, p. 18 seq.

richt met den waren datum en het uur nauwkeurig overeenstemde [1]). Zooals bekend is, vindt men bij Palladius het oudste bericht omtrent den kloosterregel van Pachomius [2]). Over nog meer bekende personen handelt hij, zooals: de Makariussen (c. XVII en XVIII), Ephraemus Syrus (c. XL), Paula (c. XLI), Paphnutius (c. XLVII) e. a.

Van overeenkomstigen aard als dat van Palladius is het werk van Rufinus: „De geschiedenis der monniken" of „Het boek van de levens der vaders" [3]). Beiden hebben ongeveer in denzelfden tijd geschreven, en voor een belangrijk deel dezelfde stof behandeld. Hunne onderlinge verhouding is meermalen een punt van discussie geweest, waarbij ook de hypothese van eene gemeenschappelijke bron dienst gedaan heeft [4]). Waarschijnlijk is deze hypothese volkomen overbodig en hebben zij beiden zelfstandig gewerkt. Men bedenke dat de toen nog nieuwe kloosters de menschen van verre aantrokken. Basilius reisde er voor uit Klein-Azië naar Egypte om deze wonderlijke scheppingen te zien. Uit Hiëronymus' voorrede voor zijne vertaling van den monniksregel van Pachomius weten wij, dat velen uit het Westen naar het Nijldal togen om van den aard der kloosters op de hoogte te komen en er zich bij aan te sluiten. Ook de aanzienlijke Romeinsche matrone Paula liet, toen zij naar het H. land reisde, niet na tevens Egypte te bezoeken om de levenswijze der monniken uit eigen aanschouwing te leeren kennen. Dat meer dan een schrijver, na in deze wereld van kluizenaars en monniken vertoefd te hebben, zich opgewekt heeft gevoeld om hetgeen hij gehoord en gezien had te boek te stellen, is dus waarlijk geen wonder. Het juiste inzicht in de onderlinge verhouding der werken van Palladius en Rufinus is langen tijd zeer bemoeilijkt, doordat al zeer vroeg een compilator, het werk van Palladius ten grondslag leggende, er de berichten van Rufinus mede heeft samengeflanst. Hierdoor kwam een uitvoerig werk in de wereld,

1) Palladius, *Historia Lausiaca*, c. 4, p. 19 seq.

2) Ib., c. 32, p. 87—96.

3) Rufinus, *Historia monachorum seu Liber de vitis patrum*, o. a. gedrukt bij Migne, *Patrologiae cursus completus*, *Series latina*, Par. 1878, T. XXI, col. 389—462; ook bij H. Ros-weydus, *Vitae patrvm*, Antuerp. 1628, fol., p. 448—485.

4) Vergel. Butler's *Introduction* voor zijne uitgave der *Historia Lausiaca*, p. xiij.

dat op naam van Palladius staande, in Latijnsche vertaling door de middeleeuwen heen steeds werd afgeschreven en veelvuldig gelezen. In den tijd van het Humanisme werd de oorspronkelijke Grieksche tekst dezer compilatie door Gentianus Hervet nogmaals in het Latijn vertaald [1]). Aan de verwarring is een einde gekomen door de kritische uitgave der „Historia Lausiaca" van den Benediktijner-monnik Cuthbert Butler. Hieruit zijn al de bestanddeelen die er door den compilator aan waren toegevoegd, weder verwijderd. Kende men tot dusverre het werk van Rufinus slechts in het Latijn, Preuschen heeft den Griekschen tekst daarvan, die bij verscheidene geleerden als de oorspronkelijke geldt [2]), aan het licht gebracht [3]). Van Didymus lezen wij hier: „Wij zagen daar een man met name Didymus, oud van jaren, beschaafd van uiterlijk, die schorpioenen, slangen en adders met eigen voeten dood trapte, ofschoon niemand anders dit waagde te doen, maar zelfs berokkenden velen die meenden dat zij het moesten navolgen zich zelven den dood als zij de dieren slechts aanraakten" [4]). Men ziet dat er uit de verte eenige overeenkomst is met het werk van Palladius, maar nog grooter verschil. Omtrent Isidorus verneemt men hier: „Wij zagen in de Thebaïs een afgezonderd verblijf van zekeren vermaarden Isidorus, dat met een muur van gebakken steenen omringd was en duizend monniken bevatte. Van binnen waren er putten en parken, en verder al wat men voor zijne behoeften noodig had, zoodat niemand ooit naar buiten ging. De grijze wachter aan de deur stond aan niemand toe in of uit te gaan, behalve als iemand daar tot zijn dood wilde blijven, zonder ooit naar buiten te komen. De wachter had bij de poort een klein verblijf, waar

---

1) De tekst met de vertaling van Hervet onder den titel: *Palladii episcopi Helenopolitani ad Lausum Praepositum Historia, quae sanctorum Patrum vitas complectitur*, in de *Magna bibliotheca vetervm patrvm*, Par. 1644, T. XIII, p. 893—1053. De hoofdstukken van Palladius, waarnaar verwezen wordt in Migne's uitgave der *Historia monachorum* van Rufinus, zijn die van den tekst des compilators. — De boven bedoelde verwarring was nog vermeerderd, doordat Rosweyde met het werk van Rufinus een ander geschrift verbonden heeft geacht dat er niet toe behoorde (p. 492—533 zijner *Vitae patrvm*).

2) C. Butler in de *Introduction* voor zijne uitgave der *Historia Lausiaca*, p. xiii.

3) E. Preuschen, *Palladius und Rufinus*, Giessen, 1897, S. 1—97.

4) Rufinus, ald., S. 85.

hij vreemdelingen kon ontvangen. Als zij daar overnacht hadden, gaf hij hun den zegen en zond hen 's morgens vroeg in vrede weg. Twee der ouderen gingen nu en dan uit om het werk der broeders te verkoopen en daarvoor levensbehoeften in te slaan. Dezelfde deurwachter verzekerde, dat de bewoners daarbinnen zoo heilig waren dat zij allen teekenen deden, en niemand hunner ooit aan eene ziekte leed voordat zijn tijd van sterven daar was. Ieder waarschuwde de anderen als zijne ‚verandering' een aanvang genomen had; hij ging te bed liggen en sliep in" [1]).

Een belangrijk verschil tusschen Rufinus en Palladius is dit, dat eerstgenoemde meer wonderverhalen opneemt. Men kan dit reeds zien aan Rufinus' eerste hoofdstuk, waar hij handelt over Joannes van Lycopolis. Deze zelfde persoon is door Palladius omstreeks het midden van zijn boek beschreven. Maar hoe geheel anders! Het verhaal van Palladius is voor het grootste gedeelte zeer natuurlijk. Wonderen komen er nauwelijks of niet in voor. Slechts heeft volgens Palladius de genoemde Johannes een paar malen aan keizer Theodosius voorzeggingen gedaan, nl. eens dat hij zijnen mededinger Maximus en eens dat hij Eugenius overwinnen zou [2]). Ook brengt hij aan zijnen bezoeker (d. i. aan Palladius) berichten omtrent diens vader, broeder en zuster, waarvan men schijnt te moeten aannemen dat zij niet aan eene gewone menschelijke bron ontleend zijn [3]). Doch hierbij blijft het. Daarentegen is de geschiedenis van dezen zelfden Joannes van Lycopolis bij Rufinus eene lange aaneenschakeling van uitvoerige wonderverhalen. Profetieën op het gebied der krijgskunde worden in bijzonderheden medegedeeld. Een legeraanvoerder verzekert hem, dat zijne vrouw bijna sterft van de begeerte om den kluizenaar te zien. Hij antwoordt, dat hij dit verlangen onmogelijk bevredigen kan, omdat hij nooit vrouwen ontmoeten wil, en ook omdat zijn verblijf ontoegankelijk is. Als de echtgenoot aanhoudt, zegt hij: ga heen, uwe vrouw zal mij van nacht zien. Aldus geschiedde: hij verscheen nl. aan de vrouw in den droom. Aan een anderen krijgsoverste maakt hij bij diens bezoek bekend, dat zijne vrouw hem op dien zelfden dag in het verre vaderland een zoon geschonken had. Een sena-

1) Rufinus, ald., S. 78 f.
2) Palladius, c. 35, p. 100 seq.
3) Palladius, c. XXXV, p. 103.

tor haalt olie bij hem om er de oogen zijner blinde vrouw mede te zalven, waardoor zij na drie dagen het gezichtsvermogen terug erlangt [1]. En zoo gaat de schrijver voort, van wonder tot wonder.

Eene ongemeene verrijking heeft deze letterkunde ontvangen door de werken van bisschop Gregorius van Tours. In zijne „Geschiedenis der Franken" heeft hij vele verhalen van heiligen en wonderen ingelascht. Uitvoerige levensbeschrijvingen heeft hij vervaardigd van St. Julianus en St. Maarten. Bovendien heeft hij een boek geschreven „Tot verheerlijking der martelaren", een ander „Tot verheerlijking der belijders", een derde over „Het leven der vaderen" [2]. Het geschrift „tot verheerlijking der martelaren" [3] is echter niet, zooals men misschien verwachten zou, een aaneengeschakeld verhaal van de lijdensgeschiedenissen van een aantal geloofsgetuigen. Hij handelt bijna uitsluitend over de relieken die van deze martelaren afkomstig zijn, of met hen in verband staan. Vooral is het hem te doen om de wonderen die bij de graven der martelaren of door de bedoelde relieken, waar deze zich ook mogen bevinden, gewrocht zijn. Hierbij heeft hij vooral een stichtelijk oogmerk. De verheerlijking der martelaren toch en de beschrijving van de krachten, door de heiligen verricht, strekken tot stichting van de kerk [4]. Wel kent Gregorius geschreven heiligen- of martelaarsgeschiedenissen. Hij gewaagt van de „passio" van den martelaar Clemens; ook van die van den martelaar Crisantus; van die der martelaren Gervasius en Protasius; van Benignus Amarandus, Eugenius, Ferreolus en Ferrucio; enz. [5]. Hij gewaagt van een martelaar binnen het gebied eener zekere stad, wiens lijdensgeschiedenis door de bewoners der plaats gelezen wordt [6]. Van een anderen heilige verzekert hij, dat de menschen van de plaats

1) Rufinus, ald., S. 4—8.

2) Al deze werken zijn vereenigd in de kritische uitgave van W. Arndt en B. Krusch, *Gregorii Tvronensis opera*, Hann. 1884, 4° (in de *Monvmenta Germaniae, Scriptores rervm merovingicarvm*, T. I).

3) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, in de genoemde uitgave zijner *Opera*, p. 484—561. Het dagteekent ongeveer uit het j. 590.

4) Gregorius Tur., *In gloria martyrum*, c. 30, p. 506, reg. 10.

5) Ib., c. 35, p. 510, reg. 10; c. 37, p. 511, r. 32; c. 46, p. 519, r. 5; c. 50, p. 523, r. 17; c. 56, p. 527, r. 1; c. 57, p. 527, r. 19; c. 70, p. 535, r. 9; verg. c. 31, p. 507, r. 16; c. 85, p. 545, r. 36.

6) Ib., c. 73, p. 537, r. 5.

niet veel werk maakten van zijne vereering, omdat eene „geschiedenis van zijn lijden" ontbrak. „Want," zegt hij, „de gewoonte der boeren bracht mede, dat zij heiligen van wier lijden zij lazen des te ijveriger vereerden" [1]). Waar zoodanig geschreven stuk ontbreekt, behelpt Gregorius zich met het getuigenis van geloovigen [2]). Het komt voor, dat een geschreven martelaarsgeschiedenis door een bisschop verdacht wordt van verzonnen te zijn, wat, volgens Gregorius, op beschaming van den ongeloovigen bisschop uitloopt [3]). Het is er echter verre vandaan, dat Gregorius aangaande het lijden en sterven der martelaren veel zou mededeelen. Gelijk gezegd bepaalt hij zich tot de wonderen, bij hun graf of door hunne relieken gewerkt. Waar hij een enkelen keer eene werkelijke martelaarsgeschiedenis mededeelt, blijken toch ook daarin relieken weder de hoofdzaak te zijn [4]); of het is hem te doen om de ketters, met name de Arianen te treffen. Zoo komt hij er toe in eenige bijzonderheden te beschrijven hoe bisschop Joannes van Rome stierf in den kerker bij Ravenna, waarin de Ariaansche koning Theoderik hem opgesloten had [5]). Een zijner grieven tegen de ketters is, dat zij door de wonderen waarvan hij verhaalt niet bewogen worden om ze ootmoedig te gelooven, maar ze op geslepen wijze door nietswaardige uitleggingen wegredeneeren [6]). Nog zij vermeld, dat de eerbied voor Maria eene groote plaats inneemt in zijne gedachten [7]). Aangezien wij over de reliekenvereering nader afzonderlijk willen handelen, behoeven wij er hier niet verder op in te gaan, en kunnen wij dus van den „Liber in gloria martyrum" afstappen. Wat van dit boek geldt, is ook toepasselijk op het werk „Ter verheerlijking der belijders". Ook hierin is het, zooals de schrijver zelf verklaart, enkel te doen om de wonderen, die bij de grafteekenen dezer heilige mannen hebben plaats gehad [8]). Alleen zijn „Boek van het leven der vaderen" [9])

1) Gregorius Tur., *In gloria martyrum*, c. 63, p. 531, r. 3.
2) Ib., c. 43, p. 516, r. 6; vgl. c. 55, p. 526, r. 24.
3) Ib., c. 63, p. 531, r. 11.
4) Ib., c. 47, p. 520; c. 51, p. 524; c. 52, p. 525.
5) Ib., c. 39, p. 513; vergel. c. 12, p. 496, r. 26; c. 42, p. 516; c. 79, p. 541 seq.; c. 81, p. 543.
6) Ib., c. 25, p. 503, r. 12.
7) Ib., c. 8, 9, p. 493 seq.
8) Gregorius Tur., *In gloria confessorum*, p. 748, r. 14; c. 44, p. 775, r. 6.
9) Gregorius Tur., *Liber vitae patrum*, in de genoemde *Opera*, p. 661—744.

bevat levensberichten van heiligen. In twintig hoofdstukken worden tweeëntwintig mannelijke personen en ééne vrouwelijke behandeld. Sommigen daarvan bekleeden ook eene plaats in Gregorius' andere werken, Patroclus bijv. in: „Ter verheerlijking der martelaren" (c. 63), Illidius, Senoch, Venantius en Monegundis in „Ter verheerlijking der belijders" (c. 15, 20, 24, 25). De geheele reeks behoort te huis in de landstreek die Gregorius zelf bewoonde, d. w. z. in het zuiden van het tegenwoordige Frankrijk. Welk soort van personen het zijn wier leven hij zich opmaakt te boek te stellen, zet hij in den aanvang uiteen. Het zijn de getrouwe dienstknechten, die gewoekerd hebben met de talenten hun door God toevertrouwd. Alleen de uitverkorenen (praedestinati) vermogen dat, met Gods hulp, te doen. Van hunne wieg af zijn zij waardig gekeurd God te kennen. En nadat zij Hem kenden, zijn zij niet meer van Zijne geboden afgeweken. Ook hebben zij na het ontvangen van het doopssacrament het witte doopskleed met geen onkuische handelingen bezoedeld. Zij volgen het Lam werwaarts het henen gaat. Het Lam zelf heeft hen gekroond met de kroon van leliën, die in de hitte der vervolgingen niet verwelken kon. Met deze kronen uitgestrekt in Zijne rechterhand, vuurt Hij hen aan bij het begin van den strijd, helpt Hij hen overwinnen, versiert Hij hen als overwinnaars, terwijl Hij hen, met Zijnen naam geteekend, boven de aardsche smarten verheft, voert Hij hen zegepralend de hemelsche geneugten binnen. Tot dit uitgelezen getal behooren, naar hij meent, de mannen waarover hij nu verder gaat handelen [1]). De beschrijving van hun leven stelt niet alleen in het licht, waarnaar zij zelf hebben gestreefd, maar zal, naar hij verwacht, ook een heilzamen invloed hebben op hen die er kennis van nemen [2]). Hierop toch komt het aan, dat wij niet door de verleiding van het vleesch in het aardsche omkomen, maar door de voorbeelden der heiligen aangevuurd, verstaande de dingen die Godes zijn, langs geestelijken weg opklimmen tot het hemelsche en eeuwige [3]).

Zonder zich te bepalen tot verzamelingen van heiligen-levens

---

1) Gregorius Tur., *Liber vitae patrum*, p. 663, r. 5—22.
2) Ib., p. 662, r. 17.
3) Ib., c. 4, *De sancto Quintiano*, p. 674, r. 3.

hebben zekere middeleeuwsche geschiedschrijvers in hunne werken de levensberichten van vele heiligen opgenomen. Beda Venerabilis deed dit bijv. in zijne „Kerkelijke geschiedenis van het Engelsche volk" [1]). Men leest hier o. a. de geschiedenis van St. Albanus, die een voor de vervolging vluchtenden priester in zijn huis opnam, straks tot het Christendom werd bekeerd, en zich daarna in de plaats van zijn beschermeling, in diens kleederen, liet gevangennemen, om weldra den marteldood te ondergaan [2]); van St. Augustinus, den eersten aartsbisschop van Canterbury [3]); van St. Mellitus, diens tweeden opvolger, die door zijne gebeden den brand der stad bluschte [4]); van St. Aidan, die bij zijne prediking van het evangelie aan heidensche toehoorders een koning tot tolk had [5]); van St. Columba, den stichter der zendingsschool op het eiland Iona [6]); van St. Oswald, koning aller Britten, tolk van St. Aidan, die, aan den Paaschmaaltijd aangezeten, de opgedischte spijzen liet afnemen en uitdeelen aan de armen, en den zilveren schotel in stukken deed breken om hen ook met de fragmenten daarvan te helpen [7]); van St. Cuthbert, die velen, aanvankelijk voor het Christendom gewonnen doch naderhand weder vervallen tot afgodendienst, hiervan terugriep; die niet terugdeinsde voor het beklimmen van de steilste en dorste bergen om aan eene arme, door anderen veronachtzaamde bevolking het evangelie te brengen [8]), en van verscheidene andere heiligen. Ook van vrouwelijke heiligen verhaalt Beda; bijv. van St. Earcongota. Deze was een Kentsche koningsdochter, abdis geworden van een Fransch klooster. Op een keer zag zij eene schaar van in het wit gekleede mannen het klooster binnenkomen. Op hare vraag, wat zij zochten, antwoordden zij: „wij zijn gekomen om een goudstuk, dat uit Kent hierheen gebracht is, met ons mede te nemen". Zij erkende hierin de aankondiging van haren dood, nam van de oudere of kranke zusters een voor

1) Beda, *Historia ecclesiastica*, in zijne *Opera omnia*, ed. J. A. Giles, Lond. 1843, Vol. II en III.
2) Beda, *Hist. eccles.*, L. I, c. 7, Vol. II, p. 46.
3) Ib., L. I, c. 23—32, Vol. II, p. 94—144.
4) Ib., L. II, c. 7, Vol. II, p. 196.
5) Ib., L. III, c. 3, Vol. II, p. 268; c. 5, p. 274—278.
6) Ib., L. I, c. 4, Vol. II, p. 270, 272.
7) Ib., L. III, c. 6, Vol. II, p. 280.
8) Ib., L. IV, c. 27, Vol. III, p. 134; zie verder c. 27—32, p. 132—156.

een afscheid in hare kamertjes, en „verhuisde uit de duisternis dezer wereld naar de gewesten van eeuwig licht" [1]. Beda verhaalt ook van St. Ethelberga, de christengemalin van Edwin, den heidenschen koning van Northumberland, en hoe de paus haar vermaande zich te wijden aan de bekeering van haren echtgenoot [2]; ook van eene andere Ethelberga, eene kloosterzuster, tot wier lichaam 7 jaren na haren dood nog geen bederf was ingetreden, „gelijk het bij haar leven vrij gebleven was van het bederf der vleeschelijke begeerlijkheid" [3]. Een dergelijk wonder verhaalt hij van St. Etheldreda, eene koningin, die, ofschoon 12 jaren lang gehuwd, maagd gebleven, en nog bij het leven van haren gemaal abdis van een klooster geworden was [4].

Omstreeks het midden der twaalfde eeuw heeft Ordericus Vitalis, een in Engeland geboren Franschman die zijn leven heeft doorgebracht in het Fransche klooster van St. Evroul, in zijne „Kerkelijke geschiedenis" tusschen verhalen van verschillenden aard een aantal berichten omtrent heiligen en hunne relieken ingevlochten [5]. Van sommige, zooals bijv. van St. Evroul [6], St. Josse [7], en St. Guthlae [8] heeft hij zelfs volledige levensbeschrijvingen opgenomen, waarbij hij bestaande biographiën ten grondslag legde.

---

1) Beda, *Hist. eccles.*, L. III, c. 8, Vol. II, p. 288.

2) De brieven van paus Bonifacius aan den koning en de koningin bij Beda, *Hist. eccles.*, L. II, c. 10, 11, Vol. II, p. 208—220. Echt menschkundig laat de Paus den brief aan de laatste vergezeld gaan van 2 geschenken: een zilveren spiegel, en een vergulde ivoren kam.

3) Ib., L. III, c. 8, Vol. II, p. 290.

4) Ib., L. IV, c. 19, Vol. III, p. 82, 86.

5) Ordericus Vitalis, *Historia ecclesiastica*, em. A. le Prevost, Par. 1838—1855, 5 tom., 8°. Zie het register achter T. V.

6) Ib., T. III, p. 50—83.

7) Ib., T. II, p. 134—143.

8) Ib., T. II, p. 268—279.

HOOFDSTUK IV.

DE GULDEN LEGENDE VAN JACOBUS DE VORAGINE [1]).

Niets anders dan eene uitgebreide verzameling van heiligenlevens is het werk van Jacobus de Voragine, dat den bijnaam heeft verkregen van „Gulden legende" [2]). De schrijver was een Italiaan. Hij behoorde tot de Dominikaners, en klom in die orde op tot provinciaal van Lombardije. In 1292 werd hij verheven op den aartsbisschopsstoel van Genua. Waarschijnlijk stierf hij in 1298. Men beweert, dat hij in den grooten strijd dier dagen tusschen de wereldlijke en de kerkelijke macht zich bij de keizerlijke partij schaarde. Toen hij eens op Aschwoensdag voor Bonifacius VIII geknield lag en deze volgens het ritueel tot hem had moeten zeggen: „Cinis es et in cinerem reverteris", zou de Paus verklaard hebben: „Gibellinus es, et cum Gibellinis tuis ad nihilum reverteris" [3]). Zijn werk over de Heiligen werd later uitgebreid, op verschillende wijzen gerangschikt naar het kerkelijk jaar, in het Fransch, Duitsch, Engelsch, Italiaansch, Spaansch en Nederlandsch vertaald en voortdurend vlijtig gelezen. Sedert den eersten oorsprong der boekdrukkunst werd het dan ook telkens ter perse gelegd. Reeds in het j. 1478 verscheen eene volledige Middelnederlandsche vertaling bij Gheraert

---

1) Vergel. Joann. Bollandus, *Praefatio generalis in Vitas SS.*, in de *Acta Sanctorum*, Antv. 1643, Jan. T. I, p. XIX sqq.

2) Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*. Er bestaan meer dan honderd uitgaven van. De door mij gebruikte uitgave is die van Lugd. 1555, 8⁰. Eene kritische uitgave werd bewerkt door I. G. T. Graesse, ed. 3a, Vratislav. 1890.

3) Over den oorsprong van dit bericht zie Cave, *Scriptorum ecclesiasticorum Historia literaria*, Lond. 1688, T. I, p. 749 seq.

Leeu te Gouda [1]). Deze Middelnederlandsche vertaling is tamelijk slordig. Er komen eenige stukken meer in voor, daar de levens van enkele Nederlandsche heiligen, zooals Willebrord en Lebuinus, er aan zijn toegevoegd.

Ruim tweehonderd heiligen van onderscheidene nationaliteiten worden in dit werk behandeld. Het bevat bladzijden van zeer uiteenloopende waarde en schoonheid. Ongetwijfeld is het door geslachten na geslachten met groote stichting gelezen. Wie zal zeggen, hoevele harten er zich in stille uren aan hebben verkwikt, met welk een indruk men in tal van kringen de voorlezing dezer verhalen heeft aangehoord? Maar het moet eene bijzondere, echt-middeleeuwsche vroomheid geweest zijn die er zich aan stichten kòn.

Sommige verhalen toch zijn vrij laf. Het lijk van Laurentius schuift in zijn graf op zijde om plaats te maken voor dat van Stephanus, dat men er naast wil doen rusten [2]). De leeuw loopt weg uit het amphitheater om portier te worden in het slechte huis waarin men Daria heeft opgesloten, en ieder die haar te na wil komen te grijpen [3]). Niet veel geestiger zijn de verhalen van de ree, die Aegidius op vaste uren komt zogen [4]), en van den ezel van Germanus, waarop hij naar den maaltijd bij de koningin gereden was en die onder het maal stierf, maar die, toen de koningin hem een paard aanbood, herleefde om den heilige ook thuis te brengen [5]). Niet aantrekkelijk is de geschiedenis van het waschwater van Servatius, dat kranken geneest [6]), voor welks kracht trouwens het waschwater van Amandus niet onderdoet [7])! Onschoon is het woord van Cecilia tot den rechter [8]) en de verklaring, waarom Vespasianus de Joden ging straffen en Jeruzalem belegeren [9]).

1) *Hier beghint een nuttelijc boec dat men hiet dat passionael dat welc in latijn is gheheten Aurea legenda*, [Achteraan staat: bi mi gheraert leeu ter goude in hollant, MCCCC ende LXXVij].

2) *Legenda aurea*, Leg. CVII, *b*, fol. 85 r, col. 2.

3) L. c., Leg. CLIII, fol. 129 r, col. 1.

4) Leg. CXXV, *a*, fol. 107 r, col. 2.

5) Leg. CII, *d*, fol. 82 v, col. 2.

6) Leg. CCXII, fol. 176 v, c. 1.

7) Leg. XLI, *b*, fol. 32 v, col. 2.

8) Leg. CLXV, *e*, fol. 145 r, col. 2: „potestas vestra est, quasi uter vento repletus, quem si acus pupugerit, omnis protinus rigor pallescit, et quicquid in se rigidum habere cernitur, incurvatur".

9) *De s. Jacobo min.*, Leg. LXIII, *e*, fol. 54 v, c. 2: „Vespasianus quoddam

Van de schoone geschiedenis van Patricius komt niet veel te recht. De stichtelijke legende zijner bekeering, al wat een verhevener geest ademt, wordt weggelaten [1]). Met wilde phantasie is de legende van Maria Magdalena opgesmukt. De Bijbelsche, eenvoudige en toch zoo treffend-levendige voorstelling van haar persoon verdwijnt geheel [2]). Zij heet hier, om maar iets te noemen, van koninklijken bloede. Met haren broeder Lazarus en hare zuster Martha erft zij: de vesting Magdala, Bethanië en een stuk van Jeruzalem. Maria krijgt Magdala, Lazarus het stuk van Jeruzalem, en Martha Bethanië [3]).

Het spreekt van zelf, dat de berichten die het boek min of meer ontsieren voor een belangrijk deel op rekening moeten worden gesteld van de voor hem bestaande heiligenlevens, waaruit Jacobus de Voragine moet geput hebben. Maar de keus die hij hieruit doet, en de wijze waarop hij het gekozene oververtelt, kenmerken hem. Hij heeft niet alleen verzameld, maar dit gedaan in een geest, die op zijn werk een bepaalden stempel drukt. Hij schijnt er bijv. op uit om bevrediging te schenken aan gevoelens die niet veel verschillen van eene zekere boosaardigheid en wraakzucht. Nog tijdens de terechtstelling van Julia wordt haar rechter gevangengenomen; hij wordt naar Rome gevoerd, en weldra onthoofd [4]). Een diaken steelt de schapen van de kerk van den heiligen Julianus. Uit naam van den heilige wordt het hem door de geestelijken verboden. Hij antwoordt: Julianus eet toch geen rammen. Weldra wordt hij door eene hevige koorts gekweld. Geen water vermag hem verkoeling te schenken. Straks gaat er zooveel rook en stank van zijn lichaam uit, dat ieder hard van hem wegloopt; en ras geeft hij den geest [5]). Een andere Julianus bouwde met zijn broeder Julius eene kerk. Zij hadden van keizer Theodosius gedaan gekregen, dat zij alle heidensche tempels mochten afbreken en er kerken voor in de plaats bouwen, terwijl ieder die voorbijkwam op straffe des doods verplicht was

---

genus vermium naribus insitum gerebat. Unde et a vespis, Vespasianus dicebatur .... Et .... ait: Credo, quia qui mortuos suscitavit, me etiam de infirmitate hac liberare poterit. Et haec dicendo vespae de naribus eius ceciderunt".

1) *Legenda aurea*, Leg. XLIX, fol. 39.

2) Leg. XC, fol. 74 v, 75, 76.

3) Leg. XC, *a*, fol. 74 v, col. 2.

4) Leg. IV, *d*, fol. 6 r, col. 2.

5) Leg. XXX, *b*, fol. 26 v, col. 1.

hen te helpen. Eenige personen kwamen voorbij op een rijtuig. Zij hadden op den wagen iemand onder kleêren verstopt. Toen de heilige bouwmeesters zeiden: „zoontjes, blijft wat staan, en helpt ons een weinig", antwoordden zij: „wij kunnen hier niet stilstaan, want wij hebben een dood mensch op den wagen". Ze reden door, maar weldra bleek de man werkelijk dood te zijn [1]). Met voldoening wordt beschreven, hoe de Christenen die de martelingen van Apollinaris aanschouwden zoo woedend werden, dat zij op de heidenen aanstormden en er tweehonderd van doodsloegen [2]). Twee onwelwillende lieden die het waagden Lambertus te berispen wegens zijne prediking, werden door de vrienden van den heilige, „gelijk zij verdiend hadden", zegt het verhaal, eveneens doodgeslagen [3]). De schuldigen aan den dood van Thomas van Canterbury werden vreeselijk gestraft; sommigen knaagden hun eigen vingers af; anderen kwijnden weg aan etterbuilen; weder anderen werden door verlamming getroffen; en nog anderen werden krankzinnig; zoo vonden zij een ellendig uiteinde [4]).

Alle heiligenlevens wemelen hier van mirakelen. Waar het mirakel dient om het geloof in het bestaan eener zedelijke wereldorde te bevestigen, kan men er uit godsdienstig oogpunt misschien vrede mede hebben. In de Middeleeuwen hebben wonderverhalen van dezen aard stellig menigmaal zeer stichtelijk gewerkt. Maar slechts bij uitzondering treft men hier de zoodanige, verband houdende met de hoogere geestelijke dingen, aan. Een stichtelijk mirakel is o. a. dat wat voorviel met den kranke die bij het graf van Thomas van Canterbury om genezing bad. Zijn gebed werd verhoord; maar hij bedacht zich, dat de gezondheid misschien niet heilzaam was voor zijne ziel. Hij ging nogmaals naar het graf en bad, dat, als de beterschap voor zijne ziel niet nuttig was, de krankheid maar mocht terugkeeren. En ook dit gebed ging in vervulling [5]). Doch ook het verhaal van een wonder waardoor de waarheid gediend wordt, is soms vrij zouteloos, bijv. dat van den man die het schaap van zijn buurman gestolen had. Te vergeefs trachtte de heilige Patricius

1) *Legenda aurea*, Leg. XCII, *b*, fol. 76 v, col. 1.
2) Leg. XXX, *c*, fol. 26 v, col. 1.
3) Leg. CXXXiiij, fol. 114 r.
4) Leg. XI, *e*, fol. 13 r, col. 2.
5) Leg. XI, *e*, fol. 13, col. 2.

te bewerken, dat de schuldige, wie hij mocht zijn, voldoening zou schenken. Toen, op een keer dat de geheele bevolking in de kerk vereenigd was, gelastte hij in den naam van Jezus Christus, dat degene in wiens buik het schaap was binnengegaan, in aller tegenwoordigheid geblaat zou doen hooren. En aldus geschiedde [1]. Beter bevredigd worden wij door de aardbeving, die de martelares Margaretha in hare gruwelijke folteringen te hulp kwam [2], en door den geweldigen haardos, die plotseling het geheele naakte lichaam der H. Agnes overdekte, toen zij in groot gevaar verkeerde [3].

Doch vaak hebben de medegedeelde mirakelen met godsdienstig geloof niets uit te staan en is de ethische beteekenis moeilijk te vinden. Als een zieke het lijk van Alexius slechts aanraakte, werd hij genezen; blinden ontvingen er het gezicht door terug en bezetenen werden van booze geesten bevrijd [4]. Van geloof, van verandering van zin of iets dergelijks is geen sprake. Koning Lotharius van Frankrijk had gehoord, dat de klok der kerk van St. Stephanus te Sens als men sliep of dommelde zulk een liefelijk geluid gaf. Hij liet haar naar Parijs brengen. Dit mishaagde aan den H. Lupus, aartsbisschop van Sens. Daarom verloor de klok de zoetheid van haar geluid, zoodra zij uit Sens was. De Koning liet haar dadelijk terugbrengen; zij kreeg haar geluid weder en begon te luiden, toen zij nog zeven mijlen van Sens verwijderd was [5]. Egidius liep naar de kerk. Hij zag op het plein daarvoor een zieken man zitten, die om een aalmoes vroeg. Hij schonk hem zijn mantel; de zieke trok dien aan en herkreeg zijne gezondheid [6]. Dergelijke voorbeelden zijn er hier zoovele, van zieken die genezen worden zonder dat eenig teeken gegeven is van geloof of bekeering! Iemand was wegens schulden gegijzeld. Hij riep Maria Magdalena aan om hulp. Op zekeren nacht verscheen hem eene schoone vrouw, die zijne boeien verbrak, de deur opende, en hem beval te vluchten [7]. De aanroeping was dus niet vergeefsch geweest. Een lijkstoet werd opgehouden door iemand met eene schuldbekentenis in de hand,

---

1) *Legenda aurea,* Leg. XLIX, *a,* fol. 39 r, col. 2.
2) Leg. LXXXVIII, *e,* fol. 73 v, col. 2.
3) Leg. XXIIII, *d,* fol. 21 v, col. 1.
4) Leg. LXXXIX, *b,* fol. 74 v, col. 1.
5) Leg. CXXIII, fol. 106 v, col. 1.
6) Leg. CXXV, *a,* fol. 107 r, col. 1.
7) Leg. XC, *g,* fol. 76 r, col. 2.

bewerende, dat deze door den overledene niet betaald was. De H. Donatus wekte den doode op om den schuldeischer te overtuigen, dat hij inderdaad betaling ontvangen had. Toen zeide de herrezene tot Donatus: „Jube me iterum, pater, dormire. Et ille: Vade amodo, fili, quiesce" [1]). Het mirakel strekt ditmaal om de waarheid aan het licht te brengen. Maar een zoo groot wonder als eene doodenopwekking gaat hier toch wel vlug van de hand.

Het dient erkend, dat de schildering van den moed der martelaren dikwijls echt stichtelijk is. De rechter spreekt tot Margaretha: „Dwaze maagd! gedenk aan uwe schoonheid en aanbid onze goden, opdat het u welga". Waarop zij antwoordt: „Illum adoro, quem terra contremiscit, mare formidat, et omnes creaturae timent". De rechter: „als gij niet toestemt, zal ik uw lichaam laten verscheuren". Margaretha: „Christus heeft zich zelven voor mij in den dood overgegeven, en daarom verlang ik voor Christus te sterven" [2]).

Het getuigenis der Christenzendelingen en martelaren is meestal tegen den afgodendienst gericht. Maar over andere punten strekt het zich niet uit [3]).

Liefelijke bladzijden in dit boek zijn ook nog de volgende. Antonius wist niet hoe te handelen ten opzichte van het berouw eener diep gevallen zondares. Hij beval al zijne broederen des nachts te bidden. Een der leerlingen aanschouwde nu in den hemel een bed met kostbare gewaden overdekt. En bij dit bed hielden drie schoone jonkvrouwen de wacht. Het waren: de vrees voor de eeuwige straffen, welke vrees haar aftrok van zonden; de schaamte over begane zonden, om welke schaamte zij vergeving waardig was, en de liefde tot de gerechtigheid die haar opwaarts deed streven. Het bed was dat der gevallene, en haar werd vergiffenis geschonken [4]). — De H. Agnes verschijnt aan eene lepralijderes en zegt: „Als gij in Christus gelooft, zult gij terstond bevrijd worden" [5]). — De vader der H.

---

1) *Legenda aurea*, CX, *e*, fol. 89, col. 2.

2) Leg. LXXXVIII, *a*, fol. 73 v, col. 1.

3) Leg. XC, *c*, *e*, fol. 75 r, col. 1, 75 v, col. 1; Leg. XCII, *a*, *b*, fol. 76 v, col. 1, 2; Leg. XCIII, *a*, fol. 76 v, col. 2; Leg. CLIII, fol. 129, col. 1; Leg. CLXV, *c*, *d*, fol. 144 v, col. 2, 145, col. 1.

4) Leg. XLVII, fol. 124 v, col. 2.

5) Leg. XXIIII, *e*, fol. 21 v, col. 2.

Christina wil haar met vleierijen overhalen tot het dienen der afgoden. Zij spreekt: „Noli me vocare filiam tuam, sed eius quem sacrificium laudis decet" [1]). — Schoon zijn de voorbeelden van Valerianus en Tyburtius, zich beijverende in het begraven der dooden die vielen in de geloofsvervolging; ook eene vrouw, nl. de H. Praxedis, neemt aan dit goede werk deel [2]). Onuitputtelijk is de lijdzaamheid van Marinus, stichtelijk de dierenliefde van Mamertinus [3]), aantrekkelijk de schildering van het goed geweten van Lupus [4]). Maar dit zijn lichtpunten die afsteken tegen een achtergrond van vrij wat donkerder kleur. Een aantal bladzijden dient slechts om eerbied in te boezemen voor dingen die een later geslacht bij het opkomen van betere godsdienstige gevoelens zou verwerpen of ten minste allengs ter zijde stellen. Onberekenbaar groot is de plaats die in het hoofd van dezen schrijver het duivelgeloof inneemt [5]). In weerwil van het in zijn tijd reeds lang uitgevaardigde pauselijke verbod tegen het houden van godsoordeelen, staat de uitspraak van het godsoordeel nog immer als betrouwbaar voor hem vast [6]). Hij wijst de heiligen aan die verbonden zijn aan eene bepaalde plaats [7]), of die men moet aanroepen in bepaalde nooden [8]). De Maria-vereering staat bij hem bovenaan [9]). Hij beveelt aan de onbevlekte ontvangenis van Maria ijverig te vieren [10]). Hij verhaalt van wonderdoende beelden en crucifixen [11]), en kent mirakelen die ge-

---

1) *Legenda aurea*, Leg. XCIII, fol. 76 v, col. 2.

2) Leg. XCI, fol. 76 r, col. 2; Leg. CLXV, *d*, fol. 145, col. 1.

3) Leg. CXXIII (foutief voor CXXIV), *b*, fol. 107 r, col. 1.

4) Leg. CXXIII, fol. 106 v, col. 1.

5) Leg. LXXXVIII, *b*, *c*, fol. 73 v, col. 1; Leg. XC, *d*, fol. 75 r, col. 2; Leg. XCII, *a*, fol. 76 v, col. 1; Leg. CXII, *e*, fol. 91 r, col. 1; Leg. CXXIII, fol. 106 v, col. 2.

6) Leg. CXII, *e*, fol. 91 r, col. 1.

7) Leg. IV, *d*, fol. 6 r, col. 2.

8) Leg. LXXXVIII, *e*, fol. 73 v, col. 2; Leg. CXXV, fol. 107 v, col. 1.

9) Leg. XXX, *e*, fol. 27, col. 2. Zie de reeks van andere plaatsen, opgesomd in de *Tabula Alphabetica* vóórin, op het woord: „Virgo Maria". De *Liber de miraculis beatae Mariae* wordt aangehaald: Leg. CXII, *e*, fol. 90 v, col. 2.

10) Leg. CLXXXV, fol. 164 r en v. Hierin ook een stuk van onzedelijke strekking: een kanunnik die echtbreuk bedreef uit Satan's handen verlost, omdat hij de getijden van Maria zong.

11) Leg. XLVI, *d*, fol. 35 v, col. 1; Leg. CXXX, *d*, fol. 111 v, col. 1. Vgl. Leg. LXXXIX, *a*, fol. 74 r, col. 1.

werkt zijn door het slaan van een eenvoudig kruisteeken [1]. Een klooster te bouwen of in een klooster te gaan is de hoogste deugd [2]; de verleiding van een monnik het uiterst moeilijk te bereiken toppunt van des Duivels kunst [3]. En kuischheid in het huwelijk is onthouding [4].

Vereering van het sacrament des altaars [5], geloof, dat de missen aan de dooden ten goede komen [6], ijver tot de biecht [7], en vrees voor het vagevuur [8] worden met kracht van argumenten en mirakelen aangedrongen. Uitvoerig wordt gehandeld over de wonderkracht van het wijwater [9]. Aan het eindeloos herhalen van het Onze Vader wordt gelijke kracht toegekend [10]. Velerlei zijn de wijzen, waarop de aflaten aan de afgestorvenen ten goede komen [11]. Op de goede werken kan men volgens dezen schrijver niet vertrouwen. Maar dit beteekent hier, dat zelfs de vroomste op zijn sterfbed nog door angst gekweld wordt [12].

---

1) *Legenda aurea*, Leg. CXXX, fol. 111 seq.; Leg. LXIIII, *d*, fol. 56 v, col. 1; Leg. CVIII, *d*, fol. 86 r, col. 2.

2) Leg. XC, *g*, fol. 76 r, col. 2; Leg. XCII, *b*, fol. 76 v, col. 1; Leg. CXXV, *a*, *b*, fol. 107 r, col. 2, 107 v, col. 1 (een wonder ten behoeve van den kloosterbouw; gebeeldhouwde deuren met de figuren der apostelen er op drijven uit Rome naar hare bestemming in Frankrijk); Leg. V, *b*, fol. 6 v, col. 2.

3) Leg. CXXX, *e*, fol. 111 v, col. 2 (pendant van Job I).

4) Leg. LXXXIX, *a*, fol. 73 v, col. 2.

5) Leg. IV, *b*, fol. 6 r, col. 2; Leg. XC, *f*, fol. 75 v, col. 2.

6) Leg. CLIX, *d*, fol. 135 r, col. 2.

7) Leg. XC, *g*, fol. 76 r, col. 1.

8) Leg. XLIX, *b*, fol. 39 v, col. 1.

9) Leg. CLXXVIII, *d*, fol. 157 v, col. 2.

10) Leg. CLIIII, *c*, fol. 129 v, col. 2.

11) Leg. CLIX, *c*, fol. 134 seq.

12) Leg. CLXXV, *a*, fol. 129 v, col. 2.

HOOFDSTUK V.

DE NIEUWERE VERZAMELINGEN VAN HEILIGEN-LEVENS [1]).

In de zestiende eeuw is men opnieuw en met groote kracht begonnen heiligen-levens bijeen te brengen. Den stoot tot deze beweging gaf de Hervorming. De Protestanten verwierpen de aanroeping der heiligen, terwijl de beslisten onder hen al ras de heiligen-vereering in elken vorm afgeschaft wilden zien. Wat aan de voorzaten dierbaar geweest was, werd thans een onderwerp van bespotting. Enkele krachtige mannen hebben zich toen geroepen gevoeld om het leed dat daardoor aan de gemoederen van vele getrouwe zonen en dochteren der kerk was aangedaan, zooveel mogelijk uit te wisschen. Wat kon hiertoe, naar zij meenden, beter dienen dan de schoone levensgeschiedenissen der heiligen nogmaals te boek te stellen, te doen drukken en aan de her- en derwaarts geslingerde tijdgenooten in handen te geven? Mocht men, dachten zij, niet verwachten, dat de stemmen der verguizing zouden verstommen? Zouden de schitterende deugden der heiligen geen bewondering afdwingen? Zou dan niet in wijden kring worden erkend, dat de voorgeslachten goede redenen gehad hadden om aan zoo heilige mannen en vrouwen de verheven plaats in de godsdienstige en kerkelijke wereld toe te kennen die zij tot dusverre hadden ingenomen? Men wilde apologetisch te werk gaan, zonder dogmatisch betoog. Men wilde overtuigen door het voorbeeld, niet door de redeneering.

Aloisius Lipomanus is een der eersten geweest die zich hiertoe

---

1) Vergel. Joannes Bollandus, *Praefatio generalis in Vitas SS.*, voor T. I der *Acta Sanctorum* van Jan., p. XXI sqq.

hebben aangegord. In 1551/52 was hij een der drie voorzitters van het concilie van Trente. In 1558 ging hij als pauselijk gezant naar Polen, naar koning Sigismund, die overhelde tot de Hervorming. Lipomanus kwam daar slechts korten tijd aan vóór Johannes à Lasko. Gedurende de laatste jaren van zijn leven is hij bisschop van Verona geweest. Onder kerkelijk-politieke werkzaamheden heeft hij den tijd gevonden eene reeks van eenige honderden heiligen-levens in 8 deelen openbaar te maken [1]). Het werk is thans geheel vergeten, en ontleent zijne waarde alleen aan den tijd waarin het verschenen is. Dat het ten doel heeft een bolwerk op te werpen tegen de ketterij, wordt in de opdracht voor het eerste deel, die gericht is tot een Spaanschen bisschop, uiteengezet. Dogmatische en polemische geschriften ter verdediging van de kerkleer, ook keizerlijke edikten, zijn er genoeg, zegt Lipomanus. In weerwil van de schitterende overwinning, door Karel V (in den Smalkaldischen oorlog) bevochten, stak de ketterij hardnekkig het hoofd op. Hij wilde nu trachten met het openbaarmaken van heiligen-levens iets te bereiken. Immers de prediking van het rechte geloof geschiedde niet alleen door woorden, maar ook door daden. Hij koesterde de hoop, dat hetgeen er na den verdelgenden arbeid van velen nog over was van het taaie onkruid der ketterij, door het in het licht stellen van de voorbeelden der heiligen met wortel en tak zou worden uitgeroeid. Niet door de heiligen-levens zonder meer dacht hij dit te bereiken. Om er de rechte vrucht van te hebben, moest men ze, meende hij, lezen met verstand. Daarom bracht hij op de plaatsen waar het op aankwam kantteekeningen aan. Waren de leeringen die de ketters verkondigden het ware geloof van Christus? Maar dan moesten zij ook door de heiligen van de

---

1) Aloysius Lipomanus, *Sanctorvm priscorvm patrvm vitae*, Venet. 1551—1560, 8 tomi, 8°. De Leidsche universiteitsbibliotheek bezit hiervan de 4 eerste. Er bestaat ook eene latere uitgave, waarin de stof op geheel andere wijze gerangschikt, en ook bekort is. De titel van deel I dezer editie luidt: *Historiae Aloysii Lipomani episcopi Veronensis De Vitis Sanctorum, Pars prima*, Lovanii, 1568, in folio. Het tweede deel verscheen gelijktijdig. Aloysius had zijn werk opgevuld met levens van „heremieten en andere heiligen, wier namen bij ons nooit gehoord waren". Daarom werden uit zijn werk bij de tweede editie die heiligen gekozen, „qui nostris his locis et temporibus magis sunt celebres". Ook om de kosten werd dit wenschelijk geacht. Zie de *Epistola nuncupatoria* voor deze uitgave. — Exemplaar in de univ.-bibl. te Amsterdam.

vroegste tijden beleden zijn. Uit hunne levensbeschrijvingen bleek nu wel, hoe weinig dit het geval was [1]). Streng methodisch gaat hij hierbij te werk. Reeds voor het eerste deel plaatst hij eene lijst van onderwerpen waaromtrent de kerkleer tegen de ketters door zijn boek bevestigd wordt [2]). Bij de keuze van de op te nemen heiligen-levens handelt hij in dier voege, dat hij alle anonieme geschriften buitensluit. Dit geschiedt om aan de ketters de gelegenheid te benemen het gezag van het geschrevene te betwisten. Staat reeds dit sterk polemische karakter aan de blijvende waarde van het werk van Lipomanus in den weg, er komt bij, dat hij de levens van vele heiligen niet kende in de oorspronkelijke redactie, maar slechts in den vorm dien lateren er aan gegeven hadden. Uit het Grieksch vertaalde heiligenlevens van Metaphrastes bijv. nemen eene belangrijke plaats bij hem in. Niet minder bedenkelijk was het, dat hij de heiligenlevens die hem ten dienste stonden, geenszins alle in hun geheel mededeelde. Eenige werden er volledig afgedrukt, van andere slechts de helft, van nog andere alleen het begin of het slot [3]). Het springt in het oog dat deze omstandigheid op zich zelf reeds voldoende was om velen naar eene andere behandeling van deze stof te doen verlangen. Intusschen was men niet zoo spoedig waar men wezen moest. Het duurde nog bijna eene eeuw, voordat bij het drukken eener verzameling van heiligenlevens eene historisch-kritische methode werd gevolgd waarmede de ernstige beoefenaar der geschiedenis vrede kan hebben.

Een belangrijken stap voorwaarts deed op dit gebied Laurentius Surius. Het grootste gedeelte van zijn leven bracht hij door in het Karthuizer-klooster te Keulen, waarbinnen hij in het j. 1578 stierf. Zijn levensbeschrijver getuigt van hem, dat hij, ofschoon in eene ketterscheomgeving grootgebracht, van de gevoelens der ketters even weinig in zich had opgenomen als de zeevisch van het zout van het zeewater. Zijne loopbaan als schrijver begon hij met een aantal mystieke geschriften uit de

1) De opdracht aan Ioannes Bernardus de Luco, voor T. I, quat. *a*, fol. 2.
2) *Catalogus earum rerum quae in sequentibus sanctorum vitis contra Haereticos nostri temporis pro catholicorum dogmatum veritate astruuntur.*
3) De bedoelde opdracht, quat. *a*, fol. 3 r.

middeleeuwen in het Latijn over te brengen en deze vertalingen te doen drukken. Dit geschiedde met werken van Tauler, naderhand met werken van Ruysbroec en Suso. Vervolgens hield hij zich bezig met het vertalen van theologische geschriften van Gropperus en Staphylus, die meer rechtstreeks konden dienen om de kerkleer tegen de Hervormingsgezinden te verdedigen. Ook een stuk van Martinus Eisengrein over de redenen waarom zoovelen van de kerk afvielen en tot het Lutheranisme overgingen, verscheen in eene Latijnsche vertaling van zijne hand. Meer zelfstandig trad hij op door een vervolg te leveren op Nauclerus' „Kroniek der gedenkwaardige gebeurtenissen uit alle tijden en van alle volkeren". Dit vervolg heeft zich uitgestrekt van het j. 1500 tot het j. 1574. Het doel dat hij hiermede beoogde was een tegenwicht te scheppen tegen de bekende werken van Sleidanus, Peucer e. a., die z. i. te veel op de hand der Protestanten waren en de geschiedenis van hun tijd beschreven hadden op eene voor Surius en de zijnen volstrekt onaannemelijke wijze [1]). Dit werk is ook afzonderlijk verschenen. Het is trouwens tamelijk uitvoerig, daar het in de uitgave van 1574 niet minder dan 839 bladzijden telt [2]). Wegens het licht dat hier geworpen wordt op het standpunt waaruit standvastige Roomsch-Katholieken de gebeurtenissen der XVIde eeuw beschouwd hebben, verdient het wel de aandacht, ook wegens de bladzijden die er in gewijd zijn aan de geschiedenis van Nederland. Den geest waarin het geschreven is, kan men opmaken uit de bladzijde waarop de verbranding van Servet behandeld wordt. Dat Calvijn Servet heeft laten ter dood brengen, vindt Surius niet erg. Maar z. i. had Calvijn evenzeer den dood verdiend. „Sleidanus en anderen hebben de verbranding van Servet niet afgekeurd. Geheel anders zouden zij spreken als een bisschop of als de Katholieken die straf op hem toegepast hadden. Als Luther, Calvijn en Zwingli iets doen, is het evangelisch; als de paus het doet, is het een werk van den Antichrist". Ook wijst Surius

1) Zie *Laurentii Surii vita*, geplaatst voor de aanstonds te noemen uitgave zijner *Vitae Sanctorvm* van 1617.

2) *Commentarivs brevis rervm in orbe gestarvm, ab anno salvtis M.D. vsqve in annvm M.D.L.XXIIII. ex optimis quibusque Scriptoribus congestus, et nunc recèns non parùm auctus et locupletatus*, per F. LAVRENTIVM SVRIVM CARTHVSIANVM, Coloniae, M.D.LXXIIII.

op de tegenstrijdigheid, dat, terwijl de „Evangelischen" het ter dood brengen der ketters afkeuren, Calvijn dit in een gedrukt geschrift heeft verdedigd [1]). Feiten die bij andere schrijvers niet voorkomen, vermeldt Surius niet. Wel worden hier en daar bijzonderheden bij hem aangetroffen die men elders niet licht zal terugvinden, zooals bijv. eene beschrijving van de avondmaalsviering bij de Zwitsersche Gereformeerden [2]). Doch het is hem voornamelijk te doen om eene verkeerde beschouwing van de feiten, i. e. w. om den Protestantschen geest te bestrijden.

Met de uitgave zijner „Vitae Sanctorum" [3]) had hij geen ander oogmerk. Hij meende dat de lezing daarvan strekken zou om kettersche gevoelens uit Christen-gemoederen uit te roeien. De voorstanders der Hervorming hadden de zaligheid al te gemakkelijk verkrijgbaar geacht. Men zou hiervan terugkomen als men er op lette, hoe ijverig in alle eeuwen zij die Christus behaagd hebben, zich op deugden hebben toegelegd. Men moest gadeslaan hoe zij het zondige vleesch met zijne begeerlijkheden gekruisigd hebben, hoe zij den engen weg betreden, al hun tijd aan vrome oefeningen gewijd hebben, zich afgekeerd van de ijdelheden en wellusten dezer wereld, en om de liefde van Christus zich zelf gekweld met lange nachtwaken, bijna altijddurend vasten, gebed zonder ophouden en andere moeilijke en bezwaarlijke werken. Dan zou men in een spiegel zien hoe die vromen gestreefd hebben niet alleen naar het bezit van het rechte geloof, maar ook naar eene vaste hoop, eene vrijwillige liefde, naar de hoogste nederigheid, naar een onoverwinnelijk geduld onder de hardste folteringen, naar eene oprechte gehoorzaamheid jegens God en hunne kerkelijke overheden, kortom naar alle deugden. Dit is alzoo de weg die tot het leven leidt. Dit zijn de voorbeelden die ons gesteld worden. De heiligen roepen ons toe: zijt onze navolgers, gelijk wij van Christus. Hier worden wij krachtig gesterkt tegen het doodelijk Sirenengezang, de verderfelijke stemmen der ketters die zeggen: „als gij vast verzekerd zijt, dat alle zonden u door Christus zijn vergeven, zult

1) L. Surius, *Commentarius*, p. 474. 2) Ib., p. 136 sqq.

3) *De probatis sanctorvm historiis, partim ex tomis Aloysii Lipomani, doctissimi episcopi, partim etiam ex egregiis manvscriptis codicibus* coll. per F. Lavrentivm Svrivm, T. I—VI, Col. Agr. 1570—1575, fol. Een exemplaar in de univ.-bibl. te Amsterdam.

gij behouden worden. Ook al waart gij bedekt met overtredingen, zult gij regelrecht ten hemel varen, zonder de boetedoeningen der papisten, zonder biecht", enz. [1]).

Surius stelde zich tot taak de bestaande heiligen-levens in hun geheel op te nemen. Reeds hierdoor week hij belangrijk van Lipomanus af. Daarenboven bepaalde hij zich niet zooals deze tot werken van bekende auteurs, maar nam hij ook anonieme geschriften waarvan de waarde geacht mocht worden vast te staan, op. Het gevolg was dat zijne verzameling een grooteren omvang verkreeg. De 8 octavo-deelen van Lipomanus zijn 6 zware folianten geworden. In de editie van 1617 [2]) zijn het evenveel folianten als maanden van het jaar [3]). Van den beginne toch was Surius' werk naar de maanden gerangschikt; de heiligen volgen er elkander in op naar de dagen waarop zij herdacht worden. Bij de vaststelling der methode waarnaar gewerkt moest worden, ontving Surius zeer uiteenloopende raadgevingen. De een beval hem aan op grond van de bestaande gegevens de voorhanden teksten zelfstandig te bewerken, het leven van iederen heilige in zijn eigen stijl opnieuw te schrijven. De ander ried hem aan niets anders te doen dan bestaande heiligenlevens, in welken stijl ook opgesteld, letterlijk weer te geven. Hij koos ongeveer den middenweg. Levensbeschrijvingen in goed Latijn, die den indruk maakten van met de noodige nauwgezetheid te zijn opgesteld, liet hij ongewijzigd afdrukken. Andere waarvan taal en stijl al te barbaarsch waren, bracht hij in een meer beschaafden vorm over. Daarenboven werden wijdloopige of weinig zakelijke gedeelten besnoeid. Hierbij streefde hij er naar al wat van wezenlijke historische waarde was, te behouden [4]). Een onvermijdelijk uitvloeisel der gevolgde methode is echter, dat het werk van Surius voor den historisch-kritisch geschoolden geschiedvorscher vol is van onzekerheden. In zeer vele gevallen

1) Zie Surius' *Praefatio*, gericht tot paus Pius V en geplaatst voor T. I der eerste editie. Vergel. het stuk „Lectori" voor T. I der aanstonds te noemen uitgave van 1617.

2) *Vitae sanctorvm ex probatis authoribus et mss. codicibus primo quidem per R. P. Fr. Lavrentivm Svrivm Carthusianum editae, nunc vero multis Sanctorum vitis auctae*, Colon. Agripp. 1617, 1618, 12 tomi.

3) Deze folianten zijn niet heel dik, zoodat het geheel in 6 of in 4 volumina gebonden kon worden.

4) *L. Surii vita*, voor T. I der uitgave van 1617.

kan men er niet op aan, of eenige bladzijde juist zoo luidt als zij door den oorspronkelijken schrijver is opgesteld. Bedenkt men verder, dat Surius, hoe ijverig ook in het opsporen van handschriften, geenszins altijd over de oudste en beste levensbeschrijving van een heilige beschikte, dan begrijpt men te meer, dat het verlangen naar eene afdoende uitgave der heiligen-levens door zijn werk, hoe verdienstelijk ook in menig opzicht, niet bevredigd werd.

De grootste verandering is hierin gekomen, toen eenige leden der Jezuïeten-orde in de Zuidelijke Nederlanden zich met de zaak zijn gaan bemoeien. De vrucht hiervan is geweest de schitterende uitgave van de „Acta Sanctorum" door de Bollandisten, die thans een omvang van 62 deelen folio heeft bereikt. Het oorspronkelijke plan dezer uitgave was van den beroemden Jezuïet Heribertus Rosweyde. In 1615 heeft deze eene verzameling van levensbeschrijvingen van vermaarde asceten uit de vroegste tijden het licht doen zien. Geschriften van Hiëronymus, Rufinus, Sulpitius Severus, Joannes Cassianus, Palladius, Theodoretus e. a. waren hierin vereenigd [1]). Maar veel grootscher was het ontwerp eener andere uitgave, dat hij reeds in 1607 had openbaargemaakt. Daarin stelde hij zich voor in eene reeks van 16 foliodeelen eene complete verzameling van alle bekende heiligen-levens uit te geven. Zoowel bij de reeds door anderen gedrukte als bij de overige moest steeds een betrouwbaar HS. worden ten grondslag gelegd. Toen Bellarminus van het gedrukte ontwerp kennis nam, vroeg hij: hoe oud is de man die dit belooft te doen? Men antwoordde: 40 jaren. Bellarminus vervolgde: of hij dan dacht 200 jaren te zullen leven? Immers in minder tijd kon zoo iets door één man, naar hij meende, niet volbracht worden. Intusschen wijdde Rosweyde zijne krachten aan de behandeling van een aantal andere belangrijke onderwerpen, steeds handschriften van heiligen-levens verzamelende. Op zijn 60ste jaar zou hij eindelijk met het groote werk beginnen, in de verwachting, dat hij elk jaar een deel zou kunnen voltooien. Doch in het genoemde levensjaar (1629) nam de dood hem weg [2]). Zijn mede-

---

1) H. Rosweyde, *Vitae patrvm. De vita et verbis seniorvm sive historiae eremiticae libri X., avctoribvs suis et nitori pristino restituti*, Ed. 2a, Antv. 1628, fol.

2) De reeds meer aangehaalde *Praefatio generalis* van J. Bollandus, p. xxii seq.

lid der Jezuïeten-orde Joannes Bolland (geb. 1596) nam zijne taak over. Weldra werd deze bijgestaan door Godfried Henschen en vervolgens ook door Dan. Papebroek. Hunne verzameling van HSS. en ander materiaal in het klooster te Antwerpen werd een waar museum. In 1643 zag het eerste deel, bewerkt door Bolland en Henschen, het licht. Het was, evenals het werk van Surius, ingericht naar de volgorde van den kalender en behelsde de levensbeschrijvingen der heiligen die herdacht worden van 1—15 Jan. Met nog zulk een deel was de maand Januari voltooid [1]). De arbeid ging gedurende meer dan eene eeuw langzaam maar geregeld voort; telkens namen nieuwe leden der orde de opengevallen plaatsen van vorige bewerkers in. Naar den naam van den eersten bewerker heeten zij Bollandisten. In 1770 was het 50ste deel (het derde deel der maand October) gereed. De opheffing der orde in 1773 bracht de geheele zaak in gevaar. Toch schonk keizerin Maria Theresia, vorstin over de Zuidelijke Nederlanden, nog in 1778 aan de Bollandisten een klooster te Brussel ter bewoning en legde hun eene aanzienlijke som jaarlijks toe voor de voortzetting van het werk. Dientengevolge verscheen deel IV van October in 1780 te Brussel. Haar opvolger, keizer Jozef II, gelastte in 1784, dat jaarlijks een deel moest verschijnen. Nog zag in 1788 deel V van October het licht, totdat in hetzelfde jaar de keizer de geheele voortzetting verbood. In Mei 1789 werd het museum, dat het materiaal der uitgave bevatte, verkocht aan de Praemonstratensers te Tongerlo, voor 21000 gulden; daarenboven werd voor persoonlijke schadeloosstelling aan de Bollandisten 9000 gulden betaald. De Praemonstratensers, die hierbij tot voorwaarde gesteld hadden dat zij het werk zouden mogen voortzetten, deden dan ook in 1794 deel VI van October, het zoogenaamde Tongerloosche deel, het licht zien (in 1856 herdrukt). Toen in 1796 de abdij Tongerlo werd opgeheven, geraakten de gedrukte boeken van het „museum" naar alle kanten verstrooid; de HSS. kwamen terecht in de koninklijke bibliotheek te Brussel. Tot 1836 stond het

1) *Acta Sanctorvm quotquot toto orbe coluntur, vel à Catholicis Scriptoribus celebrantur, quae ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit, digessit, notis illustrauit Ioannes Bollandvs, societatis Iesv theologvs, servatâ primigeniâ scriptorum phrasi; operam et stvdivm contvlit Godefridvs Henschenivs.* Prodit nunc duobus tomis Janvarivs, Antv. 1643, fol.

werk stil. P. F. X. de Ram, de eerste rector der nieuw opgerichte Roomsch-Katholieke universiteit te Leuven bracht er weder leven in. Algemeen koesterde men den wensch, dat leden der Jezuïeten-orde zich opnieuw aan de grootsche taak zouden wijden. Met eene toelage van de Belgische regeering ten bedrage van 6000 francs hebben in 1837 inderdaad orde-broeders van Joannes Bolland die taak nogmaals op de schouders genomen. Door hunnen arbeid kon in 1845 deel VII van de maand October verschijnen [1]). Intusschen waren de twee eeuwen van Bellarminus reeds verstreken. Sedert 1845 zagen eene reeks van deelen, alle in het oude folio-formaat, het licht. Men is thans gevorderd tot den 3den November.

Het programma der beginselen waarnaar gearbeid moest worden, is reeds door Bolland nauwkeurig omschreven [2]). Niet alleen moest bij het afdrukken van ieder heiligen-leven een HS. ten grondslag worden gelegd, maar bij de keuze van dit HS. moest scherpe historische kritiek toegepast worden [3]). Het gekozene moest woordelijk, zonder eenige verfraaiïng, weglating, of toevoeging worden wedergegeven. Het betoog, waarom dit geschieden moest, is nog immer zeer lezenswaard [4]). Bestonden er meer levensbeschrijvingen van denzelfden heilige, dan moesten deze, voorzoover zij van bekende auteurs afkomstig waren en niet enkel uittreksels uit de andere bevatten, alle worden opgenomen [5]). Voortreffelijk is de stelregel, dat alle aanhalingen in de toelichtingen en aanteekeningen moeten geschieden uit de eerste bron. Waar men zich gedwongen ziet hiervan af te wijken, moet de zegsman op wien men zich beroepen kan worden genoemd [6]). Merkwaardig is de beschrijving der kriteria ter bepa-

---

1) *Acta Sanctorum Octobris* coll. a. J. van der Moere et J. van Hecke, T. VII, P. I, Brux. 1845. In het *Prooemium de ratione universa operis*, p. I—XXXV is de geschiedenis der *Acta Sanctorum* uitvoerig verhaald. Korter door A. Schmid, *Johannes Bolland*, in Wetzer u. Welte's *Kirchenlexikon*, 2te Aufl., Freib. i. Br., 1883, Bd. II, Sp. 986—991.

2) J. Bollandus, *Praefatio generalis in vitas SS.*, geplaatst voor de *Acta Sanctorum*, Jan., Antv. 1643, p. XXiii—XLi.

3) J. Bollandus, ibidem, p. XXXiij, col. 2.

4) Ib., p. XXiV. 5) Ib., p. XXVi, col. 2.

6) Ib., p. XXVij, col. 2. Quae cito Auctorum loca, ipse vidi: nihil alienâ fide profero: si Auctores non fuerunt ad manum, apud quem eos citatos repererim indico.

ling van de historische waarde van de heiligen-levens en hunne berichten [1]). Deze ernstige methode van Bolland, door zijne opvolgers met toenemende gestrengheid toegepast, moest het grootsche werk wel maken tot een geschiedkundig monument van de eerste beteekenis. Geschiedschrijvers in alle landen hebben hieruit rijke stof voor hunne studiën geput. Het stichtelijke doel, hoewel niet opzettelijk verloochend [2]), geraakte op den achtergrond. Op onwaardeerbare wijze werd de geschiedenis gediend.

Bij het werk der Bollandisten sluit zich dat van D'Achery en Mabillon op waardige wijze aan. Zij verzamelden de levens der heiligen die tot de Benedictijner-orde behoord hebben [3]). Kennelijk is hunne drijfveer geestdrift voor het schoone verleden hunner orde [4]), die — men denke aan de congregatie der Mauriners en hunne beroemde uitgaven van kerkvaders — toen juist opleefde. Hun werk is bovendien geheel anders ingericht dan dat der Bollandisten; het is nl. verdeeld in eeuwen, terwijl iedere heilige behandeld wordt naar zijn geboortejaar. Hierdoor ontvangen de lezers op eene gemakkelijke wijze een chronologisch overzicht. D'Achery was begonnen op groote schaal handschriften te verzamelen. De eigenlijke uitgever is Mabillon, zijn leerling, geweest [5]). Bij de laatste deelen is deze op zijne beurt weder geholpen door een leerling, nl. Theod. Ruinart. Deze heeft in 1689 eene „keurverzameling van de oprechte Akten der oudste martelaren" uitgegeven [6]). Een apologetisch oogmerk

---

1) J. Bollandus, p. xxxij sqq. 2) Ib., p. xiij.

3) De eerste editie verscheen te Parijs, 1668—1701, in 9 vol. fol.; ik gebruikte de tweede; de titel hiervan luidt: *Acta Sanctorum ordinis S. Benedicti in saeculorum classes distributa* coll. Lucas d'Achery, ed. Joann. Mabillon, Venet. 1733—1740, 9 vol. fol.

4) Zie Mabillon's *praefatio* voor het eerste deel, p. V seq.

5) Opmerkelijk is Mabillon's bewering dat heiligen-levens van Engelsche herkomst veelal onbetrouwbaar zijn: Quibusdam innatum est quidlibet fingendi seu credendi vitium ex soli natura, quod Armoricis Anglicisque Vitarum scriptoribus plures jam impegerunt. Vetus est Petri Cellensis querela in quadam Epistola ad Nicolaum Monachum Anglum. *Insula est*, inquit de Anglia, *circumfusa aqua: unde hujus elementi propria qualitate ejus incolae non immerito afficiuntur, et nimia mobilitate in tenuissimas et subtiles phantasias frequenter transferuntur, somnia sua visionibus comparantes, ne dicam praeferentes.* De genoemde *praefatio*, p. 8.

6) Ik gebruikte de tweede nog door hem zelven voorbereide, maar eerst 4

was aan deze uitgave niet vreemd. Tegenover de aanvallen waaraan de heiligen-vereering in het algemeen van Protestantsche zijde blootstond, tegenover het streven om de historische waarde van vele heiligen-levens in discrediet te brengen, wilde hij een reeks van getuigenissen van hoogen ouderdom en onbetwistbare zekerheid stellen. De bladzijden, waarin hij getracht heeft een stuk van Dodwell „over het kleine aantal der martelaren" te wederleggen, zijn nog altijd lezenswaard [1]). De beteekenis van het werk wordt duidelijk als men bedenkt, dat toentertijd niets dergelijks bestond; geen op ernstig-wetenschappelijke wijze bewerkte verzameling van de oudste martelaarsgeschiedenissen was uitgegeven. Ruinart's boek heeft dan ook zeer lang groot gezag genoten en velen hebben het als bron gebezigd. In den jongsten tijd heeft het aan ernstige kritiek blootgestaan. Delehaye heeft opgemerkt, dat Ruinart geen verantwoording heeft gegeven van de methode waarnaar hij uit de voorhanden martelaarsgeschiedenissen zijne keus heeft gedaan, dat aan sommige der opgenomen verhalen slechts eene beperkte, aan andere in het geheel geen historische waarde toekomt [2]).

Laatstelijk heeft Bruno Krusch de levensbeschrijvingen van een aantal heiligen uit het Merovingische tijdperk die in betrekking staan tot de geschiedenis van Duitschland uitgegeven [3]). Hieraan was de uitgave van een aantal heiligen-levens uit het Karolingische tijdvak, door G. Waitz, met medewerking van O. Holder-Egger e. a., voorafgegaan. Wijl Waitz onder den druk stierf, werd het werk voltooid door Wattenbach en zag het met eene voorrede van dezen het licht [4]). In de eene zoowel als in de andere uitgave zijn behalve levensbeschrijvingen ook andere verhalen die op heiligen betrekking hebben (passiones, transla-

---

jaren na zijn dood verschenen editie: *Acta primorum martyrum sincera et selecta* opera et studio Theodorici Ruinart, Amstelaed. 1713, fol.

1) In de *praefatio generalis*, p. XIV—LXX.

2) H. Delehaye, S.J., *Les légendes hagiographiques*, 2e éd., Brux. 1906, p. 130—138.

3) In de *Monvmenta Germaniae.* Eerst verscheen: *Passiones vitaeque sanctorum aevi merovingici et antiquiorum aliquot*, Hann. 1896 (*Scriptorvm rervm merovingicarvm*, T. III); daarna *Passiones vitaeque sanctorum aevi merovingici*, Hann. 1902 (*Script. rer. merov.*, T. IV), 4⁰.

4) Het verscheen in 2 vol. fol., als Tom. XV, P. 1 en 2, in de serie der *Scriptores* van de *Mon. Germ.*, Hann. 1887, 88.

tiones, miracula) opgenomen. De door Krusch afgedrukte stukken zijn alle volledig. Waitz en zijne medewerkers hebben zich dikwijls tot fragmenten bepaald. Beide uitgaven voldoen aan de hooge wetenschappelijke eischen die men tegenwoordig aan werk van dezen aard pleegt te stellen. Ze kunnen dus als schoone en duurzame aanwinsten op dit gebied beschouwd worden. Wie zich met de heiligen uit het Merovingische en het Karolingische tijdperk wil bezighouden, vindt hier een materiaal van eenige waarde.

HOOFDSTUK VI.

DE HEDENDAAGSCHE KRITIEK DER HEILIGEN-LEVENS.

In het j. 1698 verscheen een klein boekje, dat bij velen ergernis en verontwaardiging wekte. De schrijver, die zich Eusebius Romanus noemde, was niemand anders dan de wijd vermaarde Joannes Mabillon, de bewerker der „Acta Sanctorum" van de Benediktijners. Het handelde „Over de vereering van onbekende heiligen". De ontstemming, door dit boekje teweeggebracht, noopte hem daarvan eene „herziene" editie in het licht te geven. Echter is, oogenschijnlijk door de bemiddeling van iemand die persoonlijk met Mabillon bekend was, nog in 1705 te Utrecht een tweede druk verschenen, die met den eersten overeenkwam [1]). In dit geschrift heeft Mabillon verzet aangeteekend tegen de lichtvaardige wijze, waarop men destijds te Rome handelde met het gebeente dergenen die in de katakomben begraven lagen. Op groote schaal werd zoodanig gebeente naar Frankrijk en elders gebracht. Het werd daar het voorwerp van de diepste vereering; men wijdde er zulke luisterrijke kerkelijke diensten aan als ternauwernood of niet pleegden te beurt te vallen aan de meest bekende heiligen. Te Rome was het gebruikelijk geworden alle graven in de katakomben als de graven van heiligen te beschouwen. Vooral dan meende men dit veilig te mogen doen, als op of bij het graf eene afbeelding was aangebracht van het kruis, een palmtak, het Monogram van Christus al of niet met A en Ω, de figuur van den Goeden Herder, of

---

1) *Eusebii Romani sive Ioannis Mabillonii ad Theophilum Gallum epistola de cultu sanctorum ignotorum*, Ultrajecti, 1705, 8º.

Het Lam, dan wel een tafereel uit O. of N. Testament [1]). Een glazen kelkje met een rooden inhoud (eene zoogenaamde „Blut-ampulle"), aan het graf bevestigd, met de afbeelding van een palmtak daarboven, gold als eene beslissende aanwijzing, dat men te doen had met de relieken van een martelaar [2]). Vermeldde een opschrift den naam des overledenen, dan werd deze terstond in de lijst der heiligen ingelijfd. Waar een naam ontbrak, werd ook hierin voorzien; den doode werd eenvoudig een naam gegeven. Met het oog op deze laatste manier van handelen sprak men van „gedoopte heiligen" [3]). Gewoonlijk ging men aldus te werk. In de katakomben ontmoette men een ongeopend graf, waarbij een of meer van de bedoelde aanwijzingen werden aangetroffen. Na het opzeggen van eenige gebeden wordt het graf geopend. Het gebeente wordt er uit te voorschijn gebracht en overgegeven aan zekere dienaren om gewasschen te worden. Als dit afgeloopen is, geeft een kardinaal-vicaris of de bisschop die aan het hoofd staat van de pauselijke kapel aan den heilige een naam. Vervolgens wordt door dezen bisschop of door den kardinaal-vicaris een getuigschrift afgegeven van de strekking, dat deze relieken in elke kerk of kapel voor de openlijke vereering der geloovigen mogen worden tentoongesteld [4]). Het model van zulk een getuigschrift wordt door Mabillon medegedeeld [5]). Zulke relieken komen nu in Frankrijk. Met plechtige processiën worden zij in de kerken binnengedragen. Het feest van deze nieuwe heiligen wordt jaarlijks gevierd: het duurt 8 dagen; er wordt grooter luister bij ten toon gespreid dan bij de feesten der voornaamste en beroemdste heiligen geoorloofd is. De kansels weerklinken van de loftuitingen van personen van wie men dikwijls geen enkele daad, ja den naam niet weet. En, opdat aan den glans van het feest niets ontbreken zou, wordt gedurende deze dagen een uitstalling van het allerheiligste sacrament der eucharistie toegestaan. Zoo schijnen alle goddelijke en menschelijke krachten samen te werken om de vereering van zulke heiligen te bevorderen [6]).

Bestaan er van deze heiligen geen levensbeschrijvingen? Maar

---

1) Mabillon, *De cultu sanctorum ignotorum*, p. 10.
2) Ib., p. 11.
3) Ib., p. 10, 12, 21.
4) Ib., p. 21 seq.
5) Ib., p. 46 seq.
6) Ib., p. 2.

ook hierin wordt voorzien. Van sommigen bestaan zij dus wel, zooals van den H. Ovidius, den H. Felicissimus, den H. Victor. „Hemelsche goedheid", zoo roept Mabillon uit, „welke levensbeschrijvingen, welke prullen! Van dien aard zijn ze, dat ze zouden verdienen op de lijst der verboden boeken gebracht te worden. Ze staan vol verzinsels en ijdele gissingen. Vaak worden akten van vermaarde, hier aan onbekende en apokriefe heiligen toegekend, wat slechts strekt om in de kerkgeschiedenis, om niet te zeggen in den eeredienst, verwarring te stichten. De H. Felicissimus wordt gewoonlijk beschouwd als een diaken van den H. Sixtus; wat hij gedaan heeft, wordt hier toegeschreven aan een nieuweling, dien men Felicissimus gelieft te noemen; de levensgeschiedenis van St. Victor, den martelaar van Milaan, staat hier op naam van een zekeren anderen Victor, dien men onlangs te Parijs heeft aangebracht. Wat weet men van St. Ovidius? Het zijn woorden en klanken; er is niets in dat op goede gronden rust. In zijne zoogenaamde levensbeschrijving is sprake van eene looden plaat, waarop zijn naam, zijn waardigheid (nl. van senator) en het jaar van zijn martelaarschap zouden geschreven staan. Maar waarom wordt de inscriptie zelf niet medegedeeld? Waarom wordt althans de datum van zijn martelaarschap niet nauwkeurig uitgedrukt? St. Ovidius, zoo heet het, heeft geleden tegen het einde der tweede eeuw. Is dit de manier om het jaar van een martelaarschap te bepalen? De Ouden deden anders. Zij beperkten zich niet tot het aanduiden van een eeuw, maar noemden een jaar. Is die looden plaat wel echt? Maar een glazen kelkje is bij zijn graf gevonden; er is een palmtak in den deksteen gebeiteld; zijn schedel is met een zwaard gekloofd. Goed; laat dit bewijzen, dat St. Ovidius een martelaar geweest is; het kan niet strekken om de waarheid te bevestigen van de levensbeschrijving die men in het licht gegeven heeft" [1]).

De onmeedoogende opmerkingen van Mabillon zijn nog slechts een flauw voorspel geweest van de scherpe kritiek, op een groot aantal heiligen-levens uitgeoefend door Hippolyte Delehaye. De omstandigheid dat de heer Delehaye tot de Jezuïeten-orde behoort, Bollandist is, en stellig het beste tijdperk van zijn leven aan

1) Mabillon, *De cultu sanctorum ignotorum*, p. 16 seq.

de voorbereiding van een nieuw deel der „Acta Sanctorum" heeft gewijd, zet aan zijn optreden in dezen te grooter merkwaardigheid bij.

Delehaye geeft eene nieuwe rangschikking ten beste van de hagiographische teksten, d. w. z. van de geschriften waaruit de geschiedenis der heiligen kan gekend worden. Om misverstand te voorkomen heeft hij vooropgesteld, dat onder hagiographische teksten geen andere moeten worden verstaan dan die met een stichtelijk doel zijn opgesteld [1]). Eene verdeeling naar het onderwerp van het verhaal, in „passiones", „vitae", „translationes" en „miracula" verwerpt hij. Deze rangschikking heeft z. i. weinig of niets te maken met de historische waarde dezer stukken. Eene tweede verdeeling [2]) bestaat hierin, dat men de heiligen zelf in groepen brengt. De eerste groep omvat dan de heiligen wier vereering op regelmatige wijze tot stand gekomen, en door de eeuwen gewettigd is. Hiertoe behooren: St. Laurens, St. Cyprianus, St. Maarten. Een tweede groep vormen de heiligen wier vereering op onregelmatige wijze gevestigd is, zij het ook, dat zij lang moge hebben bestaan. Dit geldt bijv. van een aantal personen, wier deugden Gregorius de Groote verhaald heeft in zijne Dialogen, en die ten slotte allen terecht gekomen zijn onder de heiligen der Westersche kerk; of van Cassiodorus, van wien niemand weet, hoe men er eigenlijk toe gekomen is, hem als een martelaar der eerste eeuwen te beschouwen. Een derde groep omvat dan de heiligen die hun bestaan enkel danken aan de verbeelding. Bekend is de „chanson de geste", waarin Amis en Amile gedood worden door Ogier den Deen. Van deze verdichte personen heeft men heiligen gemaakt; en zij hebben hunne kapel gehad te Novara, te Milaan en elders. Ook deze tweede rangschikking wordt echter door den schrijver verworpen, omdat er geen innerlijk verband bestaat tusschen het onderwerp van een verhaal en zijne historische waarde. Van echte en beroemde heiligen bestaan soms slechts akten die door de legende vervormd zijn (zooals van Laurentius en Agnes), terwijl omtrent heiligen van de tweede groep dikwijls voortreffelijke dokumen-

1) H. Delehaye, S. J., *Les légendes hagiographiques*, 2e éd., Brux. 1906.
2) Delehaye, l. c., p. 122 s.

ten zijn bewaard gebleven. Delehaye komt aldus tot de eenige rangschikking die z. i. houdbaar is. Bij deze wordt aan ieder dokument eene plaats gegeven naar de mate van zijne historische waarde. In zes klassen worden zij nu verdeeld:

1°. Officieele verslagen van de verhooren der martelaren. Hiervan bestaat er geen enkel afzonderlijk. Slechts eenige weinige, ingeweven in uitvoeriger verhalen, zijn bewaard gebleven, zooals in de „Passio Cypriani" en in de „passio" van de Scillitaansche martelaren. Nagemaakte zijn er echter zeer veel.

2°. Berichten van geloofwaardige ooggetuigen of van welingelichte tijdgenooten die putten uit de herinneringen van ooggetuigen. Hierin kunnen nog weder onderscheiden worden: *a*. verhalen waarin de ooggetuige alleen en in zijn eigen naam spreekt; *b*. verhalen, waarin de tijdgenoot zich bepaalt tot het weergeven van het getuigenis van een ander; *c*. verhalen waarin de onmiddellijke aanschouwing vereenigd is met anderer getuigenis; dit laatste geval doet zich voor in verscheidene hoofdstukken van Eusebius' werk over de Martelaren van Palestina, en in het leven van Cyprianus door den diaken Pontius.

3°. Akten waarvan de hoofdbron een geschreven stuk is, behoorende tot een der beide vorige klassen. De geschriften van deze klasse zijn dikwijls in meerdere of mindere mate omgewerkt. Zulk eene omwerking bepaalt zich soms tot den stijl en de verdeeling van de stof. Soms wordt het oorspronkelijke stuk sterk gewijzigd, uitgebreid, geïnterpoleerd zelfs. Dientengevolge bezit men 7 verschillende redacties van de „passio" der Scillitaansche martelaren. Het aantal der historische dokumenten die slechts in omgewerkten vorm tot ons gekomen zijn, is zeer groot. Natuurlijk behooren tweede en derde omwerkingen, d. w. z. stukken waaraan de auteurs eene eerste (of tweede) omwerking ten grondslag gelegd hebben, tot deze zelfde klasse. Met groote scherpzinnigheid is dit onderwerp behandeld door Dr. Van der Essen in zijn werk over de levens der Zuid-Nederlandsche heiligen uit het Merovingische tijdperk. In welken tijd de verschillende levensbeschrijvingen die van een bepaalden heilige voorkomen, geschreven moeten zijn, wordt op duidelijke wijze door hem aangetoond. Daarenboven stelt hij in het licht, in welke betrekking zij tot elkander staan, hoe en in welke mate de eene van de andere afhankelijk is. In dezer voege bespreekt hij vier

levensbeschrijvingen van St. Gertrud [1]), twee van St. Arnulf [2]), drie van St. Lambertus [3]), vijf van St. Hubert [4]), drie van St. Ursmer [5]), drie van St. Trond [6]), enz. enz. Hij heeft van de levensbeschrijvingen dezer Merovingische heiligen zelfs een volledig geslachtsregister opgesteld, gerangschikt naar de bisdommen waartoe zij behooren, zoodat men met een oogopslag den onderlingen samenhang dezer dokumenten overzien kan [7]).

Wij komen tot de stukken die Delehaye rangschikt onder de volgende klasse:

4⁰. Stukken waarin bestanddeelen van historischen aard zijn opgenomen in een kader van verdichting, of liever historische romans. Hiervan bestaan er op dit gebied zeer veel. De werkelijk historische gedeelten zijn dikwijls zeer gering. De naam van den heilige, de plaats waar hij vereerd wordt en de datum van zijn feest zijn vaak de eenige historische gegevens, waaraan al het overige wordt vastgeknoopt. Verscheidene van die historische romans zijn aangewezen door Van der Essen; bijv. het leven van St. Landrada [8]), dat van St. Amelberga [9]), dat van St. Begga [10]), van St. Ragenufla [11]), van St. Evermarus [12]). Dat met dezen St. Evermarus iets niet in den haak was, is trouwens al vroeg gevoeld. Van bisschop Theoduinus van Luik (1048—1075) wordt verhaald, dat hij weigerde eene kerk, voor het gebeente van dezen heilige gebouwd, te wijden, omdat hij diens geheele bestaan voor verdicht hield, en slechts door een wonder tot andere gedachten gebracht kon worden [13]). De schrijver zelf erkent

1) L. van der Essen, *Étude critique et littéraire sur les vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique*, Louv. 1907, p. 4 s., 12.

2) Van der Essen, l. c., p. 15, 19.

3) L. c., p. 23, 29, 46.

4) L. c., p. 59, 63, 64, 66, 68.

5) L. c., p. 74, 80 s.

6) L. c., p. 93, 95.

7) L. c., aan het slot, achter p. 436.

8) In de *Acta Sanctorum*, coll. C. Janningus, J. B. Sollerius, J. Pinius, Antv. 1721, Jul., T. II, p. 625—627; V. d. Essen, p. 173—177.

9) In de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius, G. Cuperus, Ant. 1723, Jul., T. III, p. 90—102; Van der Essen, p. 177—182.

10) Bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1789, T. V, p. 111—124; Van der Essen, p. 182—186.

11) In de *Acta Sanctorum*, Jul., T. III, p. 696—698; Van der Essen, p. 187—189.

12) *Historia tripartita*, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1680, Maii, T. I, p. 122—139; Van der Essen, p. 199—203.

13) Ib., p. 132.

echter, dat eene vrome fictie onder omstandigheden wel geoorloofd is. Aan het slot wordt nl. gewag gemaakt van een sprekend hert. „Misschien zal men hieraan geen geloof schenken", zegt hij. „Het geval kan ook een verdichtsel zijn van de plaatselijke overlevering. Maar al ware dit zoo, dan zou het nog niet verworpen behoeven te worden, als het maar strekt om de eer van den heilige te verhoogen" (si essent falsa, pro ampliando nomine tanti Martyris ex toto non essent contemnenda) 1).

Tot deze klasse der historische romans rekent Delehaye ook de „adaptaties", d. w. z. levens van bepaalde heiligen die met geringe wijzigingen pasklaar gemaakt zijn voor andere heiligen; ook hierin vormen de naam, de feestdag en het heiligdom menigmaal de eenige zuivere geschiedkundige bestanddeelen. Eene nieuwe klasse vertegenwoordigen

5⁰. Geheel verdichte romans, verhalen waarvan ook de hoofdpersoon eene schepping van den auteur is. De „passio" van St. Nicephorus en de geschiedenis van Barlaam en Joasaf kunnen als typen dezer groep gelden. Hierbij komen dan nog:

6⁰. Opzettelijke vervalschingen, d. w. z. heiligen-legenden, opgesteld met het doel om den lezer te bedriegen 2). Van deze laatste klasse noemt de schrijver vele voorbeelden op 3), zooals de Cyprische legende van Barnabas 4), de vermaarde „translatie" van St. Dionysius naar Regensburg 5), het leven van St. Maurus door iemand die zich Faustus noemt, doch in werkelijkheid geen ander is dan Odo van Glanfeuil 6), en de „passio" van St. Placidus, door Petrus Diaconus, doch door hem op naam gesteld van Gordianus 7). Door Van der Essen worden hieraan meer

---

1) *Historia tripartita*, in de *Acta Sanctorum*, p. 139.

2) Delehaye, *Les légendes hagiographiques*, p. 126—130.

3) Delehaye, l. c., p. 120.

4) *Acta et passio in Cypro, sub nomine Joannis Marci, Barnabae consobrini, edita*, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F. Baertius, et C. Janningus, Junii, T. II, Antv. 1698, p. 431—435.

5) *Translatio S. Dionysii*, bij L. von Heinemann, *Die älteste Translatio des heil. Dionysius*, in het *Neues Archiv der Gesellschaft für deutsche Geschichtskunde*, Hann. 1890, Bd. XV, S. 340—358.

6) *Vita S. Mauri auctore S. Fausto eius aequali*, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, Antv. 1643, Jan., T. I, p. 1039—1050.

7) *Acta SS. Placidi et fratrum ejus*, auctore Pseudo-Gordiano, in de *Acta Sanctorum*, coll. C. Suysken, C. Byeus, J. Bueus, J. Ghesquierus, Antv. 1770, Octob., T. III, p. 115—138.

voorbeelden toegevoegd, zooals een geheele cyklus van levensbeschrijvingen die ten doel hebben zekere heiligen in verband te brengen met de Karolingers ter eene zijde en met de hertogen van Lotharingen ter andere [1]). Hiertoe behooren: het leven van St. Goedoele [2]), het leven van St. Reyneldis [3]), enz.

In het algemeen wijst Delehaye twee oorzaken aan waardoor heiligen-legenden ontstaan, en daarna vervormd en soms geheel veranderd worden, twee scheppende machten die van de geschiedenis iets anders maken dan een eenvoudig verhaal van gebeurde zaken. De eerste macht is het volk, de geloovige schare [4]); de tweede is de „hagiograaf", die de heiligen-legende te boek stelt. Hoe zij te werk gaan wordt van beiden in eene reeks van bladzijden geschilderd.

Het volk schrijft de daden van verschillende historische personen liefst aan een hunner, den meest bekende, toe. Zulk eene opeenhooping van feiten van zeer uiteenloopenden aard die alle met dezelfde historische figuur in verband worden gebracht, is ook buiten het gebied der heiligen-levens lang niet zeldzaam. In de geschiedenis van Israël heeft dit plaats met mannen als Mozes en David. Vele heldendaden heeft men aan Alexander den Groote toegeschreven die hij niet had verricht. Later heeft men hetzelfde ten opzichte van Karel den Groote gedaan. Ook op godsdienstig terrein heeft men zulke figuren die vele anderen overschaduwen. Vele trekken worden vereenigd in den voornaamsten heilige die in eene bepaalde landstreek vereerd wordt. In het eene gewest is dit St. Maarten; in het andere St. Patrick. Te hunnen behoeve zijn verscheidene andere heiligen beroofd van stukken hunner levensgeschiedenis, ten gevolge waarvan zij langzamerhand geheel in het vergeetboek geraakt zijn [5]).

Heiligen van gelijken naam worden met elkander verward en weldra vereenzelvigd. De trekken van den minder bekende worden aan den bekendste van de twee toegeschreven. Zoo heeft

---

1) Van der Essen, l. c., p. 296—311.

2) *Vita S. Gudilae seu Gudulae virginis* auctore Huberto, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, Antv. 1643, Jan., T. I, p. 514—523; bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii*, T. V, p. 689—715.

3) *Vita S. Reineldis*, in de *Acta Sanctorum*, Julii, T. IV, p. 176—178.

4) Vergel. Van der Essen, p. 100, 102 en passim.

5) Delehaye, l. c., p. 20—23.

Cyprianus van Karthago het een en ander geërfd van den tamelijk obscuren Cyprianus van Antiochië [1]).

Tusschen de keizers die het Christendom vervolgen, maakt de volksopvatting weinig onderscheid. Ieder hunner heet zeer goddeloos (impiissimus), het moge Nero gelden of Decius en Diocletianus dan wel Trajanus, Marcus Aurelius, of Alexander Severus. De een is niet minder dan de ander vervuld van de helsche zucht om de Christenen zooveel mogelijk uit te roeien. De keizers leiden vaak zelf de rechtsgedingen tegen de Christenen, en getroosten zich hiertoe verre reizen waarvan de geschiedenis niet weet. Verder hebben zij overal hunne afgezanten, die hunne meedoogenlooze politiek op waardige wijze ten uitvoer leggen. De Christenen zijn overal buiten de wet gesteld; de rechters voor wie zij komen te staan zijn zedelijke monsters, die hun vernuft slechts richten op het uitdenken van zulke vreeselijke strafoefeningen als nog nooit op de grootste misdadigers zijn toegepast [2]). Langs dezen weg veranderen vele heiligen van gedaante; zij verliezen hunne individualiteit. De omgeving waarin zij verkeerd hebben, tijd en plaats van hun optreden verliezen zeer aan beteekenis. Het levende portret met persoonlijke trekken dat de werkelijke geschiedenis te aanschouwen gaf, wordt verdrongen door een ideaal wezen, de personificatie van zekere algemeene deugden. In de plaats van een individu, kent de menigte slechts een type. Het volk teekent, als het de geschiedenis van St. Laurens verhaalt, het type van den martelaar; later wordt St. Maarten het type van den wonderdoenden bisschop-zendeling. Vandaar de eentonigheid van vele heiligenlegenden, en de talrijke stukken in de legenden van verschillende heiligen die onderling groote overeenkomst vertoonen [3]). De echt historische dokumenten zooals de akten van Polykarpus, of die van Perpetua en Felicitas, die van Cyprianus, bezitten eene levendigheid en verscheidenheid die in vele halflegendarische martelaarsverhalen worden gemist. De martelaar is altijd vervuld van dezelfde gevoelens, uit dezelfde gedachten, wordt onderworpen aan dezelfde kwellingen [4]). Deze geheele letterkunde

1) Delehaye, l. c., p. 23.
2) Delehaye, l. c., p. 25.
3) Delehaye, l. c., p. 27 s.
4) Delehaye, l. c., p. 28.

wemelt van gemeenplaatsen [1]). De bisschop-zendeling heeft steeds dezelfde lotgevallen, door Van der Essen voor het Merovingische tijdvak aldus samengevat: men ziet den heilige wassen in deugden; de bisschop van de plaats sterft, de heilige volgt hem op. Hij weigert, maar hij wordt genoopt aan te nemen. Men doet hem naar Rome gaan; de paus ontvangt hem zeer goed, benoemt hem tot bisschop en zendt hem terug, hetzij om de heidenen te bekeeren, hetzij om den bisschopszetel in zijn vaderland te bekleeden. In dit laatste blijft hij niet lang, daar hij beheerscht wordt door de zucht om zielen te winnen. Hij verlaat zijn land, en begeeft zich naar Frankrijk, waar hij, òf door den koning, òf door een groot-grondbezitter goed ontvangen wordt [2]). Het schema der deugden die iederen heilige sieren, is ongeveer als volgt: hij had een goed voorkomen, was rein van zeden, godvruchtig van geest, vriendelijk in het spreken, beminnelijk van aangezicht, voorzichtig, muntte uit in matigheid, was sterk door innerlijke standvastigheid, onwankelbaar rechtvaardig, onuitputtelijk in lankmoedigheid, met een taai geduld, nederig en zacht, ijverig in liefdebetoon; hij paarde aan eene vereeniging van alle deugden een zoo groote wijsheid, dat naar de uitdrukking des apostels zijn woord altijd liefelijk, met zout besprengd was [Koloss. IV : 6]. Deze loftuiting geldt den H. Furseus [3]). Maar van hoevele heiligen is zij in gelijken of overeenkomstigen vorm ten beste gegeven? [4]) De vrouwelijke heilige wordt als volgt geschilderd: „zij was onberispelijk van gedrag, had eene liefelijke spraak, was barmhartig jegens de armen, was vlijtig in het lezen, vlug in het antwoorden, zachtzinnig jegens ieder, gedroeg zich nederig onder lieden van adel, stelde zich op gelijke lijn met jongere zusters, en had zich dermate geoefend in onthouding van spijs en drank, dat niemand haar daarin evenaarde" [5]). Het wordt letterlijk gezegd van St. Aldegonde. Maar ook hier hebben wij te doen met een vaststaand model, dat met kleine wij-

---

1) Van der Essen, p. 85, 86, 94, 95, 103, 107, 108, 110.
2) Van der Essen, p. 106.
3) *Vita S. Fursei*, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, Antv. 1643, Jan., T. II, p. 37, col. 1.
4) Vergel. *Vita S. Meinulphi*, c. 2, bij Surius, Oct., p. 84; *Acta S. Piatonis*, c. 2, bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii*, Brux. 1783, T. I, p. 126 seq.
5) *Vita S. Aldegundis*, in de *Acta Sanctorum*, Jan., T. II, p. 1036, col. 1.

zigingen steeds weder wordt nagevolgd 1). In tal van heiligen-levens wordt hetzelfde thema altijd weder afgewikkeld. Want het volk is niet vindingrijk, zijn scheppingsvermogen is uiterst beperkt. Vandaar voor een deel de talrijke doubletten, waarmede de heiligen-levens zijn opgevuld 2). Van zulke doubletten hebben Delehaye en Van der Essen 3) tal van voorbeelden bijgebracht. St. Lambertus wordt precies evenals St. Eligius geboren uit een oud Christelijk geslacht; beiden betoonen in hunne jeugd een grooten ijver; beiden worden door hunnen vader aan wijze en geleerde mannen toevertrouwd om onderricht te worden, enz. Zelfs de beschrijving van hun uiterlijk stemt overeen 4). De verklaring van dit en andere gevallen moet voor een deel hierin gezocht worden, dat de eene levensbeschrijver den ander zonder omwegen heeft nagevolgd. Maar dikwijls zullen zich van verschillende heiligen overeenkomstige legenden gevormd hebben, voordat zij op schrift gebracht waren. Bekend is de geschiedenis der wonderdadige bekeering van St. Hubertus. Hij was een hartstochtelijk jager. Terwijl hij rusteloos een stuk wild nazette, aanschouwde hij plotseling een wit hert met een vertakt gewei, dat tusschen de horens een kruisteeken droeg (ecce subito e saltu ante oculos ramosis cornibus apparet cervus, qui albidus pilo, inter cornua gloriae crucis gerebat insignia). Hij schrikte, viel aanbiddend op de knieën, en zeide: „Heer, wat wilt gij dat ik doen zal?" 5) Het is echter zeer merkwaardig, dat een zelfde

---

1) Vergel. *Vita S. Gertrudis*, c. I, 3, bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii*, Brux. 1785, T. III, p. 151.

2) Van der Essen, l. c., p. 44.

3) Van der Essen, p. 11 (St. Gertrudis en St. Berlendis); 15 (St. Arnulf en St. Radegundis); 24, 26 (Lambertus en Eligius); 52, 65 (Hubertus en Lambertus); 52 (Hubertus en Willebrord); 62 (Hubertus en Arnulfus); 99 (Lambertus en Remaclus); 108 (Wiro, Odger en Plechelmus); 122 (Remaclus en Hadelinus); 141 (Richardius en Theodardus); 176 (Landrade en Landoaldus).

4) *Vita prima S. Lamberti*, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, U. Stickerus, Antv. 1755, Sept., T. V, p. 574—580; *Vita S. Eligii*, bij J. Ghesquierus, *Acta Sanctorum Belgii*, Brux. 1785, T. III, p. 198—226. De overeenkomstige teksten van beide *Vitae* zijn tegenover elkander gedrukt door G. Kurth, *Étude critique sur saint Lambert et son premier biographe*, in de *Annales de l'académie d'archéologie de Belgique*, Anv. 1876, 3e série, T. III, p. 104—110.

5) *Vita sexta S. Huberti*, c. II, in de *Acta Sanctorum*, coll. C. de Smedt, G. van Hooff, et J. de Backer, Par. 1887, Nov., T. I, p. 839, col. 1.

voorval geboekstaafd is in het leven van St. Menulphus [1]). Welis-waar behoefde deze toen niet meer bekeerd te worden, maar hij aanschouwde toch hetzelfde wonder. Een hert knielt bij de nadering van den heilige voor dezen neder. Als hij goed toeziet, ontwaart hij, dat tusschen de horens van het hert het teeken van 's Heeren kruis blinkt, waarvan de glans dien van het schitterendste goud overtreft (ecce vidit inter cornua cervi Dominicae crucis signum splendere, cuius splendore omnem auri decorem visus est superare [2])). En ten derden male komt iets dergelijks voor in de trouwens als zeer legendarisch bekend staande „akten" van St. Eustachius (Placidus). Deze is een heidensch krijgsoverste in den tijd van keizer Trajanus. Met een aantal anderen gaat hij op de hertenjacht, maar hij verlaat zijne metgezellen om een hert dat veel grooter was dan de andere te vervolgen. Het dier vluchtte boven op een rots, waar Eustachius het wel zien, maar niet bereiken kon. Hij aanschouwt nu in de horens van het hert het teeken van het heilige kruis, schitterend met een glans die het zonlicht overtreft, terwijl de Heer hem door het hert aldus toespreekt: O Placidus, waarom vervolgt gij mij? Hetgeen aanstonds leidt tot zijne bekeering [3]). De H. Bacchus, een schoolmeester, heet den marteldood gestorven te zijn onder keizer Maximianus. Antiochus, de stadhouder des keizers die het vonnis velde, bepaalde, dat men zijn lijk niet begraven mocht; het moest aan verscheurende dieren, honden, gieren en dergelijke worden voorgeworpen. Aldus geschiedde. Eene talrijke schaar van verscheurende dieren verzamelden er zich in een kring omheen; maar de roofvogels bleven er boven zweven en veroorloofden hun niet het aan te raken. En zij gingen hiermede voort, totdat bij het vallen van den nacht eenige broeders

---

1) Vergel. Van der Essen, l. c., p. 16.

2) Sigewardus, *Vita S. Meinulphi*, c. II, 20, in de *Acta Sanctorum*, Oct., T. III, p. 212, col. 1.

3) *Acta fabulosa S. Eustathi*, c. I, 3, 4, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, J. Cleus, Antv. 1757, Sept. T. VI, p. 124: *ἐνταῦθα δείκνυσι τοῦτον ἐπὶ μὲν τῶν κεράτων τοῦ ἐλάφου τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ θεοφόρου σώματος, ἥν διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἀναλαβεῖν κατεδέξατο, καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἐνθεὶς τῷ ἐλάφῳ, προσκαλεῖται αὐτὸν, λέγων· Ὦ Πλακίδα τί με διώκεις;* — Nog een geval in het leven van S. Joannes de Matha, *Breviarium romanum*, Mechl. 1854, Pars hiemalis, 8 Feb., p. 559.

kwamen om het lijk naar eene spelonk te dragen; thans lieten de roofvogels, alsof zij met rede en verstand begiftigd waren, hen begaan [1]). Maar wat nu te denken van den dichter Prudentius, bij wien in de beschrijving van het martelaarschap van St. Vincentius eene soortgelijke wonderdadige beschouwing voorkomt? In zijn toorn over de standvastigheid van den martelaar onder de hevigste folteringen, geeft de rechter bevel, dat men, als laatste strafoefening, zijn lijk zal overgeven aan de honden om verscheurd te worden. Hiermede wil hij tevens verhinderen, dat de geloovige schare een grafteeken voor Vincentius opricht en zijn stoffelijk overschot gaat vereeren. Het lijk wordt naakt in het gras geworpen. Doch geen verscheurend beest, geen gier durft het aanraken. Als er een krijschend omheen vliegt, wordt hij door een woesten vogel op de vlucht gedreven:

Sic frendit et corpus sacrum
profanus, ah dirum nefas!
nudum negato tegmine
exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames
aut bestiarum aut alitum
audet tropaeum gloriae
foedare tactu squalido.
Quin si qua clangens inprobe
circumvolaret eminus,
trucis volucris impetu
depulsa vertebat fugam [2]).

Vitus, Modestus en Crescentius zijn den marteldood gestorven onder keizer Diocletianus. Gedurende drie dagen werden hunne lijken door arenden bewaakt. Eene aanzienlijke dame kwam voorbij in een draagkoets, die door twee paarden gedragen werd. De paarden schrikten en de dame kwam in de rivier terecht. Toen verscheen haar St. Vitus met de belofte dat hij haar het leven redden zou, als zij op zich nam hunne lijken te begraven.

---

1) *Acta SS. Sergii et Bacchi*, c. II, 19, in de *Acta Sanctorum*, Oct., T. III, p. 867.

2) Prudentius, *Peristephanon*, V, r. 393—404, in *Aurelii Prudentii Clementis Carmina*, rec. A. Dressel, Lips. 1860, p. 364 seq. Vergel. *Breviarium romanum*, Mechl. 1854, Pars hiemalis, 23 Jan., p. 516.

En overeenkomstig de wederzijdsche belofte geschiedde [1]. In de dagen van de keizers Diocletianus en Maximianus werd de H. Florianus, de gewezen aanvoerder van de keizerlijke troepen in Oostelijk Beieren, wegens zijne Christelijke belijdenis met een steen om den nek van een brug in de rivier geworpen en verdronken. Door eene beweging van het water kwam zijn lijk terecht boven op een rots. De harde steen werd week en voegde zich naar de vormen van het lichaam om er een gemakkelijke rustplaats aan te verschaffen. Een adelaar kwam om het te beschermen; hij breidde er zijne vleugels over uit in den vorm van een kruis; totdat de vrome weduwe Valeria heimelijk het lijk geheel in groene twijgen en takken wikkelde, en het op een wagen vervoerde alsof zij plantsoen voor haren tuin aan te brengen had, en vervolgens voor eene behoorlijke begrafenis zorgde [2]. En nogmaals komt hetzelfde wonder voor in de geschiedenis van St. Stanislaus, bisschop van Krakau, die in het j. 1079 door koning Boleslaus van Polen werd gedood. Omdat de bisschop den koning wegens het plegen van groote wreedheden had geëxcommuniceerd, heeft de koning St. Stanislaus, kort nadat deze de mis gecelebreerd had, eigenhandig doorstoken. Het lijk werd door Boleslaus' dienaren in 72 stukken gesneden, en aan de honden en de roofvogels ten prooi gegeven. Doch de Heer gedoogde niet dat het stoffelijk overschot daar lang als met schande beladen bleef liggen: eene hemelwacht van adelaars omringde en behoedde het twee dagen lang, totdat de geestelijkheid moed schepte, en de lichaamsdeelen bijeenvergaderde. Zelfs bewerkte de goddelijke almacht dat zij voor de bijzetting weder samengroeiden [3]. Bij andere gelegenheden komen adelaars te hulp om de heiligen nog bij hun leven te bewaken [4]. De H. Servatius wordt bij zijn terugkeer uit Rome door de Hunnen gevangengenomen. Als hij slaapt in hun kamp, wordt hij door een adelaar beschermd [5]. St. Bertulphus hoedde des

---

1) *Passio S. Viti*, pars II, c. 18, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F. Baertius, et C. Janningus, Antv. 1698, Jun. T. II, p. 1025 seq.

2) *Acta S. Floriani ex MS. Carthusiae Gamnicensis*, c. 7, 8, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1680, Mai, T. I, p. 465.

3) *Synopsis vitae S. Stanislai*, in de *Acta Sanctorum*, Antv. 1680, Mai, T. II, p. 202.

4) Vergel. Van der Essen, l. c., p. 47.

5) *Acta S. Servatii*, in de *Acta Sanctorum*, Antv. 1680, Mai, T. III, p. 216, col. 2.

nachts de paarden van zijnen meester Wambertus, diens gemalin en verdere reisgenooten, nadat dezen vermoeid van een pelgrimstocht uit Rome waren teruggekomen. De regen viel bij stroomen en zonder ophouden. Een knaap werd in het donker uitgezonden om Bertulphus naar huis te roepen. Wat ziet hij? Een vuurzuil uit den hemel bestraalt de aarde met een helder licht, waarin Bertulphus zit te lezen, terwijl een adelaar met uitgespreide wieken hem beschut tegen den regen [1]). De H. Medardus, de eerste bisschop van Noyon, heeft in zijne jeugd, op een keer toen er geen knechts beschikbaar waren, de paarden van zijn vader gehoed. Een vermoeide ruiter kwam voorbij, die een zadel en verder paardentuig op den arm droeg, maar zijn paard verloren had. Uit medelijden waagde de jeugdige Medardus het een van zijns vaders paarden aan hem weg te schenken. Toen hij voor het middagmaal naar huis geroepen werd, stelde hij het uit te komen; hij verwachtte toch, dat men bij zijne thuiskomst verantwoording van hem vorderen zou en wilde den vreemdeling gelegenheid geven zich des te verder te verwijderen. Wat geschiedt? Terwijl een zware regen valt, ziet de knaap die hem komt roepen, dat Medardus op eenigen afstand van de paarden eene veilige schuilplaats heeft onder de vleugels van een arend die hem aan alle kanten bedekt [2]). De H. Elizabeth van Hongarije ontving van haren gemaal bij zijn vertrek voor den kruistocht een ring met edelsteen, welke steen de eigenschap had, dat hij brak als iets kwaads overkwam aan hem die den ring had geschonken. In eenigszins gewijzigden vorm komt deze zelfde trek voor in de geschiedenis van St. Honoratus van Buzançais; zelfs in den roman van Flores en Blanchefleur, in de Duizend-en-een-nacht, en elders [3]). Lang niet zeldzaam zijn beelden of relieken die op een schip aankomen; ossen die weigeren verder te gaan om aldus eene plaats aan te duiden waar een hemelsche schat bewaard wordt of waar een kerk gebouwd moet worden [4]). Verhalen van verwanten aard worden trouwens reeds bij de klassieken aangetroffen. Hetzelfde

1) *Vita S. Bertulphi Blandiniensi Monacho auctore*, c. III, 13, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, Antv. 1658, Febr., T. I, p. 679.

2) Radbodus, *Vita S. Medardi*, c. I, 5, in de *Acta Sanctorum*, Junii, T. II, p. 87.

3) Delehaye, l. c., p. 33 s.

4) Delehaye, l. c., p. 34 s.; vergel. Van der Essen, l. c., p. 26.

kan gezegd worden van uit den hemel gevallen brieven en beelden [1]), van weenende beelden, en dergelijke. Een voorwerp, in zee geworpen en teruggevonden in een visch, bekleedt een plaats in de legende van tal van heiligen. Men moet hier wel denken aan den ring van Polycrates. Bijenzwermen die om de wieg zweven van een heilige, kikvorschen die door een heilige tot zwijgen worden gebracht, worden herhaaldelijk vermeld; ook hiervan wordt trouwens reeds in den vóór-christelijken tijd gewag gemaakt. Dikwijls worden ontmoetingen van heiligen bedacht om ze met elkander in aanraking te brengen [2]); hierbij komt het tot het vormen van geheele cyklussen van heiligenlegenden. Het volk wil eene historie verbonden hebben aan zonderlinge natuurtafereelen, aan vreemd gevormde rotsen en spelonken; het ziet indrukken van voeten in den steen; ook hieruit ontstaan legenden. Bij dit alles speelt de zucht naar het wonderbaarlijke een groote rol. Dikwijls keeren dezelfde wonderen terug [3]), en in menig geval zijn ze zeer banaal — hetgeen echter aan de populariteit geen schade doet.

Behalve het volk of de geloovige schare oefenen ook de hagiographen, d. z. zij die de heiligen-legenden te boek stellen, een belangrijken invloed op de ontwikkeling en de vervorming daarvan uit [4]). Degenen die slechts verhalen wat zij gehoord en gezien hebben, kunnen hierbij buiten rekening blijven. Dit laatste geldt ook van eenige welingelichte en bekwame schrijvers, die er in geslaagd zijn van de levensbeschrijving van een heilige een blijvend geschiedwerk te maken, zooals Sulpicius Severus (leven van St. Maarten [5])), Fortunatus (leven van Hilarius Pictaviensis [6])), e. a. Buiten de twee bedoelde groepen bestaan echter een groot aantal heiligen-levens waarvan de historische waarde door de kritiek wordt ontkend of althans in twijfel getrokken. Om deze geschriften juist te kunnen beoordeelen, behoort men nauwkeurig te vragen, wat de auteurs zich hebben

1) Delehaye, l. c., p. 37 s.; vergel. Van der Essen, l. c., p. 52.
2) Vergel. Van der Essen, l. c., p. 38.
3) Vergel. Van der Essen, l. c., p. 22 s.
4) Delehaye, l. c., p. 68—120; vergel. Van der Essen, l. c., p. 31.
5) Sulpicius Severus, *Opera omnia*, acc. G. Hornio, Lvgd. Bat., 1647, p. 457—495.
6) Fortunatus, *Vita S. Hilarii*, in *Hilarii Opera*, Par. 1693, fol., col. CXXVI—CXXXIV.

voorgesteld. Dikwijls was hun doel slechts in den vorm eener novelle eene godsdienstige waarheid in het licht te stellen, of eene zedeles ten beste te geven [1]). Het is ongerijmd zulke verhalen te meten met den maatstaf van geschiedwerken. Men denke aan de „Passio S. Nicefori", en de geschiedenis van Cyprianus van Antiochië, waarvan men het thema terugvindt in de Duitsche Faustsage. Herhaaldelijk komt de geschiedenis voor van eene verkleede vrouw die zich als monnik in een klooster laat opnemen, dan van een misstap beticht wordt, en bij haren dood als onschuldig wordt erkend. Deze vrouw heet nu eens Marina, dan Pelagia, of Eugenia, Euphrosyne, Theodora, of nog anders. De auteurs van dit soort van verhalen hebben zich blijkbaar soms voorgesteld den lezer een godsdienstigen roman in handen te geven — meer niet. In rijkdom van vinding muntten zij niet uit. De droevige geschiedenis van Oedipus wordt niet alleen in verband gebracht met den H. Gregorius, maar zij keert terug in nog verschillende andere heiligen-levens, zooals van een St. Albanus, een St. Julianus, een St. Ursius en zoo meer.

Bedoelden de hagiographen geschiedenis te geven? Maar welke opvatting hadden zij van de taak van den geschiedschrijver? De Grieken en Romeinen beschouwden nu juist niet als taak van den geschiedschrijver uitsluitend te verhalen wat waar gebeurd was. Thucydides en anderen sierden hunne verhalen op met verdichte redevoeringen. In het algemeen achtte men den geschiedschrijver verwant aan den dichter. Eene diepere opvatting kon in de middeleeuwen niet opkomen. De middeleeuwsche geschiedschrijver was veelal slechts compilator; hij bekommerde zich weinig om de herkomst zijner berichten; hij was niet wantrouwend en oefende althans op geschreven berichten geen kritiek [2]); hij koos slechts uit de voorhanden stof uit wat naar zijne meening den lezer het meest moest behagen. De auteurs der heiligen-levens gingen op dezelfde wijze te werk [3]). Dikwijls beklagen zij zich over de onvolmaaktheid van hunnen arbeid. Maar hierbij hebben zij uitsluitend het oog op den vorm. Waar zij verklaren beter werk te willen leveren dan hunne voorgangers, bedoelen

1) Delehaye, l. c., p. 70 s.; vergel. Van der Essen, l. c., p. 1, 2, 5.
2) Delehaye, l. c., p. 75; vergel. Van der Essen, l. c., p. 11.
3) Delehaye, l. c., p. 75 s.; vergel. Van der Essen, l. c., p. 25 s., 50.

zij stijlverbetering [1]). De auteur der „passio" van St. Fortunata verzekert, dat aan dit soort van geschriften weinig gezag pleegt te worden toegekend. De oorzaak is deze, zegt hij, dat ware en onware berichten hierin dooreengemengd zijn. Wanneer hij nu echter zelf aan het werk tijgt, doet hij dit naar zijn eigen mededeeling als volgt: „hij redigeert het geheele verhaal opnieuw in zijn eigen stijl; hij snoeit het overtollige weg; al wat niet gemist kan worden deelt hij mede; wat vroeger onjuist beschreven was verbetert hij; hij brengt orde in het verwarde, en evenredigheid in hetgeen onevenredig was". Men ziet, het komt alles neder op het verzorgen van den vorm. Aan een nieuw onderzoek van de bronnen, aan kritiek op de getuigenissen wordt zelfs niet gedacht. In den regel deelen de schrijvers der heiligen-levens niet mede, uit welke bronnen zij geput hebben. Waar zij het wel doen, deinzen zij er niet voor terug een valschen schijn aan te nemen. Zij geven zich bijv. uit voor ooggetuigen van gebeurtenissen die zij aan schriftelijke dokumenten ontleend.... of die zij verzonnen hebben. Om meer gewicht aan hun verhaal bij te zetten, spreken zij uit naam van een leerling van den heilige. Zoo heet het leven van St. Joris beschreven te zijn door zijnen dienaar Pasicrates; dat van St. Theodorus door Augarus, zijnen secretaris; dat van St. Theodotus door zijnen metgezel Nilus; dat van St. Margaretha door haren metgezel Theotimus, enz. Dan weder stellen zij hun werk op naam van een zeer bekend persoon; zoo wordt het auteurschap der „passio" van de H. Menas, Hermogenes en Eugraphus toegeschreven aan Athanasius; de geschiedenis van het beeld van Camuliana aan Gregorius van Nyssa. Waar zij zich bedienen van schriftelijke dokumenten of putten uit de mondelinge overlevering, zien zij er geen bezwaar in deze, als hun dit noodig voorkomt, uit eigen vinding aan te vullen [2]). De eigen vinding van den hagiograaf moet bijna in alles voorzien waar hij geen andere gegevens ter zijner beschikking heeft dan het gebeente van een heilige, een grafteeken waarheen men bedevaarten verricht, en een jaarlijkschen feestdag [3]). De geloovige schare ver-

1) Delehaye, l. c., p. 76 s.; vergel. Van der Essen, p. 37.
2) Delehaye, l. c., p. 79—82; vergel. Van der Essen, p. 7.
3) Delehaye, l. c., p. 79—88; vergel. Van der Essen, p. 34 s.

langt echter een aaneengeschakeld verhaal, een levensgeschiedenis. En de hagiograaf verschaft het haar. Ten slotte werkten onkunde en misverstand mede om in de levens van verscheidene heiligen meer of minder belangrijke onjuistheden te doen binnendringen. De Scillitaansche martelaren zijn gevallen den 17 Juli 180, onder de regeering van keizer Commodus. Een enkel verkeerd begrepen woord in hunne „akten" heeft veroorzaakt, dat men naderhand hunnen dood heeft gesteld onder de keizers Severus en Caracalla. Een misverstand maakte van eene aanduiding in het martyrologium Hieronymianum van een mijlsteen (LXXXIII mil[iario]) drieëntachtig krijgslieden-martelaars (LXXXIII mil[ites]). Op het graf eener maagd in de katakomben te Rome las men de woorden: „digna et merita". Bij „merita" dacht men aan de H. Emerita. Met „Digna" moest dus ook eene heilige bedoeld zijn. Eindelijk kwam men er toe van de H. Digna en Merita eene zeer treffende, in bijzonderheden afdalende geschiedenis te verhalen. Een opschrift van bisschop Damasus, gewijd aan de heiligen Felix en Adauctus, deed door een misverstand het verhaal ontstaan van twee broeders, die beiden Felix heetten en beiden den marteldood gestorven zouden zijn. Men weet, dat de geheele legende van Abercius is bedacht op grond van het hem betreffende opschrift [1]).

---

1) Delehaye, l. c., p. 91, 93, 95 s.

HOOFDSTUK VII.

DE HEILIGEN ALS ZENDELINGEN.

De onsterfelijke roem van een groot aantal heiligen bestaat hierin, dat zij hun leven gewijd hebben aan de verbreiding des evangelies. Welk een ommekeer op godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk gebied is teweeggebracht door de nederige mannen die, dikwijls zonder te mogen rekenen op eenigen wereldlijken steun, uitgegaan zijn om de blijde boodschap van Jezus Christus te brengen aan heidensche volkeren! Gevaren moesten worden getrotseerd; om bespotting en hoon mochten zij zich niet bekommeren; hevige ontberingen moesten worden geleden, en vele teleurstellingen verdragen. Dikwijls werd liefde met haat beantwoord, na jaren van inspannenden arbeid en geduldig wachten werd soms ontdekt, dat geen vrucht viel te oogsten. Toch hielden zij vol. De schoone taak om de harten te openen voor de vertroostende en leerende stemmen des evangelies ging van den een op den ander over. Totdat soms onverwachts een groote verandering zich voordeed, eerst weinigen, daarna een grooter aantal, dan een volksstam, en eindelijk een geheel volk het Christendom omhelsde en zich in den naam van Jezus liet doopen. Voor tal van volksstammen, ja voor geheele volkeren is deze gewichtige gebeurtenis ten nauwste verknocht aan het optreden van een of meer bekende historische persoonlijkheden, wier gedachtenis men getrouw heeft bewaard. Voor de verbeelding van het dankbare nageslacht zijn zij komen te staan in een heerlijken lichtglans; is het zeer te verwonderen, dat men hen als meer dan gewone menschen, als heiligen is gaan vereeren?

Men verhaalt, dat Timotheus, de jeugdige vriend en leerling

van den apostel Paulus, te Epheze vertoevende, het vereeren van de beelden der „booze geesten" of liever gezegd van de afgoden niet verdragen kon. Op het feest van Diana trachtte hij de bevolking der stad, die bezig was aan deze godin te offeren, hiervan terug te brengen. Hij werd gesteenigd, ten gevolge waarvan hij stierf [1]). Moge deze geschiedenis niet op deugdelijke historische gronden rusten, zij is een spiegel van het optreden en het lot van vele anderen na dezen apostel-leerling.

Treffend is de schildering van het sterfbed van Gregorius Thaumaturgus, bisschop van Neocaesarea in Pontus. Hij vraagde: „hoevele niet-Christenen er nog in de stad waren?" Men antwoordde: „nog slechts zeventien". „Goddank", zeide hij, „er waren juist evenveel Christenen, toen ik bisschop werd" [2]).

Niets overtreft in schoonheid het optreden van Wulfran tegen het menschenoffer. In het opgesierde kleed der legende aanschouwen wij hier hoe de Christen-zendeling een der hevigste gruwelen van het heidendom moedig durft aantasten. „Toen hij predikte onder de Friezen, gebeurde het dat een knaap, zelf uit dat volk geboortig, bestemd werd om aan de goden te worden geofferd. Men leidde hem naar den strop. Doch Wulfran smeekte den nog niet gekerstenden hertog der Friezen: schenk mij het leven van dezen knaap. Hierop werden de heidenen toornig en verijdelden zijne smeekbede, zeggende: Als Uw Christus hem uit doodsnood zal verlost hebben, mag hij voor altijd Christus en U toebehooren. De knaap blijft aan de galg opgehangen gedurende bijna twee uren. Intusschen stort Wulfran met gebogen knieën zijn gebed uit voor den Heer. Het koord waaraan de knaap gehangen is, breekt, en hij valt ter aarde. Wulfran vat zijne hand en zegt: In den naam van onzen Heer Jezus Christus: sta gezond op". En aldus geschiedde [3]). Bij eene andere gelegenheid werd door hetzelfde Friesche volk besloten, dat twee

1) Polycrates, *Acta S. Timothei*, num. 6, 7, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1643, 24 Jan., T. II, p. 566; in het *Breviarium Romanum*, Mechl. 1854, *Pars hiemalis*, p. 519 seq.

2) Gregorius Nyssenus, *De vita S. Gregorii Thaumaturgi*, in zijne *Opera omnia*, Par. 1615, Tom. II, p. 1006 seq.; *Breviarium Romanum*, Mechl. 1854, *Pars autumnalis*, 17 Nov., p. 529.

3) *Vitae S. Vulfranni historia*, c. 5, 6, bij J. Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Tongerloae, 1794, T. VI, p. 525 seq.

jongelieden naar heidenschen trant geofferd moesten worden. Het lot trof een tweetal, dat hiertoe werd gevangengenomen. Het waren de teederbeminde kinderen eener weduwe. Men voerde ze naar een plaats op het strand waar de zee een eiland vormde, op een plek die bij ebbe doorwaadbaar was, doch waar bij vloed diep water stond. Bij laag water werden zij daar geplaatst, om bij het rijzen van den vloed verzwolgen te worden. De een was zeven, de ander vijf jaren oud. Toen het water kwam opzetten, trachtte de oudste nog den jongste op de ellebogen omhoog te heffen, terwijl zij allengs in den vloed wegzonken. Bij dit schouwspel was de hertog met eene onnoemelijke menigte heidenen tegenwoordig; doch geen medelijden vermurwde zijn steenen hart. Wulfran verzocht, hem het leven van dezen knaap te schenken, zeggende, dat het niet behoorlijk was, menschen die naar Gods beeld geschapen waren, tot een spel te maken voor de booze geesten. De ongeloovige hertog zeide: „als Christus hen uit dit gevaar bevrijden kan, sta ik hen af, dan mag Christus hun God, en mogen zij voor altijd zijne dienstknechten zijn". Wulfran bad, de wateren van den vloed liepen te zamen tot een hoogen berg, zoodat het op de plek waar de knaapjes stonden droog werd. Toen wandelde Wulfran over de baren ten aanschouwen van de scharen der heidenen; hij bereikte ze, vatte den een met zijne linker-, den ander met zijne rechterhand en bracht ze behouden aan land [1]).

Duizenden werden tot het Christendom bekeerd door Piaton, den apostel van Doornik en omstreken. Toen hij, onder keizer Maximianus, den marteldood gestorven was, werd hij door degenen die zich gelukkig gevoelden in hetgeen zij van hem geleerd hadden ter aarde besteld. Zij wikkelden zijn lichaam in schoone linnen doeken en besprenkelden het met welriekende kruiden. Terwijl zij het begroeven, bespeurden zij den reuk van engelen, die door den Heer tot zijne uitvaart waren afgezonden. Zij zeiden: wat wil dit toch zijn? Zij vielen ter aarde met groote vreeze en vrome ontroering, roepende: Wij gelooven, dat gij, o Christus, Gods zoon, met den Vader en den H. Geest regeert in de hemelen, gelijk wij van Uwen heiligen martelaar Piaton geleerd hebben. In die ure gingen vijfduizend mannen, Gode

1) *Vita amplior S. Vulfranni*, c. 8, bij Ghesquierus, T. VI, p. 533 seq.

dankzeggende, tot het Christendom over, nadat in Gallië reeds dertigduizend mannen, behalve de kinderen en de vrouwen, bekeerd waren [1]).

Van den bekenden Paulinus, bisschop van Nola, is een brief bewaard gebleven aan zijnen ambtgenoot Victricius te Rouaan, waarin hij dezen prijst om hetgeen hij heeft verricht voor de verbreiding van het evangelie in de Zuidelijke Nederlanden. Hij paste er den tekst op toe: wie in de duisternis zaten, zullen een groot licht zien. Streken waar vroeger slechts onherbergzame wouden en onveilige stranden werden aangetroffen, waar alleen barbaren den voet zetten of waarvan de inwoners niets dan roovers waren, vertoonden een volledigen ommekeer. Thans bewoonden daar eerbiedwaardige en engelachtige scharen van heiligen steden, dorpen en eilanden, met talrijke kerken en welbevolkte kloosters, terwijl allerwege vrede heerschte [2]).

Hoe moeilijk de taak dikwijls was, is o. a. te zien aan de geschiedenis van Vedastus, bisschop van Atrecht tegen het einde der 5de eeuw. Door Remigius, aartsbisschop van Reims, werd hij op den bisschoppelijken zetel van Atrecht geplaatst om zoo mogelijk „de Frankische bevolking door ijverige leering en vermaning te bewegen tot het aannemen van de doopgenade. Maar toen hij de kerk binnentrad, bemerkte hij, dat zij sedert lang niet gereinigd en wegens de onverschilligheid der heidensche burgers verwaarloosd was. Dichte struiken vulden haar; door de legers en den mest van dieren was zij vervuild. De moed ontzonk hem; hij gaf zich over aan groote droefheid. Wat bestemd was tot een verblijf van menschen, ontsierde de stad. Jaren geleden was zij door Attila, koning der Hunnen, geplunderd, en sedert had men haar aan verval en toenemende verontreiniging overgelaten. Een beer die zich binnen gelegerd had verdreef hij buiten den wal der stad, en verbood hem ooit weder over het riviertje te komen dat daar vloeide. Hij werd ook niet meer gezien. Vedastus werd vriendelijk ontvangen aan het koninklijke hof, maar hij vermocht niet de Frankische mannen geheel af te trekken van hunne goddelooze dwalingen. Slechts allengs heeft

1) *Acta S. Piatonis*, bij Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1783, T. I, p. 130; vgl. p. 475.

2) *Acta S. Victricii; epistola 18. S. Paulini*, c. 4, ib., p. 408 seq.

hij eenigen door zachte toespraken tot het aannemen van den Christelijken godsdienst bewogen, en hen opgenomen in den schoot der kerk" [1]).

Van Domitianus, bisschop van Maastricht omstreeks het j. 560, lezen wij, dat het niet gemakkelijk te zeggen zou zijn, met hoe groote zorg hij het hem toevertrouwde volk bestuurde, hoe hij de prediking, het geven van aalmoezen en het bouwen van kerken behartigde, en zijn best deed om de heidenen, die in zijn bisdom nog veelvuldig voorkwamen, te bekeeren [2]).

Bijzonder geprezen wordt de ijver van Eligius, bisschop van Noyon, in het bezoeken van de steden en plaatsen die hem waren toevertrouwd. Wel waren de Vlamingen, de Antwerpenaren, de Friezen, de Sueven, en de „barbaren" die bij het zeestrand woonden, afgelegen volksstammen die de prediking van het evangelie tot dusverre niet bereikt had, hem aanvankelijk vijandig gezind. „Naderhand wist hij echter het Godswoord van lieverlede ingang bij hen te doen vinden. Het meerendeel verliet de oude altaren en afgodsbeelden, nam Christus aan en bekeerde zich tot den eenigen waren God. Zoo geschiedde het dat als het ware een hemelsch licht de barbaarschheid van dat gansche gewest overstraalde. Zelfs degenen die hem eerst wel hadden willen verscheuren, begeerden later, lettende op zijne goedheid en zachtmoedigheid, zijne navolgers te zijn. Wie zou ook zoo onverzettelijk geweest zijn, dat hij, Eligius' bescheidenheid gadeslaande, niet tot bewondering gedrongen was geworden? Wie achtte zich niet verplicht, Eligius' sobere levenswijze kennende, hem billijk te beoordeelen?" „Dikwijls werd hij door het ondankbare en trouwelooze volk getergd en bijna uitgelokt tot eene beschimping, doch hij liet het begonnen onderricht niet varen. Hij werd er slechts nog zachtmoediger, geduldiger en nederiger onder, en bad voor hen. Terwijl hij overal rondreisde, deed hij, met ongeloofelijke menschenkennis begaafd, zijn best om de trage gemoederen der barbaren, die zich om hun toekomstig lot ganschelijk niet bekommerden, te ontvlammen in liefde voor het hemelsche vaderland. Aan degenen die door onderlinge

---

1) *Vita brevior S. Vedasti*, c. 5, 6, bij Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1784, T. II, p. 40.

2) *Vita S. Domitiani*, c. 2, ib., p. 164.

veeten verdeeld waren, predikte hij vrede; geweldplegers bracht hij tot bedaardheid; woestelingen maakte hij zachtzinnig; allen vermaande hij samen te komen in de kerk, kloosters te bouwen, en God ijverig te dienen in goede daden" [1]).

Dat Christenzendelingen met moeilijkheden en gevaren, ja, met bitteren tegenstand te kampen hebben, is in alle tijden een gewoon verschijnsel [2]). Dat deze moeilijkheden soms van zeer bijzonderen aard waren, leert ons eene bladzijde uit de levensgeschiedenis van Amandus. Terwijl hij in het zuiden van het tegenwoordige Frankrijk predikend rondreisde, vernam hij, dat daar nog een volkomen heidensche volksstam leefde. Het waren de Gasconjers, wonende in de buurt der Pyrenaeën, op steile en haast ontoegankelijke hoogten. Zij waren zeer krijgshaftig en vielen herhaaldelijk in het rijk der Franken. „Zij waren bevangen in alle heidensche dwalingen, deden aan wichelarij en aanbaden beelden voor god. Uit deernis begaf Amandus zich er heen en predikte hun het evangelie der behoudenis. Toen stond uit de mindere lieden iemand op, licht en lenig van persoon, niet weinig vermetel, de kunst verstaande om op handige wijze woorden te spreken die geschikt waren om de menschen aan het lachen te maken. Het volk noemde zoo iemand een gebarenkunstenaar of mimiloog. Hij bauwde Amandus na en liet bemerken, dat hij het gansche evangelie voor niets achtte" [3]). Hoe elders weder met andere moeilijkheden te worstelen viel, is te zien aan het voorgevallene tusschen Wulfran en Radboud, hertog der Friezen. Moedig verkondigde Wulfran aan Radboud en zijn volk het evangelie, leerende, dat het geen goden zijn die met menschenhanden worden gemaakt, maar dat men zich God moet denken als onuitsprekelijk verheven, eeuwig en almachtig. Al voortgaande vond hij een gewillig gehoor. Velen omhelsden het Christelijke geloof en lieten zich doopen; hiertoe behoorde ook de zoon van Radboud, die echter, nog voordat het witte doopkleed weder was afgelegd (wat na acht dagen placht te ge-

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. I en II, bij Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1785, T. III, p. 231, 238.

2) Jocelinus, *Vita S. Patricii*, c. V, VI, XIII, in de *Acta Sanctorum*, 17 Mart., T. II, p. 548, 550, 565; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, p. 483.

3) *Vita S. Amandi*, c. V, 20, bij Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1787, T. IV, p. 254.

schieden), het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Alleen de hertog zelf had de grootste moeite de schoonheid der evangelische waarheden duidelijk te erkennen, vaarwel te zeggen aan voorvaderlijk geloof en zeden, en zich beslist te scharen onder de banier van Christus. Eindelijk gaf hij zich gewonnen. „De dag was bepaald waarop hij het doopzegel ontvangen zou. Nadat hij zich naar de doopvont begeven had, en reeds gedeeltelijk in het water stond, stelde hij Wulfran eene vraag. Hij bezwoer hem onder het aanroepen van Gods naam, te zeggen, waar de meerderheid der koningen en vorsten of edellieden van den Frieschen stam zich bevonden. Waren zij in het hemelrijk waarvan Wulfran hem beloofde dat hij het beërven zou als hij geloofde en gedoopt werd, dan wel op eene andere plaats die hij bestempelde als het oord der helsche verdoemenis? Wulfran antwoordde: wil niet dwalen, doorluchtige vorst. Vast staat bij den Heer het getal zijner uitverkorenen. Het is zeker, dat uwe voorzaten, vorsten van het Friesche volk, die zonder het doopssacrament gestorven zijn, het vonnis der verdoemenis ontvangen hebben: wie echter van nu aan geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zich in eeuwigheid met Christus verblijden. Toen hij dit hoorde, trok de ongeloovige hertog verdrietig den voet uit de doopvont terug. Hij verklaarde, dat het hem onmogelijk was het gezelschap zijner voorzaten, de Friesche vorsten, te ontberen, en met eene kleine schaar schamele lieden te verblijven in dat gindsche hemelsche koninkrijk. Ronduit gezegd, viel het hem zeer moeilijk met de nieuwe leeringen in te stemmen; liever wilde hij volharden bij datgene wat hij langen tijd met het heele Friesche volk had aangenomen en gehandhaafd". Is het waar, wat het verhaal nu verder inhoudt? Wulfran zeide: „helaas, ik zie, dat gij een slachtoffer zijt van den Bedrieger, die het menschelijke geslacht heeft misleid. Doch weigert gij boete te doen, het geloof te omhelzen en in den naam der Heilige Drieëenheid gedoopt te worden, dan zult gij de poorten van Gods koninkrijk niet binnengaan, maar met de straf der eeuwige verdoemenis getroffen worden. Terwijl de bisschop dit zeide en leerde, werden vele Friezen geloovig, en lieten zich doopen; maar de koning volhardde in zijn heidendom". Dat het laatste juist is, weet men. Toch bleef Radboud, althans volgens den berichtgever aan wien het bovenstaande ontleend is, inwendig strijd voeren. Terwijl hij

zijne omgeving allengs zag veranderen, viel het hem zwaar eene standvastige houding te bewaren. Hij ontbood Willebrord om te bezien of diens leer met die van Wulfran overeenstemde, en of hij misschien door diens onderricht Christen zou worden. Maar Willebrord kwam te laat. Toen hij het huis van den Frieschen hertog bereikte, was Radboud reeds ongedoopt de eeuwigheid ingegaan [1]).

Wel hadden de verbreiders van het evangelie veel takt noodig, inzonderheid in den omgang met de grooten der aarde, van wier houding en gezindheid zooveel afhing voor de toelating en bevordering van het zendingswerk. Koning Dagobert van de Franken, door den levensbeschrijver van meer dan een zendeling in sommige opzichten geprezen, wordt in een bepaald opzicht door allen gelaakt. Hij was nl. zeer losbandig, leidde een leven als later koning Hendrik VIII van Engeland, verstootte de eene vrouw na de andere en hield zich daarenboven met lichtekooien op. Intusschen bezat hij geen nakomelingschap. Totdat hem uit het huwelijk met Ragentrude een zoon geboren werd. De geschiedschrijver aan wien wij dit ontleenen, verzekert, dat deze zoon van God afgebeden was. „Immers de Heer vertoornt zich wel over de afdwalingen der menschen, maar door de gebeden der nederigen wordt hij tot ontferming bewogen". De koning overlegde nu aan wien hij de opvoeding van dezen zoon toevertrouwen zou. „Destijds waren er in het rijk der Franken vele mannen bij God en menschen wegens hunne heiligheid en hunne deugden vermaard". Onder hen blonk Amandus boven allen uit. Op bevel des konings worden haastig in verschillende richtingen boden uitgezonden om Amandus te zoeken. Er bestond echter een bezwaar. Van alle geestelijken in het rijk was Amandus de eenige geweest die niet gevreesd had den koning wegens zijne groote zonden te berispen. Dientengevolge was hij op smadelijke wijze door den koning uit het land gebannen, en predikte hij nu het evangelie in afgelegen streken aan de heidenen. Eindelijk wordt hij gevonden en ontvangt den last zich zoo spoedig mogelijk naar den vorst te begeven. Gedachtig aan het voorschrift des Apostels (Rom. XIII: 1): alle ziel zij aan de hoogste

---

1) Ionas Fontanellensis, *Vita S. Vulfranni*, c. I, 2; c. II, 9; bij Ghesquierus T. VI, p. 531, 537 seq.

machten onderdanig, komt hij bij den koning, die zich te Clichy bevindt. Deze verklaart te betreuren, dat hij op onverstandige wijze jegens hem gehandeld heeft, en verzoekt hem zijn zoon te doopen en dezen verder als „zijnen geestelijken zoon” aan te nemen. Amandus weigerde, omdat een goed krijgsknecht van Jezus Christus zich niet moet wikkelen in de bedrijvigheden des levens (2 Tim. II: 4), en niet verkeeren aan vorstelijke hoven. Hij verliet dus koning Dagobert. En toch heeft hij aan 's konings wensch voldaan, is hij de opvoeder van 's konings zoon geworden. Wie hebben hem er toe overgehaald? Audoënus, de latere bisschop van Rouaan, en Eligius. Op welken grond? Omdat het belang der zending dit medebracht. Immers als Amandus toestemde, bestond er alle kans dat veel grooter vrijheid tot de verkondiging van het evangelie in Frankrijk en elders zou verkregen worden. Audoënus en Eligius stonden er voor in, dat verscheidene volksstammen alsdan te winnen waren. Voor dit belang is Amandus gezwicht [1]).

Niet gemakkelijk te bepalen is de beteekenis van het wonder in dit zendingswerk. Slechts een enkele maal wordt ons medegedeeld, dat wel een wonder de prediking van den zendeling vergezelde, maar dat de heidensche toehoorders er niet door veranderden. Wij hebben gezien, hoe Amandus predikte voor de Gasconjers en door een gebarenkunstenaar werd nagebauwd. Volgens Amandus' levensbeschrijver ontging deze spotter 's hemels straf niet. „Terzelfder ure door een boozen geest gegrepen, begon hij zich zelf bloedige wonden toe te brengen, belijdende, dat hij dit verdiend had om de beleediging die hij den godsman had aangedaan. En onder deze hevige kwellingen gaf hij den geest”. Had dit treffende einde invloed op de toehoorders? Blijkbaar niet. Want de schrijver gaat voort met te verhalen, dat de menschen daar volhardden in hunne verblinding, en dat Amandus vertrok naar andere plaatsen [2]).

Een ander wonder daarentegen had de grootste uitwerking. Iemand die gestolen had, had daarvoor zwaar geboet. O. a. had men hem half doodgeslagen. Bovendien werd hij door den rechter te Doornik, een Franschen graaf, veroordeeld tot den strop.

---

1) *Vita S. Sigeberti*, c. I, 2; II, 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 59 sqq.
2) *Vita S. Amandi*, c. V, 20, 21; bij Ghesquierus, T. IV, p. 254.

Te vergeefs verzocht Amandus dien man het leven te schenken. Nadat alles was afgeloopen, begaf Amandus zich naar de plaats der terechtstelling, liet den gehangene van de galg nemen en in zijn bidvertrek brengen. Daar boog hij zich over hem heen en bad totdat de geest in het lichaam terugkeerde. Toen dit wonder allerwegen bekend werd, stroomden de inwoners van dit gewest toe en gaven nederig hunne begeerte te kennen Christenen te worden [1]).

Eene wonderdadige genezing, teweeggebracht door het gebeente der heilige Gudula, had een soortgelijk gevolg. De koning van een heidenschen volksstam, ergens in het tegenwoordige Groot-Britannië, had eene dochter die in hevige mate aan gewrichtsrheumatiek leed, zoodat zij hare ledematen niet verroeren kon. In den droom viel haar eene verschijning te beurt, welke haar mededeelde: „genezing hebt gij te wachten van den God der Christenen; dien voortaan Hem, en verlaat de dwaling van het heidendom. Doch gezondheid zult gij niet verwerven, tenzij gij het graf bezoekt van de maagd Gudula". Waar bevond zich dit graf? Niemand aan het hof die het wist. Eene tweede verschijning bracht de opheldering, dat dit graf te zoeken was te Morzele in Brabant. Eenige getrouwe dienaren gaan met de koningsdochter scheep en begeven zich naar Morzele, waar de kranke na een driedaagsch gebed van de kloosterzusters aldaar volkomen genezen wordt. Welk een blijdschap bij de thuiskomst! De koning riep uit: „o ellendige dwaasheid van ons heidendom, daar wij beelden vereeren die geen ooren hebben om te hooren en geen mond om te spreken. Zijn dat goden, die uit de rots gehouwen werden of door den kopergieter gegoten zijn? Laat ons God alleen, den formeerder van alle dingen, dienen!" Weldra begaf hij zich met een schaar van volgelingen naar Morzele, vereerde aan St. Gudula rijke geschenken, en liet zich met vrouw en dochter doopen. Hij keerde met eenige evangelie-predikers terug, en bracht zijn volk tot de omhelzing van het Christendom, zoodat allen den doop ontvingen [2]).

De broeders Luglius en Luglianus, de een aartsbisschop, de ander kluizenaar, ondernamen uit Ierland een pelgrimstocht naar

1) *Vita S. Amandi*, c. III, 13, 14, bij Ghesquierus, T. IV, p. 250.

2) *Vita S. Gudulae*, c. IX, 33—36, bij Ghesquierus, *Acta sanctorum Belgii selecta*, Brux. 1789, T. V, p. 711 sqq.

Rome. Een geweldige storm bracht het schip waarmede zij voeren in het grootste gevaar. De schepelingen riepen God en den heiligen Nicolaas aan om uitredding. Doch de wind blies harder en harder. Eerst op het gebed der beide pelgrims bedaarde de storm, zoodat men behouden landen kon op de Fransche kust. De pelgrims onttrokken zich aan elk huldebetoon van hunne reismakkers, en begaven zich heimelijk naar Boulogne, waar zij van de gelegenheid gebruik maakten om aan de daar wonende heidensche bevolking het evangelie te verkondigen. Hunne reismakkers kwamen daar echter ook, en gaven tegenover iedereen hoog op van het wonder dat geschied was, hoe zij door het gebed dezer predikers uit doodsnood gered waren. Toen stroomde de bevolking der stad samen „tot hunne prediking; luisterende naar het evangeliewoord dat Luglius hun verkondigde, betreurden zij, dat zij, zoo lang van den dienst van God verwijderd gebleven, de afgoden gediend hadden; men hoorde luide weeklagen; de harten die tot dusverre in het ongeloof volhard hadden gaven zich gewonnen voor het katholieke geloof" [1]).

Wie is in staat in dezen op de juiste wijze waarheid en verdichting te scheiden? Voor de tijdgenooten kwam het er trouwens slechts op aan of zij in het wonder geloofden. Of het werkelijk had plaats gehad of niet, in den zin waarin de verstandsmensch der 20ste eeuw dit zou verstaan, deed niet ter zake. De uitwerking kon in beide gevallen dezelfde zijn, mits men slechts geloovig aannam, dat het geschied was. In de geschiedenis der uitbreiding van het Christendom kan dus het wonder een plaats bekleed hebben, afgezien van de quaestie die men slechts vele eeuwen later gesteld heeft, of wonderen mogelijk zijn, ja dan neen. Dat nu het wonder, of, indien men wil, het geloof in het wonder, krachtig heeft bijgedragen tot het slagen van het zendingswerk, kan moeilijk betwijfeld worden. De bijgebrachte voorbeelden doen voor een deel zien in welke vormen dit is geschied. Zij zouden met vele andere vermeerderd kunnen worden. Beneden, waar gehandeld zal worden over „de wondermacht der heiligen" en over „de geloofwaardigheid van mirakelverhalen", komen wij op dit onderwerp terug.

---

1) *Vita SS. Luglii et Lugliani fratrum*, num. 7, 8, bij Ghesquierus, T. VI, p. 13 sqq.

Welke houding hebben deze Christen-zendelingen aangenomen tegenover het heidendom, dat zij te overwinnen hadden? Hoe hebben zij gehandeld ten opzichte van de heidensche tempels, altaren, beelden? Over het algemeen hebben zij hiervan met geweld omvergeworpen, vernield en uitgeroeid zooveel als zij konden. Enkele malen komt het voor dat de tot het Christendom bekeerden het zelf doen. Toen Amandus te Doornik den gehangene in het leven had teruggeroepen, en de bevolking van stad en gewest het Christendom omhelsde, verwoestte zij met eigen hand de heiligdommen, die zij vroeger aangebeden had; op de plaats dier heiligdommen bouwde Amandus kerken en kloosters [1]). De Britsche koning wiens dochter door het gebeente van St. Gudula genezen was, brandde de heidensche heiligdommen in zijn rijk af [2]). Veelal traden evenwel in dezen de zendelingen zelf op. In de vesting Gent bevonden zich van oudsher heidensche offerplaatsen en afgodsbeelden. Toen Amandus daar vertoefde, heeft hij al die offerplaatsen verwoest en de beelden aan stukken geslagen [3]).

Wulfilaicus, een heilige uit het laatst der zesde eeuw, bracht evenals Simeon Stylites een aantal jaren van zijn leven door boven op een zuil. Hij had zelf die zuil opgetrokken te Ivoy in de Belgische Ardennen. Gregorius van Tours heeft hem bezocht en laat hem als volgt vertellen van zijne levenswijze, van zijne prediking, en van hetgeen hij deed met de heidensche heiligdommen aldaar: „ik vond hier een beeld van Diana, dat het volk als een God aanbad. Ook trok ik een zuil op, waarop ik, zonder eenige bedekking, stond, wat mij groote vermoeienis en kwelling berokkende. Als het winter werd, had ik het dikwijls zoo koud, dat de nagels mij van de voeten vroren en van mijn baard dikke ijskegels afhingen. Mijn voedsel bestond uit een weinig brood met groente, en een kleine hoeveelheid water. Doch eene menigte menschen uit de naburige dorpen stroomde daar samen. Ik maakte hiervan ijverig gebruik om te prediken, dat Diana niets was, haar beeld niets, en de vereering die men haar bewees, niets; dat het beter was offeranden van lof en

1) *Vita S. Amandi*, c. III, 14, bij Ghesquierus, T. IV, p. 250 seq.
2) *Vita S. Gudulae*, c. IX, 36, bij Ghesquierus, T. V, p. 713.
3) *Acta S. Bavonis*, P. I, 8, bij Ghesquierus, T. II, p. 501.

dank te brengen aan den almachtigen God, die hemel en aarde geschapen heeft. Ik bad dikwijls dat de Heer dit beeld mocht verwoesten en dit volk aftrekken van zijne dwaling. Toen bewoog 's Heeren genade deze boerenzielen om het oor te neigen naar de woorden mijns monds, en, met verlating van de afgoden, den Heer aan te hangen. Ik geraakte hierdoor in staat eenigen hunner bijeen te roepen om met hunne hulp dit reusachtige beeld, waartegen ik alleen niets vermocht, omver te halen. (Want de andere kleinere beelden, waarbij dit gemakkelijker ging, had ik zelf reeds verbrijzeld). Een aantal personen kwamen samen bij het Diana-beeld; touwen werden er om geslagen en zij begonnen te trekken; maar zij vorderden, ondanks alle inspanning, niets. Toen snelde ik naar de kerk en smeekte God onder tranen, dat goddelijke kracht mocht afbreken wat menschelijke ijver niet in staat was omver te halen. Ik ga naar buiten, ik kom bij de werklieden, wij grijpen het touw, en bij den eersten ruk stort het beeld ter aarde; toen het gebroken op den grond lag, heb ik het met ijzeren hamers aan gruis geslagen" [1]). Hebben er ook harten getrild bij dit teloorgaan van hetgeen aan zoovele geslachten dierbaar geweest was? Met welke oogen is dit tafereel gadegeslagen door hen die nog half-en-half of misschien wel ten volle aan de voorvaderlijke godsdienst waren gehecht gebleven? Hiervan verhaalde Wulfilaicus niets. In zijnen ijver heeft hij zich hierom blijkbaar ook niet bekommerd. Het schijnt trouwens niet dat aan den kant der Christenzendelingen iemand zich daarvan iets heeft aangetrokken. Ook van Eligius wordt verzekerd, dat hij, „beschermd door het schild van Christus en met apostolisch gezag bekleed, verscheidene heidensche heiligdommen afbrak en voorwerpen van afgodische vereering, van welken aard ook, tot in den grond uitroeide" [2]). Hetzelfde gebeurde te Terouanne, de bekende Vlaamsche stad, die naderhand geheel verwoest is. Reeds hadden daar Fuscianus en Victoricus het evangelie verkondigd. Nadat dezen echter vertrokken waren en elders den marteldood hadden ondergaan,

---

1) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. VIII, c. 15, in de *Monumenta Germaniae*, *Scriptores rerum Merovingicarum*, T. I, p. 334 seq.; bij Ghesquierus, T. II, p. 182 seq.

2) *Vita S. Eligii*, P. II, c. VIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 238.

bleven er van hunne werkzaamheid te Terouanne ternauwernood eenige sporen over. Zelfs degenen die reeds gedoopt waren vielen in het heidendom terug, zoodat weldra de geheele bevolking weder de afgoden aanbad. Toen werd aldaar door koning Dagobert een bisschopszetel gevestigd. Audomarus (St. Omer) was de eerste bisschop. „Hij verkondigde den heidenen niet alleen het evangelie, maar stak hunne heiligdommen in brand en roeide de vereering der afgoden grondig uit. Op deze wijze bekeerde hij de geheele bevolking, onder den bijstand van Gods genade, tot het katholieke geloof" [1]). Iets dergelijks moet wel bedoeld zijn met het bericht, dat Bertuinus, toen hij op zekere plek eene kapel en een klooster ging bouwen, begon met niet alleen „struiken en boomen, maar ook talrijke woningen van booze geesten" op te ruimen [2]). Slechts hoogst zelden schemert in de berichten iets door van de gevoelens die het verwoesten van hunne heiligdommen bij de nog niet bekeerden wekte. Dit is het geval in de levensbeschrijving van St. Lambertus. „Hij kwam in het gewest Taxandria, waar hij zeer vele tempels en afgodsbeelden verwoestte. Ongewapend, met ware doodsverachting, trotseerde hij het gemor der heidenen als een onverschrokken krijgsman en banierdrager van Christus, sterk door een vurig geloof, zeker van Christus' trouw. Zoo richtte hij zich tot de harten der dwalenden met eene heilige prediking en leidde ze tot den weg der waarheid" [3]). Tot juiste beoordeeling van het een en ander bedenke men, dat gedurende de middeleeuwen dwang in het godsdienstige door de meesten geoorloofd werd geacht. Een opmerkelijk voorbeeld van de toepassing van zulk een dwang wordt aangetroffen in de levensbeschrijving van Amandus. Boven hebben wij gezien hoe hij optrad te Gent en daar de heidensche heiligdommen verwoestte. Van zijne werkzaamheid in die stad is ook nog het volgende bekend. De bewoners van Gent en omstreken vereerden boomen en houten voorwerpen als god. Wegens de woestheid van dien volksstam of wegens de onvruchtbaarheid van den bodem hadden alle geestelijken zich aan het zendingswerk aldaar onttrokken; niemand waagde het op die plaats het evangelie

1) *Vita S. Audomari*, c. I, 6, bij Ghesquierus, T. III, p. 625 seq.
2) *Vita S. Bertuini*, num. 4, bij Ghesquierus, T. V, p. 180.
3) *Vita antiquissima S. Lamberti*, c. II, 13, bij Ghesquierus, T. VI, p. 136 seq.

te verkondigen. Amandus hoorde er van. De meewarigheid met de dwaling der heidenen woog bij hem zwaarder dan de vrees voor levensgevaar. Hij haalde den toenmaligen bisschop van Noyon, Aicharus, over om naar koning Dagobert te gaan en van dezen brieven te vragen van de strekking dat wie zich niet vrijwillig doopen liet dan maar gedwongen, op last des konings, gedoopt moest worden. Alzoo geschiedde. Met brieven van den bedoelden inhoud gewapend vertrok Amandus naar Gent. Wel treffend is wat zijn levensbeschrijver hierop volgen laat: „het is niet op te sommen, hoevele beleedigingen hij daar om den naam van Christus geleden heeft; hoe dikwijls hij door de inwoners dier plaats geslagen is, door vrouwen of boeren smadelijk voor het hoofd gestooten, ja zelfs in het water geworpen. Amandus bekommerde zich hier niet om, maar ging voort de vermaningen van het Godswoord te doen hooren, gedachtig aan de uitspraak van het evangelie (Joh. XV : 13): Grooter liefde heeft niemand dan deze, dat hij voor zijne vrienden het leven laat. Zijne metgezellen, die hem eerst uit warme genegenheid gevolgd waren, keerden terug, daar het wegens de onvruchtbaarheid van den grond moeilijk was behoorlijk voedsel te verkrijgen. Hij bleef dus alleen achter. Doch volhardende in de prediking, verschafte hij zich het noodige voedsel met eigen handen" [1]).

Het is eene bekende zaak, dat ook in de dagen van Karel den Groote bij de bekeering der Saksers dwang is toegepast. Geldboete werd gevorderd van degenen die niet binnen een jaar na de geboorte hun kinderen lieten doopen. Saksers die zich schuil hielden en geen Christenen wilden worden, werden met doodstraf bedreigd [2]). Van koning Knoet IV van Denemarken wordt tot zijn lof verhaald, dat hij barbaarsche rijken in een open oorlog aanviel, en de overwonnen volksstammen onderwierp „aan de Christelijke wet" [3]). En deze koning was een heilige.

---

1) *Vita S. Amandi*, c. III, 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 249 seq.
2) Synode te Paderborn, 785, c. 8, 19, bij Pertz, *Monumenta Germaniae, Leges*, T. I, p. 49.
3) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 19 Jan., p. 506, col. 2.

HOOFDSTUK VIII.

DE HEILIGEN ALS KERKENBOUWERS EN KLOOSTERSTICHTERS.

Het is moeilijk onder woorden te brengen, wat het bouwen van eene Christelijke kerk in lang vervlogen eeuwen voor menige streek moet hebben beteekend. Alleen zij die verkeeren in de gewesten waar het woord des evangelie-predikers thans eerst doordringt, waar Christelijke bedehuizen verrijzen op plaatsen, vroeger aan een afgrijselijken afgodsdienst gewijd, kunnen zich hiervan bij benadering eene voorstelling maken. De overigen moeten zeer hunne verbeeldingskracht te hulp roepen om tot een duidelijk besef te geraken van het groote verschil tusschen het tijdperk vóór en na de invoering van het Christendom, wat met de oprichting van kerkgebouwen meestal ten nauwste samenhangt. Kunnen wij ons een denkbeeld vormen van een Europeesch land zonder eenig kerkgebouw? waar geen torenspits ten hemel wijst? waar een laag-bij-den-grondsch heidendom heerscht over bergen en dalen, en niets getuigt van dat streven naar de allerhoogste, eeuwige dingen, dat tot uiting kwam in het Christendom? Ieder kerkgebouw dat verrees moest in zulk eene omgeving een middelpunt worden van waaruit licht straalde naar alle zijden. Binnen die wanden werd geestdrift ingeboezemd voor zedelijke idealen, zoo verheven als zelfs de besten van voor-Christelijke tijden niet gekend hadden; daar werd gepredikt, de onwetenden werden onderricht, de schuldigen vermaand tot boete, de mismoedigen vertroost, de wankelenden gesterkt. Wellicht had de Christelijke godsdienst in den vorm zooals zij door middeneeuwsche predikers werd voorgedragen iets van hare oorspronkelijke zuiverheid ingeboet. Maar in één opzicht schoot zij

niet te kort. Zij leidde op tot aanbidding van datgene wat boven al het tijdelijke en onvolmaakte verheven is. En in iedere Christelijke kerk werden de Psalmen gezongen, werd het Evangelie, de Bergrede gelezen.

Wie waren de stichters der oudste Christelijke kerken? Voor een belangrijk deel de „heiligen”. Althans aan den bouw van menig Christelijk bedehuis uit het grijs verleden is de naam verknocht van een man dien het nageslacht als heilig is gaan vereeren.

Keizer Antoninus verbood aan de Christenen openlijk godsdienstoefening te houden. Toen stelde de vrome Pudentiana haar huis voor dit doel beschikbaar; in dit huis vergaderde de Romeinsche gemeente met bisschop Pius aan het hoofd [1]).

Bisschop Marcellus van Rome werd door keizer Maxentius veroordeeld om dienst te doen in de stallen waar de publieke lastdieren onderhouden werden. Na negen maanden werd hij daaruit verlost en gastvrij opgenomen door Lucina, in wier huis hij eene kerk inrichtte op dezelfde plek waar thans nog de kerk van St. Marcellus staat [2]). Zijn dus aan de oude huiskerken der gemeente te Rome uit den tijd der vervolging de namen van heiligen verbonden, na het ophouden der vervolging heeft St. Damasus aldaar de kerk van St. Laurentius en eene andere aan de Via Ardeatina bij de katakomben gebouwd [3]). Het bouwen van kerken aan de zeehaven van Ravenna geschiedde door den H. Petrus Chrysologus [4]). De broeders Furseus en Foillanus,

---

1) De berichten dienaangaande zijn ongelijkluidend. Men vergelijke de teksten bij: J. Pinius, *De S. Praxede*, num. 5—6, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius, G. Cuperus, P. Boschius, Antv. 1727, 21 Julii, T. V, p. 130 seq.; *Liber Pontificalis*, c. 11, in de uitgave van Mommsen, *Monumenta Germaniae, Gestorum Pontificum Romanorum Vol. I*, Berol. 1898, p. 14; *Breviarium Romanum, P. verna*, 19 Mei, p. 592, col. 2.

2) *Liber pontificalis*, Pars I, c. 31, Marcellus, in de *Monumenta Germaniae, Gestorum pontificum Romanorum Vol. I*, ed. Mommsen, Berol. 1898, p. 43 seq.; *Epitome vitae S. Marcelli*, num. 2, 3, in de *Acta Sanctorum*, 16 Jan., II, p. 5; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 16 Jan., p. 497.

3) Anastasius Bibliothecarius, *De vitis Romanorum Pontificum*, Romae 1718, p. 59; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 11 Dec., p. 466, col. 2.

4) J. B. Sollerius, *De S. Petro confessore*, num. 2, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius, G. Cuperus, P. Boschius, Antv. 1731, 31 Julii, T. VII, p. 181; *Vita S. Petri confessoris*, num. 1, ib., p. 182; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 4 Dec., p. 454.

Iersche koningszonen, die aan alle aanspraken op heerschappij en macht vaarwel gezegd hadden om zich geheel te wijden aan de verbreiding des evangelies, hebben overal waar zich de gelegenheid aanbood kerken gebouwd [1]). Toen Foillanus werkzaam was in de Zuidelijke Nederlanden, schonk St. Gertrudis hem van hare eigen bezittingen een landgoed, waarop hij een kerk en een klooster bouwde [2]). Ook St. Gertrudis zelf heeft „kerken en andere voorname gebouwen" van de fundamenten af opgetrokken [3]). Eligius bouwde te Parijs eene basiliek ter eere van St. Paulus en eene andere ter eere van St. Martialis, terwijl hij beider sierlijk gevormde daken met lood belegde [4]). Ook velen van Eligius' leerlingen hebben kerkgebouwen gesticht [5]). Landoaldus (midden der zevende eeuw) bouwde eene kerk te Wintershoven, waarin naderhand zijn graf werd bereid [6]). De zorg van bisschop Theodardus van Maastricht was dagelijks gewijd aan al de kerken van zijn bisdom; waar ze ontbraken poogde hij ze te stichten; waar ze door de invallen der heidenen verwoest of door ouderdom ingestort waren zocht hij ze te herstellen [7]). Audomarus had den rijkaard Androwaldus tot het Christendom doen overgaan en hem met eene schaar van onderhebbenden gedoopt. Androwaldus bezat geen zoon. Hij schonk nu een groot deel van zijne bezittingen en daaronder al zijn geld „aan God en aan Audomarus". Hiertoe behoorde het landgoed Sithiu, waarop Audomarus eene kerk bouwde, dezelfde die later zijn stoffelijk overschot heeft bewaard [8]). Landelinus bouwde niet ver van de plek waar op zijn gebed een bron ontsprongen was, en waar de bevolking van den omtrek samenstroomde om hem te zien en te hooren, eene kerk. Hij verkeerde daar reeds bij zijn leven, zij het niet met het vleeschelijke oog, dan toch

---

1) *Vita S. Foillani*, num. 3, bij Ghesquierus, T. III, p. 17.
2) *Vita S. Foillani*, num. 6, ib., p. 18.
3) *Vita S. Gertrudis*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 152.
4) *Vita S. Eligii*, L. I, P. III, c. XVIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 213 seq.
5) *Vita S. Eligii*, L. II, P. I, c. V, l.l., p. 232.
6) *Vita S. Landoaldi*, L. I, c. I en II, num. 4 en 6, bij Ghesquierus, T. III, p. 352, 354.
7) *Acta S. Theodardi*, c. I, 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 398.
8) *Vita S. Audomari*, c. II, 12, bij Ghesquierus, T. III, p. 629 seq.; vgl. *Vita S. Bertini*, c. I, 2, T. V, p. 626.

in den geest, met de hemelsche engelenscharen [1]). De jonge Trudo deed eene gelofte dat hij, als zijn vurige wensch om priester te worden in vervulling mocht gaan, op zijn eigen goed eene kerk zou bouwen en daar den Heer ijverig dienen. Alzoo geschiedde. Hij kwam onder de leiding van St. Remaclus van Tongeren, werd te Metz in de Schrift onderwezen, ontving de priesterlijke waardigheid en bouwde de kerk op zijn eigen grond [2]). Toen de vrome Begga van een pelgrimstocht uit Rome terugkeerde — het was in de dagen van paus Adriaan I — ging zij zich wijden aan het bouwen van kerken waar deze nog ontbraken. Zij had eene gelofte gedaan dat zij, als zij van de reis behouden terugkeerde, ter eere van Petrus eene kerk stichten zou. Deze gelofte volbracht zij. Ook bouwde zij eene kerk die aan Maria gewijd was, met een vrouwenklooster er bij [3]). Vulmarus verliet het klooster en begaf zich naar een groot bosch ergens in Vlaanderen, waar hij ging verblijven in een hollen boom. Een christelijk echtpaar dat daar dicht bij woonde voorzag hem van brood en andere behoeften. De man zeide: ga met mij, en ik zal u een deel van mijn erfgoed geven; daarop kunt gij dan een huis bouwen om velen voor het geloof te winnen. Na lang tegenstreven stemde hij toe. De gedane belofte werd vervuld; hem werd een stuk grond geschonken waarop hij eene kerk bouwde. Hij bekeerde daar zeer velen tot de ware godsvereering en onderwees ze met woord en voorbeeld. De bedoelde Christen-echtgenoot vertrouwde hem zijnen zoon toe, om hem te onderwijzen en op te leiden tot den dienst des almachtigen Gods. — Later vertoefde dezelfde Vulmarus weder op een andere plek in de eenzaamheid en ook daar bouwde hij een kerk, en voor de velen van beiderlei kunne die toestroomden om zich te laven aan zijne prediking, een mannen- en een vrouwenklooster daarbij [4]). Nadat Plechelmus van den paus te Rome de bisschopswijding ontvangen had, begaf hij zich naar Pepijn van Herstal. Deze zond hem uit om in het Frankische rijk het evangelie te verbreiden, om volksstammen die in dwaling bevangen waren en

1) *Vita S. Landelini*, num. 9, bij Ghesquierus, T. IV, p. 461 seq.
2) *Vita S. Remacli*, c. I, 4—8, bij Ghesquierus, T. III, p. 467 seq.; *Vita S. Trudonis*, P. I, c. II, T. V, p. 26.
3) *Vita S. Beggae viduae*, c. II, 11—15, bij Ghesquierus, T. V, p. 118 seq.
4) *Vita S. Vulmari*, c. I seq., 7—13, bij Ghesquierus, T. V, p. 380 sqq.

heidensche offeranden plengden, door zijne prediking beter te onderrichten en ze te doopen. Wel waren zij in naam Christenen, maar de meesten hielden zich op met afgodische handelingen. Plechelmus verheugde zich over deze opdracht, en aanvaardde ras zijne taak. Hij predikte en doopte, en had zegen op zijn werk. En de koning stond toe, dat hij op vele plaatsen kerken bouwde [1]).

Hiermede is niet ontkend, dat zeer vele kerken gesticht zijn door mannen en vrouwen die nooit onder de heiligen zijn opgenomen. Maar dat de geschiedenis van den bouw van menige kerk ten nauwste samenhangt met den naam van personen die door een later geslacht als heiligen zijn vereerd, mag door het bovenstaande voldoende toegelicht worden geacht.

Behalve kerken hadden kloosters hun ontstaan aan de zoodanigen te danken. Men zal misschien opmerken, dat het bouwen van kerken een heerlijker werk was dan het bouwen van kloosters. Immers de waarde van het klooster voor het Christelijke leven wordt niet door allen even hoog aangeslagen. Sedert de Reformatie bestaat er een oordeel over het monnikwezen waarbij de geheele instelling als schadelijk, immers als een uitvloeisel van de leer der werkheiligheid en indruischende tegen de ware leer der genade, kortom als eene miskenning der verdienste van Christus, wordt verworpen. Zelfs zijn de kloosters door velen als broeinesten van ongerechtigheid bestempeld. Men zij echter indachtig, dat er verschil bestaat tusschen den eenen tijd en den anderen. De waarde van het klooster voor het Christelijke leven kan eene andere geweest zijn in de middeleeuwen, vooral in de vroege middeleeuwen, dan in eene latere periode. Dat in de middeleeuwen althans menig klooster een zegenrijken invloed geoefend heeft, wordt waarschijnlijk door niemand geloochend. Vooral in tijden toen de omringende wereld wegzonk in jammerlijke barbaarschheid, bleef menig klooster een geestelijk middelpunt, waar boeken werden verzameld en afgeschreven, waar zekere wetenschappen beoefend werden, kronieken en andere werken werden geschreven, en onderwijs werd gegeven. Bij nacht en bij dag werd daar de godsvereering in praktijk gebracht, de

---

1) *Vita S. Plechelmi*, num. 10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 216 seq.

aanbidding werd niet nagelaten, er werd uit de Schrift gelezen, gepredikt en gezongen. Het zedelijke ideaal dat werd nagestreefd was wellicht niet zoo volmaakt verheven als dat van het oorspronkelijke evangelie van Jezus. Maar het was een waardig en voor de meesten zeer moeilijk te bereiken ideaal. Het omvatte schoone deugden, die hare waarde hebben onder alle geslachten: eene onuitputtelijke zelfverloochening, eene nederigheid zonder grenzen, eene oneindige zachtmoedigheid, eene losheid van het aardsche, het ijdele, en het vergankelijke, zooals alleen mogelijk is bij eene volkomen overgave aan God. Andere deugden mogen in den monnik geprezen worden waaraan bij den niet-kloosterling eene veel geringere beteekenis wordt toegekend, zooals gehoorzaamheid, stilzwijgendheid, onthouding van spijs en drank: het staat vast, dat het zelfbedwang dat de mensch zich oplegt hem als geestelijk wezen moeilijk ontsieren kan, — eer het tegendeel. Daarenboven, hoe ook het oordeel over het kloosterwezen geweest zij in de dagen der Reformatie, en wat ónze opvatting dienaangaande zij, in de middeleeuwen heeft men iemand die een klooster stichtte dit steeds als lofwaardig toegerekend. Inderdaad was dit ook een der vormen waarin de belangstelling in de Christelijke godsdienst, groote offervaardigheid, geestdrift voor hooge en heerlijke dingen, zucht om de beste belangen van eene stad of eene landstreek te bevorderen tot uiting kwamen. Wie een klooster bouwde deed, hiervan was men overtuigd, een godewelgevallig werk. Het dient erkend, dat velen die geijverd hebben voor het kloosterleven dit niet zouden hebben gedaan, als zij niet doortrokken geweest waren met zekeren kloosterachtigen geest. Ongezonde ascese, liefdelooze ontvluchting van de wereld, miskenning van de rechten der natuur, verscheuring der teederste banden van verwantschap en genegenheid, hebben hen menigwerf ontsierd. Voorzoover de kloosters gestrekt hebben om dit een en ander te bevorderen, moet hun invloed als schadelijk worden aangemerkt.

Bekend is, dat Gregorius de Groote, ook nadat hij den pauselijken stoel beklommen had, leefde als een monnik. Hij stichtte zeven kloosters, zes op Sicilië, en een te Rome in zijn eigen huis [1]),

1) *Vita S. Gregorii Magni*, c. I, num. 3, in de *Acta Sanctorum*, 12 Mart., T. II, p. 131; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 12 Mart., p. 585.

Hij bereikte daarbij nog niet het cijfer van Benedictus, die er twaalf bouwde [1]). Amandus, uit Christenouders geboren, reeds in de jeugd in de H. Schrift onderwezen, verliet, toen hij den mannelijken leeftijd naderde, het ouderlijke huis. Hij ging scheep naar het eiland Oyem, bereikte de haven van het klooster aldaar, werd vriendelijk opgenomen, en „nam dagelijks toe in de dingen Gods". Toen zijn vader dreigde hem te onterven als hij het klooster niet verliet en weder een wereldlijk kleed aantrok, gaf hij de geheele erfenis prijs „om zich in den krijgsdienst van Christus te begeven". Naderhand begaf hij zich naar elders. Te Bourges werd op den stadsmuur dicht bij de kerk eene cel voor hem gebouwd, waarin hij, met zak en asch bedekt, zich voedende met roggebrood en een weinig water, jarenlang leefde [2]). Van zulk een man mocht verwacht worden, dat hij na het verwerven van de bisschoppelijke waardigheid het verrijzen van kloosters bevorderen zou. Als bisschop van Maastricht heeft hij dit inderdaad gedaan. Hij stichtte o. a. een klooster te Gent, waar „dagelijks door de geloovigen 's Heeren lof werd gezongen" [3]). Ook in het Frankische rijk, in het bisdom Bourges, deed hij een klooster verrijzen. „Hij koos eene plaats uit die geschikt was voor de prediking, waar hij met de broeders die hem door onderscheidene gewesten gevolgd waren en met hem voor den naam van Christus veel geleden hadden een klooster bouwde". „Uit diezelfde broeders hebben wij", zegt zijn levensbeschrijver, „naderhand vele abten en andere mannen van eene eervolle loopbaan zien voortkomen". Ongeveer terzelfder tijd verzocht Amandus koning Childerik hem eene stad af te staan om daar een klooster te doen verrijzen, „niet tot voldoening van eigen eerzucht, maar voor het heil der zielen (non ambitionis gratia, sed ob animarum salutem). De koning schonk hem eene plaats die den naam Nanto droeg, en Amandus begon te bouwen. Hierbij deed zich een incident voor dat een schril licht werpt op de onderlinge afgunst die ook destijds tusschen reguliere en seculiere geestelijken is voorgekomen. De bisschop binnen wiens ge-

1) Gregorius Magnus, *Vita S. Benedicti*, c. II, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, 21 Mart., T. III, p. 279; *Breviarium Romanum*, *Pars verna*, 21 Mart., p. 493.

2) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. I, bij Ghesquierus, T. IV, p. 246 seq.

3) *Acta S. Bavonis*, P. I, 9, bij Ghesquierus, T. II, p. 501.

bied Nanto lag kon niet verdragen, dat Amandus deze plaats van den koning gekregen had. Uit nijd deed hij eene poging om hem uit den weg te ruimen. Hij zond twee vaardige mannen op hem af, die den schijn moesten aannemen dat zij van de zijde van het hof kwamen en hem eene geschikte plek voor den bouw wilden aanwijzen. Toen zij nu met hun drieën kwamen op den top van den berg, waar die geschikte plek heette te wezen, maar waar zij zich voorgenomen hadden hem het hoofd af te slaan, ontstond er eensklaps een hevige storm. Het regende en hagelde, en het werd pikdonker. Het tweetal viel voor Amandus op de knieën, en bad om vergiffenis [1]). Gelukkig ging het niet immer zoo. Geheel anders was de houding van Autbertus tegenover Gislenus. Het is waar, dat beiden later tot de heiligen zijn gerekend geworden. Gislenus was iemand van Grieksche afkomst, die ergens in Henegouwen eene kapel en een klooster bouwde. Autbertus, bisschop van Kamerijk, in wiens gebied dit geschiedde, werkte den vreemdeling niet alleen niet tegen, maar verheugde zich over diens optreden, en zegende kerk en klooster, onder een grooten toeloop van de omringende bevolking, in [2]).

Furseus en Foillanus, uit Ierland naar Britannië overgestoken, vervolgens werkzaam onder de Saksers in dit land, verkregen van koning Sigebertus aldaar verlof vrijelijk te prediken. Eene gift des konings stelde hen in staat een klooster te bouwen op eene schoone plaats, Cnobursburch geheeten, aan den eenen kant door de zee bespoeld, aan den anderen kant door dichte bosschen omsloten. Velen stroomden daar samen als tot een haven der behoudenis. Zelfs bewoog Foillanus den koning om de heerschappij neder te leggen en in het klooster te treden [3]). Een andere Sigebertus, nl. Sigebertus III, Dagobert's zoon, koning van Austrasië, een vorst die onder de heiligen is opgenomen, heeft, toen hij nog kinderloos was, in verschillende streken van zijn gebied twaalf kloosters gebouwd en op milde wijze van inkomsten voorzien. De bedoeling was dat de bewoners dezer huizen „het Apostolische leven zouden betrachten, en, des konings

1) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. VI, 22, 23, bij Ghesquierus, T. IV, p. 255.
2) *Vita S. Autberti*, § II, num. 13, bij Ghesquierus, T. III, p. 549.
3) *Vita S. Foillani*, num. 4, 5, bij Ghesquierus, T. III, p. 17.

tijdelijke goederen oogstende, de eeuwige goederen voor hem zouden zaaien" [1]). In een ander bericht wordt deze bedoeling aldus omschreven: „dat de monniken daar, de geestelijke dingen zoekende, Christus moesten dienen, en tot den almachtigen God bidden voor het behoud van het geheele rijk en voor het welzijn van den koning of van zijne zonen of van degenen die het rijksbestuur uitoefenden" [2]). Van deze kloosters lagen er twee in de Ardennen, Stablo en Malmedy. Nadat ze gebouwd waren, droeg Sigebertus aan St. Remaclus van Tongeren op ze in te richten. Toen hij vernam, dat Remaclus de bisschoppelijke waardigheid had nedergelegd en zich onderworpen aan den strengeren leefregel van een klooster, schonk hij hem van het Ardenner woud eene uitgestrektheid van 12 mijlen in de breedte en evenveel in de lengte [3]). St. Begga wilde een klooster bouwen. Zij begaf zich nu naar het nonnenklooster te Nivelles en verzocht de abdis aldaar en de geheele vergadering der zusters om hulp, vooral met het oog op de geestelijke belangen. Hieraan werd op de meest heusche wijze voldaan. Men voorzag haar van reliekken en van boeken der H. Schrift. Men gaf haar ook eenige oudere zusters mede die bekwaam waren om onderricht te geven in het onderhoud van den regel, wat in een nieuw klooster wel een vereischte was [4]). Verscheidene kloosters heeft Eligius gesticht; o. a. een te Solignac bij Limoges. Hiertoe had koning Dagobert hem een landgoed afgestaan. Eligius toch had tot den koning gezegd: dit landgoed moet uwe doorluchtigheid mij geven, opdat ik in staat zij daar voor u en voor mij een ladder op te richten waarlangs wij beiden vermogen op te klimmen naar het hemelrijk". Verwonderlijk was de zorg die Eligius aan deze stichting wijdde. „Niet alleen stelde hij een abt aan, maar hij bracht er ook vele monniken in, ten eerste die zijne moedertaal spraken, tevens verscheidene anderen uit verschillende gewesten, over de honderdvijftig. Verder verschafte hij er meer dan voldoende inkomsten aan, voortkomende uit landerijen. Alles waarover hij beschikte, al wat hij van den koning kon afhalen (quidquid Regi auferre potuisset), al wat hij op eerlijke manier

---

1) *Vita S. Sigeberti*, c. V, num. 14, bij Ghesquierus, T. III, p. 67.
2) *Vita S. Remacli*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. III, p. 470.
3) *Vita S. Sigeberti*, c. V, num. 14, bij Ghesquierus, T. III, p. 67.
4) *Vita S. Gertrudis*, c. IV, num. 18, bij Ghesquierus, T. III, p. 159 seq.

machtig kon worden, al wat hem door machtige personen geschonken werd, bestemde hij voor dit klooster. Men zag er wagenvrachten henenbrengen, vaatwerk voor alle doeleinden, van koper en van hout, beddegoed en tafellinnen, ook zeer vele Bijbelboeken, kortom alles wat in een klooster te pas kwam" [1]). Geen minderen ijver legde hij aan den dag bij de oprichting van een vrouwenklooster te Parijs. Hij vestigde dit in zijn eigen huis, dat hij van den koning ten geschenke ontvangen had. Hij bracht daar driehonderd vrouwen bijeen, ten deele uit geringen stand, ten deele van adel [2]). Ook te Noyon en op vele andere plaatsen stichtte hij kloosters — een werk dat door zijne leerlingen is voortgezet [3]). Volgens zijnen levensbeschrijver was de eerbied dien Eligius bij het bezoeken van een klooster aan den dag legde, zeer groot. Als hij bijv. de deur van het klooster bij Limoges, dat hij zelf gesticht had, binnentrad, richtte hij zijn aangezicht naar den grond, sloeg de oogen neder, en boog het hoofd. Voor iederen monnik wierp hij zich ter aarde; allen vroeg hij om hunnen zegen: terwijl hij zelf eene ruime gift aan het klooster schonk, verlangde hij bij het weggaan een schamel mikbrood en beschouwde dit als een groot geschenk; zoolang als het bewaard kon worden, nam hij er elken dag een stuk van [4]). Voor zijnen dood deelde hij aan zijne leerlingen en dienaren mede welke zijns inziens de voortreffelijkste kloosters waren, en gaf aan ieder hunner op naar welk klooster hij hem aanried zich na zijn verscheiden te begeven. Op zijn sterfbed waren zijne laatste woorden aan de belangen der kloosters gewijd. „Draagt", zoo sprak hij tot zijne leerlingen, „ieder naar zijn vermogen zorg voor de kloostertjes die ik met Christus' hulp gebouwd heb; mijne geliefden, vaartwel!" [5]) Landelinus, die tot eene rooverbende had behoord doch later den stralenkrans van een heilige heeft verworven, zocht na zijne bekeering eene eenzame streek op. Hij legde zich zoodanig toe op eenen vromen wandel, dat hij anderen aantrok en weldra een groot aantal personen tot den dienst van het Opperwezen zich om hem heen

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. III, c. XV, bij Ghesquierus, T. III, p. 212.
2) Ib., L. I, P. III, c. XVII, p. 213.
3) Ib., L. II, P. I, c. V, p. 232; P. II, c. VIII, p. 238; vergel. c. XIV, p. 241 seq.
4) Ib., L. I, P. III, c. XVIII, p. 214.
5) Ib., L. II, P. VII, c. XXXIV, p. 285.

had verzameld. Om de smet van zijn vroeger leven uit te wisschen, bouwde hij in oorden die weleer tot schuilplaats voor de rooverbende gestrekt hadden kloosters, stelde personen aan die in staat waren de kerkelijke diensten te vervullen, en had weldra tot medewerkers bij de viering der goddelijke geheimenissen wie vroeger zijne metgezellen geweest waren bij het plegen van misdrijven. O. a. stichtte hij een klooster bij Lobbes; het kon gelden als een voorbeeld van de voortreffelijke wijze waarop hij bij het bouwen te werk ging. Hij schonk er vorstelijke giften aan en voorzag het van eene menigte landgoederen en onderhoorigen; alle bezittingen die hij in het Frankische rijk door de mildheid der koningen verwierf bestemde hij voor deze stichting, zoodat de vergadering der broeders die daar „diende", geen gebrek had aan iets dat monniken te pas komt [1]). St. Humbertus, zelf in een klooster opgevoed [2]), besteedde zijn gansche aanzienlijke vermogen aan de stichting van het klooster Maroiles, en droeg op zijn sterfbed de verdediging van dit klooster tegen aanvallen van buiten op aan een viertal machtige leeken [3]). St. Autbertus bouwde een klooster om daarin het gebeente van St. Vedastus op eene passende plaats te bewaren [4]). St. Waldetrudis bouwde een klein klooster, „waar vele vrouwen van adellijke afkomst zich onder hare leiding schaarden" [5]). Zou men hieruit misschien kunnen opmaken, dat Waldetrudis hoogmoedig was, in een ander bericht aanschouwt men haar in eene lieflijker gedaante. De zorg voor den bouw van het bedoelde klooster werd waargenomen door een aanzienlijk bloedverwant, Hildulfus geheeten. Zij verzocht hem op een aangewezen berg een huis op te trekken „waar zij haren Schepper nacht en dag kon dienen". Hij stichtte nu boven op den top van den berg een gebouw dat zeer uitstak. Toen Waldetrudis het kwam bezien, ergerde het haar zeer, dat het gebouw zich zoo hoog verhief; als arme discipel van Christus weigerde zij zulk een trotsch verblijf te betrekken. „Het Opperwezen", zegt de verhaler, „sloeg deze nede-

1) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, § I, c. VIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 545 seq.; vergel. *Vita S. Landelini*, num. 5, 7, bij Ghesquierus, T. IV, p. 460 seq.

2) *Vita S. Humberti*, num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 147.

3) *Vita S. Humberti*, num. 15, ib., p. 153.

4) *Vita S. Autberti*, § III, bij Ghesquierus, T. III, p. 559.

5) *Vita S. Autberti*, § II, num. 17, bij Ghesquierus, T. III, p. 551.

righeid gade, en zond den volgenden nacht een geweldigen wind met hagel, waardoor dit huis tot den grond werd omgerukt". Hildulfus keerde terug en trok het huis voor de tweede maal op, doch nu op de helling van den berg, zooals de bedoeling geweest was [1]).

Bij dit alles was men overtuigd te staan onder onmiddellijke goddelijke bescherming. Hoe werd de plaats bepaald van het klooster te Sithiu? De heiligen Mummolinus en Bertinus begaven zich in een schip op het meer, en lieten het drijven zonder stuurman en zonder riemen. De plaats waar het landde was die welke God voor den bouw bestemd had [2]). In een minder aangenamen vorm doet zich deze overtuiging voor waar verhaald wordt, hoe twee ruiters met hunne jachthonden St. Hadelinus op zijn rustige plekje in de stille afzondering stoorden, als ongenoode gasten in zijn verblijf overnachtten, maar voor hunne straf hunne paarden den volgenden morgen dood vonden [3]).

Verscheidene heiligen zijn de stichters geweest van geheele klooster-orden of van congregaties daartoe behoorende. Behalve op Benedictus kan gewezen worden op Bruno die de orde der Karthuizers grondvestte, en op Norbert aan wien de orde der Praemonstratensers zijn ontstaan te danken had. De dertiende eeuw wordt gekenmerkt door de orde-stichtingen van Dominicus, Franciscus, en Clara. Nog viel in diezelfde eeuw de stichting van de orde der „Mantellatae" door Juliana de Falconeriis, en van de congregatie der Coelestijnen door den paus Petrus Coelestinus. De orde der „Minimi" eert Franciscus de Paula als haren grondlegger, die der Jezuïeten Ignatius van Loyola. De congregatie van het „Oratoire" vond haren oorsprong in het optreden van Philippus van Neri, die der Redemptoristen is het werk van Alphonsus de Ligorio. De figuren van al deze mannen en vrouwen schitteren voor de oogen der nakomelingschap met den glans der heiligheid. Hetzelfde geldt van een aantal mannen die, zonder kloosters of kloosterorden in het leven te hebben geroepen, toch den roem uitmaken van de orden waartoe zij hebben behoord. Anselmus van Canterbury was een Benedictijner-

---

1) *Vita S. Gisleni*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 381.

2) *Vita S. Audomari*, c. II, num. 13, bij Ghesquierus, T. III, p. 630; *Vita S. Bertini*, c. I, num. 3, ib., T. V, p. 627.

3) *Vita S. Hadelini*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. IV, p. 619.

monnik. Bernard van Clairvaux was een Cisterciënser, Raymundus de Pennaforte, Thomas van Aquino, Rosa a S. Maria, de eerste heilige van Z. Amerika, waren van de orde van St. Dominicus, Teresia was eene Carmelites. Bernardus heeft er meer dan dertig medegesleept om evenals hij Cisterciënser monnik te worden [1]. Thomas is in zijne jeugd niet af te brengen geweest van zijne begeerte om Dominikaner te worden. Zijne moeder en zijne broeders hebben betamelijke en onbetamelijke middelen aangewend om hem hiervan te doen afzien. Alles te vergeefs [2]. Teresia bouwde dertig kloosters voor de zusters harer orde [3]. En al deze monniken en kloosterzusters, wier namen met vele vermeerderd zouden kunnen worden, hebben hunne plaats in de rijen der heiligen.

In hunne geestdrift voor het kloosterwezen zijn sommige heiligen tot uitersten vervallen. Treffend is wat verhaald wordt van de ouderliefde van St. Trudo. Toen hij nog een jongeling was, betoonde hij grooten ijver om zijnen ouders in alle opzichten van dienst te zijn. Daarna oefende hij zich in vrome devotie en het waarnemen van 's Heeren geboden. Naar het uiterlijke moest men hem een leek achten, naar het innerlijke, wegens zijne onthouding en stipte vroomheid, was hij reeds een monnik. Hij wist alzoo het eene gebod: „eer uwen vader en uwe moeder, opdat uwe dagen verlengd worden in het land dat de Heer uw God u geven zal" te vereenigen met het andere: „tenzij iemand verlaat vader of moeder enz. om mijns naams wil, hij kan mijn discipel niet zijn" [4]. Een andere toon klinkt ons echter tegen in de levensbeschrijving van St. Bertulphus. Hij was geboren uit heidensche ouders ergens in Alemannië, had een afkeer opgevat jegens de heidensche zeden en zich daarom westwaarts begeven

---

1) Guilelmus Signiacensis, *Vita S. Bernardi*, L. I, c. III, num. 21, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Pinius et G. Cuperus, Antv. 1739, Aug., T. IV, p. 263; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 20 Aug., p. 628, col. 1.

2) Guilelmus de Thoco, *Vita S. Thomae Aquinatis*, c. II, num. 8—12, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1668, 7 Mart., T. I, p. 660 sqq.; *Breviarium Romanum*, *Pars hiemalis*, 7 Mart., p. 575, col. 2.

3) Franciscus Ribera, *Vita S. Teresiae*, L. II, P. III, c. I—VI, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. vander Moere et J. van Hecke, Brux. 1845, 15 Oct., T. VII, p. 583—641; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 15 Oct., p. 462, col. 2 seq.

4) Donatus, *Vita S. Trudonis*, c. III, bij Ghesquierus, T. V, p. 27.

naar het tegenwoordige België. Daar ontving hij den doop en trad in dienst van zekeren graaf Wambertus. Reeds hebben wij gezien, dat hij des nachts in een regenbui op wonderdadige wijze werd beschermd (blz. 80). Wambertus ging hem nu belangstellend ondervragen naar zijne herkomst, waarop Bertulphus onder meer dit antwoordde: „voor mijne reis hierheen had ik eene goede reden. Mijn geboortegrond is bezoedeld door de vereering van afgoden. Ik had daarvan zulk een afschuw opgevat, dat ik, vaderland en ouders versmadende, een nieuw vaderland onder eene andere hemelstreek ben gaan zoeken" [1]). St. Austreberta spiegelde zich in hare jeugd in het water. Plotseling aanschouwde zij haar hoofd met een sluier bedekt. Sedert verlangde zij vurig in een klooster te treden, waartegen hare ouders niets konden uitrichten. Zij blaakte, zegt haar levensbeschrijver, van dat evangelische vuur dat Jezus Christus, onze Verlosser, heeft willen doen ontbranden op de aarde, om den zoon te scheiden van den vader, en de dochter van de moeder. Toen zij abdis geworden was, bewerkte haar invloed, dat echtgenooten elkander verlieten en verloofden van elkander scheidden om in een klooster te treden [2]). Met goedkeuring der wederzijdsche ouders kwam eene verloving tot stand tusschen St. Ansbert en Andragasina. „Beiden begeerden echter lichaam en ziel ongerept en kuisch te bewaren, en smeekten God, dat Hij het gif van den hartstocht uit hunne leden verdrijven mocht. Het gebed van Andragasina, dat hare schoonheid in leelijkheid mocht worden verkeerd, ging in vervulling. Want haar gelaat werd met de booze zweren eener afschuwelijke melaatschheid bedekt". Nadat Ansbert haar, weder met goedkeuring der ouders, een scheidbrief gegeven had, trad zij in een klooster, waarop hare schoonheid terugkeerde. Weldra verliet ook Ansbert het koninklijke hof, waaraan hij tot dusverre verbonden was geweest, en werd kloosterling [3]). St. Waldetrudis is geruimen tijd gelukkig gehuwd geweest en had kinderen. Weldra veranderde zij echter van zin. Wat haar vroeger behaagde, boezemde haar thans afkeer in. Het volbrengen van den huwelijksplicht verfoeide zij dermate, dat zij elken dag onder

1) *Vita S. Bertulphi*, c. III, num. 15, bij Ghesquierus, T. V, p. 467.
2) *Vita S. Austrebertae*, c. I, num. 6; c. II, num. 14, bij Ghesquierus, T. V, p. 440.
3) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 4, 7, bij Ghesquierus, T. V, p. 134 seq.

tranen bad van het echtelijke juk verlost te worden. Haar man, Maldegarius, met het stille ongeluk zijner vrouw bekend geworden, scheidde in liefde van haar, en zocht een klooster op. Weldra vond ook zij hare bestemming binnen de muren van het klooster, dat zij zelf gebouwd had. Aan St. Gislenus wordt het tot een verdienste gerekend haar hiertoe te hebben bewogen [1]). Eene dergelijke geschiedenis is meer voorgekomen. Het is waar, dat soms de vrome vrouwen die begeerden den sluier te ontvangen den dood van haren echtgenoot hebben afgewacht. Dit deed bijv. de Zweedsche heilige Brigitta, die, nadat haar man Ulfo Cisterciënser monnik geworden en vervolgens overleden was, abdis werd [2]). De barones De Chantal nam den sluier eerst na den dood van haren echtgenoot. Zij verliet daarbij vader en schoonvader, voor wie zij pleegde te zorgen, en ook haren zoon. Toen deze zich tegen haar heengaan verzette en zich op den drempel harer woning nederwierp, plaatste zij den voet op hem om naar buiten te komen [3]). In liefelijken vorm wordt ons eene krijgslist medegedeeld van St. Rictrudis. Zij, de weduwe van Adalbaldus, wenschte ook in het klooster te treden. Doch koning Lotharius II van de Franken, aan wiens hof zij verkeerde, verklaarde zich daar zeer tegen, en wilde haar een tweede huwelijk zien aangaan met een der rijksgrooten. Dit huwelijk sloeg zij af. Evenwel, na een onderhoud met Amandus, deed zij den koning gelooven, dat zij bereid was te doen wat deze in haar belang oordeelde. Na eenigen tijd noodigde zij den koning en de voornaamste rijksgrooten ten maaltijd. Toen men den welvoorzienen disch alle eer aangedaan had,

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
Tum multo clara exhilarans convivia Baccho,

stond zij op en waagde een stout stuk. Zij vroeg nl. den koning,

---

1) *Vita S. Waldetrudis*, c. I, 4, 5, bij Ghesquierus, T. IV, p. 441 seq.; *Vita S. Aldegundis*, num. 4, ib., p. 316; Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. I, ib., T. V, p. 691; *Vita S. Gisleni*, c. II, ib., T. IV, p. 380 seq.

2) Birgerus, *Vita S. Birgittae*, c. II, num. 16; c. III, num. 18—21, in de *Acta Sanctorum*, coll. C. Suyskenus, C. Byeus, J. Bueus, J. Ghesquierus, I. Hubenus, Brux. 1780, 8 Oct., T. IV, p. 489—491; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 8 Oct., p. 452, col. 1.

3) *Breviarium romanum, P. aestiva*, 21 Aug., p. 631, col. 1.

of het haar geoorloofd was in zijne tegenwoordigheid in haar eigen huis te doen wat zij wilde. De vorst, denkende dat zij den maaltijd wilde opvroolijken door den beker op te nemen en aan zich zelve of aan hare gasten een dronk op te leggen, gaf toestemming. Toen deed zij wat zij met Amandus had afgesproken: zij haalde uit haren boezem een sluier te voorschijn dien de bisschop reeds gewijd had, en zette dien, onder het plechtig aanroepen van Gods naam, en tot stomme verbazing van den koning en al de anderen, op het hoofd [1]).

---

1) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. II, bij Ghesquierus, T. IV, p. 495.

HOOFDSTUK IX.

DE HEILIGEN ALS KERKVORSTEN EN ALS PREDIKERS.

Vele heiligen zijn bisschoppen geweest. Blijkbaar hebben in menig geval de geloovigen den bekleeder der bisschoppelijke waardigheid, vooral als deze de eerste was die in hunne landstreek was opgetreden, dankbaar herdacht. Een bisschop als heilige te huldigen beteekende dan, dat hij als een goed herder zijne kudde bewaakt en geleid, haar in gevaren verdedigd, haar met geestelijke spijs gevoed en gesterkt had, kortom dat men zijn bestuur als een zegen beschouwde. Inzonderheid in eene vroege periode, in streken waar nog niet allen den Christennaam hadden aangenomen, waar de Christenen hetzij als minderheid hetzij als meerderheid te verkeeren hadden onder een aantal misschien machtige en aanzienlijke niet-Christenen, moeten zij zich gaarne geschaard hebben om den bisschop als om hun gemeenschappelijk middelpunt, als den man die hen naar buiten en naar binnen te vertegenwoordigen, hunne hoogste belangen te dienen had. Het is zeker dat in West-Europa onder de grootste staatkundige verwarring ten gevolge van de volksverhuizing en de menigvuldige oorlogen voor de bevolking van eene stad of een gewest de bisschop de eenige overheidspersoon was wiens positie niet veranderde, die op zijn post bleef, en tot wien zij zich wenden kon om datgene van hem te ontvangen wat zijn ambt medebracht haar te schenken. Beantwoordde nu zulk een bisschop aan zijne hooge roeping, bezat hij eenen edelen gemoedsaard en daarbij de vereischte bekwaamheden, verstond hij de behoeften dergenen die tot hem opzagen, zoodat zijn onderricht aan de onwetenden, zijne vertroosting der treurenden, zijne terechtwijzing der dwa-

lenden, zijn voorbeeld voor de strijdenden duurzamen, krachtigen invloed konden oefenen, dan was het natuurlijke gevolg dat weldra voor de oogen der nakomelingschap de glans der heiligheid zijne figuur omstraalde.

Tot de eerste taak van den bisschop behoorde de prediking van het evangelie. Dikwijls was hij zendeling of volgde hij den zendeling op den voet. Velèn hebben derhalve van de lippen eens bisschops voor het eerst de verkondiging van Gods oneindige vaderliefde, van het kruis van Christus, van de noodzakelijkheid der bekeering, van de vergeving van zonden vernomen. De inhoud der prediking van de meesten dezer bisschoppen wordt in hunne levensbeschrijvingen slechts in vage termen aangeduid; omtrent eenigen hunner bestaan dienaangaande nauwkeuriger berichten; van een nog geringer aantal zijn preeken bewaard gebleven.

Bisschop en zendeling tegelijk is bijv. Vedastus geweest. Hij was een tijdgenoot van koning Clovis, en werd na diens doop door aartsbisschop Remigius van Rheims aan het hoofd geplaatst van het nieuwe bisdom Atrecht om in het land der Franken het evangelie te verkondigen en den doop te bedienen [1]). St. Medardus is bisschop geweest van Vermandois; 15 jaren lang vervulde hij zijn ambt op de uitnemendste wijze en gaf daarbij het voorbeeld van een heilig leven [2]). St. Servatius is de eerste bisschop geweest van Maastricht. Nadat verscheidene anderen, waaronder eveneens eenige heiligen, denzelfden bisschopsstoel bekleed hadden, was St. Domitianus zijn negende opvolger [3]). Ofschoon het volk en de „vorsten" reeds hunne keuze op hem uitgebracht hadden, weigerde hij zijn ambt te aanvaarden, voordat God hem Zijnen wil dienaangaande had geopenbaard. Toen hij eenmaal bisschop was geworden, muntte hij zeer uit; „het is niet gemakkelijk te zeggen", aldus zijn levensbeschrijver, „met hoe groote zorg hij de hem toebetrouwde bevolking bestuurde, hoe hij de prediking, het geven van aalmoezen, en het bouwen van kerken behartigde, alsmede het bekeeren der heidenen, waarvan er in die streek nog vele waren. Hij schitterde zoozeer

---

1) *Vita brevior S. Vedasti*, num. 5, bij Ghesquierus, T. II, p. 40.

2) Venantius Fortunatus, *Vita S. Medardi*, num. 9, bij Ghesquierus, T. II, p. 128.

3) G. Henschenius, *De S. Domitiano commentarius praevius*, bij Ghesquierus, T. II, p. 162.

door deugden, door het verrichten van wonderen en door zeldzame geleerdheid, dat zijns gelijke in geen enkel gewest van Gallië gevonden werd" [1]. St. Monulphus was Domitianus' opvolger [2]. Na den dood van den bisschop van Kamerijk werd Gaugericus, daar de roem zijner heiligheid reeds wijd en zijd verspreid was, op algemeen verlangen van clerus en volk tot bisschop verkozen [3]. Aan Joannes Agnus werd, terwijl hij zich op zijn landgoed bezig hield met den akkerbouw, door een vreemdeling aangezegd, dat God hem bestemd had tot bisschop van Maastricht. Hij verzette zich op grond dat hij gehuwd was, voor kinderen te zorgen had, en bovendien ongeletterd was. Nadat hij evenwel zich gedrongen had gezien den bisschopsstoel in te nemen, muntte hij uit door vrome werken, en gedroeg zich zoo voorbeeldig, dat hij de uitstekendste leerlingen vormde, waarvan er een, St. Mono, de martelaarskroon heeft verworven [4]. Foillanus, een heilige van Iersche afkomst, heeft te Rome van paus Martinus de bisschoppelijke waardigheid en de opdracht om het evangelie te verkondigen ontvangen. Hij begaf zich naar Frankrijk en beijverde zeer de prediking, kwam ook in de Zuidelijke Nederlanden, bouwde te Fosse een kerk en een klooster, totdat hij, met een drietal leerlingen door een bosch reizende, in de handen van roovers viel en vermoord werd [5]. St. Livinus kwam ook uit Ierland. Een zijner leermeesters was Augustinus, de eerste aartsbisschop van Canterbury. Door dezen werd hij tot priester gewijd. Hij gedroeg zich in dien rang zoo voortreffelijk, dat velen verlangden hem tot de bisschoppelijke waardigheid verheven te zien. Op aandrang van den koning en het volk nam hij dit ambt op zich, en vervulde het eenige jaren met groote vrucht. Naderhand stelde hij een aartsdiaken tot zijn plaatsvervanger aan, en begaf zich naar den vreemde om Christus te verkondigen en de ongeloovigen tot het christelijke geloof te bekeeren. Met een drietal leerlingen reisde hij door West-Vlaanderen en strooide daar onder de inwoners de zaden van het Godswoord uit. Zoowel daar als in Brabant heeft hij door zijne

1) *Vita S. Domitiani*, num. 2, bij Ghesquierus, T. II, p. 163 seq.
2) *Excerpta ex vita S. Monulphi*, bij Ghesquierus, T. II, p. 198.
3) *Acta S. Gaugerici*, num. 6, bij Ghesquierus, T. II, p. 273.
4) Harigerus, bij Ghesquierus, T. II, p. 425 seq.
5) *Vita S. Foillani*, num. 5—7, bij Ghesquierus, T. III, p. 17 seq.

prediking, zijn voorbeeld en door de wonderen die hij verrichtte, velen tot het geloof in Christus gebracht. Toen hij echter te Esche (Sint-Lievens-Esche), een dorp in het gebied van Aalst, kwam om daar de oogen der bewoners, die nog in de duisternis van het heidendom bevangen waren, te verlichten met het licht des evangelies, hebben een aantal booswichten hem achtervolgd, hem vele wonden toegebracht en hem eindelijk het hoofd afgeslagen [1]). Lezen wij van Livinus, dat hem door een priester Benignus de voorschriften voor het beoefenen der fraaie letteren waren ingeprent [2]), van St. Remaclus wordt verhaald, dat hij in de jeugd met het oog op zijne toekomstige roeping een volledig onderricht in de H. Schrift ontvangen had. Op voortreffelijke wijze heeft hij zijn bisschopsambt bekleed. „Wie", aldus zijn levensbeschrijver, „zou kunnen verhalen, hoe heilig en rechtvaardig hij heeft gewandeld, en met welk een ijver hij gewaakt heeft over de belangen waarvoor hij te zorgen had? Hij vermaande allen om zich te wachten voor de verlokkingen dezer wereld, zich te onttrekken aan wereldsche bekommernissen, en immer te volharden in de gehoorzaamheid aan Gods geboden. Door deze en dergelijke vermaningen bevestigde hij de hem toevertrouwde schare in de vreeze Gods, of leerde hij haar God lief te hebben" [3]). Een leerling van St. Remaclus was St. Theodardus, bisschop van Maastricht. Hij zag in, dat de oogst wel groot, maar dat de arbeiders weinigen waren, en beschouwde het als zijn plicht om niet alleen aan het hoofd te staan van zijne diocese, maar vooral haar welzijn te bevorderen (non modo ut praeesset, sed ut prodesset). In alles betoonde hij zich zijnen leermeester Remaclus waardig. „Hij herstelde den vrede tusschen tweedrachtigen, bevestigde de onderlinge liefde tusschen verwanten, vermaande de ouderen tot volharding in hun goede voornemen, onderhield de jongeren over hunne afdwalingen, schonk mildelijk aalmoezen, was de beschermer van weduwen en weezen, beoefende gastvrijheid naar het voorschrift des Apostels, had al zijne broeders gelijkelijk lief. Hij verheugde zich ten allen tijde, bad zonder ophouden, was blijde met de blijden, weende met de wee-

---

1) *Lectiones Officii Gandensis de S. Livino*, bij Ghesquierus, T. III, p. 117
2) Ib., p. 117.
3) *Vita S. Remacli*, c. I, II, bij Ghesquierus, T. III, p. 468, 469 seq.

nenden, deelde in den voorspoed der rijken en in de ellende der armen. Waartoe meer woorden? Hij had zich geheel aan God toegewijd en betoonde zich in handel en wandel zooals de Schrift wil dat een bisschop zijn zal" [1]). Hoe voortreffelijk St. Autbertus zich als bisschop van Kamerijk heeft betoond, vermogen wij, zegt zijn biograaf, „niet onder woorden te brengen. Geen menschelijk verstand kan doorgronden, hoe groot deze wel moet geweest zijn in het oog zijns Scheppers. Met degenen die de wereld liefhebben had hij niets gemeen. Uit dichtbij en ver gelegen steden stroomde men toe om hem te bezoeken; aangetrokken door den roem zijner woorden en daden begeerde men vurig hem slechts te zien. Gelijk de koningin van Scheba kwam tot Salomo, kwam koning Dagobert (I) tot St. Autbert; hij sprak met hem over allerlei onderwerpen, zoowel over het bestuur des rijks als over de toekomstige zaligheid, de vrees voor het Oordeel en de hoop op de eeuwigheid; hij luisterde naar hem gelijk koning Hizkia luisterde naar Jezaja. De verzoeking der ijdelheid weerstond hij; hij was niet als anderen, die door de onderdanige begroeting of de gehuichelde vleierij van een ondergeschikt man van de wijs werden gebracht. De verhevenheid der bisschoppelijke waardigheid, die de meesten verlokte tot zelfverheffing, stemde hem tot nederigheid. Werd soms van een wonder, door hem verricht, onder het volk groot gerucht gemaakt, dan deed hij zijn best dit te smoren, zeggende dat dit het werk was, niet van zijn geloof, maar van Gods alvermogen" [2]). Van de prediking van Autbertus wordt ons een weinig indrukwekkend proefje gegeven, waar verhaald wordt, hoe hij Maldegarius, den echtgenoot van St. Waldetrudis, er toe bracht het hof en den militairen stand te verlaten en geestelijke te worden. Hij hield hem voor, „welke belooning degenen wacht die opgaan in de werkzaamheden van den wereldlijken krijgsdienst, en vervolgens welke onverwelkbare gloriekrans is weggelegd voor de krijgsknechten Gods. De eersten zullen vergaan, maar spannen zich in om aardsche dingen te bewaren; de laatsten spannen zich in om dingen te bezitten die nooit vergaan zullen, opdat

1) *Acta S. Theodardi*, c. I, num. 5—7, bij Ghesquierus, T. III, p. 397 seq.
2) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, § I, num. 2—4, bij Ghesquierus, T. III, p. 541 seq.

zij voor eeuwig behouden zullen worden" [1]). St. Leodegarius was in zijne jeugd zoowel in het wereldlijke als in het kanonieke recht onderwezen. Hij kon dus, toen hij op den bisschopsstoel van Autun verheven was, een gevreesd rechter voor de wereldlijke heeren, en een bekwaam onderwijzer voor de geestelijken zijn. Aan een dergelijk man bestond behoefte. Want in het bisdom heerschten ergerlijke toestanden. Twee personen hadden elkander de bisschoppelijke waardigheid betwist; het was gekomen tot bloedvergieten; de een was aan zijne wonden overleden, en den ander had men verbannen. Leodegarius werd geroepen om aan de wanorde en de verwildering die hiervan het gevolg waren een einde te maken. Hierin slaagde hij. Wie door oude veeten en doodslagen verdeeld waren, wilden van het gebeurde niet meer hooren; wie zijne prediking niet tot verzoening bracht, voelden zich daartoe genoopt door vrees voor het gerecht. „Het zou te lang worden", aldus zijn levensbeschrijver, „indien men wilde verhalen, hoe het zijn voornaamste zorg was voedsel te verschaffen aan de armen. Maar al zwijgen wij, zijne werken spreken; bijv. het gebouw voor armenbedeeling bij de deur der kerk, dat hij heeft opgericht; het schoone gouden gereedschap voor den eeredienst, met schitterenden glans; de kunstig bewerkte versiering van het doophuis. Hoezeer zijne ziel vervuld was van vrome liefde voor de martelaren, wijst zijne translatie van het lichaam van St. Symphorianus en het voor dezen opgerichte grafmonument genoegzaam aan. Ook het plaveisel der kerk getuigt van zijnen ijver; niet minder de met goud gestikte gordijnen, de nieuwe bouw van den voorhof, en het herstel van de muren der stad, van de huizen en van al wat door ouderdom bouwvallig was". Kortom hij heeft vernieuwd wat hieraan behoefte had, de geestelijken onderricht in hunne kerkelijke bediening, door zijne prediking het volk aanhoudend vermaand de hemelsche dingen te zoeken, door milde aalmoezen de armen verkwikt, en getoond, dat zijne geheele ziel gericht was op het bewaren van Gods geboden [2]). St. Amatus klom als presbyter van trap tot trap hooger in deugd. Toen hij aartsbisschop van Sens geworden was, heeft hij de hem toevertrouwde bevolking

1) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, § II, num. 14, bij Ghesquierus, T. III, p. 550.
2) *Vita S. Leodegarii*, c. I, num. 4, 5, bij Ghesquierus, T. IV, p. 65.

door aanhoudende prediking opgebouwd, en verhinderd, dat 's Heeren kudde door den Booze werd verscheurd, maar nacht en dag over haar gewaakt en haar gevoed met het brood der onderwijzing. In handel en wandel was hij een voorbeeld voor allen; vervuld van 's Heeren geboden, was hij zuinig voor zich zelf, mild voor de behoeftigen, ernstig in zijn spreken, kuisch naar het lichaam, ijverig in waken en bidden; als vurig bestrijder der demonen verjoeg hij, gewapend met de kracht Gods, door het teeken des kruises de onreine geesten uit de lichamen der bezetenen; daarentegen verkeerde hij vaak met de engelen, die hem dienstvaardig in velerlei onderrichtten [1]). St. Ansbert was eerst een wereldlijk heer en bekleedde het ambt van kanselier aan het hof van den Frankischen koning. Hij trok zich echter gaarne uit „de wereld" terug, en begaf zich dan in een of ander klooster. Ofschoon hij nog een leek was, heeft hij „door vrome prediking en wijze leering velen vermaand om de belooning der eeuwige gelukzaligheid na te jagen". Zonder dat iemand het wist verliet hij voorgoed het hof en begaf zich in het klooster Fontanella. Hij bestudeerde daar ijverig de H. Schrift, en werd, nadat de abt zijne schranderheid had opgemerkt, door dezen van talrijke boeken voorzien. Naderhand werd hij aartsbisschop van Rouaan. Onder hem heeft het bisdom zeer gebloeid. „De kerk van Christus nam toe in genade, maar af in het bezit van edele metalen". Op een keer celebreerde hij de mis in den zetel van zijn bisdom, werwaarts eene zeer groote menigte mannen en vrouwen was samengestroomd. Na de lezing van het evangelie wendde hij zich tot de schare en hield eene indrukwekkende preek, die ten gevolge had dat allen tot zich zelven inkeerden en, in vurige liefde tot God ontbrand, bewogen werden om boete te doen en zich in alle goede werken te oefenen, God dankende, dat Hij hun zulk eenen voortreffelijken leeraar geschonken had. Na den kerkdienst noodigde hij allen, edelen en onedelen, bij zich ten maaltijd; toen allen in goede orde gezeten waren, nam hij zelf plaats aan de tafel der armen. Bovenal bedacht op het heil der zielen, riep hij de aartsdiakenen te zamen en drukte hun op het gemoed vooral zorg te wijden aan de prediking voor het volk en het onderhoud der kerken. Het aandeel dat hem

---

1) *Vita S. Amati*, num. 2 seq., bij Ghesquierus, T. IV, p. 589 seq.

als bisschop toekwam in de kerkelijke inkomsten van de dorpen stond hij af aan de priesters om voor het onderhoud der kerken te dienen. Zijn streven was liever door liefde te besturen dan door vrees te dwingen. Zijn voornaamste zorg was de bevordering van eendracht en broederliefde [1]). Dikwijls reisde hij de parochies van zijn bisdom rond en stichtte ze dan door zijne prediking. Hierbij voerde hij steeds eenige bekwame mannen mede die hem in het predikwerk moesten bijstaan [2]). St. Bertuinus is in Engeland eenige jaren bisschop geweest, voordat hij als zendeling naar het vasteland toog. „In zekeren nacht verscheen hem een engel des Heeren, zeggende: gij hebt dit uw vaderland bevrijd van den last van ongeloof en dwaling; gij hebt het door uwe leering en voorbeeld gesticht; gij hebt leerlingen opgeleid die uwe plaats kunnen vervullen. Thans hebt gij den reisstaf op te nemen, opdat, waar gij gaat of staat, de duisternis der verkeerdheid moge wijken voor de lichtende stralen van uw onderricht" [3]). St. Luglius bekleedde een aartsbisschopszetel in Ierland, voordat hij zendeling werd. Van hem wordt bericht, dat hij des nachts zich toelegde op waken en bidden, terwijl hij des daags de kranken en de gevangenen bezocht om ze te vertroosten [4]). St. Plechelmus is een tijd lang ergens in Schotland bisschop geweest en heeft een beroemden naam als prediker verworven. Toen hij bemerkte, dat de scharen naar hem toestroomden, heeft hij echter angstvallig gewaakt om niet hoogmoedig te worden, gelijk hij zich reeds van de jeugd had afgekeerd van de glorie der wereld. In dezen strijd heeft hij zich gehandhaafd tot zijnen laatsten ademtocht, om de onvergankelijke glorie van het samenwonen met Gods heiligen des te waardiger te worden. Toen hij waarnam dat in zijn vaderland de afgodendienst was uitgeroeid en het Christelijke geloof bloeide, heeft hij zich over de zee begeven naar koning Pepijn van de Franken om daar het evangelie te verkondigen, om volken die in dwaling bevangen waren en heidensche offeranden

---

1) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, ex num. 7, 8, 23, 24, bij Ghesquierus, T. V, p. 135, 139 seq.

2) Ib., ex num. 31, p. 141.

3) *Vita S. Bertuini*, num. 1, bij Ghesquierus, T. V, p. 179.

4) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 12.

brachten, door prediking en onderricht te verlichten [1]). St. Ursmer liet geen gelegenheid voorbijgaan om, waar hij kon, zijnen naaste te stichten. Toen hij de bisschopswijding ontvangen had, muntte hij uit in vele deugden. Hij zorgde voor weduwen en weezen, en kocht krijgsgevangenen vrij. Zoozeer had hij zijne kudde lief, dat hij, ware er eene geloofsvervolging losgebroken, zijn leven voor haar had willen opofferen. „Immers deze heilige man", aldus zijn levensbeschrijver, „was niet gelijk aan de menschen die wij in onze dagen aanschouwen. Nooit hebben wij in onzen tijd gehoord van iemand die in zijn lichaam zulk een langdurig martelaarschap verdragen of zoo groote kwelling ondergaan heeft als hij". De schrijver verhaalt dan, hoe hij wegens eene ziekte gedurende negen jaren en 10 weken geen brood genuttigd, niets dan water gedronken en zich alleen met vloeibare spijzen gevoed heeft. Ieder verwonderde zich, dat hij desniettemin zoo krachtig spreken kon. En onder dit alles betoonde hij een waar Jobsgeduld [2]).

Wat den inhoud der prediking van vele heiligen aangaat, daaromtrent is veel minder bekend dan men zou mogen wenschen. Afgezien van degenen die als godgeleerden zekere vermaardheid verworven hebben en van wie geschriften zijn bewaard gebleven, moeten wij ons bij de meesten tevredenstellen met de spaarzame berichten dienaangaande in hunne levensbeschrijvingen opgenomen. Zekerheid, dat deze berichten hunne woorden juist weergeven, bestaat niet. In enkele gevallen zijn de mededeelingen afkomstig van tijdgenooten, die misschien in de gelegenheid waren hen te hooren. Alsdan mag men er eene grootere waarde aan toekennen dan wanneer ze eerst veel later zijn te boek gesteld. Overigens dient te worden erkend, dat elk bericht, al moge het de gesproken woorden van een bepaalden heilige niet letterlijk weergeven, zijne waarde heeft, in zooverre als het afkomstig is uit de kringen waarin deze heiligen hebben geleefd of waarin zij zijn vereerd geworden, en dus licht werpt op de opvattingen welke in deze kringen geheerscht hebben.

Vroeger en menigvuldiger dan men misschien verwachten zou wordt in deze prediking eene centrale plaats gegeven aan de

---

1) *Vita S. Plechelmi*, num. 8—10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 216.
2) Anso, *Vita S. Ursmari*, c. I, num. 3, 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 246 seq.

Drieëenheid. Van St. Piaton lezen wij, dat hij door zijne prediking trachtte „de menschen, die naar het beeld Gods geschapen zijn, van de vereering der demonen af te trekken. Hij leerde hen éénen God, schepper des hemels en der aarde, met een rein hart te aanbidden, Hem als den Vader, den eenigen ongeschapene aan te roepen, te belijden dat de Zoon door den Vader alleen geschapen is, en dat de Heilige Geest van beiden is uitgegaan". „Geliefde zonen", aldus riep hij uit, „onoverwinnelijke krijgsknechten in Gods dienst, die zoo langen tijd geboeid hebt gelegen in de kluisters van den Ouden Vijand, maar van die ellendige slavernij zijt bevrijd, erkent heden, zij het ook laat, dat Christus, Gods zoon, om de wille van uwe verlossing door den schoot der heilige en onbevlekte maagd [op aarde] gekomen is. Want indien het water van den heiligen doop u gereinigd heeft van de bezoedeling van den afgodendienst, zult gij van den eeuwigen dood gered kunnen worden, als het eeuwige licht de duisternis uit uwe harten verdreven, en het witte doopkleed uwe bestemming voor de zaligheid daarboven heeft aangewezen" [1]. Van Chrysolius en anderen wordt bij afwisseling gezegd, dat zij den Gekruisigde, of het geloof in Christus hebben gepredikt; van eerstgenoemde heet het, dat hij het geloof in de levendmakende Triniteit (fidem Trinitatis vivificae) standvastig door geheel Gallië aan de heidenen heeft verkondigd [2]. Paulinus van Nola acht zich — gelijk hij schrijft aan St. Victricius — overtuigd, dat deze evenals hij zelf belijdt, dat in de goddelijke Drieëenheid Vader, Zoon en Heilige Geest gelijkelijk van eeuwigheid bestaan, één in godheid, in wezen, en in werk; dat de Vader God is, en de Zoon God, en de Heilige Geest God, en dat deze God hem, gelijk weleer Mozes en de Apostelen, heeft uitgezonden om aan de heidenen te boodschappen de weldaden des Heeren. „Ik vertrouw", zoo vervolgt hij, „dat gij aldus ook leert, „de eenheid der Drieheid erkennende zonder vermenging, en de Drieheid der eenheid onderscheidende zonder verdeeling; in dier voege dat de eene persoon niet samenvalt met de andere, en in ieder van de drie personen de eenige God uitschijnt, dat de Zoon even groot is als de Vader, en beiden even groot als

---

1) *Acta S. Piatonis*, num. 4, bij Ghesquierus, T. I, p. 127 seq.
2) *Acta SS. Chrysolii et sociorum*, bij Ghesquierus, T. I, p. 142.

de H. Geest. Ook acht ik het zeker, dat gij aangaande den Zoon Gods leert, dat hij evenzeer een menschenzoon is, evengoed mensch naar onze natuur, als God naar de zijne, doch Zoon Gods van alle eeuwigheid, daar hij zelf het Woord Gods is dat in den beginne bij God was" [1]). Toen Fuscianus en Victoricus in de geloofsvervolging onder Maximianus te Ambianum voor den rechter stonden, werd hun gevraagd: „welke Goden aanbidt gij, of welke godsvereering onderhoudt gij?" Zij antwoordden: „wij gelooven en belijden den Heer Jezus Christus, die van eeuwigheid met den Vader geweest is, voor de verlossing van het menschelijke geslacht geboren uit de zalige Maria, die altijd maagd gebleven is, den Schepper van hemel en aarde, van de zee en alles wat daarin is". Toen de rechter hen wilde nopen om aan de afgoden te offeren, zeiden zij: „het ware u beter, de steenen en houten goden die gij aanbidt weg te werpen, en te gelooven in den waren God die alles geschapen heeft" [2]). St. Eleutherius, bisschop van Doornik, betoonde zich in zijne prediking een ijverig voorstander der rechtzinnige Christologie. Te Doornik waren juist vele geestelijken die ten aanzien daarvan allerlei ketterijen aanhingen. Sommigen loochenden, dat in de aankondiging des engels de geboorte uit eene maagd opgesloten lag. Anderen namen slechts één natuur in Christus aan, vermengden alzoo het vleesch en de godheid, en kwamen er toe door deze vermenging te leeren, dat de goddelijke natuur van den Eeniggeborene aan het kruis kon lijden, en dat hij die uit de zalige maagd Maria geboren werd louter een mensch was. Weder anderen bestreden de leer van den heiligen Geest. Eleutherius was een krachtig verdediger van „het katholieke geloof", en versterkte de zijnen door prediking en vermaning in het geloof in Christus. Over de godheid van Christus stelde hij eene preek op, waarmede hij naar Symmachus, den bisschop van Rome, ging, door wien hij op eervolle wijze ontvangen werd. Uit Rome teruggekeerd, heeft hij alle ketters verslagen; naderhand heeft hij, daar God zich over hen ontfermde, hen allen tot het geloof bekeerd. Toen hij tien jaren bisschop geweest was, had hij alle

1) *Acta S. Victricii*, *Epistola XXXVII. S. Paulini*, bij Ghesquierus, T. I, p. 416.

2) *Passio sanctorum Fusciani et Victorici*, num. 3, bij Ghesquierus, T. I, p. 168.

afvallige Christenen te Doornik tot het geloof teruggebracht; in één week doopte hij meer dan elfduizend menschen [1]). De laatste vermaningen die hij de zijnen hooren deed op zijn sterfbed luidden aldus: „terwijl ik het einde van alle vleesch nader, en de eeuwige zaligheid, die mij door God beloofd is, zal binnengaan, vermaan ik u, mijne geliefden, wacht u voor haatdragendheid, kweekt eendracht, vermijdt scheuringen, verdraagt tijdelijke rampen om de wille van uwen rechter, opdat gij vruchten, der bekeering waardig, moogt voortbrengen. Want ieder mensch is als het gras, het vleesch is als een bloem des velds; des morgens bloeit zij, en des avonds verwelkt zij en valt zij af. Weest dan geduldig, blijft kuisch, vreest God, volhardt in alle goede dingen. Want gij weet, dat David zegt: de mensch is der ijdelheid gelijk geworden. Wij zijn dus stof; in het Oordeel zullen wij opstaan, en naar het getuigenis der Schrift allen voor den rechterstoel van Christus gesteld worden" [2]). Ook St. Domitianus, bisschop van Maastricht, was een krachtig bestrijder der ketterij. Op het vijfde concilie te Orleans (547 of 549) hebben de katholieken hem de bestrijding der Arianen, destijds aldaar zeer talrijk en machtig, opgedragen. Men deed dit omdat hij de welsprekendste was, en daarenboven in geleerdheid en vaardigheid in het debat uitmuntte. Met uitspraken der H. Schrift overtuigde hij nu de geheele ketterschaar van dwaling en deed hen beschaamd staan; geen der tegenstanders durfde hem scheef aanzien, maar de meesten vielen hem berouwvol te voeten en vroegen hem vergiffenis; de andere ketters, die in hunne boosheid volhardden, verjoeg hij uit de vergadering der geloovigen, en bewerkte, dat de vorsten hen in ballingschap deden gaan [3]). Liefelijker is de beschrijving van St. Trudo, predikende in het huis van een particulier; in de verte doet zij denken aan de prediking van Petrus in het huis van Cornelius. Een rijk en oprecht geloovig man, wonende in het dorp Amburnia, ontbood St. Trudo naar zijn huis om de heilsprediking van hem te hooren. St. Trudo voldeed gaarne aan dit verzoek, en begaf zich naar de bedoelde woning, waar hij met de grootste blijdschap

---

1) *Vita II. S. Eleutherii*, c. IV, num. 16, 17, bij Ghesquierus, T. I, p. 484.
2) *Vita I. S. Eleutherii*, c. III, num. 13, ib., p. 480 seq.
3) *Vita S. Domitiani*, num. 3, bij Ghesquierus, T. II, p. 164.

ontvangen werd. „Toen heeft de heilige man zoowel zijnen gastheer als diens geheele huis onderricht in de geestelijke geboden des Heeren" [1]).

Aantrekkelijk is de schildering der prediking van St. Gaugericus, bisschop van Kamerijk. Hij beijverde — zoo vernemen wij — zijn predikwerk zeer. Rekening houdende met de uiteenloopende verstandelijke ontwikkeling zijner verschillende toehoorders, voedde hij sommigen met melk, anderen met vaste spijs, terwijl hij allen trachtte voor den Heer te winnen. Gelijk een verstandig geneesheer verschillende geneesmiddelen aanwendt naar gelang van den aard der ziekten, zoo richtte hij zijn onderwijs in naar den leeftijd en het geslacht; voor de onwetenden sprak hij in eenvoudige, alledaagsche bewoordingen; met de meergevorderden roerde hij moeilijker onderwerpen aan, terwijl hij aan degenen die de geestelijke dingen recht verstonden de hoogste geestelijke waarheden voordroeg. Als een echt schriftgeleerde toch bracht hij uit zijnen schat nieuwe en oude dingen voort; hij zette de zedelijke voorschriften zoo schrander uiteen, en legde de verborgenheden der Schrift zoo duidelijk uit, dat hij de welwillendheid en het vertrouwen der toehoorders gemakkelijk won, en allen ontvonkte in de liefde tot Christus. Hij trad op met zooveel gezag en mildheid tevens, paarde dermate zachtheid aan wijsheid, dat allen hem reeds voordat hij iets gezegd had gaarne mochten lijden, en, als hij sprak, met aandacht tot hem opzagen; dit kwam ten eerste doordat hij de geheimenissen van het Christelijke geloof op schitterende wijze ontvouwde, maar ook doordat hij zijn woord door zijn voorbeeld bevestigde. De onderwerpen waarover hij dikwijls sprak waren: de liefde tot God en den naaste, het waarnemen van 's Heeren geboden, de ware leefregel, het aanhouden in de gebeden, de ceremoniën van het christelijke geloof, het aankweeken der gerechtigheid, de hoofdzaak der godsdienst, de vrede, de lankmoedigheid, het verdragen van vijanden, het ondersteunen van armen, de oefening in deugden, het overwinnen van zonden, de overdenking van 's menschen laatste dingen, de geringschatting van de tijdelijke, het najagen van de hemelsche goederen. Soms behandelde hij een historisch tafereel, waaraan hij dan zedelessen vast-

1) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, cap. XVII, bij Ghesquierus, T. V, p. 40 seq.

knoopte. Hij besprak bijv. den uittocht uit Egypte, en ontvouwde dan wat het zeggen wil een afschuw te hebben van het verkeer in het land der vreemdelingschap, het juk van Farao af te schudden, zich voort te spoeden naar het vaderland, echter den koninklijken weg te bewandelen, en de aanslagen van de Amorieten en Kanaänieten op de rustplaatsen af te wenden. Dan weder het volk van Christus onderwijzende uit de evangeliën en de apostolische brieven, heeft hij menigmaal woestaards zacht, hoogmoedigen nederig, wellustigen ingetogen, vijanden vrienden, gierigaards mild, vasthoudenden goedgeefsch, verkwisters spaarzaam, onmatigen matig, in één woord, steenen zonen Abrahams doen worden [1]).

Wij hebben vernomen, dat Fuscianus en Victoricus de aanbidding van den eenigen, waren God, die hemel en aarde geschapen heeft, aanprezen tegenover de vereering van afgoden. Deze tegenstelling staat ook op den voorgrond in de prediking van St. Wulfran, althans naar het weinige dat ons hiervan wordt medegedeeld. Hij zeide, „dat het geen Goden waren, die met menschenhanden waren gemaakt; dat het wezen Gods onmogelijk bestaan kon uit hout of steen. Wat hieruit gehouwen of gesneden was, werd het niet door vuur verteerd? Of werd het niet gevormd tot allerlei vaten voor menschelijk gebruik? Werd het naderhand niet verachtelijk naar buiten geworpen, en met de voeten vertreden? Keerde het niet tot de aarde terug? Maar God moest men zich denken als onuitsprekelijk groot, onzichtbaar voor menschelijke oogen, almachtig, eeuwig, als die de hemelen en de aarde, ook de zeeën en het menschelijke geslacht gemaakt heeft en regeert, en die de wereld zal oordeelen in gerechtigheid. Zijn troon is niet gegrond op waardeloos en vergankelijk metaal, maar eeuwig in de hemelen" [2]). In de prediking van Lebuïnus hoort men iets dergelijks; hij drukt zich hierbij uit in een sterk eudemonistischen zin. De Saksers houden hunnen jaarlijkschen landdag te Markeloo. Toen allen die daar verwacht werden waren bijeengekomen, „verrichtten zij overeenkomstig hunne gebruiken eerst een gebed tot de goden, om

---

1) *Acta altera S. Gaugerici*, c. II, num. 43, 44, bij Ghesquierus, T. II, p. 297 seq.
2) Jonas Fontanellensis, *Vita amplior S. Vulfranni*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 530.

bescherming voor hun vaderland, smeekende, dat zij mochten besluiten wat nuttig was voor hen zelven en aan alle goden welbehaaglijk. Toen vormden zij een grooten kring en begonnen te vergaderen. Doch ziet, plotseling stond Lebuïnus in het midden van dien kring, gekleed in zijn priestergewaad, in de handen een kruis en een evangelie-boek dragend. Met verheffing van stem roept hij: hoort, hoort. Ik ben gezant van den almachtigen God; ik maak u, o Saksers, zijn gebod bekend. Allen waren stom van verwondering wegens 's mans woorden en ongewone voorkomen. De Godsman vervolgde zijne rede en zeide: U bericht God, de Heer des hemels en der aarde, en Jezus Christus zijn zoon, dat, wanneer gij hem wilt toebehooren en doen wat Hij u door zijne dienstknechten bevolen zal hebben, u zoo groote zegeningen zullen geschonken worden als waarvan gij nooit te voren gehoord hebt". Hij voegde er bij: „gelijk gij, o Saksers, tot heden geen koning over u gehad hebt, zoo zal ook geen koning iets tegen u vermogen, of u onderwerpen. Doch bijaldien gij Hem niet wilt toebehooren, meldt Hij u: in een naburig gewest staat een koning gereed, die uw land zal binnenvallen, het uitplunderen en verwoesten, u door gevecht op gevecht zal uitputten, en u in ballingschap zal wegvoeren" [1]).

Amandus bediende zich bij voorkeur van Bijbelsche uitspraken om tot boete en bekeering op te wekken [2]). Een fragment van zijne prediking wordt ons in de volgende bewoordingen medegedeeld: „Wie altijd met God wil zijn, moet dikwijls bidden. Want wat is het tegenwoordige leven anders dan een damp, die slechts voor korten tijd verschijnt? Grijpt het eeuwige leven, waartoe gij geroepen zijt; en verblijdt u, omdat uwe namen geschreven staan in de hemelen. Neemt aan de wapenen van 's Heeren krijgsdienst, het schild des geloofs, en wederstaat de lagen des Boozen door de kracht Gods. Niets is sterker dan hij die den Satan overwonnen heeft, en niets is zwakker dan hij die door het vleesch overwonnen wordt. Het leven des menschen is eene beproeving; daarom moeten de pijlen des Boozen worden afgeweerd door nachtwaken, vasten, betooning van gastvrijheid,

1) *De oudste levensbeschrijving van Lebuinus*, door M. J. A. Moltzer, in het *Ned. archief voor kerkgeschiedenis*, 's-Gravenh. 1909, N. S., Dl. VI, blz. 231.
2) *Vita S. Bavonis*, P. I, num. 7, bij Ghesquierus, T. II, p. 500 seq.

en het geven van aalmoezen. Het komt er vooral op aan, dat men, geboren in het vleesch, niet vleeschelijk leve: waar het vleesch wordt gekastijd, wordt vermeerdering van geestelijke deugden verkregen" [1]). Met volkomen oprechtheid wordt door zijnen levensbeschrijver bericht, dat lang niet allen van Amandus' prediking gediend waren. Toen hij bisschop van Maastricht geworden was, reisde hij gedurende drie jaren dorpen en ommuurde plaatsen rond om overal het Woord Gods te prediken. „Maar, wat grievend is om te zeggen" — aldus het levensbericht — „vele priesters en lagere kerkdienaren versmaadden zijne prediking en weigerden haar te hooren. Alsdan schudde hij naar het voorschrift des evangelies het stof van zijne voeten, tot een getuigenis, en spoedde zich naar andere plaatsen" [2]).

Omtrent de prediking van Eligius worden wij vrij uitvoerig in diens levensbeschrijving ingelicht [3]). Niet de preeken zelf worden ons medegedeeld, maar wel de hoofdinhoud daarvan, vooral de vermanende gedeelten, met bekwame hand ineengevoegd om er een leesbaar geheel van te maken [4]). Het medegedeelde is merkwaardig, zoowel om hetgeen er in voorkomt als om hetgeen er in gemist wordt. Over de Drieëenheid wordt met geen woord gesproken, evenmin over de leer van de godmenschheid van Jezus Christus, of de leer der godheid van den H. Geest. Van de sacramenten komt alleen de Doop ter sprake [5]); noch het Vormsel, noch het Avondmaal, noch het Huwelijk, noch het Laatste oliesel, noch de Priesterwijding worden opgenoemd. Tot boetedoening en belijdenis van zonden wordt aangespoord; dit geschiedt echter in zoodanige termen, dat men er niet uit kan opmaken, of aan een sacrament gedacht wordt [6]). Van Maria-vereering is hier nog geen spoor te ontdekken; evenmin van opwekking tot eerbied voor de geestelijkheid, zooals in de stichtelijke geschriften der late middeleeuwen veelvuldig wordt aangetroffen. Van de uiterlijkheden van den eeredienst

---

1) *Vita S. Bavonis*, P. I, num. 11, ib., p. 501 seq.
2) *Vita S. Amandi*, c. V, bij Ghesquierus, T. IV, p. 253.
3) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. III—V, bij Ghesquierus, T. III, p. 244—270.
4) Vgl. de opmerkingen van C. Smetius, bij Ghesquierus, l.l., p. 262 (c), 314, num. 5.
5) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. III, l.l., p. 244, 246.
6) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IV, V, bij Ghesquierus, T. III, p. 256, 267.

worden wij hier zeer weinig gewaar. Eene wonderlijke vermenging van het innerlijke en het uiterlijke, het wezenlijke en het bijkomstige valt op te merken in de opwekking om dikwijls een kruis te slaan, onder bijvoeging, dat dit alleen iets baat aan degenen die Gods geboden bewaren: „Hebt Christus altijd in uwe gedachten, zijn teeken op uw voorhoofd. Weet, dat gij vele vijanden hebt, die uwen loop trachten te belemmeren. Daarom, wapent u op elke plaats en op ieder uur met het teeken des kruises, stelt u onder de hoede van de kruisbanier. Want hiervoor alleen hebben zij ontzag; dit is u gegeven tot een schild waarmede gij al de pijlen des Boozen kunt afweren. Echter, welk een machtig ding dit teeken van Christus, dit kruis van Christus, ook zij, het brengt alleen heil aan degenen die zijne geboden doen. Opdat het u dus ten nutte zij, spant al uwe krachten in om naar zijne voorschriften te leven, en hetzij gij zit, of loopt, of eet, of u te slapen legt, of opstaat, beijvert u om het teeken van Christus te planten op uw voorhoofd, opdat de gedachte aan God u in waken en in slapen bescherme. Zoo dikwijls gij in den nacht gewekt wordt, of de slaap aan uwe oogen ontvloden is, laat ras het kruisteeken uwe lippen naderen, laat uwe gedachten zich verheffen in gebeden, overweeg Gods geboden in uw hart, opdat niet door uwe zorgeloosheid de Booze onverwachts binnendringe in uw gemoed; als hij eene zondige gedachte bij u heeft doen oprijzen, roep u dan voor den geest het toekomstige oordeel van God, de helsche straffen, de duisternis van de onderwereld, al wat de goddeloozen lijden" [1]). Deze echt-middeleeuwsche vermenging van de innerlijke en de uiterlijke godsvereering, van hetgeen de hoogste en hetgeen eene veel geringere godsdienstig-zedelijke waarde bezit, treft men hier herhaaldelijk aan, bijv. in het volgende: „Gij hebt gehoord, broeders, wie goede Christenen zijn. Daarom, zooveel als in uw vermogen is, werkt met Gods hulp, opdat de Christennaam niet ten onrechte door u gedragen worde. Maar opdat gij ware Christenen moogt zijn, overdenkt Christus' voorschriften altijd in uw binnenste, en vervult ze in uwe daden. Koopt uwe zielen vrij van de straf, zoolang de middelen daartoe tot uwe beschikking zijn. Geeft aalmoezen naar uw vermogen, betracht vrede en liefde,

1) Audoënus, l.l., P. III, p. 249.

brengt de twistenden tot eendracht, vliedt de leugen, wacht u voor den meineed, spreekt geen valsch getuigenis, steelt niet, brengt offeranden en tienden naar de kerk, verschaft lichten (kaarsen) aan de heilige plaatsen naar gelang van uwe inkomsten, bewaart de geloofsartikelen en het gebed des Heeren in uw geheugen, en laat uwe zonen ze van buiten leeren; onderwijst ook de zonen die gij uit den doop hebt opgeheven, en kastijdt ze, opdat zij altijd in de vreeze Gods leven; weet, dat gij voor hen borgen zijt bij God. Bezoekt dikwijls de kerkelijke samenkomsten. Bidt de heiligen nederig om hunne voorspraak, onderhoudt den Zondag uit eerbied voor de opstanding van Christus zonder eenigen handenarbeid te verrichten, viert met vromen zin de feesten der heiligen. Bemint uwe naasten gelijk u zelven. Wat gij wilt dat anderen u zullen doen, doet gij zoo aan anderen. Wat gij niet wilt dat u geschiede, doet dit niemand aan. Betracht bovenal de liefde, want de liefde bedekt menigte van zonden; weest gastvrij, nederig, werpt al uwe bekommernis op God, want Hij zorgt voor u. Bezoekt de kranken, gaat tot de gevangenen, herbergt de vreemdelingen, spijzigt de hongerenden, kleedt de naakten. Versmaadt wichelaars en toovenaars, hebt eenerlei maat en gewicht, hebt eerlijke munt, een eerlijke schepel, en eenerlei mud; eischt niet meer terug dan gij hebt gegeven, en vordert van niemand woeker voor geleend geld. Als gij dit alles zult hebben waargenomen, zult gij op den oordeelsdag veilig voor den rechterstoel van den eeuwigen Rechter staan en zeggen: geef Heer, want wij hebben gegeven; erbarm U, want wij hebben ons erbarmd; wij hebben volbracht, wat Gij bevolen; vervul Gij, wat Gij beloofd hebt" [1]).

Wij hebben gehoord, dat Eligius in den aanhef van dit stuk de zijnen vermaande, om „met Gods hulp te werken". „Cum Dei adiutorio laborate", zoo luidt het. Ofschoon zijne gansche prediking eene deugdenleer kan genoemd worden, en alles hierin gericht is op het opwekken van de zelfwerkzaamheid des menschen in het belang van eigen zaligheid, verliest hij dus niet geheel uit het oog, wie het is die het willen en het volbrengen in den mensch werken moet. Ook nog op eene andere plaats komt eene dergelijke uitdrukking voor. „Als gij dit alles met Gods

1) Audoënus, l.l., P. III, p. 246.

hulp volbracht hebt, weet dan" enz. (cum haec omnia auxiliante Domino, impleveritis). Het dient echter te worden erkend, dat de eigenlijke grondtoon dezer prediking minder diep is. Van de Augustiniaansche of — indien men wil — van de Paulinische genadeleer zijn wij hier ver verwijderd. Het „niet ik, maar Christus in mij", wordt niet vernomen. Doch misschien was voor de meerderheid van Eligius' toehoorders deze sterk eudaemonistische leer met haar onmiddellijk beroep op den wil en het verantwoordelijkheidsgevoel juist de rechte.

Overigens plaatst Eligius zich steeds op Bijbelsch standpunt. Een zeer groot aantal malen drukt hij zich in Bijbelsche bewoordingen uit of doet hij aanhalingen uit de Schrift. Een viertal malen beroept hij zich op de Spreuken van Jezus Sirach [1]; eens op het boek Tobias [2], en eens op het boek der Wijsheid van Salomo [3]; de talrijke andere aanhalingen zijn ontleend aan de kanonieke boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds. Hiernaast verdient wel te worden opgemerkt, wat Eligius zegt bij het herhaald aanprijzen van de godsdienstige samenkomsten. Hij gewaagt daarbij van de voorlezing der H. Schrift op eene wijze alsof er in die samenkomsten weinig anders gebeurt. Zeker is dit voor hem het voornaamste. „Komt op iederen Zondag bijeen in de kerk; brengt daar den tijd niet door met twistzaken, of met kibbelarijen, of met nutteloos gebabbel; maar luistert in stilte naar de voorlezing van Gods woord, en bidt voor den vrede der kerk, of voor uwe zonden. Want wie zich niet ontziet in de kerk te praten, zal voor zich zelf en voor anderen rekenschap moeten afleggen, daar hij zelf het Godswoord niet heeft gehoord, noch anderen heeft veroorloofd het te hooren. Van dezulken zegt de Heer in het evangelie: wee u, gij geveinsden! want gij sluit het koninkrijk der hemelen voor de menschen; want gij gaat niet binnen, en ook hen die zouden binnengaan, laat gij niet binnengaan" [4]. In een ander verband luidt het: „Luistert gaarne naar de voorlezing van het Godswoord in de kerk; en wat gij daar gehoord hebt, bespreekt dat met elkander als gij thuisgekomen zijt, opdat gelijk het lichaam ge-

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IV, p. 255, 259; P. V, p. 263, 286.
2) Audoënus, Ib., P. IV, p. 254.
3) Audoënus, Ib., P. V, p. 263.
4) Audoënus, Ib., P. III, p. 249.

voed wordt met spijze, zoo de ziel verkwikt worde met Gods woord. Want het staat vast, dat, evenals het vleesch zich gevoelt wanneer het eerst na vele dagen voedsel ontvangt, zoo ook de ziel welke slechts zelden verzadigd wordt met Gods woord. Daarom, mijne geliefden, hetzij gij gaat of zit, of arbeidt, of wat gij ook doet, brengt u steeds te binnen wat gij bij de lezing der Schrift hebt gehoord, en overweegt voortdurend in uw gemoed de voorschriften des evangelies" [1]).

Echt evangelisch is de wijze waarop Eligius spreekt over de onuitputtelijkheid der goddelijke genade. „Wat gij voor verkeerds gedaan hebt, verbeter dat, als gij kunt, terwijl gij nog in de gelegenheid zijt boete te doen. Wanhoop niet aan de vergiffenis, als gij u begeeft tot betere dingen, want de wanhoop is erger dan alle zonde. Wanhoop dus niet aan Gods ontferming, zelfs niet na honderd zonden, ja niet na duizend ernstige overtredingen; want geen schuld is zoo groot, dat er, in geval van berouw, geen vergiffenis voor haar zou bestaan" [2]). „Als iemand van harte boete heeft gedaan, zal de Verlosser hem ras te hulp komen, hij die Lazarus wel heeft opgewekt, nadat deze vier dagen in het graf gelegen had. Altijd is Zijn boezem bereid tot ontferming; Hij wacht geduldig om berouwhebbenden te ontvangen. Daarom is er geen reden om te wanhopen aan Gods vergiffenis voor de allergrootste misdrijven, wijl Hij ons dagelijks toeroept door den profeet: Op welken dag ook de zondaar zich bekeert van zijne ongerechtigheid, al zijne zonden zullen voor mijn aangezicht met vergetelheid gedekt worden. En door een anderen profeet zegt Hij: ik ben de Heer, uw God, die uwe overtredingen uitdelg. En in het evangelie lezen wij: er zal blijdschap zijn in den hemel over één zondaar die zich bekeert, meer dan over 99 rechtvaardigen die geen bekeering van noode hebben.... Merkt op, broeder, hoe mild Gods goedheid is, hoe onuitsprekelijk Zijne erbarming. Dagelijks wordt Hij versmaad, en dagelijks noodt Hij ons met liefderijke toegenegenheid tot betooning van berouw. Deze mildheid geeft ons het recht, aan Christus' ontferming nimmer te wanhopen" [3]). Welsprekend is

---

1) Audoënus, l.l., P. IV, p. 257.
2) Audoënus, l.l., P. IV, p. 258.
3) Audoënus, l.l., P. V, p. 267 seq.

Eligius, waar hij handelt over de beteekenis van den dood van Christus, het Oordeel en het lot dat de onbekeerlijken wacht: „Allen zullen voor den rechterstoel van Christus komen; de uitverkorenen en de verworpenen zullen Hem zien met hunne oogen, gelijk de Heer in het evangelie zegt.... Dan zal hij ten aanschouwen van allen zijne striemen vertoonen en de litteekenen der nagelen, in hetzelfde lichaam dat voor onze zonden verwond is. Daarbij zal hij zich tot de zondaars richten en zeggen: Ik heb u, o mensch, met mijne handen geformeerd uit het slijk der aarde, en u, zonder dat gij dit verdiendet, geplaatst tusschen de geneuchten van het Paradijs. Maar gij hebt mij en mijne geboden versmaad en liever verkozen den Booze te volgen. Weshalve gij tot uw gerechte loon verwezen zijt tot de straffen der hel. Naderhand heb ik mij erbarmd; ik heb uw vleesch aangenomen, op aarde onder zondaars gewoond, smaad en geeselslagen om uwentwil verdragen, om u te verlossen. Kinnebakslagen en bespuwing heb ik ondergaan, opdat ik u de heerlijkheid van Eden mocht terugschenken. Edik met gal gemengd heb ik gedronken; om uwentwil ben ik gekroond met de doornenkroon, aan het kruis genageld, met de lans doorboord; voor u ben ik gestorven, in het graf gelegd; ik ben nedergedaald ter hel, om u tot het Paradijs terug te voeren; ik ben gegaan tot de poorten der onderwereld, opdat gij in den hemel zoudt heerschen. Erken dan nu, o menschelijke goddeloosheid, wat ik voor u verdragen heb; zie hier de striemen die ik voor u heb ontvangen; zie hier de openingen der nagelen waarmede mijne armen en voeten doorboord zijn toen ik aan het kruis werd gehangen.... Dit alles heb ik voor u geleden. Wat had ik meer moeten doen, dat ik niet heb gedaan? Zegt of toont mij thans, wat gij geleden hebt om mijnentwil, of wat voor goeds gij gedaan hebt voor u zelven? Ofschoon ik boven het lijden verheven was, heb ik mij verwaardigd voor u te lijden; terwijl ik rijk was, ben ik om uwentwil arm geworden. Doch gij hebt mijne nederigheid niet aangezien, mijne geboden niet geacht, den Verleider liever aangehangen dan mij. Welnu, thans kan mijn gerechte oordeel u niet anders toekennen dan wat uwe werken verdienen te ontvangen. Aanvaardt dus wat gij zelf verkozen hebt! Gij hebt het licht versmaad, bezit de duisternis; gij hebt den dood liefgehad, treedt in het verderf: gij hebt den

Duivel gevolgd, gaat met hem in het eeuwige vuur!" [1]) Nog op enkele schoone trekken in de prediking van Eligius worde gewezen. In voortreffelijke woorden spreekt hij over de ware broedermin, die zich tot alle menschenkinderen uitstrekt. „Niemand bedriege zich zelven. Wie één mensch in deze wereld haat — wat hij ook verder aan goede werken God mocht toonen, het zal hem niet baten. Want de Apostel liegt niet, waar hij dreigend uitroept: wie zijnen broeder haat, is een moordenaar, een leugenaar, hij wandelt in de duisternis. Op deze plaats moeten wij onder broeder verstaan: ieder mensch, omdat wij in Christus allen broeders zijn. Ik vermaan u daarom uwe vijanden lief te hebben" [2]). — Eligius stelt man en vrouw voor de zedewet gelijk. „Wij verbieden het hebben van bijzitten, hetzij voor of na het huwelijk. Want dit is ongeoorloofd. Het betaamt dat wie een wettige vrouw wil huwen, voor het huwelijk zich rein beware, en na het huwelijk zich met geen andere dan zijne wettige vrouw inlate. De Apostel Paulus beveelt, dat hij haar getrouw zij, gelijk hij verlangt van haar; en dat hij ook niet met eene andere zondigen zal, gelijk hij niet wil dat zij zondigt met eenen anderen man, gedachtig aan de bedreiging van denzelfden apostel: hoereerders en echtbrekers zal God oordeelen. Want wat krachtens het huwelijksrecht aan vrouwen niet geoorloofd is, staat ook aan mannen niet vrij. Wie vóór zijn wettige huwelijk eene bijzit houdt, zondigt erger dan wie echtbreuk begaat [3]). Hierom verdient hij uit de gemeenschap der Christenen buitengesloten te worden, en als hij zich niet bekeert, zal niets hem kunnen redden uit de folteringen van het eeuwige vuur" [4]). „Weest op uwe hoede!" aldus roept Eligius toe aan de zijnen. „Want hoe meer de Duivel ziet, dat het einde der wereld nadert, des te heviger woedt hij tegen de Christenen; wetende, dat hij zijn doemvonnis te gemoet snelt, wil hij het aantal zijner lotgenooten zooveel mogelijk vermeerderen. Waakt daarom des te ijveriger, wandelt in de vreeze des Heeren, wetende, dat ieder

---

1) Audoënus, l.l., P. V, p. 266 seq.

2) Audoënus, l.l., P. IV, p. 256 seq.

3) Deze bewering heeft velen bedenkelijk toegeschenen. Zij is echter niet het eerst door Eligius uitgesproken. Deze is hier, gelijk op vele andere plaatsen, afhankelijk van Caesarius van Arles. Zie de aanteekening van Smetius, bij Ghesquierus, T. III, p. 262 (*c*).

4) Audoënus, l.l., P. IV, p. 258 seq.

uwer een engel Gods heeft die nauwkeurig gadeslaat wat hij doet. Als hij recht handelt, bereidt hij den heiligen engel die hem vergezelt vreugde; maar als hij booze werken doet, zal hij dien verjagen, en een kwaadaardigen demon tot begeleider ontvangen. Dus, mijne geliefden, keert tot u zelven in, onderzoekt uw geweten, beziet, of gij wegens den toestand van uw binnenste waardig zijt door een engel vergezeld te worden; als gij u zelven goed en Gode waardig bevindt, verheft u dan niet trotsch op uwe verdiensten, maar blijft ootmoedig des te ijveriger waken" [1]). De prediking van Eligius was voor een belangrijk deel gewijd aan de bestrijding van het waarnemen van heidensche gebruiken door de Christenen zijner dagen. Hierover is elders zoo uitvoerig gehandeld, dat wij met de verwijzing daarnaar mogen volstaan [2]).

Petrus Chrysologus, aartsbisschop van Ravenna ten tijde van Galla Placidia, verloor soms onder het prediken zijne stem, wat echter door God ten goede werd gekeerd. „Terwijl hij in het openbaar predikte voor het volk, sprak hij soms met zoo grooten nadruk en zoo vurig, dat de stem hem begaf, zooals hem overkwam onder de preek over de vrouw die achttien jaren krank was geweest. De inwoners van Ravenna werden hierdoor echter hevig tot tranen bewogen en vervulden de kerk met hun geroep en hunne gebeden. Hij erkende hierin eene uiting van liefde, en dankte naderhand God, dat deze een schijnbaar verlies in winst had veranderd" [3]).

Bernardinus Senensis werd Franciskaner monnik. Nadat de abt van zijn klooster zijne geleerdheid en ervarenheid in de H. Schrift had opgemerkt, werd hij door dezen belast met de taak om te prediken. Nederigheid verbood hem dit af te slaan, ofschoon hij wist, dat hij er minder geschikt voor was wegens de zwakheid en de rauwheid zijner stem. Hij smeekte echter God om hulp, en werd op wonderbaarlijke wijze van dit beletsel bevrijd [4]).

---

1) Audoënus, l.l., P. IV, p. 261.

2) F. Pijper, *Geschiedenis der boete en biecht*, 's-Gravenh. 1908, Dl. II, blz. 515—519.

3) Dominicus Mita, *Vita S. Petri Chrysologi*, num. 35; *S. Petri Chrysologi sermo 35., 86.*, bij Migne, *Patrologiae cursus completus*, Par. 1894, Series lat., T. LII, col. 300, 444; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, p. 454, col. 2.

4) *Vita Bernardi Senensis*, c. II, num. 13, 14, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1685, 20 Maii, T. V, p. *265 seq.; *Breviarium Romanum, P. verna*, 20 Maii, p. 594, col. 2.

HOOFDSTUK X.

DE STRIJD DER HEILIGEN TEGEN HET VLEESCH.

De moreele beginselen van de meeste heiligen of van hunne levensbeschrijvers zijn dualistisch. Zij bewegen zich binnen de tegenstelling tusschen geest en vleesch. In de praktische toepassing, waaraan zij veel meer waarde hechten dan aan alle theoretische beschouwingen, leidt dit zeer velen tot eene ascetische beteugeling van zoogenaamde vleeschelijke begeerten, eene opzettelijke kastijding van het lichaam. Voorzoover dit strekte om den geest losser te maken van aardsche banden, den brozen mensch te verheffen boven het stoffelijke en vergankelijke, kan het worden aangemerkt als eene uiting van den verheven aanleg des menschen, en heeft stellig niemand daaraan ooit zijne sympathie onthouden. Zelfs de uitersten waartoe sommigen in de zelfkastijding gekomen zijn, verdienen dikwijls wegens de verloochening van het eigen ik, de geestdrift, den moed, daarbij tentoongespreid, bewondering. Overigens dient te worden toegegeven, dat deze uitwendige zelfkastijding alleen bloeien kon op den bodem der middeleeuwsche moraal. Het Protestantisme heeft den mensch geleerd liever zijne toevlucht te nemen tot de goddelijke genade, die hem door alle verzoekingen heen bewaren kon, dan te vertrouwen op het pogen om zich zelf door eigen kracht te behouden. In het algemeen heeft de nieuwere moraal de zedekundige vraagstukken dieper opgevat dan voorheen, het zwaartepunt verlegd van het uiterlijke naar het innerlijke, erkend, dat bestrijding der zinnelijke neigingen iets anders is dan kwelling van het vleesch. Voorzoover degenen die het in de zelfkastijding het verst gebracht hebben zich hierop zijn gaan ver-

heffen, en gemeend hebben, dat zij zich bij God verdienstelijk hebben gemaakt, heeft men ingezien dat zij in een beklagenswaardigen valstrik zijn terecht gekomen, dat een aanvankelijk onschuldig streven hun ten verderve geworden is.

Over het algemeen heerscht eene minachtende beschouwing van het huwelijk. Het huwelijk wordt eene concessie geacht aan de zinnelijkheid — meer niet. Zeer vele heiligen worden dan ook geprezen omdat zij een huwelijk versmaad hebben. Weliswaar worden ook hooger en gezonder opvattingen aangetroffen. Venantius Fortunatus verhaalt van St. Medardus, dat deze de zoon was van een Frankischen edele Nectardus en van eene Romeinsche moeder Protagia, de dochter van twee vrijgelatenen. Hierop geeft hij te kennen, dat zij door haar moederschap eene hoogere waarde verkregen heeft. „Door het terwereldbrengen van deze voortreffelijke vrucht heeft zij, naar ik meen, in Christus' tenten meer behagen verworven dan wanneer zij hare ongereptheid bewaard en zich aan geen man verbonden had" [1]). De ouders van St. Maxellendis hebben getracht haar tot een huwelijk te bewegen. De vader vroeg haar, of zij den man wilde aannemen dien hij haar wilde schenken, verzekerende, dat hij schoon was van uiterlijk, zacht van zeden, en rijk in roerende en onroerende goederen. Ook de moeder deed haar best om hare dochter in de vleiendste bewoordingen over te halen. De moeder nl. zeide, dat zij beide tegelijk kon doen, God dienen, aan wien zij zich zelf had toegewijd, en naar het voorbeeld van de vrouwen van haar land in een wettig huwelijk leven. „Van het begin der wereld", aldus verklaarde zij, „hebben vele vrouwen, in haar wettige huwelijk volhardende, Gode behaagd". Maxellendis liet zich hierdoor wel niet afbrengen van haar voornemen om in den ongehuwden staat te blijven, doch zij erkende ten minste: „ik misprijs het huwelijk niet; ik vermeet mij niet het te vervloeken, daar het, gesloten tusschen twee die elkander wederkeerig genegen zijn, goed is" [2]). Sommige heiligen zijn gehuwd geweest. Op zeer stichtelijke wijze nu spreekt Hucbaldus van het huwelijk van St. Rictrudis. Deze, een meisje van goede inborst, komt, als zij den huwbaren leeftijd heeft bereikt, in

1) Venantius Fortunatus, *Vita S. Medardi*, bij Ghesquierus, T. II, p. 126.
2) *Passio S. Maxellendis*, num. 5, 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 582 seq.

aanraking met Adalbaldus, iemand van aanzienlijke afkomst. Haar te zien is voor hem haar te beminnen en haar te maken tot zijne uitverkorene. Hij is van de jeugd af in de voortreffelijkste kundigheden onderwezen, bezit vele landerijen en andere goederen, en is gezien aan het koninklijke hof, kortom een man Rictrudis waardig. Zij wordt zijne verloofde, ontvangt een bruidschat, en het huwelijk wordt, ofschoon sommigen van hare bloedverwanten er tegen zijn, voltrokken. „De reden voor Adalbaldus om eene vrouw te nemen was niet gelegen in onbeteugelde zinnelijkheid, maar in de begeerte des harten om nakomelingschap te verwerven. In hen beiden kwamen verscheidene goede eigenschappen samen waarop bij de keuze van een man of eene vrouw pleegt gelet te worden. Den man versierden zijn moed, zijn afkomst van voortreffelijke ouders, zijn goede voorkomen en die soort van wijsheid, die het meest tot genegenheid prikkelt; bij de vrouw werden aangetroffen schoonheid, goede familie, rijkdom, en, wat het meest waard is van alles, goede zeden. Om kort te gaan, naar het woord des Apostels was hun huwelijk eerbaar en het bed onbesmet. Want het andere woord des Apostels was niet door hen in den wind geslagen: weet gij niet, dat uwe lichamen een tempel zijn van den Heiligen Geest, dien gij van God hebt, en dat gij niet u zelven toebehoort? Want gij zijt duur gekocht. Verheerlijkt dan God in uw lichaam! En ook dit heeft hij gezegd: De man voldoe aan de vrouw wat hij haar schuldig is, en evenzoo de vrouw aan den man. En dit: Doet elkander niet te kort, tenzij met onderling goedvinden voor een tijd om u te verledigen tot het gebed. Alsmede: dit toch is de wil van God, uwe heiliging: dat gij u onthoudt van de hoererij; dat een iegelijk uwer zich zijn eigen vat wete te verwerven, in heiliging en eere, niet in hartstocht der begeerlijkheid. De huwelijkstrouw bewarende, hielden zij het gezegde van den Apostel voor oogen: een iegelijk hebbe zijne vrouw zoo lief als zich zelven; en de vrouw, dat zij haren man vreeze! En tevens dit: gij vrouwen! weest uwen mannen onderdanig, gelijk het voegt in den Heer. Gij mannen! hebt uwe vrouwen lief, en weest niet bitter tegen haar. Aldus elkander aanhangende door den band van geloof en liefde, zoodat zij beiden tot één vleesch werden en niet tot twee, hebben zij als één van zin, eendrachtig in spreken en handelen, God en den Vader van onzen Heer Jezus

Christus geëerd, hem gedurende al hunne dagen dienende in heiligheid en gerechtigheid. Ook werden hun kinderen geschonken naar den zegen Gods dien hij heeft gegeven aan den eersten mensch, zeggende: weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u. Hun eerstgeborene was Maurontus, naderhand abt, en een heilige dienaar der kerk. Verder waren er drie dochters, alle drie gewijde maagden geworden: Clotsendis, na den dood der moeder bestuurster van haar klooster; Eusebia, eene ware vereerster van God, zooals haar naam aanduidt; en eindelijk Adalsendis. Zoowel door hunne vrome ouders als door hunne ondergeschikten zijn zij onderwezen en opgevoed in de vreeze Gods, terwijl 's hemels zegen hen van de jeugd af vergezelde" [1]). Groote wijsheid en gematigdheid heeft St. Rictrudis naderhand getoond, nadat zij abdis van een klooster geworden was. Haar zoon Maurontus had den mannelijken leeftijd bereikt. Gelijk dit bij zijne adellijke geboorte paste, verkeerde hij aan het koninklijke hof. Weldra werd hij verloofd. „Doch" — aldus de levensbeschrijver van St. Rictrudis — „ras maakte hij zich los uit de klemmende boeien van zinnelijke liefde en wellust, waarin hij den voet gezet had; bisschop Amandus toch had hem de liefelijkheden der geestelijke liefde en de geneuchten der eeuwige gelukzaligheid voorgespiegeld. Toen hij echter zijn zielsvoornemen om nooit met zijne verloofde samen te wonen aan zijne heilige moeder medegedeeld had, heeft deze gevreesd, dat hij, zooals jonge mannen plegen te doen, juist door deze breuk tot losbandigheid vervallen zou en den breeden weg opgaan die ten verderve leidt. Zij wordt getroffen door groote droefheid en ontbiedt Amandus, den geneesheer van kranke zielen, om haar te hulp te komen. Amandus verschijnt, weet met zachte bewoordingen haren angst te stillen, en schenkt haar de vroegere opgewektheid weder" [2]). St. Siegbert, koning van Austrasië, is, terwijl hij gehuwd was, op jeugdigen leeftijd gestorven, en heeft een zoon nagelaten [3]). St. Stephanus, de eerste koning van Hongarije, was gehuwd met

---

1) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. I, num. 9, 10, bij Ghesquierus, T. IV, p. 492 seq.; vgl. T. II, p. 405.

2) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. II, num. 23, bij Ghesquierus, T. IV, p. 499.

3) Sigebertus monachus, *Vita S. Sigeberti*, c. V, num. 15, 16, bij Ghesquierus, T. III, p. 68.

de Beiersche Gisela, zuster van keizer Hendrik den heilige. Zij schonk hem een zoon, aan wiens opvoeding hij groote zorg wijdde [1]). St. Margaretha is gehuwd geweest met koning Malcolm den derde van Schotland. Zij oefende een invloed ten goede uit op haren gemaal, bewoog hem door haar voorbeeld tot het navolgen harer vrome oefeningen, en heeft al hare kinderen in heiligen ernst en met gelukkigen uitslag grootgebracht [2]). St. Elisabeth, koningin van Portugal, heeft al hare krachten ingespannen zoowel om zich in deugden te oefenen als om hare kinderen op te voeden; zij deed haar best om haren gemaal, maar meer nog om Gode te behagen [3]). St. Hedwig, door hare ouders uitgehuwelijkt aan koning Hendrik van Polen, heeft de huwelijkstrouw heiliglijk bewaard, en het kroost dat haar geboren werd in godsvrucht opgevoed [4]). De Zweedsche St. Brigitta heeft haren gemaal vorst Ulfo door woord en voorbeeld opgewekt om ernst te maken met de godsdienst; in de opvoeding harer kinderen heeft zij vrome toewijding getoond [5]). De heilzame invloed van het christelijke gezin wordt in menige levensbeschrijving openbaar. Dikwijls toch komt uit hetzelfde gezin meer dan één heilige voort. Van de Milaansche martelaren Gervasius en Protasius waren de beide ouders voor hun Christelijke geloof gestorven [6]). In de dagen van keizer Julianus den afvallige stierven drie vrouwelijke heiligen uit één gezin den marteldood: de moeder Dafrosa, en hare beide dochters Bibiana

---

1) Carthuitus, *Vita S. Stephani*, c. II, num. 13; c. IV, num. 26, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Pinius, J. Stiltingus, J. Limpenus, J. Veldius, Antv. 1746, 2 Sept., T. I, p. 566, 570 seq.; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 2 Sept., p. 660, col. 1.

2) Theodoricus, *Vita S. Margaritae*, c. I, num. 4; c. II, num. 10, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F Baertius et C. Janningus, Antv. 1698, 10 Juni, T. II, p. 329 seq.; *Breviarium Romanum, P. verna*, 10 Jun., p. 609.

3) *Breviarium Romanum, Pars aestiva*, p. 494, col. 1.

4) *Vita S. Hedwigis*, c. I, num. 4, 5, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. van Hecke, B. Bossue, V. de Buck, A. Tinnebroek, Brux. 1853, 17 Oct., T. VIII, p. 225; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, p. 464, col. 2.

5) Birgerus, *Vita S. Birgittae*, c. II, num. 10, 14, in de *Acta Sanctorum*, 8 Oct., T. IV, p. 488 seq.; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, p. 451, col. 2.

6) *Epistola de SS. Gervasii et Protasii passione, edita sub nomine S. Ambrosii*, num. 20, 21, in de *Acta Sanctorum*, 19 Junii, T. III, p. 821 seq.; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, p. 426, col. 2.

en Demetria [1]). St. Amalberga is de moeder geweest van den H. Aldebertus en van vier aan God gewijde dochters, waaronder St. Gudula [2]). Zekere Iersche vorst Dodanus en zijne vrouw worden wegens hunne zeden zeer geprezen. „Daar een goede boom geen slechte vruchten kan voortbrengen, verwekten zij een Gode welbehaaglijk nakroost, een drietal kinderen, die naderhand ware dienstknechten zouden worden van den drieëenigen God, te weten [de heiligen] Luglius en Luglianus, en Lilia, een sieraad der jonge dochters" [3]).

In den regel echter heerschen ten opzichte van het huwelijk geheel tegenovergestelde, echt monnikachtige opvattingen. St. Trudo heeft aan een bloedverwant volstrekt verboden in het huwelijk te treden. Toen deze het na zijnen dood toch deed, is hij hem in den droom verschenen om hem ter verantwoording te roepen, en heeft hem met een stok op de rechterheup geslagen, ten gevolge waarvan hij voor altijd kreupel werd [4]). Dramatische verhoudingen worden ons onthuld in de geschiedenis van St. Injuriosus en Scholastica. Injuriosus, lid van den stedelijken raad van Clermont-Ferrand, vroeg en verkreeg de jonge Scholastica ten huwelijk. Toen op den bepaalden dag de trouwplechtigheid had plaats gehad, werden beiden als naar gewoonte in hunne kamer alleen gelaten. Maar Scholastica was diep bedroefd, keerde zich naar den wand, en weende bitter. Hij zeide: „wat deert u? Ik bid u, verklaar het mij". Na eenige aarzeling antwoordde zij: „al weende ik mijn gansche leven, dan zou ik niet genoeg tranen kunnen vergieten om uiting te kunnen geven aan de smart van mijn binnenste". Het bleek nu, dat zij voor eeuwig kuischheid beloofd had. Injuriosus worstelde een oogenblik met zich zelven, omdat zij beiden het eenige kind hunner wederzijdsche ouders waren, en voor de uitsterving der familie werd gevreesd. Hij overwon echter. Straks was de verhouding bijna omgekeerd, omdat Scholastica, fijngevoelig als zij was, bezwaar maakte een offer te aanvaarden waarvan zij begreep dat het een man zwaar moest vallen het te brengen. Het slot was,

---

1) *De S. Dafrosa*, in de *Acta Sanctorum*, 4 Jan., T. I, p. 166; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, p. 447 seq.
2) *Vita S. Amalbergae*, num. 2, bij Ghesquierus, T. IV, p. 639.
3) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 2, bij Ghesquierus, T. VI, p. 11.
4) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XXIII, bij Ghesquierus, T. V, p. 43.

dat zij elkander de hand drukten, en dat overeenkomstig haren wensch geschiedde. Jarenlang leefden zij met en naast elkander op denzelfden voet voort. Zij stierf eerst en daarna hij. De sarkophaag waarin zijn stoffelijk overschot was nedergelegd werd in de kerk op zekeren afstand van de hare geplaatst. Maar den volgenden morgen vond men ze naast elkander staan; voortaan werden ze „De twee gelieven" genoemd [1]). Door toedoen der ouders kwam eene verloving tot stand tusschen den jeugdigen St. Ansbert en Andragasina. „Doch beiden begeerden ziel en lichaam ongerept te bewaren, en smeekten den almachtigen God, dat Hij het gif van den wellust uit hunne harten verdrijven mocht. Daarenboven bad Andragasina, dat hare schoonheid in leelijkheid mocht worden verkeerd. Dit gebed werd verhoord; want zij werd melaatsch, zoodat ieder die haar zag vond dat zij uit het gezelschap der menschen verwijderd moest worden. Geen medicus was in staat hieraan iets te veranderen, welke schitterende belooning hem ook door den vader werd toegezegd. Nadat St. Ansbert haar echter een scheidbrief had gegeven, waardoor de verloving verbroken werd, en nadat zij in een klooster was getreden, keerde hare schoonheid terug" [2]). St. Alexius, een Romeinsche edele uit de dagen van Innocentius I, heeft, „wegens zijne uitnemende liefde tot Jezus Christus, in den eersten nacht van zijn huwelijk, op eene bijzondere waarschuwing van God, zijne bruid onaangeroerd verlaten, en eene pelgrimsreis van 17 jaren ondernomen naar de voornaamste kerken der wereld" [3]). Keizer Hendrik II of de heilige heeft kort voor zijn dood zijne gemalin, de H. Kunigonda, met wie hij jaren lang gehuwd was geweest, onaangeroerd aan hare bloedverwanten teruggegeven [4]). Bij zekere gelegenheid werd een vrouwspersoon uitgezonden om de kuischheid van St. Gulielmus in verzoeking te brengen. Doch hij wierp zich ter aarde op een uitgespreid

---

1) *Gregorius Turonensis, Historia Francorum,* L. I, c. 47, in zijne *Opera,* ed. Arndt et Krusch, Hann. 1884, p. 44 seq.

2) Aigradus, *Vita S. Ansberti,* ex num. 4, 5, bij Ghesquierus, T. V, p. 134.

3) *Vita S. Alexii,* num. 2—4, in de *Acta Sanctorum,* 17 Jul., T. IV, p. 251 seq.; *Breviarium Romanum, P. aestiva,* 17 Jul., p. 510.

4) *Vita S. Henrici imperatoris,* c. IV, num. 35, in de *Acta Sanctorum,* 14 Jul., T. III, p. 763; *Breviarium Romanum, P. aestiva,* 15 Jul., p. 507 seq.

bed van gloeiende kolen, wentelde zich daarin, en stond ongedeerd op [1]). Thomas van Aquino is tegen den zin zijner moeder en zijner broeders in de orde der Predikheeren getreden. Op de reis naar Parijs werd hij door zijne broeders opgelicht en naar eenen versterkten burcht gebracht. Hier werden verschillende middelen beproefd om hem van voornemen te doen veranderen. „Eene vrouw die men bij hem binnen bracht om zijne standvastigheid aan het wankelen te brengen heeft hij met een gloeiend ijzer op de vlucht gedreven. Biddende viel hij op de knieën voor het kruisteeken; straks door slaap overmand, scheen het hem toe, dat zijne lendenen door engelen omgord werden; en van dien tijd af heeft hij geen wellustige neiging meer gekend" [2]). De jeugdige St. Gertrudis heeft geweigerd den bruidegom te aanvaarden dien koning Dagobert haar geven wilde. Geen anderen bruidegom wilde zij aannemen dan Jezus Christus alleen. Intusschen bleef zij aan velerlei strijd, lastige aanzoeken, zelfs aan beleedigingen blootstaan. Hieraan kwam eerst een einde, toen de moeder een schaar nam, het hoofdhaar der jongedochter afknipte, en haar overgaf aan de geestelijken om den sluier te ontvangen [3]). De H. Maria Magdalena de Pazzis († 1607) heeft reeds op haar 10de jaar de gelofte gedaan van maagd te zullen blijven. Zij was zoo kuisch, dat al wat de reinheid kon kwetsen haar onbekend was [4]). Stellig moet zij reiner van ziel geweest zijn dan St. Juliana de Falconeriis (geb. 1270), die hare oogen nooit tot een man heeft opgeslagen. Dat zij haar lichaam kastijdde door op den kalen grond te slapen [5]), was dit het rechte middel om de zinnelijke gedachten te verdrijven? Donker moet het geweest zijn in de ziel van St. Aloysius Gonzaga, van de orde der Jezuïeten, die zelfs vermeed zijne moeder aan te zien [6]).

---

1) Joannes à Nusco, *Vita S. Guilielmi*, c. VI, num. 45—47, in de *Acta Sanctorum*, 25 Jun., Tom. V, p. 127; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 25 Jun., p. 442, col. 2.

2) Guilelmus de Thoco, *Vita S. Thomae Aquinatis*, c. II, num. 11, 7 Mart., T. II, p. 661; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 7 Mart., p. 576, col. 1.

3) *Vita S. Gertrudis*, c. I, bij Ghesquierus, T. III, p. 150 seq.

4) Virgilius Ceparius, *Vita S. Mariae Magd. de Pazzis*, c. II, XX, num. 11, 207, in de *Acta Sanctorum*, 25 Maii, T. VI, p. 253, 295; *Breviarium Romanum, P. verna*, 27 Maii, p. 600, col. 2.

5) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 19 Jun., p. 425.

6) Virgilius Ceparius, *Vita B. Aloysii Gonzagae*, L. I, c. II, num. 30, in de

Aan het tegenovergestelde van heiligheid, aan iets afschuwelijks doet een bericht denken omtrent een anderen Spaanschen heilige, Petrus de Alcantara. Hij waakte nl., zoo heet het, dermate voor zijne reinheid, dat hij niet gedoogde door den broeder die hem op zijn sterfbed diende maar even te worden aangeraakt [1]). St. Tillo heeft de gewonde vrouw die zijne hulp inriep niet willen zien. Hij bevond zich in een klooster. „De vrouw kwam met eene groote wond aan de kloosterpoort, smeekende om St. Tillo te mogen ontmoeten. Hij echter heeft haar geenszins willen zien, doch slechts haar laten weten: Vrouw, waarom verlangt gij mijne hulp? Ten eerste ben ik een sterveling, en ten tweede zijt gij een broos vat zooals anderen. Als gij gelooft in den Christus dien ik dien, ga heen, en naar uw geloof zult gij op uw gebed tot God gezond worden" [2]). St. Vulmar, die eerst had willen trouwen met de bruid van een ander, werd naderhand kluizenaar, stichtte een mannen- en een vrouwenklooster, en preekte dikwijls voor de zusters die dit laatste bewoonden. Toen zijn einde naderde, wenschten eenige zusters hem te bezoeken; maar hij stond dit niet toe, zeggende, dat hij nooit meer eene vrouw wilde zien. Nog denzelfden nacht stierf hij, en er ontstond groot geween van mannelijke en vrouwelijke kloosterlingen. Toen zijn lijk op de baar naar de kerk werd gedragen, werd dit door allen vergezeld. Doch de nonnen zagen wel de kaarsen die vooruitgedragen werden en de menigte die achteraan kwam, maar van den heilige konden zij niets gewaar worden. De plaats waar deze zich bevond was door een wolk onttrokken aan hare oogen [3]). Philippus van Neri, de stichter van het Oratoire, herkent aan den reuk der menschen of zij kuisch zijn of niet [4]). In anderen vorm deed zich een soortgelijk verschijnsel voor bij Joseph a Cupertino (geb. 1603). Diens lichaam gaf nl. zelf een verwon-

---

Acta Sanctorum, 21 Junii, T. IV, p. 927; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 21 Jun., p. 428, col. 2.

1) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 19 Oct., p. 468, col. 1.

2) *Vita S. Tillonis Pauli, alias Hillonii*, c. III, bij Ghesquierus, T. V, p. 410.

3) *Vita S. Vulmaris*, c. II, num. 2, 19, 20, bij Ghesquierus, T. V, p. 378 seq., 384.

4) A. Gallonius, *Vita S. Philippi Nerii*, c. IV, num. 39, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F. Baertius et C. Janningus, Antv. 1688, 26 Maii, T. VI, p. 474; *Breviarium Romanum, P. verna*, 26 Maii, p. 599, col. 1.

derlijken reuk af, telkens als het gewaar werd, dat iemand zich aan iets obscoens had schuldig gemaakt [1]).

Het gewone middel tot beteugeling der zinnelijke begeerte is de kwelling van het lichaam. Van St. Odger wordt verzekerd, dat het hem gelukte hierdoor de verlokkingen der zinnelijkheid te vermijden [2]); van den Poolschen heilige Joannes Cantius, dat hij zijne maagdelijke kuischheid als eene lelie tusschen de doornen bewaard heeft door het dragen van eenen ruwen zak op het bloote lichaam, door geeselslagen en vasten [3]). Niet altijd heeft de zelfkastijding dit eene doel gehad. Men heeft haar op zeer veel verschillende wijzen en met uiteenloopende oogmerken in toepassing gebracht. In het algemeen was het doel bestrijding van zondige neigingen, die, in overeenstemming met eene oppervlakkige zedenleer, geacht werden uit het lichaam voort te komen. Verscheidenen moeten er ook wel naar gestreefd hebben door kastijding van het vleesch het ontwaken of het opnieuw ontwaken der neiging tot het kwade te voorkomen. St. Patricius, de apostel van Ierland, zegt elken nacht, terwijl hij gedompeld is in koud water, 50 psalmen op [4]). Op een keer heeft de Duivel in den H. Benedictus een hevig vuur van zinnelijken hartstocht doen ontbranden. Doch deze heeft zich zoo lang in de doornen rondgewenteld, totdat in zijn gewonde lichaam de wellustige neiging door de pijn werd overwonnen [5]). St. Amatus heeft zich niet alleen beijverd in nachtwaken, gebeden en vasten, maar toen hij gestorven was, vond men een zwaar ijzeren gewicht van zijn hals op de borst hangen [6]). St. Berlendis droeg zoowel des winters als des zomers op de bloote huid niets anders dan

1) Angelus Pastrovicchius, *Vita B. Josephi Cupertini*, c. V, num. 61, 62, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, U. Stickerus, Antv. 1755, 18 Sept., T. V, p. 1028; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 18 Sept., p. 396, col. 1.

2) *Vita S. Odgeri*, num. 1, 2, bij Ghesquierus, T. VI, p. 223.

3) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 20 Oct., p. 471, col. 2; vergel. Adamus Opatovius, *Vita S. Joannis Cantii*, c. III, num. 17 (en de daarbij behoorende aant. *d*), in de *Acta Sanctorum*, coll. J. van Hecke, B. Bossue, V. de Buck, A. Tinnebroek, Brux. 1853, 20 Oct., T. VIII, p. 1069 seq.

4) Jocelinus, *Vita S. Patricii*, c. XVIII, num. 160, in de *Acta Sanctorum*, 17 Mart., T. II, p. 577; *Breviarium Romanum, P. verna*, 17 Mart., p. 484.

5) Gregorius Magnus, *Vita S. Benedicti*, c. I, num. 2, in de *Acta Sanctorum*, 21 Mart., T. III, p. 278; *Breviarium Romanum, P. verna*, 21 Mart., p. 493, col. 1.

6) *Vita S. Amati*, num. 10, 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 592.

een zak, en legde haar hoofd te slapen op een steen met een biezen mat er om. Door waken, bidden en vasten vermagerde haar lichaam. Behalve des Zondags, at zij maar tweemaal in de week, en nuttigde dan alleen, uitgezonderd op feestdagen, brood en water. Het is waar, dat op zekeren feestdag de beker water voor haar door een wonder in wijn werd veranderd [1]). Waarom baadt Petrus Damiani 's nachts in koud water? „Om zijn lichaam aan de rede te onderwerpen", droeg hij onder de zachte bovenkleederen een zak, daarbij ijverig vastende, biddende, wakende. Het belette niet, dat hij in de jaren waarin de jeugdige hartstocht het lichtst ontbrandt door den prikkel van het vleesch hevig gekweld werd. Daarom bluschte hij het vuur van den hartstocht uit door zich des nachts te dompelen in den kouden vloed eener rivier [2]). Ook de Poolsche heilige St. Casimir, nog wel een koningszoon, „hield zijne jeugdige leden in bedwang door een ruwen zak, en putte ze uit door aanhoudend vasten. Hij sliep op den harden grond, en lag in een stormachtigen nacht voorover uitgestrekt op de aarde voor de deur der kerk om Gods ontferming af te smeeken" [3]). De heilige Petrus Coelestinus, die een korten tijd den pauselijken troon heeft bekleed, droeg een ijzeren ketting op het bloote lichaam [4]). De bekende schrijver Antoninus, aartsbisschop van Florence, sliep op den grond of op kale houten planken; altijd droeg hij een zak, en van tijd tot tijd had hij zich rondom de lendenen op de bloote huid omgord met een ijzeren ketting [5]). St. Ignatius van Loyola „temde zijn vleesch met een ruwe ketting en een zak, sliep op den grond, en gebruikte een geesel met ijzeren punten om zich zelf tot bloedens toe te slaan" [6]). Dit laatste deed ook Francis-

---

1) Herigerus, *Vita S. Berlendis*, § 2, num. 9, 11, bij Ghesquierus, T. V, p. 268.

2) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 23 Feb., p. 568, col. 2.

3) Zacharias Ferrerius, *Vita S. Casimiri*, c. II, num. 5, 6, in de *Acta Sanctorum*, 4 Mart., T. I, p. 348 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 4 Mart., p. 574, col. 1.

4) Petrus de Aliaco, *Vita S. Petri Caelestini*, L. II, c. 1, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, 19 Maii, T. IV, p. 490; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 19 Maii, p. 590.

5) *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 10 Maii, p. 578, col. 1.

6) *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 31 Jul., p. 542; vergel. P. Ribadaneira, *Vita S. Ignatii Loyolae*, c. II, num. 29, 32, 37, 44, in de *Acta Sanctorum*, 31 Julii, T. VII, p. 661 sqq.

cus Xaverius [1]). De zelfkastijding van den een werd door den ander dikwijls tot voorbeeld genomen. De H. Nikolaas Tolentinas volgde reeds als knaap van zeven jaren de onthouding na van St. Nikolaas, naar wien hij genoemd was. Hij vastte nl. verscheidene dagen van de week, en vergenoegde zich met brood en water [2]). St. Rosa à S. Maria, de eerste vrouwelijke heilige van Z. Amerika heeft, om door hare ouders niet tot een huwelijk gedwongen te worden, haar schoone hoofdhaar afgeknipt. Haar ijver in het vasten ging verder dan een mensch scheen te kunnen verdragen. Elke veertigdaagsche vasten bracht zij door zonder brood te nuttigen, terwijl zij per dag niets anders gebruikte dan een stukje citroen. Nadat zij het kleed der derde orde van Dominicus aangenomen had, heeft zij hare gestrengheid nog verdubbeld. In den langen, ruwen zak dien zij droeg naaide zij op verschillende plaatsen kleine naaldjes. Onder den sluier droeg zij nacht en dag een krans die aan den binnenkant van scherpe dorens voorzien was. Naar het voorbeeld van St. Catharina van Siena droeg zij een ijzeren ketting, driemaal om de lendenen geslagen. Zij spreidde haar bed van oude afgebroken boomtakken met dikke knoesten, en vulde de ruimten daartusschen aan met gebroken aardewerk [3]). Van S. Francisca, de Romeinsche weduwe, lezen wij, dat haar door haren „biechtvader" bevolen werd den al te grooten ijver in de zelfkastijding te matigen [4]). Mannen van de opvatting van dezen biechtvader moeten in de middeleeuwen, althans onder de geestelijken, wel zeldzaam zijn geweest.

---

1) *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 3 Dec., p. 451.

2) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 10 Sept., p. 359, col. 1.

3) Leonardus Hansen, *Vita S. Rosae*, c. I, num. 12; c. II, num. 19; c. III, num. 39; c. VI, num. 75, 78, 82; c. VII, num. 85—87; c. VIII, num. 98—102; in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Pinius, G. Cuperus, J. Stiltingus, Antv. 1741, 26 Aug., T. V, p. 904, 906, 909, 916, 917, 918, 920 seq.; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 30 Aug., p. 655.

4) Maria Magd. Anguillaria, *Vita S. Franciscae*, c. I, num. 2; in de *Acta Sanctorum*, 9 Mart., T. II, p. *176; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 9 Mart., p. 582, col. 1.

HOOFDSTUK XI.

DE STRIJD DER HEILIGEN TEGEN DE BOOSHEID DER WERELD.

Hebben de heiligen krachtig strijd gevoerd tegen de verkeerdheden in hunne omgeving? Hebben zij zich allerwegen verzet tegen heerschend onrecht? Zijn zij opgekomen tegen wreedheid en bloedvergieten? tegen de onderdrukking der armen? tegen dronkenschap? oneerlijkheid? Heeft in één woord het zedenbederf in verschillende vormen, dat door de eeuwen heen heeft bestaan, in hen vurige bestrijders gevonden?

De voorhanden getuigenissen leveren dienaangaande niet zooveel gegevens op als men mocht wenschen. Het spreekt van zelf, dat van edele persoonlijkheden dikwijls een verborgen invloed ten goede zal zijn uitgegaan, zonder dat dit zichtbaar werd voor aller oogen. Hunne aanwezigheid was reeds een sprekend protest tegen vele ongerechtigheden. Waarschijnlijk is de stilzwijgende, opvoedende werking die van de besten uitgaat tot hunne omgeving wel van de grootste beteekenis. Daarenboven kunnen zeer vele voortreffelijke woorden zijn gesproken en heerlijke daden verricht, zonder dat hiervan schriftelijke opteekening is gehouden. Hoe dit zij, het dient te worden erkend, dat omtrent een strijd dien de heiligen gevoerd hebben tegen de zedelijke verkeerdheden in de wereld waarin zij leefden niet zoo vele en vooral niet zoo uitvoerige berichten tot ons gekomen zijn, als men zou kunnen verwachten. Intusschen komen zij wel degelijk voor, zooals uit het onderstaande blijken zal. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat verder onderzoek van het onmetelijke materiaal nog vele gegevens aan het licht zou kunnen brengen.

Dikwijls hebben onderscheidene heiligen ondervonden, dat „de wereld" tegen hen was. Van St. Servatius, bisschop van Maastricht, lezen wij, dat hij als het ware te goed was voor de zondige wereld [1]). St. Adalbaldus, gehuwd met de H. Rictrudis, ging op reis. Een eindweegs werd hij door zijne vrouw vergezeld. Weldra verliet zij hem, en keerde met een angstig voorgevoel naar huis terug. Onderweg werd nu Adalbaldus, „waarschijnlijk door toedoen van lieden aan wie dit heilige huwelijk had mishaagd", aangevallen, verwond en ten slotte gedood [2]). De heiligen Furseus en Foillanus hebben reeds onder verschrikkelijke omstandigheden het levenslicht aanschouwd. Twee jeugdige personen hadden zich in de kerk buiten medeweten der ouders in den echt laten verbinden. Naar de wetten des lands was dit streng verboden. Toen de vader, een broeder van den koning van Schotland, dit gewaar werd, beval hij, dat zijne zwangere dochter levend verbrand moest worden. Niemand vermocht hem van dit wreede besluit af te brengen. Doch de tranen der jonge vrouw deden eene bron ontspringen waarvan het water het vuur van den brandstapel uitbluschte. De vader stemde er thans in toe, dat zij met haren echtgenoot de wijk nam naar elders, waar zij de moeder werd van Furseus en naderhand van Foillanus [3]). Deze laatste heeft ook een tragisch uiteinde gevonden. Nadat hij een bezoek gebracht had aan de H. Gertrudis, reisde hij met een drietal leerlingen naar zijnen broeder Ultanus, abt van een klooster. De weg leidde door een bosch. Op een tweesprong sloeg hij de verkeerde richting in en viel in de handen van roovers. Dezen boden hem eene gastvrije ontvangst, maar des nachts sloegen zij hem het hoofd af, en doorstaken zijne leerlingen [4]). Graaf Ansegisus, de echtgenoot der H. Begga, kwam van de jacht. Tegen een mesthoop zag hij een kind liggen, dat daar te vondeling gelegd was, en bijna onder de hoeven der paarden vertrapt was geworden. Hij nam het op en bracht het bij zijne vrouw, die het, zij het ook met een angstig voorgevoel, aannam, het kuste en verzorgde. Het kind werd gedoopt, ontving den naam Gonduinus, en groeide op tot een flink krijgs-

---

1) Harigerus, *Acta S. Servatii,* bij Ghesquierus, T. I, p. 194 seq., num. 21.
2) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, num. 11, bij Ghesquierus, T. IV, p. 493.
3) *Vita S. Foillani*, num. 1, 2, bij Ghesquierus, T. III, p. 16.
4) *Vita S. Foillani,* num. 6, 7, ib., p. 18.

man, aan wien de graaf de moeilijkste opdrachten toevertrouwde. Op eens bracht de Satan Gonduinus op de gedachte zijnen weldoener uit den weg te ruimen, en de H. Begga, die zijne geestelijke moeder was geworden, tot vrouw te nemen. Het eerste gedeelte van dit helsche plan gelukte. Terwijl zij samen op de jacht waren, heeft Gonduinus den graaf van achteren aangevallen, hem van het paard gestooten, en vermoord. Doch St. Begga, van het gebeurde ras verwittigd, redde zich door de vlucht [1]). Wegens zijne uitnemende schoonheid werd St. Bernardus in zijne jeugd door vrouwen hevig verzocht; zij vermochten echter niet hem af te brengen van zijn voornemen om de kuischheid te bewaren [2]). Toen St. Jozef Calasanctius te Valentia in de theologie studeerde, trachtte eene machtige vrouw van edele geboorte hem in hare liefde te verstrikken; maar hij weerde den aanval af en overwon glansrijk [3]). St. Carolus Borromeus joeg verscheidene vrouwen, die soortgelijke aanvallen op hem deden, op de vlucht [4]).

Diep tragisch was de aanvang der levensgeschiedenis der H. Dymphna. Zij was de dochter van een heidenschen koning in Ierland, maar had zich heimelijk laten doopen. Na den dood harer beeldschoone moeder was de vader eerst ontroostbaar. Later zond hij gezanten uit om in zijn eigen koninkrijk of daarbuiten eene tweede gemalin voor hem te zoeken; het moest een meisje zijn van aanzienlijke geboorte en even schoon als de overledene. Zij keerden onverrichter zake terug en kwamen op den inval te zeggen: het evenbeeld uwer vrouw is uwe schoone dochter. Beveel haar een huwelijk met u aan te gaan. Terstond deed de Satan in het binnenste van den koning een vuur van onreinen hartstocht ontbranden. Er ontstond een strijd tusschen den vader en de dochter, van den éénen kant gevoerd met geschenken en bedreigingen, van den anderen met weigering en verzoek om uitstel; totdat de dochter zich redde door de vlucht [5]). St. Austre-

---

1) *Vita S. Beggae*, cap. I, num. 3—5, bij Ghesquierus, T. V, p. 114.

2) Guilelmus Signiacensis, *Vita S. Bernardi*, L. I, c. I, num. 9, in de *Acta Sanctorum*, 20 Aug., T. IV, p. 259; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 20 Aug., p. 628, col. 1.

3) *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 27 Aug., p. 644, col. 1.

4) *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 4 Nov., p. 500, col. 1.

5) Petrus canonicus, *Vita SS. Dymphnae virginis et Gereberni sacerdotis*, c. I, bij Ghesquierus, T. V, p. 310—315.

berta, abdis van het klooster Portus, heeft zich laten overhalen om het hoofd te worden van een nieuw klooster te Pavilly, met het doel de zusters aldaar aan tucht te gewennen. De gestrengheid waarmede zij die taak volvoerde maakte haar gehaat, zoodat de zusters eene poging deden om haar te vermoorden. Dit mislukte. Daarop klaagden zij de abdis aan met een leugenachtig verzinsel bij den rijken grondbezitter Amelbertus, die op zijn landgoed dit klooster had doen bouwen. Amelbertus, een wreed man, geloofde de leugen, liet haar voor zich komen, schold haar uit, en maakte zich zoo boos, dat hij met zijn zwaard dreigde op haar aan te vallen. Zij sloeg den lichten sluier dien zij op het hoofd droeg om den hals, boog het hoofd, en bood den nek aan het zwaard. Hij bleef onbeweeglijk staan, bewonderde de standvastigheid dezer vrouw, zoo groot als hij nog bij geen man had aangetroffen, en stak het zwaard weder in de scheede [1]).

Men zal de opmerking maken, dat het bovenstaande wel in het licht stelt, hoe zekere heiligen zich gedragen hebben tegen de verzoekingen waaraan zij blootstonden, het onrecht dat hun werd aangedaan, maar niet doet zien, dat zij strijd gevoerd hebben tegen de boosheid „der wereld" in het algemeen, zich verzet tegen de ongerechtigheden van wien ook, zooals aan het begin van dit hoofdstuk is aangeroerd. Ook van dit opkomen tegen allerlei verkeerdheden, buiten hun eigen persoon om, mogen nu eenige voorbeelden worden bijgebracht.

Nadat keizer Gratianus gedood was, heeft Ambrosius zich naar diens moordenaar Maximus begeven; toen deze weigerde boete te doen, heeft hij zich aan zijne gemeenschap onttrokken. Keizer Theodosius heeft te Thessalonika een moord op groote schaal doen plegen. Ambrosius heeft hem daarop den toegang tot de kerk ontzegd [2]). Joannes Chrysostomus heeft als aartsbisschop van Konstantinopel de verdorven zeden in het algemeen, en de losbandige levenswijze van den adel in het bijzonder hevig gelaakt. Door deze vrijmoedigheid haalde hij zich echter de vijandschap van velen op den hals. Aan keizerin Eudoxia gaf hij ernstigen aanstoot, daar hij haar onder het oog bracht, dat

---

1) *Vita S. Austrebertae*, c. II, bij Ghesquierus, T. V, p. 438 seq.
2) Paulinus, *Vita Ambrosii*, in Ambrosius' *Opera*, Par. 1603, col. 84.

zij zich het geld eener weduwe Callitropa, en den akker eener andere weduwe, wederrechtelijk had toegeëigend. Op eene vergadering van eenige bisschoppen te Chalcedon, waaraan hij zelf niet had willen deelnemen, omdat hij het geen wettige synode achtte, werd hij, voornamelijk op aanstoken van Eudoxia, verbannen. Daar het volk krachtig zijn terugkeer verlangde, werd deze verbanning wel opgeheven; maar toen hij niet afliet de verdorven zeden te bestrijden, en openlijk afkeurde, dat bij het opgerichte zilveren beeld van Eudoxia volksspelen werden gehouden, hebben de hem vijandige bisschoppen opnieuw samengespannen, en hem gedwongen in ballingschap te gaan [1]). Een behoeftig burger van Patara in Lycië bezat drie huwbare dochters. Het gelukte hem niet ze op behoorlijke wijze uit te huwelijken. Wegens zijne armoede was hij er niet ver meer van verwijderd ze aan prostitutie over te geven. Toen St. Nikolaas dit vernomen had, heeft hij des nachts door het venster van 's mans woning zooveel geld geworpen als voldoende was om aan één jongedochter een voldoenden bruidschat te verzekeren. Hij herhaalde dit driemalen. Daarna hebben die drie jongedochters een eerbaar huwelijk gesloten [2]). Ook heeft hij een drietal „tribuni", die tengevolge van laster door keizer Constantijn veroordeeld waren, bevrijd [3]). Petrus Chrysologus, aartsbisschop van Ravenna, heeft zich verzet tegen het voortbestaan van heidensche vermaken op den Nieuwjaarsdag. Spelen en verschillende dansen, die door verkleede personen pleegden te worden uitgevoerd, heeft hij in eene preek scherp veroordeeld. O. a. heeft hij gezegd: wie schertsen wil met den Duivel, zal zich niet kunnen verheugen met Christus [4]). Van St. Eligius wordt verzekerd, dat

---

1) Joannes Damascenus, *Oratio in laudem S. Joannis Chrysostomi*, c. XIII—XIX, in Joan. Damascenus' *Opera omnia*, Par. 1712, T. II, p. 892—895; Socrates, *Historia ecclesiastica*, L. VI, c. 18, in de uitgave van H. Valesius, Amstelod. 1700, p. 266; J. Stiltingus, *De S. Joanne Chrysostomo*, § 62, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, Antv. 1753, 14 Sept., T. IV, p. 592; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 27 Jan., p. 529 seq.

2) *Vita et miracula S. Nicolai episcopi Myrorum Lyciae, ex Simione Metaphraste*, c. V—VII, bij L. Surius, *De probatis sanctorum vitis*, Col. Agr., 1618, Dec. 6, p. 183; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 6 Dec., p. 456, col. 1.

3) *Vita S. Nicolai*, c. 21—27, bij Surius, Dec. 6, p. 186 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 6 Dec., p. 457, col. 1.

4) Dominicus, *Mita*, *Vita S. Petri Chrysologi*, num. 15; bij Migne, *Patro-*

hij een krijgshaftig gemoed bezat [1]). Hij waagde het dan ook zich het misnoegen op den hals te halen van zekere slechte hovelingen aan het hof van koning Dagobert. Hij beminde den eenvoud en liet hen bemerken, dat hij hunne hoovaardigheid zeer afkeurde; terwijl hij voor zich zelf streng was, bestreed hij zonder ophouden hunne traagheid en loszinnigheid [2]). Eligius betoonde zich ook een hevig vijand van de kermis. „Op een keer werd in zekere parochie, niet ver van Noyon, feestgevierd op den dag van St. Pieter. Eligius begaf zich naar dat dorp, en predikte onverschrokken zooals hij steeds placht te doen Gods woord, betoogende, dat men alle heidensche spelen moest verfoeien en afschaffen, en dat men vaarwelzeggen moest aan het afkeurenswaardige springen en dansen, en aan alle nietswaardige overblijfselen van het heidendom. De voornaamsten van de plaats namen hem die prediking zeer kwalijk, nl. dat hij hun kermis aantastte, en gebruiken die naar hunne meening gewettigd waren wilde te niet doen. Alle kwalijkgezinden pleegden samen raad, daaronder vooral leden der familie van Herchenoald, destijds paleis-intendant, die er op uit waren Eligius te vernederen. Er werd met algemeene stemmen besloten, dat men, als Eligius nogmaals tegen hunne vermaken inging, op hem zou aanvallen en hem dooden. Toen Eligius dit vernomen had, ontbrandde in hem een hevig verlangen naar het martelaarschap. Hij stond op en gelastte aan de zijnen, dat behalve twee priesters en een diaken niemand hem mocht volgen. Hij drong nu midden door de volksmenigte heen, ging op eene eenigszins verheven plaats staan voor de kerk, en begon met grooten nadruk opnieuw te prediken. Hij berispte het volk ten zeerste, dat het zijne heilzame vermaningen in den wind geslagen had, en dat zij dermate bedacht waren op het inachtnemen van heidensche gebruiken, waarin zij voorbehoedmiddelen zagen. De menigte werd door die strafrede zeer ontroerd; men antwoordde met booze scheldwoorden, en zeide: Nooit zult gij, Romein, vermogen onze gebruiken, hoe dikwijls gij ze ook afkeurt,

---

logia latina, Par. 1894, Tom. LII, col. 50 seq.; Petrus Chrysologus, *Sermo 155.*, ib., col. 509 sqq.; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 4 Dec., p. 454, col. 2.

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. II, bij Ghesquierus, T. III, p. 210.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. II, p. 205.

uit te roeien; wij zullen immer voortgaan onze feesten te vieren zooals wij tot heden gedaan hebben, geen mensch zal ons onze overoude, prettige spelen kunnen verbieden". Eligius deed nu een gebed om over die hardnekkigen eene hemelsche straf te doen komen tot een voorbeeld en een afschrik voor velen. Dit geschiedde. Een aantal personen, waaronder die van de partij van Herchenoald, werden door een onreinen geest aangeblazen, en begonnen terstond op verschillende wijzen teekenen van razernij te geven. Niet dadelijk was Eligius bereid door een nieuw gebed hen te bevrijden. In het volgende jaar op denzelfden dag keerde hij terug, liet allen voor zich komen. Eerst deed hij een gebed, sprak toen eene bezwering uit over water, en gaf hun dit daarna als medicijn. Op deze wijze verloste hij hen van de bezetenheid. Er waren er niet minder dan vijftig [1]).

Treffend is het verhaal van de jeugdige St. Maxellendis, die gastmalen vermeed wegens de gesprekken die daar plachten gevoerd te worden. „Het gebeurde op een keer, dat haar vader en moeder op uitnoodiging van een vriend ten maaltijd gingen, het grootste gedeelte van hun huisgezin met zich medenemende. Zij echter bleef thuis, zooals zij gewoonlijk deed. Immers sedert zij tot de jaren des onderscheids gekomen was, placht zij vroolijke maaltijden over dag of bij avond zooveel mogelijk te vermijden. Zij wilde niet deelnemen aan die samenkomsten, voornamelijk wegens de minnezangen en soms zelfs schandelijke liederen die daar gezongen, de lichtzinnige woorden die gesproken, de niet slechts ijdele, maar ook zedekwetsende en bij wijlen tot misdrijf aansporende verhalen die daar gedaan werden. Wanneer zij toch in de eenzaamheid het hart tot God verlangde te verheffen en ijverig bidden, wilde zij niet, dat hare gedachten doorkruist zouden worden door de herinnering aan schandelijke woorden. Zij besefte, dat naar waarheid gezegd is, wat zij dikwijls uit de Schrift had hooren voorlezen: kwade samensprekingen bederven goede zeden" [2]). Deze Maxellendis heeft gepoogd geweld met list te keeren. In de afwezigheid der ouders kwam Harduinus, de verloofde, die haar opgedrongen was en dien zij volstrekt niet wilde aanvaarden. Met eenige anderen omsingelde

1) Audoënus, *Vita Eligii*, P. VI, bij Ghesquierus, T. III, p. 274.
2) *Passio S. Maxellendis*, num. 10, bij Ghesquierus, T. III, p. 581.

hij het huis met het doel haar te schaken. Na overleg met hare voedster verschool zij zich in eene kist, waarin zij onder kleeren verborgen werd. Intusschen verklaarde de voedster aan de indringers, dat zij met hare ouders naar het feestmaal was gegaan [1]). Koning Dagobert, ofschoon in vele opzichten een voortreffelijk vorst, heeft zich „meer dan behoorlijk was overgegeven aan de liefde van vrouwen". Zijne wettige gemalin, die onvruchtbaar scheen, verstiet hij om eene andere te huwen. Niemand heeft hem hierover durven onderhouden. Alleen Amandus waagde het hem krachtig te berispen, waarvoor hij door den koning met ballingschap werd gestraft [2]). Wel was het een moedige daad van St. Beregisus, dat deze Pepijn II heeft durven berispen, omdat hij bij het binnentreden der kerk zijn hoofd niet had ontbloot [3]). Belangrijker is de strijd tusschen St. Stanislaus en koning Boleslaus II. Stanislaus heeft zich verstout den koning wegens zijne bekende losbandigheid openlijk te berispen, waardoor deze zich hevig beleedigd gevoelde. Stanislaus werd nu op eene valsche aanklacht voor den rijksdag gedaagd, maar zijne onschuld kwam door een wonder aan het licht. Nadat de koning herhaaldelijk te vergeefs vermaand was, heeft Stanislaus hem uit de gemeenschap der geloovigen gesloten. Ten laatste is Stanislaus, terwijl hij voor het altaar stond, met des konings eigen hand doorstoken [4]).

Van St. Philippus Benitius wordt verzekerd, dat hij predikend rondreizende langs de Italiaansche steden, de verdorvenste menschen uit het slijk der zonde deed opstaan, ze bewoog om boete te doen en Jezus lief te hebben [5]).

In het voorafgaande hebben wij vernomen van heiligen die

---

1) *Passio S. Maxellendis*, num. 11, bij Ghesquierus, T. III, p. 584.

2) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. IV, num. 16, bij Ghesquierus, T. IV, p. 251 seq.; Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. I, num. 6, ib., p. 491.

3) *Vita S. Beregisi*, c. I, num. 9, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, C. Byeus, J. Bueus, Antv. 1765, 2 Oct., T. I, p. 525.

4) Joannes Longinus, *Vita S. Stanislai*, c. V—X, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1680, 7 Maii, T. II, p. 213—229; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 7 Maii, p. 567 seq.

5) Cherub. Maria Dalaeus, *Vita S. Philippi Benitii*, L. I, c. IX, num. 130—132, in de *Acta Sanctorum*, 23 Aug., T. IV, p. 687; c. XVI, num. 222, p. 703; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 23 Aug., p. 636, col. 2.

de vrouwen welke waren uitgezonden om hen in verzoeking te brengen op de vlucht dreven. Schooner was de handelwijze van den Spaanschen heilige Joannes a Cruce († 1591). De vrouwen die zijne kuischheid belaagden verdreef hij niet alleen, maar hij bekeerde ze ook, en won ze voor Christus [1]). Hetzelfde wordt bericht van den Italiaanschen heilige Franciscus Caracciolo († 1608) [2]).

---

1) *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 24 Nov., p. 550, col. 1.
2) *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 4 Jun., p. 605, col. 2.

HOOFDSTUK XII.

DE INWENDIGE STRIJD DER HEILIGEN TEGEN DE ZONDE.

Van den H. Antonius, den Egyptischen kluizenaar, lezen wij, dat hij na het wegschenken van al zijne goederen aan de armen zich verlicht gevoelde, en zich voornam nu op aarde een hemelsch leven te gaan leiden. Hij besefte echter, dat hij zich daarbij begaf in een gevaarlijken strijd. Naast het schild des geloofs, waarmede hij reeds gewapend was, gevoelde hij behoefte te hebben aan den steun van andere deugden. Op het verwerven daarvan legde hij zich dermate toe, dat hij ieder dien hij in eenige deugd zag uitblinken trachtte na te volgen [1]). Antonius heeft dus den zedelijken strijd gekend. Zeer vele heiligen schijnen hiermede onbekend gebleven te zijn, ten minste als men hunne levensbeschrijvers moet gelooven. De meesten schijnen de volmaakte deugd zonder eenige moeite verkregen, ja van den aanvang af bezeten te hebben. Reeds in de prille jeugd kwam aan het licht, voor welke groote dingen zij bestemd waren. Hunne buitengewone voortreffelijkheid werd aan hunne ouders en hunne huisgenooten in allerlei bijzonderheden openbaar. Kortom, als voorwerpen van Gods welbehagen hadden zij slechts te wachten op het bestemde oogenblik waarop hunne gemakkelijk verkregen gaven aan de wereld bekend zouden worden. Van eene worsteling tusschen een slechter en een beter ik, van eene innerlijke verscheuring en verbrijzeling, van een afdalen in de diepten der

---

1) Athanasius, *Vita S. Antonii*, c. I, num. 6, 8, c. II, in de *Acta Sanctorum*, 17 Jan., T. I, p. 121, 122 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 17 Jan., p. 498, col. 2.

zedelijke ellende, een strijd om op te klimmen tot zelfbeheersching en zedelijke zelfstandigheid, hebben zij niet geweten, noch van berouw, noch van vergeving, noch van wanhoop, noch van verlossing. Het is duidelijk, dat de meeste levensbeschrijvers van heiligen zeer oppervlakkige moralisten moeten geweest zijn. Waarom gewagen zij niet van eene deugd die uit strijd geboren wordt? Alleen omdat hunne bouwstoffen hun hiertoe geen aanleiding gaven? Neen, ook omdat zij er niet naar gezocht hebben, er zelfs niet aan gedacht hebben dit te doen.

Sommige levensbeschrijvers maken hierop echter een uitzondering. Er zijn er die onbewimpeld doen uitkomen, dat de weg van hunnen heilige eerst naar beneden gegaan is en pas daarna weder omhoog, dat er een breuk in hun leven heeft plaats gehad, een geweldige strijd en eene des te heerlijker verzoening, dat zij in de verzoeking bezweken, uit een afgrond van zonde gered, tot een God-verheerlijkend leven opgeleid zijn.

Ook in de levensberichten van eenige anderen, al komen die geweldige tegenstellingen er niet in voor, treedt toch hier en daar iets aan den dag van eene zedelijke ontwikkeling, een struikelen en weder opstaan, een afdwalen en terugkeeren tot den rechten weg.

De H. Paulinus van Nola heeft bij een bezoek aan St. Martinus van Tours den H. Victricius ontmoet. In een brief beklaagt hij zich, dat hij destijds wel gedeeltelijk maar niet ten volle heeft ingezien, wie Victricius was. Doch, zegt hij, „mijne oogen waren verduisterd door de wereldsche zorgen, waarvan ik thans bevrijd ben, en de zonden, waaronder ik nog heden gebukt ga" [1]).

Dat St. Bavo eene zondige jeugd achter zich had, wordt door zijnen levensbeschrijver niet verzwegen. „Hij volbracht den wil der wereld in booze werken, hield zich voortdurend bezig met schandelijke dingen, en was verzot op onbetamelijke dansen". Door Christus' bijstand werd dit echter weldra anders. Na den dood zijner vrouw zocht hij St. Amandus op, bad onder tranen om vergiffenis, beleed met groot berouw zijne misdaden, en verzocht hem voor te schrijven, op welke wijze hij boete moest

1) *Victricio Paulinus*, num. 9, bij Ghesquierus, T. I, p. 411; vergelijk een tweeden brief, ald., p. 414.

doen. Amandus onderwees hem uit de Schrift, en vertroostte hem. Veelvuldig hoorde de jonge Bavo Amandus prediken. Want hij hongerde en dorstte naar de gerechtigheid. Hij legde zich zelven zware straffen op, die konden strekken tot genezing van de krankheden zijner ziel. Dagelijks waakte hij over zijne eigen zwakheid, en hoedde zich er voor hoogmoedig te worden op de deugden die hij verworven had. „Want onder alle vorderingen in het goede is toch het hart der rechtvaardigen bij wijlen onderhevig aan zinnelijke neigingen. Daarom is het noodig, dat zij dikwijls de toevlucht nemen tot het levende water der H. Schrift. Immers gelijk het lichaam door spijze, zoo wordt de inwendige mensch gevoed door Gods Woord". Nadat hij monnik en vervolgens kluizenaar geworden is, en al zijne bezittingen aan de armen heeft gegeven, heeft hij eene beschamende ontmoeting. Op zekeren dag ziet hij een man naar zich toekomen die uit een ver land is teruggekeerd. Hij heeft dienzelfden persoon vroeger, toen hij nog een wereldlijk kleed droeg, als slaaf verkocht. „Toen hij hem terugzag, heeft hij zich overgegeven aan hevige jammerklachten, dat hij eene zoo groote misdaad had gepleegd. Hij viel aan 's mans voeten neder en zeide: ik heb u, terwijl gij met riemen gebonden waart, verkocht. Ik bid u, gedenk het onrecht dat ik u gedaan heb niet, wil het verzoek dat ik thans tot u richt, niet afslaan. Sla mij met den geesel; maak mijn hoofd kaal, zooals roovers plegen te doen, en werp mij, aan handen en voeten gebonden, in de gevangenis, gelijk ik verdien". De ander viel voor St. Bavo ter aarde en zeide, dat hij zich wel wachten zou dit te volbrengen. Op het aanhouden van St. Bavo geschiedde echter wat hij verlangde. Met de handen geboeid, het hoofd geschoren, de voeten in het blok bracht hij een etmaal door in de gevangenis [1]).

Van worsteling om een hoogeren trap van zedelijke volmaking te bereiken, getuigt ook het leven van St. Eligius. „Toen hij den mannelijken leeftijd had bereikt, begeerde hij zich een geheiligd voorwerp van Gods welbehagen te betoonen. Hij vreesde echter, dat zekere verkeerdheden aan zijn streven in den weg zouden staan. Daarom beleed hij aan een priester al wat hij gedaan

---

1) *Acta S. Bavonis*, P. I, num. 4—7, 10, bij Ghesquierus, p. 500 seq.; P. II, num. 20, 21, p. 505.

had van der jeugd af aan, en legde zich zelven eene gestrenge boetedoening op. In hem ving eene krachtige worsteling aan van den geest tegen het vleesch, waarbij hij zich naar het voorbeeld des Apostels toelegde op arbeid, op nachtwaken, op vasten, op kuischheid, op lankmoedigheid en ongeveinsde liefde". Op strijd en zelfoverwinning wijst ook het volgende: „hij was lang van gestalte en had een blozend voorkomen; hij droeg een schoonen baard en krullend haar, had nette handen en lange vingers, een engelachtig gelaat en eenvoudige, verstandige oogen. Aanvankelijk droeg hij op zijne kleederen goud en edelgesteenten; hij bezat gordels die met goud en juweelen versierd waren, ook beurzen met juweelen bezet. Zelfs zijne onderkleederen schitterden van edele metalen, de zoomen van zijn wambuis waren met goud belegd. Al zijne kleederen waren van de duurste stof, sommige zelfs van zijde. Eerst droeg hij dit alles voor de staatsie in het openbaar, ofschoon zich daaronder op de bloote huid gewoonlijk een zak bevond. Naderhand evenwel, toen hij tot een hoogeren trap was opgeklommen, heeft hij al die sieraden te gelde gemaakt om te voorzien in den nood der armen. Toen kon men hem zien gekleed gaan in stoffen van geringe waarde, en omgord met een touw". „Hij oefende zich altijd door alsof hij pas begon, en bereidde zich voor alsof hij elken dag moest sterven; hij was er op uit altijd iets heilzaams te verrichten, opdat, als de Verzoeker kwam, deze de deur van zijnen boezem gesloten zou vinden" [1]).

St. Landelinus is een tijd lang roover geweest. Hij was iemand van adellijke afkomst, geboortig van een dorp in het bisdom Kamerijk. Zijne ouders vertrouwden hem toe aan den H. Autbertus om onderwezen te worden. Toen hij een jongeling geworden was, wilde de bisschop hem de tonsuur toedienen en een geestelijke van hem maken. Eenige bloedverwanten die dit gehoord hadden, snelden toe om hem van de liefde der hemelsche dingen af te trekken, zeggende: „moet zulk een schoone jongeling vaarwelzeggen aan de wereld? Wij bidden u, broeder, doe het niet. Als gij het doet, weten wij niet, of gij u zelven of uwen ouders iets goeds bereidt. Daarom is het beter, lieve

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. I, c. VI; P. II, c. XII; P. IV, . XXXVIII; p. 203 seq., 209, 225.

broeder, dat gij naar ons luistert, het klooster verlaat en uw deel ontvangt van de genietingen der wereld, dan dat gij hier als in een graf wegkwijnt. Als gij met ons medegaat, zullen wij u alles geven, wat u behaagt, wij zullen u doen baden in genot en eerbewijzen". Op deze wijze haalden zij hem over. Hij ontweek St. Autbertus door de vlucht; met hen vormde hij eene rooverbende, op niets anders uitgaande dan op plundering en doodslag. Daarbij nam hij eenen anderen naam aan. St. Autbert betreurde hem als een doode. „Eindelijk was de goddelijke genade, door St. Autbert's gebeden aangeroepen, hem nabij; zij bracht den dwalende terug tot de heilige Moederkerk". Op een keer toch ging hij met zijne bentgenooten het huis van eenen rijken man plunderen. Het gebeurde in den nacht. „Door Gods beschikking werd een zijner metgezellen doodelijk gewond, en gaf den geest. Maurosus — zoo noemde Landelinus zich — hierover zeer bedroefd, aanschouwde in den droom, hoe de ziel van den ongelukkige door de demonen naar de hel gesleept werd. Terwijl hij hevig beefde, kwam een engel des Heeren naar hem toe, en zeide: o Landelinus, aanschouw nu het loon van uw werk, onder welke kwellingen de ziel van uwen metgezel ter helle vaart. Overweeg nu wat het beste voor u is, op dezelfde wijze gestraft in den afgrond der hel te verzinken, dan wel met ons de hemelsche geneuchten te smaken. Verlaat dan de werken des Duivels, en gord u aan tot den krijgsdienst van Christus". Verschrikt stond hij op, verliet zijne makkers en al het hunne, begaf zich te voet naar Kamerijk, en wierp zich voor St. Autbertus ter aarde. „Hij smeekte dezen hem de boetedoening op te leggen die hij verdiend had wegens begane misdaden. Autbertus, over dit verzoek verblijd, nam den berouwhebbende aan, en stelde voor hem den boezem der goddelijke barmhartigheid open". In het klooster volbracht Landelinus eene zware boete. Hij deed ook een pelgrimstocht naar Rome, werd vervolgens tot diaken, en eindelijk tot priester gewijd. Het spreekt van zelf, dat de deugden, later door Landelinus ten toon gespreid, des te heerlijker schitterden. Op het laatst van zijn leven zocht hij de eenzaamheid op, bouwde daar eene kerk, en verkeerde er als tusschen reien van engelen [1]).

1) *Vita S. Landelini*, num. 3—6, 9, bij Ghesquierus, T. IV, p. 459 seq., 461 seq.

Van de jeugdige St. Waldetrudis wordt gezegd, dat zij er naar streefde elke zonde niet alleen van haar lichaam, maar ook uit hare gedachten te weren [1]). Hoe St. Amandus de tonsuur toediende aan St. Maurontus, den zoon der heilige Rictrudis, wordt als volgt beschreven: „onder het afsnijden van zijn hoofdhaar wijdde hij hem tot geestelijke, en deed hem het teeken van den krans dragen. Door deze uitwendige handeling gaf hij te verstaan wat inwendig bedacht moest worden. Het moest beteekenen, dat, gelijk de kruin van zijn hoofd ontbloot was, voor God al de schuilhoeken van zijn hart blootlagen; dat al wat in het verborgen gedacht of gedaan wordt, den Alwetende bekend is; dat, gelijk de afsnijding van het hoofdhaar herhaald moest worden, zoo ook bij herhaling de al te welig tierende slechte gedachten besnoeid of gefnuikt moesten worden" [2]). St. Eusebia werd reeds als twaalfjarig meisje aan het hoofd gesteld van het klooster waarin zij, onder leiding van hare grootmoeder, was opgegroeid. Hare moeder, de heilige Rictrudis, abdis van een ander klooster, keurde dit niet goed; zij wist toch, „dat velen die zich reeds in allerlei deugden geoefend hebben nog op rijperen leeftijd door de slimheid van den ouden Vijand verleid worden. Zij vreesde daarom voor hare dochter, dat deze door eene of andere slangenlist verleid zou worden, als zij al te vroeg de vrijheid zou genieten. Daarom wilde zij, dat Eusebia tot haar komen en bij haar inwonen zou. Deze weigerde, maar een schriftelijk bevel van den koning noopte haar te gehoorzamen. Met de geheele schaar harer kloosterzusters ging zij naar het klooster harer moeder over. De moeder vermaande de dochter herhaaldelijk met haar den geestelijken strijd te strijden onder de banier van Christus. De dochter was hiertoe zeer bereid; doch de liefde voor het huis waarin zij opgevoed was bleef haar bij. 's Avonds, na den laatsten dienst, als iedereen dacht, dat zij zich ter ruste begeven had, sloop zij weg. Hare muiltjes liet zij voor het bed staan om geen argwaan te wekken. Met hare pleegzuster en eenige andere vertrouwde gezellinnen begaf zij zich naar het oude klooster. Daar celebreerden zij de

---

1) *Vita S. Waldetrudis,* num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 441.

2) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis,* c. II, num. 24, bij Ghesquierus, T. IV, p. 499 seq.

vigiliën, lazen de getijden, en kwamen dan in den nacht terug". Toen het uitkwam, werd zij door de moeder hierover onderhouden, doch te vergeefs. In overleg met haren zoon Maurontus achtte Rictrudis het noodig hare ongehoorzame en ongezeglijke dochter met zweepslagen te kastijden. Terwijl Eusebia vastgehouden werd door een knecht, werden haar door haren broeder de zweepslagen toegediend [1]).

De jeugdige St. Ansbert was als monnik in zijne handelingen een voorbeeld voor andere kloosterbroeders. Op zekeren dag vroeg hij in eene vergadering van alle monniken op de nederigste wijze aan den abt, of hij den dagelijkschen handenarbeid mocht voortzetten buiten de gewone uren, „om zijne leden te dooden. Nadat hem dit was toegestaan, heeft hij het met blijdschap en in den grootsten ernst ten uitvoer gebracht". Hebben er in den jongen monnik hartstochten gewoeld die hij gevoeld heeft ten onder te moeten brengen? Dat hij zich zelf niet spaarde, bleek ook bij zijn dood. Men bevond nl., dat zijne knieën en ellebogen door het veelvuldige bidden sterk vereelt waren [2]).

Althans van een zeker streven naar volmaking is sprake bij de H. Bertilia. Zij was geboortig uit adellijke Frankische ouders. Dezen waren even edelmoedig als rijk, godsdienstig, en vol toewijding aan alle plichten die de godsdienst medebrengt. Hunne dochter deed in geen opzicht voor hen onder; integendeel, wat hun ontbrak, of wat bij hen onvolkomen was, dat trachtte zij zich met alle kracht eigen te maken [3]). De vader van St. Berlendis was lepralijder. Op een keer was de dochter alleen met den vader in huis terwijl hij om drinken vroeg. Zij stond op, wiesch een beker af, schonk den drank er in, en reikte hem haren vader over. Als hij den dorst gestild heeft, wascht zij den beker nogmaals om, giet er opnieuw drank in en nuttigt dien. De vader, hierover in woede ontstoken, onterft haar en schenkt al zijne goederen aan het klooster te Nivelles. St. Berlendis heeft nu een hevig berouw, niet om de wille van die goederen,

---

1) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. III, num. 25, 26, bij Ghesquierus, T. IV, p. 501.

2) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, ex num. 10, 36, bij Ghesquierus, T. V, p. 136, 143.

3) *Vita S. Bertiliae*, c. I, num. 2, bij Ghesquierus, T. V, p. 239.

maar omdat zij haren vader smadelijk bejegend heeft. Het eenvoudigste eten is haar niet eenvoudig, de grofste kleederen zijn haar niet grof genoeg. Zij draagt een zak op het bloote lijf, lijdt honger en koude, put zich uit in bidden en vasten, en vergiet heete tranen [1]). Van St. Evermarus lezen wij, dat hij reeds in de jeugd een voorbeeld was van heiligheid. De Satan echter ergerde zich aan zijne vorderingen in het goede, en trachtte hem door vele verzoekingen van zijn heilige voornemen af te brengen. Doch Evermarus betoonde zich een krachtig „worstelaar van Christus'' in dezen strijd, hij sloot de ooren, en maakte hierdoor den Vijand machteloos. Toen de verzoekingen nu tot zwijgen gebracht waren en hij door Gods genade een zeer heilig leven leidde, begon hij te verlangen naar het martelaarschap [2]). Ook van S. Vulmarus wordt gezegd, dat hij als een krijgsknecht Gods standvastig was in den strijd, en zich mannelijk verzette tegen de zonden [3]). Toen St. Tillo nog een jongeling was, begeerde hij zich zelven een Gode geheiligd vat te betoonen. Vreezende dat eenig misdrijf zijn binnenste zou bezoedelen, heeft hij al de werken zijner jeugd aan een priester beleden. Hij legde zich zelven eene gestrenge boete op, ging een worsteling aan tegen de vleeschelijke begeerlijkheden, en kastijdde zich zelven met vurigen geest in moeiten, in nachtwaken, in vasten, in betrachting van kuischheid en lankmoedigheid, en in eene ongeveinsde liefde. Toen hij eerst abt geweest, en vervolgens kluizenaar geworden was, waren zijne verzoekingen nog vele. Bij dag en bij nacht legden de demonen hem allerlei lagen. „Als ik dit alles verhalen wilde'', zegt zijn levensbeschrijver, „zou ik het bestek van mijn werk verre overschrijden'' [4]). Deze verzoekingen werden zelfs de H. Gudula niet gespaard. Krachtig streefde zij er naar zich bij ieder bemind te maken. De Duivel, de oude vijand van den Christennaam, kon dit niet verdragen. Hare deugden deden hem te meer leed, „daar hij zich overwonnen zag door de sekse die hem het gemeenzaamst was, die immers door

---

1) Herigerus, *Vita S. Berlendis*, § I, II, num. 5, 7, bij Ghesquierus, T. V p. 266 sqq.

2) *Acta S. Evermari*, num. 1, bij Ghesquierus, T. V, p. 278.

3) *Vita S. Vulmari*, c. I, num. 6, bij Ghesquierus, T. V, p. 379.

4) *Vita S. Tillonis*, c. I, num. 10; c. II, num. 14, bij Ghesquierus, T. V, p. 404, 407.

zijn aanstoken de eerste oorzaak geworden was van den val des menschen. Op verschillende wijzen trachtte hij haar af te trekken van haar goede voornemen. Bijv. gaf hij haar in het gemoed de broosheid van haar lichaam te bedenken, en den langen levenstijd dien zij nog voor zich had, kortom, hij trachtte hare gedachten in de war te brengen. Deze eerste poging leed schipbreuk, daar hare gansche ziel gericht was op de geboden Gods. Ofschoon bedrogen uitgekomen, was de Satan hierdoor niet afgeschrikt; hij herhaalde zijne aanvallen, als iemand die eene stad of een burcht belegert, en met verschillende stormrammen en andere aanvalswerktuigen nu aan dezen en dan aan gindschen kant een bres in den muur tracht te openen. Doch al wat hij verzon, stuitte af op de kracht harer gebeden. Zij bleef standvastig als een onbeweeglijke zuil waartegen al zijne pijlen braken. Hij blies haar onreine gedachten in, maar zij verdreef ze door aanhoudend bidden. Hij prikkelde de zinnen door aanwakkering van de natuurlijke begeerte des vleesches; zij beschutte haar lichaam met eene borstwering van geloof en vasten. Hij dacht, dat de vrouwelijke natuur licht ten val te brengen was, zij stelde zich de eeuwige straffen van het toekomstige Oordeel voor, en bewaarde hare ziel onbevlekt onder de verzoekingen. Dit alles geschiedde tot beschaming des Duivels; want de Heer hielp zijne dienstmaagd; Hij, die om onzentwil in het vleesch verschenen, aan het lichaam de overwinning heeft geschonken tegenover den Duivel, opdat allen die op dezelfde wijze strijden zich het woord des Apostels eigen mogen maken: niet ik, maar de genade Gods die met mij is" [1]). Merkwaardig is het, hoe het heilige broederpaar, St. Luglius en St. Luglianus, gestreden hebben tegen den hoogmoed. De eerste, aartsbisschop van Ierland geworden, begon te beseffen, dat zijne positie een gevaar opleverde voor zijne nederigheid; hij gevoelde, dat op de hooge plaats die hij bekleedde een zeker behagen in wereldsche genietingen bij hem insloop. Toen hij vernam, dat niet alleen in Ierland, maar ook in dichtbijgelegen gewesten zijne populariteit verbreid was, zijne verdiensten geroemd werden, had hij eene gewaarwording, alsof de Satan den pijl der zelfverheffing op hem afschoot. Hij begon zich af te vragen, „op welke wijze hij zich

---

1) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. II, num. 9, bij Ghesquierus, T. V, p. 694.

van dezen wereldschen glans kon ontdoen, om de eeuwige heerlijkheid in den Heer te verdienen". Na overleg met zijnen broeder komen beiden tot de slotsom, dat zij van al het hunne afstand moeten doen en den pelgrimsstaf opnemen. Met een klein gevolg verlaten zij Ierland, komen in Engeland, preeken daar in eene streek waar de door Augustinus bekeerde Christenen weder tot het heidendom zijn vervallen, maar worden herkend, door het volk opnieuw met eerbewijzen bejegend, zoodat zij 's nachts van daar vluchten, langs een anderen dan den voorgenomen weg de kust opzoeken en zee kiezen naar het vasteland. Onderweg redden zij het schip van eene schipbreuk door gebed. Als zij in het geheim te Boulogne zijn aangekomen, prediken zij daar het evangelie, en blijven onbekend, zoolang totdat reisgenooten van de zeereis ook te Boulogne verschijnen, hen opmerken, en luide gaan verhalen, welk wonder zij verricht hebben. Het volk stroomde nu toe om hen te hooren. Weldra verlieten zij Boulogne, en begaven zij zich naar eene andere plaats, waar zich ongeveer hetzelfde herhaalde, zoodat zij ook daar slechts kort vertoefden, steeds gedreven als zij waren door de zucht om zich te hoeden voor de verzoekingen van den hoogmoed [1]).

St. Lambertus, bisschop van Maastricht, had veel kwaads te verduren van het broederpaar Gallus en Rioldus. Door de vrienden van den bisschop werden zij uit den weg geruimd. Dodo evenwel, hun bloedverwant, een machtig en rijk man aan het hof van Pepijn den tweede (of Pepijn van Herstal), nam eene vreeselijke wraak. Terwijl de bisschop zich te Luik bevond, omsingelde hij des nachts met eene groote schaar gewapende volgelingen diens huis. Lambertus scheen zoo iets verwacht te hebben. Hij was nog wakker, toen hem dit door een dienaar werd aangebracht. Zijne eerste gedachte was den vijand aanstonds te gemoet te gaan en zich te verdedigen. Zonder schoenen aan de voeten, nam hij, alsof hij een sterk krijgsman was, een zwaard in de hand om de indringers er mede aan te vallen. Doch op het laatste oogenblik bedacht hij zich. „Christus", zegt zijn levensbeschrijver, „Christus, dien hij altijd had aangeroepen om bijstand, was niet verre van hem. Lambertus pleegde raad met

1) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 5—11, bij Ghesquierus, T. VI, p. 12—16.

den Eeuwige. Het vertrouwen op God herleefde in zijne ziel. Aanstonds ontdoet hij zich van het zwaard en werpt het op den grond". Nadat de zijnen nog geruimen tijd de vijanden hebben tegengehouden, dringen zij in des bisschops vertrek binnen, terwijl hij biddende met uitgestrekte handen op den grond ligt, en dooden hem [1]. St. Dodo, een leerling van St. Ursmar, is eerst monnik geweest en werd daarna bewoner van eene kluizenaarscel in de eenzaamheid. Doch terwijl hij onttrokken was aan alle menschelijke blikken, onderging hij vele verzoekingen. Hij deed zijn nietige lichaam vermageren door veelvuldig hongerlijden. Christus kwam hem te hulp. „Hij die aan zijne getrouwen beloofd heeft: ziet, ik ben met u al de dagen tot aan de voleinding der wereld, heeft al de onreine, zondige driften waarmede zijn zwakke dienstknecht te kampen had door de kracht zijner rechterhand verslagen" [2].

St. Cyprianus (niet te verwarren met den meer bekenden bisschop van Karthago) was aanvankelijk een toovenaar. Hij maakte kennis met Justina, eene Christelijke jongedochter. Ofschoon hij wist, dat zekere jongeling haar vurig beminde, trachtte hij haar door tooverliederen en minnedranken te bewegen om hem ter wille te zijn. Hij raadpleegde een demon, op welke wijze hij zijn doel het best zou kunnen bereiken. Maar deze antwoordde, dat geen tooverkunst iets zou vermogen tegen degenen die in oprechtheid Christus aanhingen. Door dit antwoord werd Cyprianus getroffen. Hij betreurde nu hevig zijne vorige levenswijze, zegde vaarwel aan alle tooverkunsten en bekeerde zich geheel tot het geloof in Christus, den Heer. Het geviel nu, dat hij om deze reden tegelijkertijd met de jongedochter Justina gevangengenomen werd. Beiden werden met stokken en met geesels geslagen, tijdelijk op vrije voeten gesteld en opnieuw gekerkerd, en stierven na de vreeselijkste folteringen bij dezelfde terechtstelling den marteldood [3]. Bijna een roman gelijkt de geschiedenis van den Romeinschen burger Bonifacius en zijne geliefde Aglaë.

---

1) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. II, bij Ghesquierus, T. VI, p. 137—139.

2) *Vita S. Dodonis*, num. 3, 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 376.

3) *Martyrium SS. Cypriani et Justinae*, num. 1—6, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, J. Cleus, Antv. 1760, 26 Sept., T. VII, p. 242 sqq.; *Breviarium Romanum*, *Pars autumnalis*, 26 Sept., p. 414.

Aglaë was eene adellijke Romeinsche dame, met wie Bonifacius een onkuischen omgang had gepleegd. Weldra kreeg hij een hevig berouw over zijne ongebondenheid, waarom hij zich bij wijze van boetedoening begaf tot het opsporen en begraven van de lijken van martelaren. Nadat hij zijne reisgenooten verlaten had, kwam hij te Tarsus, waar hij zag, dat velen om de belijdenis van het Christelijke geloof aan verschillende folteringen onderworpen werden. Hij kuste hunne boeien en vermaande hen krachtig tot standvastigheid. Hierop werd hij zelf gevangengenomen en, na de hevigste kwellingen, ter dood gebracht. Zijne metgezellen, die gehoord hadden dat hij den marteldood gestorven was, kwamen den volgenden dag en kochten zijn lijk voor vijfhonderd „solidi". Zij lieten het balsemen, in lijnwaad wikkelen, en naar Rome vervoeren. Het gebeurde werd door een engel aan Aglaë bekend gemaakt. Ook zij had boete gedaan en zich aan vrome werken toegewijd. Toen zij het vernomen had, stond zij op en ging het lijk van den heilige tegemoet. Weldra bouwde zij eene kerk, waaraan zij zijn naam gaf, en waarin zijn lichaam begraven werd [1]).

Van St. Anselmus, aartsbisschop van Canterbury, is bekend, dat hij in zijne jonge jaren een tijdlang door de verlokkingen der wereld werd medegesleept, maar weldra terugkeerde tot een beter leven [2]). De H. Franciscus heeft, toen hij nog koopman was, een arme die hem om Christus' wil een kleine gift in geld vroeg, weggejaagd. Plotseling had hij er spijt van; hij betoonde op milde wijze zijne barmhartigheid, en beloofde God, dat hij, als hem eene aalmoes gevraagd werd, nooit meer zou weigeren [3]). St. Andreas Corsini, uit adellijke ouders te Florence geboren, genoot eene vrome opvoeding. Toen hij evenwel als jongeling van lieverlede meer toegaf aan zondige neigingen, werd hij door

---

1) *Vita S. Bonifacii*, c. I seq., num. 1—13, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, et D. Papebrochius, Antv. 1680, 14 Maii, T. III, p. 280—283; *Breviarium Romanum, Pars verna*, 14 Maii, p. 582.

2) Eadmerus, *Vita S. Anselmi*, L. I, achter Anselmus, *Opera*, lab. G. Gerberon, Lut. Par. 1675, fol., p. 2, col. 2, *c*; *Breviarium Romanum, Pars verna*, p. 524, col. 1.

3) Thomas de Celano, *Vita S. Francisci*, L. I, c. III, num. 17, in de *Acta Sanctorum*, 4 Oct., T. II, p. 689; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 4 Oct., p. 445, col. 1.

zijne moeder dikwijls bestraft. Weldra werd hij Karmelieter monnik [1]). Van St. Laurentius Justinianus, lid eener congregatie van de kanunniken van St. Georgius (15de eeuw), wordt verzekerd, dat hij tegen zich zelf oorlog voerde als tegen zijnen grootsten vijand [2]). Iets dergelijks lezen wij van den Spaanschen heilige Joannes a Cruce. Nadat hij in de orde der H. Maria van den berg Karmel getreden was, heeft hij den oorspronkelijken regel in alle gestrengheid op zich zelf toegepast. Hij verklaarde zich zelven als zijnen hevigsten vijand den oorlog, en heeft door nachtwaken, vasten, slagen met een ijzeren geesel en alle soorten van kastijding, in korten tijd zijn vleesch met alle daarin wonende zondige neigingen en begeerten gekruisigd [3]). Van strijd getuigt ook wel het bericht omtrent St. Casimir, dat hij, gebukt gaande onder eene ernstige ongesteldheid, weigerde gevolg te geven aan den raad der geneesheeren en zijne kuischheid ten offer te brengen om de wille zijner gezondheid [4]). De Portugeesche heilige St. Joannes de Deo († 1550) leidde in zijne jeugd eene tamelijk losse levenswijze. Door Gods hulp werd hij hiervan evenwel afgebracht [5]). De heilige Andreas Avellinus, doctor in het kanonieke recht en advokaat bij het kerkelijke gerechtshof te Napels, betrapte onder het pleiten zich zelven op eene niet al te gewichtige leugen. Hij schrok, toen hij in de Schrift de woorden ontmoette: de mond die leugen spreekt doodt de ziel. Hij werd nu door hevige smart en pijnlijk berouw gekweld, ving eene andere levenswijze aan, en werd straks kloosterling [6]). Camillus de Lellis, een Italiaansche heilige († 1614), is in zijne jeugd krijgsman geweest. Gedurende eenigen tijd gaf

1) Petrus Andreas de Castaneis, *Vita S. Andreae Corsini*, c. I, num. 3, 4, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1643, 30 Jan., T. II, p. 1065; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 4 Feb., p. 549.

2) Bernardus Justinianus, *Vita S. Laurentii Justiniani*, c. II, num. 10, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1643, 8 Jan., T. I, p. 553; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 5 Sept., p. 343.

3) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 24 Nov., p. 549, col. 1.

4) Zacharias Ferrerius, *Vita S. Casimiri*, c. III, num. 12, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, et D. Papebrochius, Antv. 1668, 4 Mart., T. I, p. 350; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 4 Mart., p. 574, col. 2.

5) *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 8 Mart., p. 577 seq.

6) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 10 Nov., p. 517.

hij zich over aan de zonden der wereld. Op zijn vijfentwintigste jaar veranderde hij echter van zin. „Door het licht der goddelijke genade omstraald, erkende hij zijne dwaling, en had hevig berouw over de beleediging der godheid. Hij vergoot een stroom van tranen, en nam het vaste besluit, niet te rusten voordat de bezoedeling van zijn vorig leven was afgewischt, en een nieuwen mensch aan te doen" [1]).

---

1) *Breviarium Romanum, P. aestiva,* 18 Jul., p. 512, col. 1.

HOOFDSTUK XIII.

DE STRIJD DER HEILIGEN TEGEN DEN DUIVEL EN DE BOOZE GEESTEN.

De Middeleeuwsche christen is overtuigd dat de Duivel de oorzaak is van alle kwaad. Hij is, zonder over dit onderwerp veel na te denken of dienaangaande een bepaald stelsel te huldigen, dualist. Dat er machten bestaan die het er op toeleggen om in de schepping alles ten kwade te leiden en vooral het werk van Christus te verijdelen, staat zonder meer voor hem vast. Als hij zich bevreesd maakt, als rampen hem treffen, ziet hij den Booze. De middeleeuwsche heiligen en hunne levensbeschrijvers vormen op dezen regel geen uitzondering. In velerlei opzicht is hun optreden eene worsteling met den Booze. Hun strijd tegen het vleesch is een strijd tegen den Satan. Deze wekt de begeerlijkheid op en groeit in des menschen zwakheid. De strijd tegen de boosheid der wereld is eveneens een strijd tegen den Satan. Want de Satan werkt hun op alle wijzen tegen, en hitst de menschen op om hun woord en voorbeeld in den wind te slaan. Niet anders is het met den inwendigen strijd tegen de zonde. De eigenlijke Vijand is niet zoozeer het slechter ik als wel de Satan, die zich in het binnenste nestelt om goede voornemens aan het wankelen te brengen, en verkeerde neigingen op te wekken.

Het is echter wel de moeite waard aan den strijd tegen den Duivel en de booze geesten nog eenige afzonderlijke bladzijden te wijden, omdat in het voorafgaande het onderwerp op verre na niet uitgeput is. De levensbeschrijvers der heiligen hebben iedere passende gelegenheid te baat genomen om te doen uit-

komen, hoe vindingrijk en hoe moedig de heiligen zich in dezen strijd betoond en hoe schitterend zij overwonnen hebben.

Antonius, de Egyptische kluizenaar, wekte zijne leerlingen op om tegen den Duivel te strijden, en zeide te weten, welke de beste wapenen tegen hem waren, nl. nachtwaken, gebeden, vasten, vrijwillige armoede, barmhartigheid en nederigheid, maar vooral eene brandende liefde tot Christus, den Heer. Immers reeds wanneer men slechts het teeken maakte van diens heilige kruis, had de Satan zijne kracht verloren en moest hij op de vlucht gaan [1]). Deze opvatting is door de eeuwen heen blijven heerschen. Inzonderheid heeft men de macht van het kruisteeken tegenover den Booze onberekenbaar groot geacht.

Over het algemeen heeft men den Satan beschouwd als den veroorzaker van alle onheilen, ook in de natuur. Storm, onweder, overstrooming, misgewas, werden naar men meende door hem teweeggebracht. In zekere landstreek bevond zich een vergiftigde bron. Vele menschen die er uit gedronken hadden werden ongesteld en begonnen te lijden aan verschillende zeer ernstige ziekten. De koeien en paarden die er uit dronken stierven plotseling. Het bleek, dat de bron verdorven was door het vuil van een grooten, stinkenden draak. De inwoners van die streek begaven zich naar den H. Domitianus en smeekten hem over te komen, om hen en hun vee van dien vreeselijken vloek te verlossen. Met ontferming bewogen, ging hij met hen mede naar de bron; hij deed een gebed, beval den draak vandaar te wijken, en verklaarde plechtig, dat deze nooit meer de macht zou hebben om den mensch of eenig ding dat tot gebruik van den mensch door God geschapen was te schaden, en dat het water, gereinigd van de stinkende vuilheid van den draak, voortaan altijd drinkbaar zou zijn. Op het bevel van den heilige verdween de draak terstond uit de bron in een peilloozen afgrond om zich nooit meer te vertoonen. De bron droogde uit, het water kwam niet meer aan de oppervlakte. Maar de heilige deed eene nieuwe bron ontspringen [2]).

---

1) Athanasius, *Vita S. Antonii*, c. VI, VII, num. 36, 44, in de *Acta Sanctorum*, 17 Jan., T. II, p. 126, 127; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 17 Jan., p. 499.

2) *Vita S. Domitiani*, num. 4, bij Ghesquierus, T. II, p. 164 seq.

De Vijand van het menschelijke geslacht houdt nooit op zijne macht om te schaden te toonen. Op een keer deed hij te Reims een grooten brand ontstaan. Plotseling braken de vlammen aan verschillende kanten uit; er ontstond eene groote verwoesting; reeds was ongeveer een derde gedeelte van de stad in de asch gelegd, en het vuur tastte ook het overige aan. Toen de zaak echter geboodschapt werd aan den H. Remigius, heeft deze, als een onoverwinnelijk kampioen, zich zoo spoedig mogelijk naar de halfverwoeste stad begeven. Na het uitspreken van een gebed liep hij tegen het vuur in, en stapte er aan den anderen kant als door eene openstaande poort weder uit. Allen konden nu zien, dat de man Gods het vuur kon bedwingen en in staat was het uit te dooven [1]).

Het lijk van St. Eleutherius, aanvankelijk ter aarde besteld op een dorp bij Doornik, werd opgegraven om naar die stad te worden overgebracht. Op den dag waarop de sarkofaag was opgedolven en in de kerk nedergezet, kwam daar een weduwe binnenloopen, luide klagende over haar ongeluk. Haar zoon toch was naar het veld gezonden om het vee te bewaken. Toen kwam uit het bosch hard brullende een duivel, die de gedaante had aangenomen van een leeuw; hij verscheurde den knaap, en verdween weder zoo snel mogelijk tusschen de boomen. Herders, die het gezien hadden en op de vlucht waren gegaan, boodschapten het gebeurde aan de moeder. Zij zocht nu weenende hare toevlucht in de kerk, en smeekte met de geheele bevolking den H. Eleutherius, dat deze haar haren eenigen zoon mocht teruggeven. Weenende baden de vrouw, de aanwezige bisschoppen, geestelijken en leeken. De plaats waar de knaap lag bewoog zich en werd omstraald door een hevig licht. Zonder dat iemand het bemerkte, stond hij levend op [2]).

Eene gewone wijze van doen van den Satan is, dat hij tracht de menschen te verschrikken en bang te maken. Maar de moed der heiligen laat zich hierdoor niet schokken. Als de geheele schaar der kloosterzusters zich te slapen legde, bleef St. Radegundis, de abdis, nog waken en bidden. Daarbij placht zij met de rechterhand een kruis te slaan ter behoudenis van het kloos-

---

1) Fortunatus, *Vita S. Remigii*, num. 5, bij Ghesquierus, T. I, p. 639.
2) *Vita II. S. Eleutherii*, c. VI, num. 36, bij Ghesquierus, T. I, p. 492.

ter. Bij die gelegenheid gebeurde eens het volgende: een der zusters zag boven den muur millioenen duivels in de gedaante van geiten staan. Zoodra echter Radegundis de rechterhand ophief om het teeken des kruises te maken, sloeg die gansche menigte op de vlucht en vertoonde zich nergens meer. — Bij eene andere gelegenheid stond zij des nachts voor hare cel, met hart en mond kerkliederen zingende. In haar binnenste toch werd immer God verheerlijkt. Toen vertoonde zich de nachtvogel, die bij de menschen immer zeer onwelkom is, vloog krijschende naar het midden van het kloostererf, en zette zich dreigend in een boom neder. Een der zusters die bij haar stonden zeide: „gezegende vrouwe, als gij het beveelt, zal ik met een woord van u den vogel verdrijven". Radegundis antwoordde: „als hij schade doet, ga dan heen in den naam des Heeren, maar verzuim niet het kruisteeken over hem te maken". De zuster trad heen en zeide tot den vogel: „In den naam van onzen Heer Jezus Christus beveelt u vrouwe Radegundis, als gij niet van Gods zijde komt, wijk dan van deze plaats en matig u niet aan uw geluid hier te doen hooren". Alsof de vogel een woord vernomen had uit Gods mond, vlood hij weg en was nergens meer te zien [1]).

De Duivel heeft ook zijn best gedaan om St. Bavo door vreesaanjaging te verdrijven. „De oude vijand toch van het menschelijke geslacht houdt nooit op dit te verzoeken. Vooral tegen de uitverkorenen wendt hij zijne verdervende kracht aan. Hoe meer hij opmerkt, dat zij slagen in hun werk, hoe meer wordt hij verteerd door het vuur van den nijd. Zoo trachtte hij den godsman uit zijne cel te verjagen door verschillende dreigende en schrikwekkende vertooningen. Inzonderheid trachtte hij hem vrees in te boezemen door het gezicht van wilde dieren, roofvogels en slangen. Doch St. Bavo hield, als een krachtig strijder, niet op hem dagelijks te wederstaan. Hoe harder de Satan op hem aandrong, des te standvastiger betoonde hij zich in den strijd. Toen zijn de booze geesten, ziende dat al hun ijver niets baatte, beschaamd geweken. Zij waagden het niet meer iets tegen hem

1) *De vita S. Radegundis*, L. I, num. 18, 19, in de *Monvmenta Germaniae, Scriptores rervm merovingicarvm*, T. II, *Fredegarii et aliorvm chronica*. ed. B. Krvsch, Hann. 1888, p. 390 seq.

te doen, en verdwenen. St. Bavo bracht vurigen dank aan den almachtigen God; hij schreef de overwinning niet toe aan eigen krachten, maar aan 's Heeren ontferming" [1]).

In het Oud-Christelijke tijdperk en in de Middeleeuwen werd de Duivel beschouwd als de veroorzaker van ziekten en kwalen. De heiligen brengen genezing door de booze geesten uit te drijven. Van St. Cyriacus, diaken, wordt verhaald, dat hij in zijne langdurige gevangenschap voor het ondergaan van den marteldood vele wonderen heeft gedaan. Arthemia, de dochter van Diocletianus, heeft hij door zijne gebeden van een demon bevrijd. Toen men hem zond naar Sapor, den koning der Perzen, heeft hij een boozen geest gebannen uit Jobia, 's konings dochter [2]). Eene zekere vrouw Hrodlindis was stom; geen enkel woord kon zij uitbrengen. Zij vestigde hare hoop op St. Remaclus. Bij gelegenheid der vigiliën van den feestdag waarop deze heilige herdacht wordt begeeft zij zich naar de kerk waarin hij begraven ligt. Onder de aanwezige schare ontdekt het alziend oog van God, wie het is die den meesten troost behoeft. Terwijl de geestelijken met luider stem den nachtdienst zingen, heeft daar eene hemelsche verschijning plaats. De vrouw, die de Satan stom gemaakt heeft, zoodat zij van hare geboorte nooit een woord heeft gesproken, verandert. „Plotseling", zegt een ooggetuige, „aanschouwen wij eene wonderlijke zaak. Hrodlindis is zoo wel ter tale geworden, dat niemand onzer juister spreken of beter de woorden vormen kan. Verblijd over dit godsgeschenk, God lovende en den heiligen schutspatroon dankende, gaat zij behouden en in vrede naar huis" [3]). Van St. Remigius, bisschop van Rheims, wordt verzekerd, dat de Vijand van het menschelijke geslacht geen zwak punt in hem vond om er zijnen aanval op te richten; hij zag geen kans hem te bedriegen of door valsche voorspiegelingen om den tuin te leiden. Op een keer reisde hij zijn bisdom rond. Hij kwam in het dorp Cormicy. Toen een blinde zijne hulp en ontferming inriep, begon deze over zijn geheele lichaam te beven door toedoen van den boozen demon

1) *Acta S. Bavonis*, P. III, num. 23, bij Ghesquierus, T. II, p. 507.

2) *Passio S. Cyriaci et sociorum*, in de *Analecta Bollandiana*, ed. C. de Smedt, G. van Hooff et J. de Backer, Brux. 1883, p. 253, 258; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 8 Aug., p. 575, col. 1.

3) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 10, bij Ghesquierus, T. III, p. 476 seq.

die zich sedert lang meester van hem gemaakt had. St. Remigius knielde neder, bad, bracht het vroegere licht weder in de oogen terug, en dreef den verderfelijken onreinen geest op de vlucht [1]). Bij zekere gelegenheid bleek, dat St. Remigius nog beter vermocht een bepaalden demon te verjagen dan het gebeente van Petrus te Rome. Een meisje uit Toulouse, geboortig uit aanzienlijke ouders, was sedert hare prille jeugd bezeten van een onreinen geest. De vrome ouders hadden haar vurig lief, en brachten haar met een talrijk gevolg naar het graf van St. Pieter te Rome. Zekere priester aldaar deed met den bijstand van het gewijde gebeente vele krachten. Maar dit meisje kon zelfs de tusschenkomst van Petrus niet redden. Hoe de priester zich ook inspande, hij was niet in staat het gif van den listigen demon te verdrijven. De oude Vijand gaf echter onder een vloek te verstaan, dat hij zich uit de woning waarin hij thans huisde door niemand zou laten verjagen dan alleen door bisschop Remigius. De ouders begaven zich toen naar Rheims en baden St. Remigius hun kroost te redden. Eerst worstelde hij met zich zelven en verklaarde zich onwaardig om te volbrengen wat men van hem hoopte. Door het smeeken der schare en het geween der ouders liet hij zich echter vermurwen om voor haar te bidden. Hij gelastte nu den Booze heen te gaan langs den weg waarlangs hij gekomen was en deze dienstmaagd van Christus los te laten. Inderdaad is hij, onder hevig braken en onder het verspreiden van een afschuwelijken stank door den mond waarlangs hij ook was binnengekomen, ontweken [2]). Een zekere Tosio, hevig onderdrukt door den aanval van een boozen geest, werd door een teeken van St. Medardus genezen. Gedurende den tijd dat Medardus bisschop van Noyon was heeft de Satan hem door het verspreiden van lasterlijke aantijgingen bestreden. Doch als overwinnaar is hij uit dezen strijd te voorschijn gekomen [3]). Toen Eligius met een aanzienlijk gezelschap door Provence reisde, ontmoette hij daar een man die vervuld was van een onreinen, uiterst woesten geest. Zoodra deze den heilige zag, werd hij bevreesd; bleek en schuimbekkende zeide hij: Waartoe gij hier,

1) Fortunatus, *Vita S. Remigii,* num. 2, 4, bij Ghesquierus T. I, p. 638.
2) Fortunatus, *Vita S. Remigii,* num. 6, 7, bij Ghesquierus, T. I, p. 639.
3) Venantius Fortunatus, *Vita prosa S. Medardi,* num. 8, 9, bij Ghesquierus, T. II, p. 128.

Eligius? Eligius wendde zich nu tot hem en zeide: Wat gaat het u aan, onreine Duivel? In den naam van Jezus Christus, zwijg, en ga uit van hem. Terwijl hij den man bijna uit elkander rukte, ging hij inderdaad van hem uit. Vijftien jaren had hij den ongelukkige gekweld. Thans ontving deze zijne voormalige gezondheid terug, en stond ongedeerd op. Verder kwam Eligius aan een dorp op den oever der Rhône, behoorende tot de bezittingen van Erchembertus. Daar bevond zich eene lijdende vrouw, die reeds lang bezeten was van een kwaden demon. Toen hij daar in de kerk zijn gebed verricht had en naar buiten kwam, trad deze vrouw hem te gemoet en riep hem herhaaldelijk op onbeschaamde wijze bij zijnen naam. Eligius zag haar aan, had medelijden met haar, en knielde biddend neder. Hierop keerde hij zich tot haar en zeide: ik bezweer u, booze geest, bij God, den almachtigen Vader, en bij Jezus Christus, zijnen zoon, en bij den Heiligen Geest, den Vertrooster, dat gij door zijne kracht verjaagd wijkt uit dit zwakke vat dat gij gevangen houdt. Op dat woord deed de geest de vrouw plotseling ter aarde storten. Zij was als dood. De demon was echter hevig getroffen, deed het bloed uit den mond van zijn slachtoffer naar buiten komen, en ging beschaamd van haar uit. Eligius beval de vrouw op te heffen. Nadat hij water met olie gezegend had, gaf hij haar dit te drinken. Hierdoor werd hare ziel verkwikt, en hare gezondheid keerde weder [1]). Een jongeling van Saksische afkomst werd uit overzeesche gewesten naar Noyon vervoerd en bij de graftombe van Eligius gebracht om daar genezing te verwerven. Door des Duivels toedoen toch waren al zijne leden dermate verstijfd, dat zijne hielen vast waren aangedrukt tegen zijne „partes posteriores". Nadat hij daar eene korte poos vertoefd had, strekte op Eligius' gebed de goddelijke ontferming zich over hem uit, en schonk Christus de gezondheid aan al zijne ledematen terug. Weldra stond hij recht op zijne voeten en liep zonder te hinken [2]). Onder de talrijke kranken, die daar van alle kanten samenstroomden, bevond zich ook iemand in wien een zeer booze geest gevaren was. Hij leed aan de ergste razernij, en maakte alle kettingen, voet- of halsboeien stuk. Niemand kon het bij zijne woestheid uithouden, als

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. II, c. X, XI, bij Ghesquierus, T. III, p. 239 seq.
2) Audoënus, l. l., P. IX, c. L, bij Ghesquierus, T. III, p. 296.

hij er bij kon, beet hij ieders neus of ooren af. Gretig at hij afval en riet. De ongelukkige werd daarom altijd in zwaar geboeiden toestand bewaakt. Steeds begeerden zijne ouders hem naar de rustplaats van St. Eligius te vervoeren, maar zij wisten niet hoe, daar hij op zijne geleiders zou kunnen aanvallen. Nadat zij er iets op gevonden hadden om hem zoodanig te binden dat dit laatste onmogelijk was, werd hij als een woedende stier naar het graf van St. Eligius gebracht. Het duurde slechts kort of op het gebed van den heilige kreeg hij door Christus' genade de gezondheid terug. Weldra is hij in diezelfde kerk geestelijke geworden en heeft daar lange jaren den dienst verricht [1]). St. Amatus betoonde zich een krachtig bestijder der demonen. „Gewapend met de kracht Gods, verdreef hij de onreine geesten uit de lichamen der bezetenen met het teeken des kruises" [2]). St. Catharina van Siena worstelde dikwijls met de demonen en had veel van hen te lijden. Soms had zij de koorts of werd door eene andere ziekte gekweld. Van alle kanten bracht men kranken en lieden die van booze geesten bezeten waren tot haar. Zij gebood in Christus' naam aan alle koortsen en kwalen te wijken, en dwong de demonen de lichamen der bezetenen te verlaten [3]).

Over het algemeen wordt een nauw verband aangenomen tusschen den Satan en het heidendom. De groote vijand van Christus en van de prediking van zijn evangelie is de Duivel. Op uitgezochte wijzen tracht deze de verbreiding der zegeningen van de Christelijke godsdienst te verijdelen, maar de heiligen zijn altijd gereed om hem te wederstaan. Na den dood van Clovis werd zijn zoon Lotharius koning van de Franken. Hozinus, een der rijks-grooten, noodigde den koning en een aantal leden zijner hofhouding, waaronder ook bisschop Vedastus, ten maaltijd. Vedastus nam de uitnoodiging aan, niet om toe te geven aan de streeling van zijn verhemelte, maar om deze hoog-aanzienlijke schaar van gasten te kunnen onderrichten, en, gesteund door het gezag des konings, ze op te wekken tot het ontvangen van den

---

1) Audoënus, l. l., P. IX, c. LIX, p. 299.

2) *Vita S. Amati*, num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 590.

3) Raimundus Capuanus, *Vita S. Catharinae Senensis*, c. VII, XI—XIII, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1675, 30 Apr., T. III, p. 879, 913—922; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 30 Apr., p. 536, col. 1.

doop. Toen hij het huis binnentrad, zag hij naar heidensch gebruik daar een aantal vaatjes vol meê staan. Hij vroeg, wat die vaatjes beteekenden. Men antwoordde: voor een deel zijn ze nedergezet voor de christenen; de andere zijn naar heidenschen ritus gewijd en bestemd voor de heidenen. Toen heeft Vedastus al die vaatjes met het kruisteeken geheiligd, en onder aanroeping van den naam des Almachtigen Gods gezegend. Nauwelijks had hij echter een kruis geslagen over de vaatjes die naar heidenschen ritus gewijd waren, of de hoepels gleden er af, de vaatjes vielen in elkander en de geheele inhoud stroomde over den grond. De koning, door dit wonder zeer getroffen, vroeg in het rond, wat dit beteekende. Vedastus legde nu uit, dat daar kennelijk booze geesten aanwezig waren geweest, die geen andere bedoeling konden gehad hebben dan bedrog en misleiding te plegen, de harten der menschen van God af te trekken en ze henen te voeren naar den eeuwigen dood. Hij waarschuwde de aanwezigen zich niet langer in te laten met het heidensche bijgeloof. Velen strekte het gebeurde tot behoudenis, want zij omhelsden het Christendom en werden gedoopt [1]).

De Heilige Victricius was eerst een krijgsman in het keizerlijke leger. Toen hij gedoopt was, wilde hij gevolg geven aan het bij christenen geldende gebod om den krijgsdienst te laten varen. Op zekeren dag verscheen hij in volle wapenrusting in het kamp, en legde een voor een zijne wapens af. De aanwezige overste werd woedend. Wie stookte hem op? De Satan. De oude Slang spoorde hem aan om Victricius te laten binden en hem hevige stokslagen te doen toedienen [2]). In de rede „Over den lof der heiligen", die op naam van St. Victricius staat, zegt de spreker tegen het einde: „thans geliefden, laat ons bidden, dat van ons geweerd worde elke aanval van den Satan, die heimelijk onzen boezem tracht binnen te dringen. Versterkt, gij heiligen, uwe vereerders, doet ons gemoed rusten op den hechten hoeksteen. Sterk en gevaarlijk is de vijand, alle openingen, alle toegangen bespiedt hij. Doch er is niets te vreezen, groot is de schare der te hulp snellende heiligen. Als dan uit den burcht der hemelingen een zoo groot leger van oversten en krijgslieden tot

---

1) *Vita S. Vedasti*, num. 7, bij Ghesquierus, T. II, p. 40 seq.
2) *Victricio Paulinus*, num. 7, bij Ghesquierus, T. I, p. 410.

ons komt, laten wij aandoen de wapenen van gerechtigheid en wijsheid, laten wij ons beschermen met het schild des geloofs, onze borst bepantseren, niet met maliën, maar met een pantser van matigheid en kuischheid" [1]). Te vergeefs beproefde de Duivel door de liefde eener vrouw bisschop Eleutherius, die zijn ambt aanvaardde onder een hevig conflict tusschen christenen en heidenen, van den goeden weg te brengen. Na den marteldood van St. Piaton bepaalde de graaf van de Schelde, in overeenstemming met de vergadering van de oudsten des volks, dat alle belijders van de christelijke godsdienst, edelen en onedelen, uit Doornik moesten worden verdreven en beroofd van hunne goederen. De uitgebannenen bouwden op een dorp in de nabijheid der stad een kerk en deden daar een bisschop wijden. Tot hen behoorde ook Serenus met zijne vrouw en eenigen zoon Eleutherius. Daar hij een man van groot aanzien was, gingen vele heidenen met hem mede en lieten zich doopen. Toen de bisschop ras stierf, nam de jeugdige Eleutherius diens plaats in. Intusschen had de heidensche dochter van bovengenoemden graaf sedert hare kinderjaren den jongen Eleutherius heimelijk bemind. Eigenlijk was dit het werk van een demon, die haar dermate kwelde, dat zij het ten laatste onmogelijk langer uithouden kon deze liefde in haar hart te smoren. Vooral toen hij tot zoo hooge eereplaats verheven was, dacht zij, dat hij door den rijkdom wel vermetel en lichtzinnig zou geworden zijn. Voorzichtig naderde zij hem in zijn huis. Zij vond hem biddende. Plotseling erkende de godsman door eene ingeving van den H. geest, dat zij door een demon gekweld werd. Doch zij trad nader, trok zijn opperkleed van hem af, maakte hem hare liefde bekend, en smeekte hem zich te laten verteederen. Eleutherius zeide onthutst: gij hebt gehoord, dat de Satan Christus den Heer heeft getracht te verzoeken. Maar hij die niet verzocht kon worden, antwoordde: ga achterwaarts, Satan; gij zult den Heer, uwen God, niet verzoeken. Naar zijn verheven voorbeeld beveel ik u in den naam der heilige en ondeelbare Drieeenheid, van mij te wijken en niet meer iets dergelijks te wagen. Hierop liet hij zijn opperkleed van zich afglijden, en daar zijn gebed bijna geëindigd was, ging hij blozend naar buiten. Het opperkleed bedekte het meisje, dat als het ware in eene zinsver-

1) Victricius, *De laude sanctorum*, §. XII, bij Ghesquierus, T. I, p. 434.

rukking geraakte, en aanstonds den geest gaf. Eleutherius, daarvan onkundig, liet zijnen ezel zadelen en reed weg, twee mijlen ver [1]). Op zijn sterfbed had Eleutherius voor het laatst met den Duivel te worstelen. Terwijl hij bad, stond de Satan aan zijne linkerzijde en hoonde hem. De stervende zeide: booze Satan, zijt gij vermetel genoeg geweest deze plaats der gebeden binnen te treden? De demon antwoordde: ik wilde u de stem benemen, of ten minste uwen geest bij het verlaten van het lichaam door het aanschouwen van mijn gezicht in verwarring brengen; want gij zijt oorzaak, dat ik op allerlei wijzen gefolterd word, als ik aan mijnen overste niets kwaads omtrent u berichten kan. Toen zeide de godsman blijde: ga van hier Satan, geenerlei macht tegen mij is u door Christus toegestaan. Dit zeggende maakte hij het teeken des kruises tusschen zich zelf en den Satan. Deze, ziende dat hij hier niets doen kon, ging beschaamd heen, de onaangenaamste sporen van zijne aanwezigheid achterlatende [2]). Ook St. Wulfilaicus, de Nederlandsche pilaarheilige (zie boven blz. 96) heeft aan de lagen van den Satan blootgestaan. „Op een keer", zoo verhaalde hij zelf aan Gregorius van Tours, „ging ik eten. Plotseling bemerkte ik, dat mijn geheele lichaam van de kruin tot de voetzolen bedekt was met booze zweertjes; geen plekje van een vinger breed kon ik vinden dat ongedeerd gebleven was. Alleen ging ik de kerk binnen en ontblootte mij voor het altaar. Want ik had een kruikje met olie bij mij, dat ik medegenomen had uit de kerk van St. Maarten te Tours. Eigenhandig zalfde ik al mijne ledematen daarmede, en legde mij daarop te slapen. Omstreeks middernacht werd ik wakker om op te staan voor het volbrengen van den gewonen kerkdienst; ik ontdekte toen, dat mijn geheele lichaam ongeschonden was, alsof zich daarop nooit een zweer had vertoond. Ik begreep, dat ik die afzichtelijke kortstondige kwaal aan niets anders dan aan den nijd des Satans te wijten had". (Hij bedoelt, dat de Duivel op die manier hem het prediken had willen beletten. Om dezelfde reden heeft de Booze ook de bisschoppen tegen hem opgestookt, weshalve zij hem gelast hebben de pilaar te verlaten vanwaar zijne prediking zoovele toehoorders trok). „De Satan is er altijd op uit dengenen

1) *Vita S. Eleutherii*, c. I seq., num. 3—5, bij Ghesquierus, T. I, p. 475 sqq.
2) *Vita S. Eleutherii*, c. V, num. 29, l.l., p. 489 seq.

die God zoeken schade te berokkenen. Aan zijn invloed is het toe te schrijven, dat de bisschoppen naar mij toekwamen om mijn optreden te stuiten. Zij die mij veeleer hadden behooren op te wekken om met beleid voort te gaan zeiden tot mij: De weg dien gij hebt ingeslagen is niet de rechte. Gij moogt u niet vergelijken met Simeon van Antiochië, die op een zuil heeft gewoond. Ook is de plaats ongeschikt. Het harde klimaat gedoogt niet zich aan zoo iets bloot te stellen. Kom liever naar beneden, en woon met de broeders die gij om u vergaderd hebt. Aan bisschoppen niet te gehoorzamen zou eene misdaad geweest zijn. Ik daalde dus van de pilaar af. De bisschop van het gewest heeft mij naar elders ontboden, en in mijne afwezigheid werklieden met hamers en beitels gezonden om de kolom omver te halen. Toen ik het den volgenden dag zag, weende ik bitter" [1]). De broeders van het klooster te Gent bouwden eene cel voor St. Bavo, die zich bij hen aangesloten had. Eigenhandig deden zij het werk. De knechts van den abt brachten op wagens de bouwmaterialen aan. Een hunner, Adinus genaamd, zat boven op een wagen, toen in zeker dorp de honden hem omringden en hevig tegen hem blaften. In de strikken van den Duivel gevangen en vervuld van nijd, schaamde de man zich niet St. Bavo te vervloeken. Vooral daarom trachtte de Satan des te meer St. Bavo afbreuk te doen, omdat deze van den kwaden weg zich bekeerd had tot zijne vroegere gehoorzaamheid. Ziende dat zijne afgodsbeelden plaats maakten voor Christelijke kerken, ging hij brieschend en tandenknarsend rond, zoekende wien hij zou verslinden. Daarom wierp hij de trekdieren en den wagen omver, zoodat de man er onder geraakte en den geest gaf. Toen men zag, dat hij dood was, heeft men zijn lijk op een vaartuig naar Gent gebracht om daar begraven te worden. St. Bavo was uitermate bedroefd, weende en sloeg zich op de borst, daar hij zich zelf verweet, dat deze man om zijnentwil den dood gevonden had [2]). In het verhaal van St. Gertrudis' heengaan wordt verzekerd, dat aanvankelijk de Duivel koningen, koninginnen, en zelfs bisschoppen had opgestookt om haar tegen te werken;

---

1) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. VIII, c. 15, in de *Monumenta Germaniae, Scriptores rervm merovingicarvm*, Hann. 1884, T. I, p. 335.
2) *Acta S. Bavonis*, P. II, num. 15, 16, bij Ghesquierus, T. II, p. 504.

dientengevolge deden zij hun best om haar hetzij door overreding, hetzij met geweld uit hare plaats als abdis te verwijderen. Hun doel was om de goederen waarover zij het beheer voerde zich onrechtmatig toe te eigenen. Maar, door 's Heeren goedheid en de gebeden der heiligen beschermd, had zij al deze bezwaren overwonnen. Ten laatste waren degenen die haar eerst processen hadden aangedaan en die als roovers tegen haar waren opgetreden, hare verdedigers geworden en hadden haar milde schenkingen gedaan [1]). Op een keer werd de prediking van Eligius door rumoermakers verstoord; ook zij bleken door den Satan hiertoe opgehitst te zijn. Het was op den feestdag van St. Maarten, onder de mis. Nadat volgens het gebruik het evangelie gelezen was, predikte Eligius tot de schare over Gods geboden. Eenige brooddronken lieden die zich in de kerk bevonden maakten door hunne luidruchtigheid zijne woorden onverstaanbaar. Toen strekte Eligius zijne hand tegen hen uit en gebood, dat niemand hunner het wagen zou nog eenig geluid te geven, voordat hij zijne prediking geëindigd had. Alzoo geschiedde. Niet alleen zweeg de geheele bende (er waren er meer dan twaalf) maar de demonen konden de kracht zijner woorden niet verdragen; zoodra Eligius zijne hand uitstrekte zijn zij uit sommigen van de ordeverstoorders beschaamd ontvloden; lieden die lang bezeten waren geweest bleven dus gezond achter [2]). Zoodra St. Theodardus bisschop van Maastricht geworden was, ging hij zijn bisdom rond om de schapen zijner kudde te bezoeken, opdat niet de oude Vijand, die duizend kunsten gebruikt om de rechtvaardigen te gronde te richten, door zorgeloosheid toegang zou weten te vinden tot de schaapskooi van Christus [3]). Nadat de bisschop alles wel geregeld had, ging hij op reis om zich bij den koning te vervoegen. Onderweg snelden een aantal roovers uit hunnen schuilhoek te voorschijn en vielen met gevelde lansen op hem aan. Theodardus sprak hen op roerende wijze toe. Maar deze mannen des bloeds waren onbekeerlijk. Geen wonder, want de nijdige Satan had den toegang tot hun hart voor zijne woorden gesloten, opdat zij niet gelooven zouden en zalig worden. Als een lam werd hij door de onverlaten ge-

1) *Vita S. Gertrudis*, c. II, num. 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 153.
2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. VI, c. XXII, bij Ghesquierus, T. III, p. 274.
3) *Acta S. Theodardi*, c. I, num. 6, bij Ghesquierus, T. III, p. 397.

slacht [1]). Dat de Heer St. Autbert als bisschop schonk aan het bisdom Kamerijk, had, meende zijn levensbeschrijver, ten doel om een krachtig bolwerk op te werpen tegen het immer driester optreden van den Duivel. De bewerker toch der zaligheid van het menschelijke geslacht wist vooruit, dat de oude Vijand des te vuriger 's Heeren kudde zou aanvallen, naarmate het einde der tegenwoordige eeuw dichter naderde, want alsdan zou er niets meer overblijven waarop hij zijne verleidende kunsten kon uitoefenen [2]). St. Landelinus, de kweekeling van St. Autbert, werd reeds in zijne jeugd door des Satans list op den verkeerden weg gebracht, omdat deze begreep, dat Landelinus later nog velen tot het christendom zou kunnen bekeeren [3]). Op de heilige Maxellendis echter stuitten al zijne kunsten af. Te midden van het gewoel der wereld had zij zich door het lezen van stichtelijke geschriften en door aanhoudend gebed dermate gesterkt, dat de Duivel, tot haar komende, geen zwak punt vond om zijnen aanval op te richten. Hij week van haar met des te meer spijt, omdat het door de vrouwelijke kunne was dat hij zich tegen zijne verwachting overwonnen zag [4]). St. Tillo lag te slapen; de verzoeker naderde hem, en drong op hinderlijke wijze op hem aan. De krijgsman van Christus begreep, dat de demonen hem tot voorwerp van hunnen moedwil gekozen hadden; hij verhief zich op de knieën, maakte het kruisteeken over zijn voorhoofd, legde zich weder neder en ging voort met te bidden, totdat de Satan week [5]). Onuitputtelijk zijn de manieren waarop de Duivel tracht de heiligen in hun werk te dwarsboomen. St. Amandus keerde voor de tweede maal uit Rome terug, en bereikte per schip zekere haven van Etrurië. Op zekeren nacht, terwijl hij als naar gewoonte in de eenzaamheid bad, greep een onreine geest een zijner dienaars aan en sleurde hem naar de zee met de bedoeling hem te verdrinken. De jongeling begon luid te roepen: „Christus help mij; Christus help mij". De Booze geest hoonde hem, en zeide: „Wat is dat er voor een, die Christus?" Daar de jongen niet antwoordde, ried Amandus hem te zeggen:

1) *Acta S. Theodardi*, c. I, num. 9—11, ib., p. 398 seq.
2) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, § I, num. 2, bij Ghesquierus, T. III, p. 541.
3) Fulbertus, ib., §. I, num. 6, p. 542 seq.
4) *Passio S. Maxellendis*, num. 1, bij Ghesquierus, T. III, p. 581.
5) *Vita S. Tillonis*, c. II, num. 15, bij Ghesquierus, T. V, p. 407.

„Christus, de zoon des levenden Gods". Op dat woord was de Vijand eensklaps als rook verdwenen [1]. Dat St. Ansbert, aartsbisschop van Rouaan, door Pepijn van Herstal naar het klooster Haumont in Henegouwen verbannen werd, was het werk van den Satan. Want deze had lastertongen in beweging gebracht om Pepijn te doen gelooven, dat Ansbert hem lagen legde [2]. Te Egmond werd ter eere van St. Adalbertus eene nieuwe kerk gebouwd. Hemelsche gunst zegende de harten en de handen van allen die daaraan arbeidden. De Satan kon dit niet verdragen. De verheerlijking van den heilige was hem, in verband met zijn eigen uitwerping, zeer leed. Hij verzon nu alle listen om de handen der werklieden te doen verslappen en hunne vaardigheid in traagheid te verkeeren. Ook een opperman was daar aan het werk, Isbrandus geheeten. Terwijl hij bezig was eene stelling te maken en daartoe juffers en planken aan elkander bond, heeft hij een onvoorzichtigheid begaan en is van eene zeer groote hoogte naar beneden gevallen. Men dacht, dat al zijne ledematen gebroken waren, en hield hem voor dood. Doch hij had slechts eene kortstondige duizeling gehad en stond ongedeerd op [3].

---

1) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. IV, p. 248.

2) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 32, bij Ghesquierus, T. V, p. 141.

3) *Miracula S. Adalberti*, c. II, num. 15, bij Ghesquierus, T. VI, p. 684.

HOOFDSTUK XIV.

DE WONDERMACHT DER HEILIGEN.

In het algemeen leefde de middeleeuwsche Christen in eene wereld van wonderen. Zijne licht ontvlambare verbeelding aanschouwde wonderen aan alle kanten, in huis en op het veld, op het land en op het water, in de kerk en buiten de kerk. Onder alle belangrijke gebeurtenissen, bij al wat hem trof, was hij geneigd te denken aan wonderdadige invloeden. De levensbeschrijvers der heiligen hebben dan ook met voorliefde verhaald van hunne wonderen. Van zeer vele heiligen bestaan zelfs behalve levensbeschrijvingen nog andere verhalen, waarin niets anders dan mirakelen worden opgesomd. Deels zijn het wonderen die zij zelf verricht hebben, deels zijn het andere die om hunnentwil hebben plaats gehad. Het is duidelijk, dat de auteurs van al deze geschriften de wonderen beschouwd hebben als het heerlijkste dat van de heiligen te berichten viel. Onder dit overgroot aantal schrijvers maken er slechts een paar eene uitzondering. Fulbertus, de levensbeschrijver van St. Autbert, aartsbisschop van Kamerijk, kan niet verhelen, dat van zijnen heilige slechts weinig wonderen bekend zijn. Hij is echter van meening, dat dit weinig ter zake doet; dat men liever op het innerlijke dan op het uiterlijke, meer op het leven dan op de verrichte teekenen moet letten. Sommigen hebben er aanstoot aan genomen, dat St. Autbert zoo weinig mirakelen verricht heeft. Hen herinnert Fulbert aan het woord des evangelies (Matth. XII : 39) : een boos en overspelig geslacht verlangt een teeken. Laten zij den Farizeeschen zuurdeesem uitzuiveren, en het woord overwegen van den Heer, die alle wonderen werkt (Joh. XIV : 13) : wie in mij

gelooft, de werken die ik doe zal hij ook doen, en grootere dan deze zal hij doen. De bedoeling des Heeren was, dat zij, bij het ophouden der uitwendige mirakelen waaraan zij vroeger als zwakke toehoorders behoefte hadden, eindelijk moesten leeren de hoogste waarde te hechten aan het leven en niet aan verrichte teekenen. Zoo ook nu. Weleer werden door zichtbare mirakelen de harten der toehoorders getrokken tot het geloof in de onzienlijke dingen. Thans echter, nu door Gods hulp het aantal der geloovigen zoo buitengewoon was toegenomen, moest men naar het leven en niet naar teekenen vragen [1]). Zelfs de samensteller der mirakelen van St. Adalbert van Egmond verklaart, dat wie zielen bekeert van zonde tot deugd een heilzamer mirakel verricht dan hij die aan blinden het licht der oogen teruggeeft [2]). Deze uitzonderingen verzinken echter in het niet tegenover de tallooze bladzijden die aan de verheerlijking van de wonderen der heiligen gewijd zijn.

Wordt in de wonderverhalen der heiligen ook van het geloof gewag gemaakt? Komen de verrichte wonderen alleen ten goede aan degenen die gelooven, of ook aan degenen die van het geloof afkeerig zijn? Spreken de heiligen tot de kranken die zij genezen, evenals Jezus sprak tot de blinden (Matth. IX : 28): gelooft gij dat ik dit doen kan? Het antwoord moet luiden: slechts bij hooge uitzondering is van het geloof in zoodanig verband sprake.

Het lijk van St. Dodo werd uit de cel waarin het begraven was overgebracht naar het St.-Pietersklooster te Kamerijk. Bij die gelegenheid werd het gewasschen. En er had eene wonderdadige genezing plaats. Eene vrouw nl. die het gebruik harer armen verloren had, zoodat zij noch met den rechter- noch met den linkerarm vermocht het brood naar den mond te brengen, kwam naar het klooster om genezen te worden. Nadat men nu hare ledematen met dat waschwater bestreken had, kreeg zij het gebruik daarvan terug. Hierbij wordt uitdrukkelijk vermeld, dat zij op de kracht van den heilige vertrouwde (confidens de sancti virtute viri) [3]). Als de levensbeschrijver van St. Dodo heeft ver-

---

1) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, §. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. III, p. 542; vgl. Prologus, num. 2, p. 539; §. III, num. 22, p. 557; num. 24, p. 558.

2) *Miracula S. Adalberti*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. VI, p. 682.

3) *Vita S. Dodonis*, num. 7, bij Ghesquierus, T. VI, p. 378.

haald, dat diens stoffelijk overschot naar eene nog eervoller plaats overgebracht is, nl. van den linker kant der kerk achter het altaar van Petrus, verzekert hij: hier rustende, verhoort St. Dodo het smeeken van degenen die tot hem komen; de gebeden van hen die met geloof om vervulling vragen (orationes cum fide poscentium) brengt hij naar den hemel over voor den troon van den eeuwigen Rechter [1]). Het lichaam van St. Leodegarius werd overgebracht naar het klooster van St. Maxentius buiten Poitou. Onderweg kwam men een tweetal arme lieden tegen, een man met zijne vrouw. De man had één oog verloren, de vrouw twee. Beiden naderden tot de baar waarop St. Leodegarius lag. De vrouw, die geloofde, ontving het licht der oogen terug. De man echter twijfelde; deze moest met zijn eene oog heengaan. De rollen werden zelfs geheel omgekeerd; vroeger leidde de man de vrouw aan een touw, omdat zij blind was; nadat zij het gezicht teruggekregen had, leidde zij den man, die weldra in het geheel niet meer zien kon [2]). Nadat voor het stoffelijk overschot van Leodegarius eene groote kerk gebouwd was, stroomden daar dagelijks tal van menschen heen; kranken zochten er genezing, zondaars aflaat. En, zoo verzekert zijn levensbeschrijver, aan allen die daar uit geloof kwamen (omnibus qui ex fide adeunt) werd vervulling van hunne gebeden geschonken [3]). Aan den invloed van een krachtig geloof moet ook het volgende wonder toegeschreven worden. Onder de regeering van graaf Willem den derde van Holland werd een geestelijke, secretaris van de stad Haarlem, ziek. Hij leed hevige pijn aan de beenen en kon niet gaan. Niemand durfde nog op beterschap hopen. Zijne vrouw, die uitermate aan hem gehecht was, werd er diep bedroefd over. Ziende dat menschelijke raad te kort schoot, besloot zij de hulp van God en de heiligen in te roepen. Vooral had zij het oog gevestigd op St. Adalbert te Egmond. Zij deed eene gelofte, dat zij derwaarts eene bedevaart zou doen en offergaven brengen om de wille der genezing. Reeds terwijl zij zich voor die bedevaart gereed maakte, leefde de geestelijke, haar man, op, en begon zich te verheugen in het bezit zijner

1) *Vita S. Dodonis*, num. 9, ib., p. 378.
2) *Vita S. Leodegarii*, c. IV, num. 73, bij Ghesquierus, T. IV, p. 92.
3) *Vita S. Leodegarii*, c. IV, num. 76, p. 93.

vroegere gezondheid. Zonder linnen-muts en zonder schoenen trok de vrouw, van eene andere vergezeld, naar Egmond. Terwijl zij gewoonlijk de kerk, die dicht bij haar huis gelegen was, slechts met moeite en steunend bereikte, liep zij thans zonder hinder drie mijlen. Hare voeten waren licht, „waar het haar te doen was om de verheerlijking van Christus en de genade van diens heilige" [1]).

Wat is in het algemeen het doel der wonderen? Met welk oogmerk doet de goddelijke Voorzienigheid wonderen geschieden? Hebben zij behalve het belang der personen die er onmiddellijk bij betrokken zijn soms ook nog eene hoogere reden van bestaan? Het meest algemeene doel van het wonder is de bevestiging der waarheid van de christen-predikers. Te Clermont-Ferrand gedenkt men de martelaren Cassius en Victorinus. Victorinus was oorspronkelijk een slaaf van een heidenschen priester aan een prachtigen tempel. Dikwijls begaf hij zich naar een dorp, dat „het christendorp" heette, om de christenen daar te vervolgen. Hij ontmoette daar Cassius, werd door diens prediking en verrichte wonderen diep getroffen, en omhelsde het geloof in Christus. Weldra stierven zij tegelijk den marteldood [2]).

De reden van bestaan voor het wonder wordt echter ook wel in iets anders gezocht. Een slaaf der H. Begga is na het plegen van een misdrijf naar overzeesche gewesten gevlucht. Na haren dood verscheen zij hem in den droom, en vermaande hem terug te keeren en haar een behoorlijk grafmonument te bezorgen. Dit wonder, zegt haar levensbeschrijver, deed de Heer geschieden om de heiligheid en de verdienste zijner dienstmaagd te openbaren [3]). Aan het hoofd der verzamelde mirakelen van St. Remaclus, bisschop van Maastricht, wordt uitgelegd wat de Heer er mede voor heeft gehad. De Heer wilde namelijk, dat aan alle menschen duidelijk zou worden, welke hooge eer in den hemel het deel was van hem die op aarde zulke groote wonderen vermocht te doen [4]). Bij het graf van St. Audomarus brandde eene

---

1) *Miracula S. Adalberti*, c. III, num. 20, bij Ghesquierus, T. VI, p. 687. Nog een ander voorbeeld van de beteekenis van geloof en twijfel bij het wonder: *Vita S. Eleutherii*, c. II, num. 6, bij Ghesquierus, T. I, p. 478.

2) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 33, in zijne *Opera*, ed. Arndt et Krusch, Hann. 1884, p. 50.

3) *Vita S Beggae*, c. III, num. 17, bij Ghesquierus, T. III, p. 121.

4) *Miracula S. Remacli*, *prologus*, bij Ghesquierus, T. III, p. 473.

lamp, die altijd gevuld bleef, en waaruit gestadig eene wonderdadige olie afdrupte. Men kon hieruit zien, zegt zijn levensbeschrijver, hoe groote eer deze belijder geniet bij den eeuwigen Koning. De almachtige God toch werkt niet alleen door zijne dienaren zoolang als zij nog in leven zijn schitterende krachten, maar ook na hunnen dood houdt Hij niet op hunnen naam door teekenen en wonderen in verschillende hemelstreken beroemd te maken [1]). Als de biograaf van St. Medardus, bisschop van Noyon, een wonder heeft medegedeeld dat bij diens graf gebeurd moet zijn, verzekert hij, dat de Heer deze kracht heeft gewerkt om de verdienste van den heilige voor de geloovigen in het licht te stellen [2]). Ongeveer hetzelfde wordt gezegd van de wonderen van St. Bavo. Den eersten tijd was hij in de verachting; maar door zijne mirakelen werd hij wijd en zijd vermaard [3]). Zooals uit het vorenstaande blijkt, was de meening der aangehaalde schrijvers, dat de wonderen vooral ten doel hadden de heiligen zelf te verheerlijken en hunne beteekenis in de oogen van tijdgenoot en nakomelingschap te verheffen. Sommigen koesterden eene andere opvatting van het doel der mirakelen. In den nacht voor de translatie van het gebeente van St. Sigebertus hoorden de monniken in het klooster St. Maarten bij Metz een wonderlijk schoon gezang. De schrijver die ons dit mededeelt verzekert, dat de Almachtige dit geschieden deed om de zielen zijner geloovigen te verblijden [4]). De wonderdadige genezing van een blind meisje bij het graf van St. Domitianus wordt aldus uitgelegd, dat de Heer wegens de verdiensten van Domitianus „zijn volk bezocht" (d. w. z. gezegend) heeft [5]). De veelvuldige mirakelen bij het gebeente van St. Adalbaldus leveren volgens diens levensbeschrijver het bewijs, dat zijne ziel leeft, leeft bij God [6]). In de „Akten van St. Bavo" lezen wij, dat bij zijn graf door zijne gebeden aan de geloovigen vele zegeningen geschonken

1) *Vita S. Audomari*, c. II, num. 17, bij Ghesquierus, T. III, p. 631.
2) *Supplementum ad vitam S. Medardi*, c. II, num. 17, bij Ghesquierus, T. II, p. 140; vgl. Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IX, c. XLIX, l.l., T. III, p. 296.
3) *Miracula S. Bavonis*, L. II, num. 26, bij Ghesquierus, T. II, p. 622. Vergelijk ook nog: *Vita S Adalberti*, c. III, bij Ghesquierus, T. VI, p. 673.
4) Sigebertus, *Historia translationis S. Sigeberti*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 83.
5) *Translatio S. Domitiani*, num. 19, bij Ghesquierus, T. II, p. 169.
6) *Vita S. Adalbaldi*, Epitome I, bij Ghesquierus, T. II, p. 406.

worden [1]). De bedoeling is, dat door zijne tusschenkomst bij God vele genezingen geschieden. De krachten, door St. Gertrudis na haren dood gewerkt, heeten leerzaam voor degenen die getuigen geweest waren van hare levenswijze of liever van hare onthouding. Thans immers werd aan allen openbaar, hoeveel zij door hare gebeden vermocht bij God [2]). De leeringen, in zulke mirakelen opgesloten, strekken zich soms zelfs uit tot de ongeloovigen. Op een keer had de storm een zandberg opgeworpen tegen de kapel te Egmond waarin St. Adalbert begraven lag. Toevallig landde daar Rorik van Wijk bij Duurstede, „koning der barbaren”, d. w. z. ongeloovigen. Hij gaf orders aan zijn gevolg, dat zij den volgenden dag dien zandberg moesten verwijderen. Doch toen zij den volgenden dag kwamen, was de berg „door de verdiensten van St. Adalbert” reeds een steenworp ver verplaatst. „Door de hemelsche goedheid werden dus de duidelijkste blijken geschonken zelfs aan dezen ongeloovigen man, hoeveel de geliefde heilige bij God vermocht” [3]). Van de wonderen die plaats hadden bij het graf van St. Leodegarius wordt gezegd, dat Jezus Christus de Heer ze geschieden deed om de zwakken in het geloof te versterken, den roem des martelaars te verhoogen, en een licht te plaatsen op den kandelaar der kerk tot verlichting van de oogen der geloovigen [4]). De opvattingen van de laatst aangehaalde schrijvers komen in groote trekken hierin overeen, dat de wonderen strekken tot heil der menschheid, tot verbreiding van geluk en versterking van geloof. Soms dient het wonder om het geweten van den schuldige te doen ontwaken. Bij de translatie van het gebeente van St. Remaclus kwam men aan het dorp Lerneux. Men moest daar overnachten. „Het kostbare lichaam van onzen schutspatroon” — aldus de ooggetuige die ons dit bericht — „vergezelde ons. Wij besloten het in de kloosterkerk neder te zetten en er wachters bij aan te stellen. Aan een dezer broeders viel een gezicht ten deel. Voor het kraaien van den haan daalde een sterke stroom van licht naar binnen. De baar begon te beven en de klokken te luiden. De wakker geworden

---

1) *Acta S. Bavonis*, P. III, num. 29, bij Ghesquierus, T. II, p. 509.
2) *Vita S. Gertrudis*, c. III, num. 9, bij Ghesquierus, T. III, p. 156.
3) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. VI, p. 669.
4) *Vita S. Leodegarii*, c. IV, num. 53, bij Ghesquierus, T. IV, p. 88.

kloosterlingen kwamen naar de kerk en gingen de metten zingen. Wel waren zij ten hoogste verwonderd, toen zij hoorden wat er eigenlijk gaande was. Maar de broeder die de wacht gehouden had werd in de kerk zoodanig door vrees bevangen, dat hij buiten kennis geraakte. Ik geloof dat die plotselinge stroom van hemelsch licht hem vooral daarom verschrikte, omdat hij gekweld werd door de beelden zijner vroeger gepleegde ongeoorloofde handelingen" [1]). M. a. w. het booze geweten werd wakker geschud. De wonderen bij het graf van St. Maxellendis zijn volgens den beschrijver van haren marteldood geschied om te doen zien, dat zij niet te vergeefs geleden en niet zonder hoop haren strijd volstreden had. Allen die ze aanschouwden moesten er door worden aangespoord om in hun levensgedrag haar voorbeeld te volgen, en bij de geloovigen moest de moed er door worden verhoogd om zonder weifeling te strijden om de belooning van het eeuwige leven [2]). Volgens den levensbeschrijver van St. Waldetrudis dienden de wonderen om degenen die ze aanschouwden van de zienlijke dingen te trekken tot de onzienlijke. De Verlosser heeft na zijne hemelvaart de apostelen en de apostelleerlingen uitgezonden om den weg des eeuwigen levens te wijzen. Hunne roeping was een voorbeeldig leven te leiden, tegenspoed geduldig te dragen, de zienlijke en tijdelijke dingen te versmaden, de onzienlijke en eeuwige dingen na te jagen, te prediken, en barmhartigheid te betoonen aan de lijdenden. Op deze wijze moesten zij aan de dwalenden de verloren vreugden van Gods eeuwige koninkrijk bekendmaken. Door de genade des H. Geestes hiertoe in staat gesteld, moesten zij schijnen als lichtende sterren in den nacht der onwetendheid. In den beginne echter was de schare in hare opvattingen aardschgezind, zij achtte alleen de zienlijke dingen van waarde, en zocht de onzienlijke niet, van het bestaan daarvan toch had zij nauwelijks een vermoeden. Het voorbeeld en de prediking der heiligen waren niet voldoende om het geloof in de onzienlijke dingen op te wekken. Daarom werden er wonderen aan toegevoegd. De zichtbare mirakelen moesten dienen om de harten dergenen die er van vernamen te trekken tot het geloof in de onzienlijke dingen.

---

1) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 13, 14, bij Ghesquierus, T. III, p. 496.
2) *Passio S. Maxellendis*, num. 13, bij Ghesquierus, T. III, p. 585.

Thans", zoo gaat de schrijver voort, „nu het aantal der geloovigen in de wereld zoo sterk vermeerderd is, hebben die stoffelijke mirakelen grootendeels opgehouden. Niet dat er tegenwoordig in de kerk geen personen zouden zijn die een leven van deugden leiden, ofschoon zij geen uitwendige teekenen doen; maar omdat deze in onze dagen niet meer noodig zijn" [1]). De verhevenste beschrijving van het doel der wonderen is zeker wel, dat zij dienen om God te verheerlijken. Een blindgeboren meisje heeft eene reis gedaan van meer dan eene maand naar het graf van St. Gertrudis en is daar ziende geworden. De berichtgever die ons dit mededeelt vangt zijn verhaal aan met de woorden, „dat hij niet verzwijgen mag, wat de Heer tot lof en roem Zijns naams wegens de verdiensten dezer gewijde maagd genadiglijk heeft willen werken" [2]).

Al naar omstandigheden dienen de wonderen ook wel voor zeer bijzondere, zelfs zeer verschillende doeleinden. Bijv. werd geld voor de armen in iemands zakken getooverd. Een zekere graaf Garifredus ging naar de kerk waar St. Eligius begraven lag. Toen hij zijn gebed verricht had en naar buiten trad, hoorde hij daar het geroep van eene menigte armen. Op dit oogenblik had hij niets bij zich om hun aalmoezen te kunnen reiken. Door medelijden bewogen, dacht hij echter bij zich zelven: „nooit, o armen, zult gij weder een trooster vinden zooals uw overleden bisschop. Nooit zou hij voor uwe klachten het oor gesloten hebben, zooals velen doen, en . . . zooals ik doe". Terwijl hij in dezen trant zich zelf beschuldigde, scheen het hem als in eene zinsverrukking toe dat de heilige plotseling naast hem stond. Verschrikt door dit gezicht, bleef hij als zinneloos staan. Eensklaps bemerkt hij in zijne hand of in zijn kleed eene hoeveelheid goud om uit te deelen aan de armen, hetwelk hij ook onmiddellijk deed [3]). Dan weder strekt het wonder tot ontdekking van een schuldige. Iemand heeft eene misdaad begaan. Vermetel als hij is neemt hij aan bij het graf van Eligius zich door een eed te reinigen. Toen hij dien eed werkelijk gezworen had, werd hij echter door 's hemels straf getroffen, zijn buik scheurde open,

---

1) *Vita S. Waldetrudis, prologus*, bij Ghesquierus, T. IV, p. 439 seq.
2) *Vita S. Gertrudis, Appendix I*, num. 1, bij Ghesquierus, T. III, p. 162.
3) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IX, c. LIV, bij Ghesquierus, T. III, p. 298.

zijne ingewanden stortten ter aarde, en hij vond een ellendigen dood [1]). Treffend is de geschiedenis van het godsoordeel tusschen vader en zoon, en van het gebed des vaders voor den schuldigen zoon. Ergens op het land buiten Noyon was een diefstal gepleegd. Men zocht te vergeefs naar den dader. De jongeling die de misdaad begaan had en door het bewustzijn van zijne schuld gekweld werd wierp de schuld op zijnen vader, met wien hij in onmin leefde. Beiden stonden, onder toeloop eener groote menigte, terecht voor den bisschop en den graaf. De zoon betichtte den vader; de vader zeide, dat hij onschuldig was. Sommigen der omstanders kozen de partij van den zoon; anderen zagen de zaak beter in en meenden, dat het niet recht was den zoon boven den vader te gelooven. Eindelijk werd besloten, dat de zaak moest worden uitgemaakt door een godsoordeel, nl. door een eed bij het graf van Eligius. Nauwelijks begon de zoon de woorden van den eed uit te spreken, of hij werd door een demon hard op den grond geworpen; bevende, bleek en schuimbekkende wentelde hij zich rond. Men achtte de schuld duidelijk aangewezen en de toeschouwers gingen heen. Nadat echter de zoon langen tijd hevig gekweld was, hadden velen medelijden met hem. Zij gaan naar den vader en stellen hem voor gezamenlijk voor den zoon te bidden. Allen knielen neder en smeeken St. Eligius zich over den jongeling te ontfermen. Straks krijgt deze zijne gezondheid terug [2]). Iemand had door een gering vergrijp den Frankischen koning zeer vertoornd en was ter dood veroordeeld. Hij werd ter bewaking overgegeven aan den graaf van Noyon. Na verloop van eenigen tijd bemerkte hij, dat de volgende dag bepaald was voor zijne terechtstelling. Sidderende voor den dood, dacht hij dat er nog slechts één toevlucht voor hem was: als hem nl. werd vergund den nacht wakende bij het graf van St. Eligius door te brengen. Dit werd hem toegestaan. In den morgen, toen de geestelijken de metten reeds gezongen hadden, viel hij in slaap. Eensklaps stond Eligius bij hem om hem te vertroosten en te zeggen, dat hij den volgenden dag geenszins sterven, maar van zijnen

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IX, c. LVI, p. 298. Een tweede geval in c. LVII.

2) Audoënus, ib., P. IX, c. LXI, p. 300 seq. Een godsoordeel bij het bed van Eligius, P. X, c. LXXVII, p. 307 seq. Een godsoordeel bij de kerk van St. Audomarus, *Vita S. Audomari*, c. II, num. 19, bij Ghesquierus, T. III, p. 631 seq.

vorst vergiffenis verwerven zou. En deze voorzegging werd door de uitkomst bevestigd [1]).

Ontelbaar zijn de genezingen van kranken die ons van de heiligen bericht worden. Men zal moeilijk kunnen loochenen, dat de heiligen-vereering zich hierin van eene gunstige zijde vertoont. De heiligen worden beschouwd als bezield door een warm medegevoel, vervuld van innige meewarigheid met al wat zwak en hulpbehoevend is. Zij zijn het die het gekrookte riet niet vertreden en de rookende vlaspit niet uitblusschen. Terwijl de menschheid in een moeras van moreele en stoffelijke ellende worstelt om zich boven te houden, treden zij als redders op. Geen nood zoo groot, of zij weten uitkomst te brengen. Geen smart zoo diep, of zij vermogen die te lenigen. Geen wonde zoo schrijnend, of zij doen haar genezen. Geen schuld zoo verpletterend, of zij verschaffen vergiffenis. Men ziet dus in de heiligen de verpersoonlijking van de heerlijkste naastenliefde. Was de werkelijkheid misschien niet geheel in overeenstemming met de ideale schildering, die de dankbare nakomelingschap van het werk der heiligen heeft gegeven? Maar de geestdrift waarmede men deze schildering heeft voortgebracht moet reeds uit eene reine oorzaak zijn voortgekomen, immers uit het besef, dat naastenliefde de schoonste bloem der christelijke wereld is.

St. Sebastianus heeft door zijn gebed eene vrouw van hare krankheid genezen. Hierdoor is uitgekomen, dat hij tot de christenen behoort, waarom hij den marteldood moet sterven [2]). Keizerlijke gezanten reisden van Trier naar Spanje. Een hunner, Arthemius genaamd, een jongeling van bewonderenswaardige wijsheid en schoonheid, werd onderweg door koorts aangetast. Terwijl de anderen vooruitgingen, bleef hij te Arvernus (Clermont-Ferrand) achter. De hl. Nepotianus, bisschop van deze stad, bezocht hem en zalfde hem met olie, waarna hij door Gods genade de gezondheid terugkreeg [3]). Van St. Servatius,

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IX, c. LXV, bij Ghesquierus, T. III, p. 302.

2) *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 20 Jan., p. 509, col. 1. In de *Acta S. Sebastiani* (in de *Acta Sanctorum*, 20 Jan., T. II, p. 265—278) wordt deze voorstelling niet aangetroffen.

3) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 49, in de *Opera*, ed. Arndt et Krusch, Hann. 1884, P. I, p. 53.

bisschop van Tongeren, wordt bericht, dat hij vele kranken genas en bezetenen verloste van booze geesten [1]). Na den slag bij Zülpich reed de Frankische koning Clovis naar Rheims om daar gedoopt te worden. Halverwege gekomen deed hij zich vergezellen van St. Vedastus, die ergens als kluizenaar leefde. In het dorp Vong bij Grand-Pont kwam een blinde naar hen toe, die sedert vele jaren het gezichtsvermogen verloren had. Hij smeekte Vedastus door zijne gebeden te bewerken, dat hij dit terugkreeg. Vertrouwende op Gods barmhartigheid hief deze nu de rechterhand op en maakte boven de oogen van den blinde het teeken des kruises. Terstond keerde het licht in de oogen terug [2]). St. Gaugericus ontmoette een heidenschen lepra-lijder. Hij predikte hem het Godswoord. De ongelukkige zegde vaarwel aan den Duivel en aan alle afgoden, omhelsde het Christendom en werd gedoopt. Tegelijk werd hij van zijne vreeselijke krankheid genezen [3]). St. Eligius zou Parijs verlaten. De behoeftigen waren te weten gekomen in welke richting hij vertrekken zou, en schaarden zich langs den weg, zij gingen nl. in twee rijen op een brug staan. Toen Eligius daar langs kwam, drukte hij aan ieder eene aalmoes in de hand. Er bevond zich echter ook een blinde onder, die luide jammerde. Deze trok de hand voor de aalmoes terug en riep: „Heer Eligius, heb medelijden met mij. Geef mij wat ik liever heb. Druk een kruis op mijne oogen". Eligius, die geleerd had te waken tegen de inblazingen van den hoogmoed, zeide glimlachend: „vriend, hebt gij niet geleerd zelf een kruis te slaan?" Doch de man ging met roepen voort. Toen heeft Eligius, zijn geloof ziende, het teeken des kruises op zijne oogen gedrukt, waardoor hij het gezicht terugontving [4]). Ergens in Bourgondië woonden twee arme vrouwen, eene grootmoeder met hare kleindochter; zij werden door hare medeburgers onderhouden. Het

---

1) *De S. Servatio*, num. 24, bij Ghesquierus, T. I, p. 195.

2) *Vita brevior S. Vedasti*, num. 3, bij Ghesquierus, T. II, p. 39. Vedastus geneest zelfs koeien en paarden, als men hem aanroept. Zie Haiminus, *Miracula S. Vedasti*, num. 4—6, l.l., T. II, p. 66 seq.

3) *Acta S. Gaugerici*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. II, p. 272. Eene blindengenezing aldaar, c. II, num. 11, p. 275. Zie over de genezing eener melaatsche door St. Gudula: Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. IV, num. 15, bij Ghesquierus, T. V, p. 699.

4) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. IV, c. XXIX, bij Ghesquierus, T. III, p. 220.

jonge meisje, Herminga geheeten, was doofgeboren en miste daarom ook de spraak. In zekeren nacht, terwijl zij sliep, viel haar eene verschijning te beurt, waarin haar werd aangeraden zich naar het graf van St. Begga te begeven om door de gebeden dezer heilige genezing te ontvangen. Bij het krieken van den dag gingen zij samen op weg, en kwamen tegen den volgenden morgen bij het klooster te Audenne, waarbinnen Begga begraven lag, aan. Zij klopten aan de kloosterpoort, maar konden nog niet worden toegelaten, daar het te vroeg was. Zij vonden een onderdak in de kapel eener ommuurde ruimte bij het hoofdgebouw. Van vermoeidheid vielen zij daar op den grond in slaap. Ten drie uur werd het meisje plotseling wakker door het klokgelui waarmede de koster der kerk de kanunniken opriep tot den dienst. „Zij kon hooren en spreken en bracht dank aan God, die wonderlijk is in zijne daden" [1]. St. Bertuinus was bezig een klooster te bouwen. Een wagen met hout kwam uit het bosch. Een jongen speelde op den weg zonder daarop te letten, de wagen viel om en kwam op den jongen terecht. Met een gebroken been werd hij door de ouders bij Bertuinus gebracht, met de dringendste verzoeken hem te helpen. De heilige boog de knieën, en verhief het hart tot God, terwijl hij aan de anderen beval hetzelfde te doen. Na het gebed nam hij den jongen bij de hand en gaf hem ongedeerd aan de ouders terug, alsof er niets met hem gebeurd ware [2]. Van St. Tillo wordt bericht, dat de Heer door hem verscheidene personen van uiteenloopende krankheden heeft verlost. Door zulke genezingen werd hij evenwel niet opgeblazen. Want hij verkondigde luide, dat zij niet het werk waren van hem zelven of van eenig mensch, maar van God alleen [3]. St. Gudula ontmoette eene moeder die haren zoon op de schouders droeg. Het negen-jarige kind was een ware misgeboorte. Hij was zoo krom en verdraaid, dat hij slechts naar den grond kon zien, de spraak had hij verloren, en zijne handen waren zoo verstijfd, dat hij ze niet aan den mond kon brengen. St. Gudula had innig medelijden met hem. Zij nam hem in hare armen en bad: „genadigste Jezus, neig uw oor tot mijn gebed,

---

1) *Vita S. Beggae*, c. III, num. 22, 23, bij Ghesquierus, T. V, p. 123.
2) *Vita S. Bertuini*, num. 6, bij Ghesquierus, T. V, p. 181.
3) *Vita S. Tillonis*, c. II, num. 17, bij Ghesquierus, T. V, p. 407.

schenk uwe genadige hulp aan dezen kranke. Niet op mijne verdiensten vertrouw ik, die geene zijn, ik hoop slechts op de milde bron uwer goedertierenheid. Want gij hebt gezegd: wat gij den Vader bidden zult in mijnen naam, zal Hij u geven. Zie dus niet op mijne zonden, o Heer, maar erbarm u over deze twee ongelukkigen". Het gebed werd verhoord. Het kind was eensklaps hersteld, en riep: „moeder, kom! moeder, kom!" [1]) Verscheidene blinden, die zich begaven naar de plek te Luik waar St. Lambertus den marteldood gestorven was ontvingen reeds het gezicht, voordat zij daar waren aangekomen [2]). Blinden en kreupelen die, door hunne vrienden en verwanten ondersteund, naar de kluizenaarscel van St. Dodo gebracht werden, keerden hersteld vandaar terug [3]). Aandoenlijk is de geschiedenis van een vader uit het land der Langobarden, die zijn kind met vergroeide beenen overal henendroeg, en immer te vergeefs genezing zocht. Hij verliet zelfs zijn vaderland en kwam, al verder trekkende, in het klooster Stavelot, binnen welks kerk de heilige Remaclus begraven lag. Hij zette de wieg met het kind in die kerk neder. Het begon echter onder den dienst zoo hard te schreien, dat hij gedwongen werd het te verwijderen. Op de schouders droeg hij het naar de herberg, waar het weder in de wieg gelegd werd. Nu eerst ontdekte men de oorzaak van het geschrei. De vergroeiing der ledematen was verdwenen. Het teeder beminde kind kon loopen als ieder ander [4]). St. Clara heeft lijders van zeer verschillenden aard genezen [5]). Iemand was dermate verstijfd en krom geworden, dat hij zich slechts kruipende kon voortbewegen. Bij het graf van St. Remaclus in de kloosterkerk te Stavelot vond hij genezing. De krukken of schamels waarvan hij zich vroeger bediend had werden nu bij de deur der kerk

1) Hubertus, *Vita S. Gudilae*, c. IV, num. 13, bij Ghesquierus, T. V, p. 698.
2) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. III, num. 25, 26, bij Ghesquierus, T. VI, p. 143.
3) *Vita S. Dodonis*, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 377.
4) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 15, 16, bij Ghesquierus, T. III, p. 497.
5) *Vita S. Clarae*, c. III, num. 27; c. IV, num. 32—35, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius, G. Cuperus, P. Boschius, Antv. 1735, 12 Aug., T. II, p. 760 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 12 Aug., p. 594, col. 1. Vergel. Tebaldus, *Vita S. Ubaldi*, c. II, num. 12—14, in de *Acta Sanctorum*, 16 Maii, T. III, p. 633.

opgehangen [1]). Godeschalcus verzekert aan het slot zijner levensbeschrijving van St. Lambert, dat men aan de door hem verhaalde wonderen geloof behoort te slaan. Immers nog heden ten dage, zegt hij, worden bij zijne tombe de boeien getoond van degenen die St. Lambertus daarvan heeft verlost. Men ziet er ketenen en kluisters stuk vallen, kreupelen wier gang hersteld wordt, lijders aan verschillende kwalen die genezen weggaan [2]). Dat heiligen gevangenen bevrijden en ketenen doen losgaan, ook van boetelingen, komt herhaaldelijk voor. Iemand die in boeien geslagen was begon onder tranen St. Domitianus aan te roepen om door diens tusschenkomst bevrijd te worden, daar hij wegens zijne armoede geen hoop had zich te kunnen vrijkoopen. In den volgenden nacht verscheen Domitianus hem in den droom, en zeide: „leg uwe hand op de boeien en trek uwen voet er uit; gij zult zien, dat ze losgaan. Keer echter niet terug door het bosch langs Halois, maar volg den lagen weg onder den boschrand, dan zult gij door niemand opgevangen worden". De man werd wakker en deed zooals hem gezegd was. Naderhand bracht hij de losgemaakte ijzeren kettingen bij de tombe van Domitianus [3]). St. Gaugericus was tot bisschop van Kamerijk verkozen. Toen hij de stad naderde, kwam de bevolking en de geestelijkheid hem in optocht tegemoet. Men moest voorbij de deur der gevangenis, waarin twaalf mannen in boeien geklonken lagen. Door medelijden bewogen, verzocht Gaugericus den graaf der stad deze ongelukkigen vrij te laten. Te vergeefs. Thans deed hij een gebed voor hunne verlossing. Hunne ketenen vielen af; door engelen gedragen bereikten zij de kerk in de stad, nog vóór Gaugericus. Toen deze daar aankwam, knielden zij vol van dankbaarheid voor hem neder [4]). Meer bevrediging schenkt een ander, geheel overeenkomstig verhaal. Het betreft de bevrijding van een drietal gevangenen. Niet alleen worden dezen uit hunne ketenen verlost, maar de bisschop brengt ook „medicijn aan hunne zielen". Met de vermaning, dat zij voortaan beter moeten leven, zendt

---

1) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 2, bij Ghesquierus, T. III, p. 475.
2) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. III, num. 33, bij Ghesquierus, T. VI, p. 145 seq.
3) *Excerpta ex altera vita S. Domitiani*, num. 16, bij Ghesquierus, T. II, p. 168.
4) *Acta S. Gaugerici*, c. I, num. 7, bij Ghesquierus, T. II, p. 273.

hij ze heen [1]). Eligius kwam te Bourges. Een aantal personen zaten daar gevangen en waren ter dood veroordeeld, omdat zij eenen belasting-ambtenaar gedood hadden. Eligius deed de deuren der gevangenis openspringen, zoodat dezen konden vluchten naar de kerk van St. Sulpicius. Zij werden achtervolgd door krijgslieden, die op het punt stonden het kerkelijke asyl-recht te schenden, toen Eligius binnenkwam en de ketenen der gewezen gevangenen in stukken deed vallen. Verschrikt knielden de vervolgers voor Eligius neder en baden om vergiffenis. Deze voorzag de bevrijde personen van kleeren en geld, en zond hen heen met de vermaning, hun leven voortaan te beteren [2]). Gaugericus kwam een koopman tegen die twee krijgsgevangen jongens in boeien met zich medevoerde en overal te koop aanbood. Tevergeefs trachtte Gaugericus hem te bewegen deze ongelukkigen los te laten. De heilige deed een gebed. Toen nu de koopman in de herberg ging en daar in een diepen slaap verzonk, sprongen de boeien der krijgsgevangenen los en konden dezen eene veilige toevlucht zoeken in de kerk [3]). Ook de ketenen van boetelingen, waarin zij dikwijls verre pelgrimstochten maken, gaan door de tusschenkomst van heiligen los [4]).

Komen ook doodenopwekkingen voor? Niet zoovele als men met het oog op de tallooze verhalen van kranken-genezingen wellicht zou kunnen verwachten. Ze ontbreken echter niet. Van den apostel Matthaeus wordt bericht, dat hij den zoon (of de dochter) van den koning van Aethiopië uit de dooden heeft opgewekt [5]); van St. Linus, bisschop van Rome, dat hij dooden tot het leven heeft teruggeroepen [6]). St. Martinus bouwde een

---

1) *Acta S. Gaugerici*, c. II, num. 8, ib., p. 273.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. II, c. XIV, bij Ghesquierus, T. III, p. 242 seq. Overeenkomstige geschiedenissen, aldaar, P. VIII, c. XLIV, XLV, p. 293; *Excerpta ex altera vita S. Domitiani*, num. 16, bij Ghesquierus, T. II, p. 167 seq.

3) *Acta S. Gaugerici*, c. II, num. 13, bij Ghesquierus, T. II, p. 276. Eene gelijksoortige geschiedenis: *Vita S. Gertrudis*, c. IV, num 16, bij Ghesquierus, T. III, p. 159.

4) Sigebertus, *Vita S. Sigeberti*, c. III, num. 16, bij Ghesquierus, T. III, p. 87; *Vita S. Bertuini*, num. 7, ib., T. V, p. 181; *Vita S. Adalberti*, c. III, num. 27, ib., T. VI, p. 675.

5) *Acta S. Matthaei*, c. I, num. 12, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, J. Cleus, Antv. 1757, 21 Sept., T. VI, p. 222; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 21 Sept., p. 404, col. 2.

6) *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 23 Sept., p. 410, col. 2; Petrus de

klooster te Poitou. Een jongeling, die zich bij hem had aangesloten om zijn onderwijs te ontvangen, werd in zijne afwezigheid ziek. Toen hij na drie dagen terugkeerde, vond hij slechts het ontzielde lichaam van den jongeling, terwijl de broeders weeklagende en weenende om hem heen stonden. „Martinus liet allen naar buiten gaan, sloot de deur, en boog de knieën over het lijk. Toen hij eenigen tijd gebeden had en gevoelde, dat door 's Heeren geest kracht aanwezig was, richtte hij zich een weinig op, vestigde strak den blik op het gelaat van den overledene, en wachtte moedig de uitwerking van zijn gebed en de openbaring van Gods genade af". Nog voordat twee uren verloopen waren, zag hij, dat de doode zich bewoog en de oogen opsloeg [1]). De dochter van keizer Maximus, die resideerde te Trier, was bezeten van een boozen geest, en had hierdoor bitter te lijden. Niemand was in staat haar daarvan te verlossen. Weldra werd echter des keizers aandacht gevestigd op St. Illidius, bisschop van Clermont-Ferrand; knapen werden uitgezonden om den grijsaard naar het keizerlijke hof te halen. De keizer ontving hem met eerbied en klaagde, dat zijne dochter reeds gestorven was. „Maar Illidius vertrouwde op den Heer, knielde biddend neder, en bracht den ganschen nacht door met het opzeggen van gewijde hymnen en geestelijke liederen; hij stak de vingers in den mond van het meisje, en trok den boozen geest uit haar lichaam". De keizer, die van dit wonder getuige was, wilde hem met goud en zilver overladen [2]). St. Eleutherius heeft de dochter van den graaf der Schelde, die als verleidster tegen hem was opgetreden en na zijne vlucht ontzield ter aarde was gestort, doen herleven [3]). Ook van St. Domitianus heet het, dat hij in afgestorvenen het leven heeft doen terugkeeren [4]). Iemand verzekert het beleefd te hebben, dat in den loop van weinig jaren een zestal jongelingen, die bij verschillende feestelijkheden in

---

Natalibus, Lib. 8, cap. 109, bij J. Stiltingus, *De S. Lino*, §. II, num. 16, in de *Acta Sanctorum*, 23 Sept., T. VI, p. 542.

1) Sulpitius Severus, *De beati Martini vita*, c. 5, in zijne *Opera*, accur. G. Hornio, Lvgd. Bat. 1647, p. 468 seq. Eene tweede doodenopwekking in het volgende hoofdstuk, p. 470.

2) Gregorius Turonensis, *Liber vitae patrum*, c. II, (1), in zijne *Opera*, edid. Arndt et Krusch, Hann. 1884, p. 669.

3) *Vita S. Eleutherii*, c. II, num. 6, bij Ghesquierus, T. I, p. 478.

4) *Vita S. Domitiani*, num. 4, bij Ghesquierus, T. II, p. 165.

het water gevallen en verdronken waren, door Domitianus werden opgewekt. Een jongen was bij het rad van een molen te water geraakt. Daar hij geen geluid kon geven, smeekte hij in zijn binnenste St. Domitianus om hulp. Van één uur tot negen uur lag hij in het water. Toen hij eindelijk was gevonden en op het droge gehaald, dacht iedereen, dat hij dood was. Maar eindelijk begon hij te ademhalen. Degene die ons dit mededeelt is verzekerd, dat deze redding slechts aan de tusschenkomst van bisschop Domitianus te danken is [1]). Een knaap, die in de Leye gevallen en gestikt was, had door de aanroeping van St. Livinus het leven terugontvangen. Hij werd juist binnengebracht in de kerk te Doornik, toen men daar met groote feestelijkheden de translatie van het gebeente van den heilige vierde [2]). Het stoffelijk overschot van St. Leodegarius werd naar het klooster van St. Maxentius overgebracht. De monniken kwamen het tot Poitou te gemoet. Daar werd het nedergezet in eene kerk, waarbinnen de kloosterbroeders psalmzingende overnachtten. Tegen het aanbreken van den dag kwam eene vrouw aangeloopen met een driejarig kind op de armen. Dit had, naar men beweert, den geest gegeven (amisisse fertur spiritum), voordat het lijk van den heilige bereikt was. Maar de moeder droeg het er heen, legde het op de baar, en riep weenende den heilige aan: „Heer mijn, geef mij mijn zoon weder". Drie uren hield zij vol met roepen. Toen scheen het, alsof het kind uit een zwaren slaap ontwaakte. Naar zijne moeder zoekende, riep het zoo luid het kon: „Moeder, waar ben je?" [3]) Bekend is de geschiedenis van St. Amandus, die een gehangene voor wiens levensbehoud hij te vergeefs bij den rechter gepleit had uit den dood ontwaken deed [4]). Van St. Dominicus heet het, dat hij drie dooden tot het leven heeft teruggeroepen [5]). Bij het graf van St. Thomas de Villanova, aartsbisschop van Valentia, is een doode knaap her-

1) *Excerpta ex altera vita S. Domitiani*, num. 16, 17, bij Ghesquierus, T. II, p. 167 seq.

2) *Translatio corporis S. Livini*, num. 3, bij Ghesquierus, T. III, p. 139.

3) *Vita S. Leodegarii*, c. IV, num. 70, bij Ghesquierus, T. IV, p. 92.

4) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. III, num. 13, bij Ghesquierus, T. IV, p. 250.

5) Malvenda, *Annales*, ad ann. 1218, bij G. Cuperus, *De S. Dominico*, num. 522, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius, G. Cuperus, et P. Boschius, Antv. 1733, 4 Aug., T. I, p. 460; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 4 Aug., p. 561, col. 2.

leefd [1]). Franciscus Xaverius heeft verscheidene dooden opgewekt. Daaronder bevond zich er een die den vorigen dag begraven was. De heilige beval het graf te openen, en deed hem opstaan. Van twee anderen had juist de uitvaart plaats. De heilige vatte hunne hand, deed hen oprijzen van de baar, en gaf hen levend aan hunne ouders terug [2]).

Het valt niet te ontkennen, dat verscheidene liefelijke wonderen verhaald worden. St. Martinus ging, vergezeld van eene groote schare, eene poort van Parijs binnen. Met huivering zagen allen het aan, dat hij een melaatsche in het weerzinwekkende gelaat kuste en hem zegende, waarna deze van zijne kwaal bevrijd werd. Den volgenden dag toch kwam hij met eene blanke huid naar de kerk om te danken voor de herkregen gezondheid [3]). Zekere landbouwer Amulgerus verzaakte de Zondagsviering; met zijne vrouw laadde hij koren op den wagen om het binnen te halen. Bij die gelegenheid verwondde een schoof zijn oog. Weldra had hij het gebruik van beide oogen verloren. Nadat hij overal te vergeefs herstel gezocht had, vond hij redding in de kloosterkerk van Stavelot, waar St. Remaclus begraven lag; hier werden zijne beide oogen plotseling ziende. Het gerucht van deze gebeurtenis verspreidde zich overal en bereikte zelfs keizer Lodewijk den Vrome en zijn hof. De gewezen blinde werd voor den keizer gebracht en moest verhalen, hoe hij het gezichtsvermogen terugontvangen had. „De keizer dankte den almachtigen God en was vervuld van onmetelijke blijdschap, dat in zijne dagen zulke groote wonderen te aanschouwen vielen; en hij kuste de oogen die van Gods wege hersteld waren" [4]). De heilige Aldegundis bezocht hare zuster St. Waldetrudis in haar klooster. Te zamen begaven zij zich naar buiten om elders in het belang van het klooster eenige dringende zaken af te doen. Toen zij eenigszins laat terugkeerden, vonden zij de portierster niet meer op haar post en alle deuren gegrendeld. Maar zoodra zij aankwamen aan den ingang

---

1) *Miracula S. Thomae de Villanova*, §. III, num. 19, in de *Acta Sanctorum*, 18 Sept., Tom. V, p. 980; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 22 Sept., p. 409, col. 1.

2) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, p. 450.

3) Sulpitius Severus, *De beati Martini vita*, c. 19, in zijne *Opera*, p. 482.

4) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 5—7, bij Ghesquierus, T. III, p. 476.

der kloosterkerk gingen de deuren daarvan door een wonder open [1]). Toen St. Austreberta vluchtte uit het ouderlijke huis, omdat zij liever in een klooster wilde gaan dan te huwen, kwam zij voor een ondergeloopen brug bij een gezwollen rivier. Maar zij liep er over zonder gedeerd te worden [2]). St. Bertulphus nam de zaken waar van graaf Wambertus. De milde gaven die hij wegschonk aan geloovige armen deden zijnen meester geen schade, want de Heer verdubbelde Wambertus' welvaart. Intusschen werd Bertulphus door benijders van verkwisting beschuldigd. Op een schemeravond trad hij naar buiten terwijl hij onder zijn mantel brood met kaas en een kruik wijn droeg om aan de armen te brengen. Toen de graaf vroeg: „wat draagt gij daar?" was alles in water en houtsprokkels veranderd, en Bertulphus zeide: „in deze kruik heb ik water, dat ik met houtsprokkels verwarmen ga" [3]). St. Gudula's lantaarn werd op weg naar de kerk door den Duivel uitgeblazen, maar door God weder aangestoken [4]). Telkens als de barbaarsche Noormannen het klooster Egmond wilden naderen om het uit te plunderen, kwam er een mist op, zoodat zij het niet konden vinden [5]). Liefelijk zijn ook de verhalen van hemelsche lichten of gezangen in verband met de heiligen. Allen die bij het sterfbed stonden van St. Medardus, bisschop van Noyon, hebben toen hemelsche lichten zien schijnen [6]). St. Foillanus was door de roovers in het bosch vermoord. St. Gertrudis ging hem zoeken. Uit de verte aanschouwde zij een lichtkolom, die van de aarde ten hemel reikte; zij begreep, dat dit eene aanwijzing moest zijn. Onverschrokken stapte zij het bosch in, door anderen gevolgd, en vond daar waar de voet der kolom de aarde geraakt had het lijk van Foillanus [7]). Ook in de kamer waarbinnen St. Lambertus vermoord was schenen nu en dan hemelsche lichten, zoodat het geheele huis er door schitterde met een glans als

---

1) *Vita S. Waldetrudis*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. IV, p. 445.
2) *Vita S Austrebertae*, c. I, num. 7, bij Ghesquierus, T. V, p. 435.
3) *Vita S. Bertulphi*, c. II, num. 9, 10, bij Ghesquierus, T. V, p. 463 seq.
4) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. V, p. 695.
5) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 668.
6) *Supplementum ad vitam S. Medardi*, c. I, num. 9, bij Ghesquierus, T. II, p. 134.
7) *Vita S. Foillani*, num. 8, bij Ghesquierus, T. III, p. 18.

die der zon [1]). In den nacht waarin St. Martinus van Tours het tijdelijke met het eeuwige verwisselde hebben velen Psalmgezang in den hemel gehoord [2]). Hetzelfde werd waargenomen bij het afsterven van St. Vedastus, bisschop van Atrecht [3]). St. Domitianus is gestorven bij de graftombe van St. Servatius te Maastricht. Nadat hij daar een gebed verricht had, omstraalde hem een hemelsch licht, dat de gansche kerk vervulde. In de armen van eenige kloosterbroeders gaf hij den geest. Bij zijnen uitgang waren reien van zingende engelen tegenwoordig, die zijne ziel met blijde lofzangen naar de gewesten der gelukzaligheid voerden [4]).

Vele heiligen bezitten voorwetenschap omtrent hun eigen dood. Treffend zijn menigmaal de verhalen van den moed waarmede zij het stervensuur tegengaan, en van de laatste vermaningen die zij aan de hunnen ten beste geven. St. Paulus de heremiet had met den heiligen Antonius over zijnen naderenden dood gesproken. Weldra vond deze hem gestorven in biddende houding, met gebogen knieën, opgeheven hoofd, en de handen in de hoogte gestrekt [5]). St. Ambrosius voorzegde den dag van zijnen dood. Honoratus, bisschop van Vercelli, snelde naar den kranken ambtgenoot toe en reikte hem het Lichaam des Heeren. Na dit genuttigd en de handen in den vorm van een kruis gevouwen te hebben, heeft hij biddende den geest gegeven [6]). St. Vedastus lag met de koorts in zijne cel. Een vuurkolom uit den hemel bleef gedurende twee uren boven het dak daarvan staan. Toen de heilige dit vernomen had, kondigde hij zijn eigen dood aan. Hij zegde allen vaarwel, liet heilzame vermaningen hooren, en gaf den geest [7]). St. Monulphus, bisschop van Maas-

---

1) Godeschalcus, *Vita antiquissima S. Lamberti*, c. III, num. 23, bij Ghesquierus, T. VI, p. 143.

2) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 48; dezelfde, *Liber I. de virtutibus S. Martini*, c. 4, 5, in de *Opera*, ed. Arndt et Krusch, p. 55, 590 seq.

3) *Vita brevior S. Vedasti*, num. 8, bij Ghesquierus, T. II, p. 41.

4) *Vita S. Domitiani*, num. 4, bij Ghesquierus, T. II, p. 165. Vgl. Sigebertus, *Vita S. Sigeberti*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 83.

5) Hieronymus, *Vita S. Pauli eremitae*, c. III, num. 15, in de *Acta Sanctorum*, 10 Jan., T. I, p. 607; *Breviarium Romanum*, *Pars hiemalis*, 15 Jan., p. 494.

6) Paulinus Mediolanensis, *Vita S. Ambrosii*, in Ambrosius' *Opera*, Par. 1603, fol., T. I, col. 91.

7) *Vita S. Vedasti*, num. 8, bij Ghesquierus, T. II, p. 41.

tricht, voelde zijn einde naderen. „Hij is hierdoor niet bevreesd geworden, maar, gesterkt in God, heeft hij de in de kerk vergaderde schare drie dagen lang zonder ophouden onderwezen, en vermaand altijd gereed te wezen om Christus, die komt om de wereld te richten, te gemoet te gaan. Nadat alles op waardige wijze volbracht was, heeft hij midden in de kerk waarbinnen hij negenendertig jaren lang het bisschopsambt vervuld had de plaats voor zijn graf aangewezen. En daar is hij begraven" [1]. St. Bavo zag het kruisvaandel uit den hemel op zich nederdalen ten teeken, dat hij waardig bevonden was voor de blikken der hemelingen te verschijnen. Hij begreep dit volkomen en aarzelde niet, „daar hij vurig begeerde ontbonden te worden en tot Christus te gaan. En telkens zeide hij: Heer, niet mijn wil, maar Uw wil geschiede" [2]. St. Gertrudis heeft een ziekbed van meer dan vijftig dagen gehad; in dezen tijd heeft zij milde aalmoezen aan de armen gegeven, aan allen die iets tegen haar misdreven hadden vergiffenis geschonken, en van allen den kus des vredes ontvangen. In het midden der kloosterzusters heeft zij, terwijl haar geloof en hare hoop op Christus gevestigd waren, den geest gegeven [3]. Toen Eligius tot zijne leerlingen over zijnen dood sprak, en zij verklaarden te hopen, dat hij nog lang bij hen mocht blijven, zeide hij: „niet uw wil, maar 's Heeren wil geschiede". Als hij zijn einde voelt naderen, vermaant hij hen altijd den vrede te bewaren en liefde te betrachten, welke is de band der volmaaktheid. Nog leeft hij eenige dagen. Zijne laatste vermaningen zijn: „beijvert u om Gods geboden te vervullen; zoekt Christus, prent zijne lessen in uwe ziel; als gij mij liefhebt, hebt dan Christus lief zooals ik; maakt u los van dit onzekere bestaan hier op aarde, vreest God, bedenkt wel, hoe het op den oordeelsdag met u wezen zal" [4]. St. Audomarus, oud en blind, uitgeput door de koorts, heeft vernomen, dat zijn sterfdag daar is. Hij staat op van zijn krankbed, treedt de kerk binnen, en, nedergeknield voor het altaar, bidt hij onder tranen voor zichzelf en voor het volk. Hij ontvangt het lichaam en

1) *Excerpta ex vita prima S. Monulphi*, num. 5 (3), bij Ghesquierus, T. II, p. 199.
2) *Acta S. Bavonis*, P. III, num. 25, p. 508.
3) *Vita S. Gertrudis*, c. II, num. 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 153.
4) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. VII, c. XXXIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 284.

bloed des Heeren, predikt voor de talrijke scharen die hem omringen, en, met de oogen ten hemel geslagen en de van den ouderdom en de koorts bevende handen uitgestrekt, zegent hij zijne leerlingen, zeggende: „Kinderkens, ik bid den Heer, dat ik u in het godsrijk gelukkig mag wederzien". Hij keert terug naar zijn bed en ligt neder met verhelderd gelaat, totdat zijne ziel, door reien van engelen omgeven, uitgaat tot God [1]). Aandoenlijk is het, hoe St. Landelinus de zijnen op Christus wijst. Nadat hij alle broeders van het klooster bij zich ontboden heeft, maakt hij hun bekend, dat hij op het punt staat uit den kerker des lichaams bevrijd te worden. Als zij weenen, gaat hij voort: „mijne afwezigheid, dierbare broeders, bedroeve u niet; uw eeuwige Herder zal u steeds nabij zijn, de Heer Jezus Christus, als gij namelijk hem in liefde wilt aanhangen. Dient hem met vreeze, en verblijdt u in hem met beving. Want geen tegenspoed zal u kunnen schaden, als geen ongerechtigheid u aankleeft" [2]). St. Austreberta, de abdis van Pavilly, werd krank. Zij riep al de kloosterzusters bijeen en maakte haar bekend met eene openbaring, die zij door een engel ontvangen had, dat zij nl. over 7 dagen sterven zou. Uit den schat van haar geheugen bracht zij nu vele schriftuurplaatsen voort, en onderrichtte de zusters omtrent de dingen van het koninkrijk Gods, de verachting der wereld, de toekomstige heerlijkheid der rechtvaardigen, en de straffen der goddeloozen. Zij vermaande haar den band van liefde en geduld ijverig te bewaren, zeggende, dat Christus niet kan wonen in de harten van dezulken die, door het vuur van den nijd verteerd, leed hebben om den voorspoed hunner naasten. Na allen gekust te hebben, begaf zij zich te bed, niet ophoudende te woekeren met het talent, haar door den Heer toevertrouwd. Zeven dagen later — het was op een Zondag — stroomden menschen van beiderlei kunne, vele geestelijken, priesters, abten en leeken, samen om haren uitgang bij te wonen. Nog sprak zij verschillende woorden en gebeden uit. Toen zweeg zij. Allen die er bij stonden zongen Psalmen en noemden achter elkander de namen der heiligen op (d. w. z. zij zongen de groote Litanie). Maar zoo luid als zij kon, onderbrak zij het gezang, zeggende:

---

1) *Vita S. Audomari*, c. II, num. 15, bij Ghesquierus, T. III, p. 630.
2) *Vita S. Landelini*, num. 11, bij Ghesquierus, T. IV, p. 462.

„Zwijgt, broeders mijn, zwijgt. Ziet gij niet, welk eene schoone processie daar aankomt? De rijke menigte der heiligen wier namen gij aanroept is nabij”. En met het zielsoog daarop gevestigd gaf zij den geest [1]).

Vele wonderverhalen kunnen moeilijk anders dan als flauw of zouteloos worden gekenschetst. De strijd tusschen een abt en een bisschop over het bezit van het meest geliefde paard van Eligius wordt door het paard beslist [2]). St. Amatus hangt zijnen mantel aan eene zonnestraal op [3]). Een pasgeboren kind van koning Dagobert zegt „Amen” bij den doop [4]); een ander kan terstond de namen van Jezus en Maria uitspreken [5]). Een beer, vroeger verschrikkelijk wild en woest, wordt tam als hij door den eigenaar aan St. Trudo geschonken is [6]). De plaats voor eene Maria-kerk wordt door eene zeug met 7 biggen en eene kip met 7 kuikens gewezen [7]). Een wilde beer, door Karel den Groote vervolgd, vindt bescherming bij St. Gudula en wordt zelfs huisdier bij de nonnen [8]). Op de plek waar St. Gudula begraven is ontluikt een struikje, dat in weinig dagen opwast tot een schaduwrijken boom [9]). St. Nikolaas was reeds als zuigeling zoo vroom, dat hij op Dinsdag en Vrijdag d. w. z. op de vastendagen slechts

1) Vita S. Austrebertae, c. III, num. 17—19, bij Ghesquierus, T. V, p. 442 seq. Zie verder voor soortgelijke verhalen: *Vita S. Humberti*, c. III, ib., T. IV, p. 153; *Vita S. Amati*, num. 11, ib., p. 592; Notgerus, *Vita S. Hadelini*, c. III, num. 16, ib., p. 623 (merkwaardig dat de schrijver geen vagevuur kent); *Vita S. Amalbergae*, num. 5, ib., p. 640; Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XX, ib., T. V, p. 42; *Vita S. Beggae*, c. III, num. 16, ib., p. 119; Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 35, ib., p. 142; *Vita S. Berlendis*, §. 3, num. 12, ib., p. 269; *Vita S. Tillonis*, c. III, num. 30, 31, ib., p. 411; *Vita S. Bertulphi*, c. V, num. 21, p. 470.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. VIII, c. XLVI, bij Ghesquierus, T. III, p. 293 seq.

3) *Vita S. Amati*, num. 7, bij Ghesquierus, T. IV, p. 590.

4) Sigebertus, *Vita S. Sigeberti*, c. II, num. 5, bij Ghesquierus, T. III, p. 61; hetzelfde voorval bij Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. IV, num. 17, ib., T. IV, p. 252; een overeenkomstig voorval uit het j. 1650 wordt aldaar vermeld in aanteekening (*n*) op p. 253.

5) *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 19 Juni, p. 424, col. 2 (Juliana de Falconeriis); *Vita B. Julianae de Falconeriis*, c. I, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, 19 Junii, T. III, p. 919.

6) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XVIII, bij Ghesquierus, T. V, p. 41.

7) *Vita S. Beggae*, c. II, num. 14, bij Ghesquierus, T. V, p. 119.

8) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. V, num. 20, bij Ghesquierus, T. V, p. 702.

9) In dezelfde *Vita*, c. VIII, num. 32, p. 709.

eens en wel des avonds door de voedster gezoogd wilde worden, aan welke gewoonte om te vasten hij zich in zijn verdere leven gehouden heeft [1]. Een ander kind, dat van zijne geboorte af twintig dagen lang de moederborst verstiet, wordt naar het altaar van St. Adalbert te Egmond gebracht en verandert daardoor geheel [2]. Toen te Egmond eene nieuwe kerk werd gebouwd, werd zoo lang eene tent als hulpkerk gebruikt, en het schrijn met het gebeente van St. Adalbert daarin nedergezet. Ofschoon er een storm losbrak en de hevigste plasregens nederstortten, bleef dit schrijn volkomen droog [3]. Iemand leende paus Johannes den Heilige het makke rijpaard zijner vrouw. Later wilde het dier door zijne meesteres niet meer bereden worden; blijkbaar verkoos het niet meer eene vrouw te torsen, nadat het den Stedehouder van Christus gedragen had [4].

Een aantal wonderverhalen zijn tendentieus. Sommige bijv. hebben de strekking om de geldelijke belangen van de kerk of van zekere kerkelijke personen, van een klooster, enz. te bevorderen. Eene vrouw te Andresburg verzuimde jarenlang de tienden te betalen; daarom werd zij blind. Toen zij echter eene kaars bracht op het altaar van zekere heiligen te Wintershoven en de achterstallige tienden afdeed, verkreeg zij het gezicht terug [5]. Iemand eigende zich wederrechtelijk een stuk land toe, dat aan de kathedrale kerk van Maastricht toebehoorde; zelfs zwoer hij, dat de haren van zijn hoofd en zijn baard mochten uitvallen, als het niet zijn wettig eigendom was. Inderdaad verloor hij zijn haar en baard. Wel deed hij afstand van het stuk land, maar hij bleef kaalhoofdig [6]. Een ander deed eene gelofte, dat hij een jongen ram, als deze groot geworden was, aan de kloosterkerk van St. Remaclus zou offeren. Inderdaad trok hij naderhand met

---

1) *Vita S. Nicolai*, c. LIII, bij L. Surius, *De probatis sanctorum vitis*, Col. Agr. 1618, Dec. 6, p. 182 seq.; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 6 Dec., p. 456, col. 1.

2) *Vita S. Adalberti*, c. III, num. 24, bij Ghesquierus, T. VI, p. 673.

3) *Miracula S. Adalberti*, c. II, num. 14, ib., p. 684. Het schrijn van St. Winnoc blijft in den brand der kerk ongedeerd: *Acta S. Winnoci*, num. 7, ib., p. 434.

4) D. Papebrochius, *De S. Joanne papa I.*, c. I, num. 7, in de *Acta Sanctorum*, 27 Maii, T. VI, p. 703; *Breviarium Romanum, P. verna*, 27 Maii, p. 602, col. 1.

5) Harigerus, *Vita S. Landoaldi et sociorum*, c. III, num. 15, bij Ghesquierus, T. III, p. 359.

6) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 11, bij Ghesquierus, T. III, p. 477.

het volwassen geworden dier naar het klooster; maar onderweg keerde hij om, richtte een maaltijd aan en at met zijne gasten den geheelen ram op. Tegen het einde vertrok echter zijn gezicht in hevige mate, zoodat hij met schaamte de schending zijner gelofte belijden moest. Maar zijn verdraaid gelaat behield hij zoolang als hij leefde [1]). Aan Wisa, eene rijke dame, werd op haar sterfbed gevraagd, aan wien zij haar landgoed Veltz wilde nalaten. „Aan Hadelinus", zeide zij. Een handschoen, het zinnebeeld van eigendomsoverdracht, hield zij hierbij in de hand. Maar voordat Hadelinus was aangekomen, blies zij den laatsten adem uit. Bij zijne komst voelde hij, of haar hart nog klopte; toen opende zij de verstijfde hand en reikte ten aanschouwen van allen den handschoen aan Hadelinus over [2]). Iemand wilde een landgoed aan het klooster van St. Gertrudis schenken. Maar hij wilde het alleen doen, als de heilige het eigenhandig van hem aannam. Bij haar grafmonument riep hij daarom 3 à 4 malen: „St. Gertrudis, neem dit kleine geschenk van mij aan". Het deksel van het schrijn waarin haar stoffelijk overschot geborgen was ging open; en voor aller oog strekte het ontzielde lichaam de hand uit om den tak met een kluit aarde, en een ploegschaar, als bewijs van eigendomsaanvaarding aan te nemen [3]). Een kranke ontving eene openbaring, dat hij bij het graf van St. Remaclus genezing zou erlangen, als hij een wijnberg schonk [4]). Kerkdieven worden op wonderdadige wijze ontdekt en gestraft [5]). Op onverbloemde wijze wordt te kennen gegeven, hoe het wonder evenredig is met de geschonken gaven, door den levensbeschrijver van St. Trudo. Pepijn van Herstal, zoo verhaalt hij, had van de wonderen van St. Trudo vernomen, en begaf zich naar diens graf. Daar hij een zeer scherpzinnig man was, bemerkte hij terstond na zijne aankomst, dat daar wonderkrachten werkzaam waren. Hij schonk nu aan het klooster al zijne bezittingen in de dorpen Ochinsala en Hamme. Daarvoor verwierf hij van den

---

1) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 12, p. 478.
2) Notgerus, *Vita S. Hadelini*, c. III, num. 13, bij Ghesquierus, T. IV, p. 622.
3) *Vita S. Berlendis*, §. I, num. 6, bij Ghesquierus, T. V, p. 266.
4) *Miracula S. Remacli*, c. III, num. 25, bij Ghesquierus, T. III, p. 483.
5) Ib., c. III, num. 27 seq., p. 500 seq. (een kloosterling, die een stuk van een gouden antependium stal); num. 30 sqq., p. 501 seq. (een priester, die een gouden gesp, door eene dame geschonken, wegnam).

Heer het loon der eeuwige zaligheid, en voor zijne nakomelingschap een blijvenden zegen [1]). In de dagen van Gregorius VII deed het wonder dienst in den strijd tegen de simonie [2]).

Andere wonderverhalen hebben de strekking om den eerbied voor de kerkelijke liturgie te vermeerderen, de hooge beteekenis in het licht te stellen van de sacramenten, inzonderheid van de mis, of van de elevatie des broods, ook wel om geestdrift te wekken voor zekere kerkelijke vieringen of voor de kloostertucht. Eene vrome huismoeder had een fijn altaarkleed geweven voor de kloosterkerk van St. Remaclus. Eene non nam het er af, sloeg het om haar hoofd, en ging er mede uit. Maar zij werd op wonderbaarlijke wijze gestraft [3]). De berin, die op den loop gegaan was met de mand waarin het miskleed was van St. Gislenus, werd door 's hemels tusschenkomst achterhaald [4]). Het water waarmede S. Luglius in de mis de handen heeft afgewischt geneest een kranke [5]). St. Wulfran voer over zee naar Friesland. Toen het uur voor het celebreeren van het misoffer was aangebroken, werd het anker uitgeworpen, en het schip lag onbeweeglijk stil. De dienende diaken liet evenwel de „patena" in het water vallen. O wonder! op het gebed van den bisschop kwam zij uit de diepte naar boven en keerde in de handen van den diaken terug [6]). St. Joannes de Deo houdt de hostie 6 uren na zijnen dood tusschen de lippen [7]). St. Paschalis Baylon doet na zijnen dood, terwijl hij op de baar ligt, tweemaal de oogen open bij de „elevatie" [8]). De gewijde hostie, die

1) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, cap. XXII, bij Ghesquierus, T. V, p. 43. Voor andere wonderen van deze soort zie men: *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 13, 14, ib., T. III, p. 479; c. III, num. 22—24, p. 482 seq.; Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XXV, XXVIII, p. 44, 46.

2) Paulus Bernriedensis, *Vita S. Gregorii VII.*, c. II, num. 11, in de *Acta Sanctorum*, 25 Maii, T. VI, p. 114; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 25 Maii, p. 596, col. 1; *P. aestiva*, 12 Jul., p. 501, col. 2 (St. Joannes Gualbertus).

3) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 17, 18, bij Ghesquierus, T. III, p. 480 seq.

4) *Vita S. Gisleni*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. IV, p. 377.

5) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 15.

6) *Jonas Fontanellensis*, *Vita S. Vulfranni*, num. 2, bij Ghesquierus, T. VI, p. 525.

7) *Breviarium Romanum*, *Pars hiemalis*, 8 Mart., p. 578, col. 1.

8) *Postuma gloria S. Paschalis Baylon*, *ex libro II et III Christophori d'Artu*, c. I, num. 1, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Pape-

de doodzieke Juliana de Falconeriis niet nuttigen kon, werd op haar verzoek door den priester op hare borst gelegd. De hostie verdween, en de heilige blies in vrede den laatsten adem uit [1]). Raymundus Nonnatus lag op sterven. Hij begeerde met de kerkelijke sacramenten gesterkt te worden. Toen de priester toefde te komen, werden deze hem door engelen toegediend [2]). St. Andreas Avellinus wordt, als hij 's nachts de biecht heeft gehoord, al loopt hij door storm en regen, niet nat; licht straalt alsdan van hem uit voor zijne metgezellen [3]). Dertig dagen na den dood van St. Trudo begaf eene vrome vrouw zich naar de kloosterkerk waarin hij begraven lag. De deuren sprongen van zelf open om haar de gelegenheid te geven tot bidden [4]). Filtanus, een Iersche koningszoon, en de schoone Gelgehes, de nicht van den koning van Schotland, waren in de kerk getrouwd, maar buiten medeweten hunner ouders. Toen de vader van Gelgehes het vernam, veroordeelde hij zijne dochter om levend verbrand te worden. Doch eene bron ontstond, waarvan het water den brandstapel uitbluschte [5]). Tusschen Zaterdag en Zondag gingen drie visschers in de rivier de Rhône visschen. Zij beklommen eene schuit bij het klooster van St. Mauritius en wierpen dra de netten uit. Zij vingen eene buitengewone hoeveelheid visch, zoo groot als nooit te voren. Maar toen zij weder aan wal wilden stappen, waren twee hunner verlamd; de derde had het gebruik zijner voeten verloren, en was doof geworden. Waarom? Het was de nacht van 's Heeren opstanding; daaraan hadden zij zich niet gestoord [6]). Hoe het wonder de kloostertucht moet versterken? St. Amandus gaf in zijne afwezigheid aan den proost van zijn klooster last om te zorgen voor wagens, waarmede de

---

brochius, Antv. 1685, 17 Maii, T. IV, p. 95; *Breviarium Romanum, P. verna*, 17 Maii, p. 585, col. 2.

1) *Vita B. Julianae*, c. III, num. 17, in de *Acta Sanctorum*, 19 Junii, T. III, p. 921; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 19 Jun., p. 426, col. 1.

2) *Vita S. Raymundi Nonnati*, c. II, num. 10, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Pinius, G. Cuperus, J. Stiltingus, Antv. 1743, 31 Aug., T. VI, p. 740; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 31 Aug., p. 658, col. 1.

3) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 10 Nov., p. 518, col. 1.

4) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, cap. XXI, bij Ghesquierus, T. V, p. 42 seq.

5) *Vita S. Foillani*, num. 1, bij Ghesquierus, T. III, p. 16.

6) *Vita S. Bertini*, c. II, num. 13, bij Ghesquierus, T. V, p. 630 seq.

wijn ten dienste der monniken vervoerd moest worden. Maar de proost was ongehoorzaam. Hij ging op weg om zich bij Amandus te verontschuldigen met het voorwendsel, dat hij geen wagens had. Hij werd echter door eene beroerte getroffen [1]). Soms dient het wonder ter bevestiging van de trouw aan de kloostergeloften [2]). En meer dan een is door een wonder aangewezen als bestemd voor eene bepaalde kloosterorde [3]).

---

1) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. VII, num. 25, bij Ghesquierus, T. IV, p. 257.

2) *Vita S. Beggae*, c. III, num. 24, bij Ghesquierus, T. V, p. 124; *Vita S. Berlendis*, §. II, num. 10, ib., p. 269; *Vita S. Adalberti*, c. III, num. 23, ib., T. VI, p. 673.

3) Petrus Andreas de Castaneis, *Vita S. Andreae Corsini*, c. I, num. 1, 2, in de *Acta Sanctorum*, 30 Jan., T. II, p. 1065; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 4 Feb., p. 549, col. 1; *Vita B. Aloysii Gonzagae*, L. I, c. VI, num. 70, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F. Baertius, C. Janningus, 21 Junii, T. IV, p. 945; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 21 Jun., p. 429, col. 1.

HOOFDSTUK XV.

DE GODDELIJKE BESCHERMING DER HEILIGEN. BESTRAFFING DERGENEN DIE DE HEILIGEN TEGENSTAAN.

De middeleeuwsche Christen is vast overtuigd, dat de heiligen staan onder goddelijke bescherming. Waarheen zij zich ook begeven, wat hen ook overkome, altijd worden zij gedekt door de hoede der goddelijke Almacht. Daarom kunnen geen vijanden hen deren, in elken nood is voor hen uitkomst. In welken strijd zij ook gemengd worden, al lijden zij ook tijdelijk de nederlaag, steeds zullen zij eindigen als overwinnaars. Mochten zij hier op aarde ook het onderspit delven, in den hemel wacht hen de schitterendste gloriekroon. Bij den middeleeuwschen Christen beteekent deze overtuiging, dat hij gelooft in eene zedelijke wereldorde, gelooft, dat niet het ijzeren noodlot of het blinde toeval het wel en wee der stervelingen beschikt. Hij acht, dat de levenden en de dooden veilig zijn in de macht der Eeuwige Gerechtigheid, dat God de vromen, de besten, de edelsten der menschenkinderen bemint en dat niets hen uit Zijne hand rukken kan. Deze verzekerdheid is meer een gevoels- dan eene verstandszaak. Bespiegelingen over het onderwerp komen in de heiligenlegenden nauwelijks voor, ten minste niet in uitgewerkten vorm. Maar men moet aannemen, dat de overtuiging van de goddelijke bescherming der heiligen in tijden van vaak overheerschend geweld voor velen een bron van troost geweest is. De golven der barbaarschheid konden zoo hoog niet stijgen, dat men het vertrouwen verloor op de Almacht, die tot de zeeën kan zeggen: tot hiertoe en niet verder. Dit vertrouwen was het onuitbluschelijke licht eener evangelische godskennis, dat door een schier

eindeloos langen nacht heeft voortgebrand. Het is de kostbare schat geweest, die, afkomstig uit het eerste bloeitijdperk der Christelijke godsdienst, onder bange gevaren van geslacht op geslacht door de middeleeuwen heen is overgeleverd aan de kinderen van den nieuweren tijd, ofschoon dezen niet immer in staat waren om er de waarde van te erkennen, of ternauwernood beseften, wat er was getrotseerd om hun dit erfgoed na te laten.

Het is waar, dat deze overtuiging van de goddelijke bescherming der heiligen naar de tegenwoordige opvatting eenigszins in waarde wordt verminderd door de andere overtuiging die er mede gepaard gaat, dat eene harde straf weggelegd is voor ieder die de heiligen tegenstaat. Voor den middeleeuwschen Christen is het één onafscheidelijk van het ander. Hij beschouwt juist de zware kastijding van hen die zich tegen de heiligen verzetten als een krachtig bewijs, dat zij voorwerpen zijn van Gods gunst. Voor de minste overtreding in dezen moet ernstig worden geboet. De middeleeuwsche Christen erkent hierin eene aansporing tot zich zelf en anderen, om de heiligen hoog te houden. Wat hij stichtelijk heeft geacht, komt ons dikwijls onstichtelijk voor. Menig verhaal doet ons aan, alsof de schrijver er op uit is bevrediging te geven aan gevoelens van ergernis en wraakzucht.

In liefelijken vorm doet het geloof in de goddelijke bescherming der heiligen zich voor, waar verhaald wordt van goede engelen die hen bewaken, of die tot hen komen om hen te onderrichten of te vertroosten. St. Bertuinus begaf zich scheep om uit Engeland naar Frankrijk te varen en daar het evangelie aan de heidenen te verkondigen. Noch hij, noch iemand zijner reisgenooten verstond iets van de stuurmanskunst. Dit schaadde evenwel niet. Want een engel vergezelde hem en bracht hem onder goddelijke bescherming in veilige haven [1]). Toen St. Amalberga haar vijfde kind moest ter wereld brengen (dit was St. Gudula), en zij zich gedrukt en bezwaard gevoelde, kwam een engel haar bemoedigen [2]). Kennelijk verkeerde St. Gudula in hare jeugd onder de hoede der engelen [3]). St. Amatus, aartsbis-

1) *Vita S. Bertuini*, num. 3, bij Ghesquierus, T. V, p. 180.
2) *Vita S. Amalbergae*, num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 640.
3) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. II, bij Ghesquierus, T. V, p. 694.

schop van Sens, werd veelvuldig door engelen onderricht [1]). Booze lastertongen spraken een tijd lang kwaad van St. Waldetrudis; maar terwijl zij, door verdriet terneergeslagen, op het krankbed lag, kwam een engel haar tegen de lasteraars versterken [2]). St. Begga moest het ergste vreezen van haren pleegzoon Gonduinus, den moordenaar van haren echtgenoot. Maar de Heer zond een engel om haar bij het vluchten te helpen [3]). St. Ansbertus wist door goddelijke openbaring, dat zijn einde naderde, want een engel had hem bezocht [4]). Tegen het naderen van den grenspaal zijner aardsche loopbaan, aanschouwde St. Bavo een lichtenden engel in den droom [5]). De onbegraven lijken van St. Evermarus en zijne metgezellen worden door engelen bewaakt [6]). Het grafmonument van St. Lambertus wordt door eene zingende engelenwacht omringd [7]). Na 's Heeren hemelvaart worden zijne vrienden te Bethanië, Martha, Maria en Lazarus, hunne dienstmaagd Marcella en Maximinus, een der zeventig leerlingen, gevangengenomen, op een schip zonder zeil of roer gebracht en aan de open zee overgegeven, met de bedoeling, dat zij op een klip zouden stooten en vergaan. Maar het schip werd door God bestuurd en allen kwamen behouden aan in de haven van Marseille [8]). Treffend is, dat de wilde dieren de heiligen niet aanvallen, soms zelfs hen verdedigen. Felix, een presbyter te Nola, hield bij herhaling strafredenen tegen de vereerders van afgodsbeelden. Daarom vielen zij op hem aan, maar hij ontkwam door de vlucht, zich verbergende in de nauwe ruimte tusschen twee aangrenzende huizen. Wat gebeurt? Spinnen komen en weven een groot net voor den ingang van zijne schuilplaats, om hem aan de oogen der voorbijgangers te onttrekken [9]). St. Antonius heeft St. Paulus den

---

1) *Vita S. Amati*, num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 590.
2) *Vita S. Waldetrudis*, c. II, num. 6, bij Ghesquierus, T. IV, p. 442.
3) *Vita S. Beggae*, c. 1, num. 7, bij Ghesquierus, T. V, p. 115.
4) *Vita S. Ansberti*, num. 35, bij Ghesquierus, T. V, p. 142.
5) *Acta S. Bavonis*, P. III, num. 24, bij Ghesquierus, T. II, p. 507.
6) *Acta S. Evermari*, num. 5, bij Ghesquierus, T. V, p. 279.
7) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. III, num. 22, bij Ghesquierus, T. VI, p. 142.
8) *Gesta S. Marthae, ex Officio Avenionensi*, bij I. B. Sollerius, *De S. Martha*, num. 36, in de *Acta Sanctorum*, 29 Julii, T. VII, p. 11; *Breviarium Romanum P. aestiva*, 29 Jul., p. 539, col. 1.
9) *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, p. 492, col. 2.

kluizenaar dood in zijne spelonk gevonden. Hij wikkelt hem in zijn opperkleed, zingt hymnen en Psalmen, zooals bij Christenen gebruikelijk is, maar heeft geen spade om een graf voor hem te delven. Dan komen schielijk uit de diepten der woestijn twee leeuwen opdagen, die, kennelijk bedroefd, met hunne pooten om strijd de aarde uitgraven, en zoodoende een kuil maken, waarin het stoffelijk overschot van een mensch rusten kan [1]. Eustachius, een veldheer van keizer Trajanus, heeft geweigerd na een veldtocht voor de behaalde overwinning aan de afgoden te offeren. Hij wordt veroordeeld om met vrouw en kinderen voor de leeuwen geworpen te worden. Maar de wilde dieren betoonen zich mak voor hen [2]. De Perzische heiligen Abdon en Sennen, door keizer Decius naar Rome gebracht en geboeid in zijnen triumftocht medegevoerd, hebben op de afgodsbeelden gespuwd. Daarom worden zij aan beren en leeuwen voorgeworpen, maar de wilde dieren wagen het niet hen aan te raken [3]. De jeugdige St. Euphemia werd bij Chalcedon aan de wilde dieren te verscheuren gegeven. Een daarvan beet haar, maar de anderen lekten hare voeten [4]. De leeuw die St. Martina had moeten verslinden, knielde voor haar neder [5]. Op de heiligen Primus en Felicianus worden in het theater ten aanschouwen van 12000 menschen twee leeuwen losgelaten. Maar deze beesten gaan bij hunne knieën liggen, en streelen hen met den kop [6]. In de dagen van keizer Diocletianus werden de lijken van een viertal martelaren, de broeders Severus, Severianus, Carpophorus en Victorinus aan de honden als aas voorgeworpen. Maar ze bleven onaangeroerd liggen, totdat Christenen kwamen om ze te begraven [7].

---

1) Hieronymus, *Vita S. Pauli*, c. III, num. 16, in de *Acta Sanctorum*, 10 Jan., T. I, p. 607; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 15 Jan., p. 494, col. 2.

2) *Acta fabulosa SS. Eustathii, uxoris et fil.*, c. II, num. 20, in de *Acta Sanctorum*, 20 Sept., T. VI, p. 134; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 20 Sept., p. 402, col. 2.

3) *Acta SS. Abdon et Sennen*, num. 5, 6, in de *Acta Sanctorum*, 30 Julii, T. VII, p. 138; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 30 Jul., p. 541, col. 2.

4) *Acta S. Eufemiae*, c. II, num. 17, in de *Acta Sanctorum*, 16 Sept., T. V, p. 273; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 16 Sept., p. 389, col. 1.

5) *Acta S. Martinae*, c. V, num. 40, in de *Acta Sanctorum*, 1 Jan., T. I, p. 16; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 30 Jan., p. 535, col. 2.

6) *Acta SS. Primi et Feliciani*, num. 6, in de *Acta Sanctorum*, 10 Junii, T. II, p. 153; *Breviarium Romanum, P. verna*, 10 Jun., p. 608, col. 2.

7) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 8 Nov., p. 512, col. 1.

Worden alzoo de Godskinderen als staande onder hoogere bescherming door de elementen en de wilde dieren gespaard, hunne vijanden hebben van de hemelsche gerechtigheid zware straffen te wachten. De heilige bisschop Saturninus stierf te Parijs den marteldood. Hij stond geheel alleen. De twee presbyters die hem nog het langst waren getrouw gebleven hadden hem verlaten. Toen bad hij: „Heer Jezus Christus, verhoor uit uwen heiligen hemel mijne smeeking, dat de kerk van deze plaats in eeuwigheid nooit een bisschop uit hare eigen burgers moge hebben". En tot op den dag van heden, zegt Gregorius van Tours, is dit gebed vervuld [1]). Koning Chrocus van de Alemannen heeft met zijn volk Gallië afgeloopen, alle kerken verwoest, en vele Christenen ter dood gebracht, o. a. Privatus, bisschop van Javols. Weldra wordt hij echter te Arles gevangengenomen en omgebracht, tot straf voor hetgeen hij aan de heiligen had aangedaan [2]). De Romeinen hebben in een veldslag tegen de Gothen eene smadelijke nederlaag geleden. Keizer Valens werd op de vlucht door een pijl verwond, is eene kleine hut ingetreden, en heeft deze, toen de vijand op hem aandrong, in brand gestoken. Zoo is hij levend verbrand. Zoo bereikte hem eindelijk de goddelijke wraak, wegens het bloed der heiligen dat hij vergoten had [3]). Briccius is St. Martinus opgevolgd als bisschop van Tours. Maar hij heeft er weinig genoegen van beleefd. Waarom? Omdat hij St. Martinus bij zijn leven geplaagd of oneerbiedig bejegend had. Een zieke was Briccius op straat tegengekomen en had gezegd: „ik zoek den bisschop, maar ik weet niet waar hij is". Briccius had geantwoord: „als gij dien malende zoekt, let dan maar goed op; zie, hoe hij altijd naar den hemel kijkt". Dit is Martinus ter ooren gekomen, en hij zegt tot Briccius: „vindt gij, dat ik er uitzie als een malende? Ik voorspel u, dat gij na mij bisschop zult zijn; maar gij zult veel tegenspoed ondervinden". De uitkomst bevestigde dit; want hij werd onschuldig belasterd en ten onrechte aangewezen als de vader van het kind eener non [4]). Op weg naar de plaats der terechtstelling raakte

1) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 30, in zijne *Opera*, ed. Arndt et Krusch, Hann. 1884, p. 46.
2) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 34, p. 50.
3) Gregorius Turonensis, l.l., L. I, c. 40, p. 52.
4) Gregorius Turonensis, l.l., L. II, c. 1, p. 59.

de beul den nek aan van St. Victricius, als om de plaats te bepalen waarop het zwaard moest nederkomen. Maar deze beul werd terstond door volslagen blindheid getroffen [1]). De heiligen Fuscianus en Victoricus waren door Rictiovarus bij Ambianum op wreede wijze mishandeld en daarna onthoofd. Toen hij de stad met trotschen nek binnenging, werd hij door de goddelijke wraak achterhaald; door een boozen geest bezeten, ging hij luid schreeuwende door de straten [2]). Keizer Hendrik de tweede schonk zekere akkers, gelegen bij Gulik en toebehoorende aan de St.-Servatiuskerk, aan iemand te Keulen, niet wetende, dat zij deel uitmaakten van de prebenden der Maastrichtsche kanunniken. De Keulenaar kwam met vrouw, dochter en verdere huisgenooten naar deze bezitting en richtte een vroolijken maaltijd aan, daar hij dit goed als bruidschat aan zijne eenige dochter geven wilde. Maar des nachts werd deze dochter door den Satan gewurgd. Tevergeefs trachtte de vader in de kerk van St. Servatius binnen te komen. Op den terugweg werd hij door eenen boozen geest aangegrepen, viel van zijnen wagen, en werd voor dood opgenomen. De keizer slaagde er nog in, door de gebeden der Maastrichtenaren vergeving voor zijne dwaling te erlangen [3]). Men zou anders meenen, dat de schuld van dien vader al heel gering was, en dat hij te streng is gestraft geworden. Maar voor den middeleeuwschen Christen is dit niet het geval. Wie aan de heiligen te kort doet, moet het op onverbiddelijke wijze ontgelden. Warinbertus, bisschop van Soissons, en tegelijk abt van het klooster van St. Medardus, liet wagens met honig en zout, die van de goederen van het klooster kwamen, in zijn eigen schuur brengen. Toen de monniken dit een keer in zijne afwezigheid anders deden geschieden, trok hij naar het klooster om hen vreeselijk te straffen. Den geestelijke die de kerkdeur voor hem open deed sloeg hij met zijn stok neder. Maar ras stierf hij zelf een afgrijselijken dood; toen hij bij het graf van St. Medardus nederknielde, berstte hij open en kwamen zijne ingewanden naar buiten [4]). Een koopman, die bij het graf van St. Do-

---

1) *Victricio Paulinus*, num. 7, bij Ghesquierus, T. I, p. 410.
2) *Passio SS. Fusciani et Victorici*, num. 9, 10, bij Ghesquierus, T. I, p. 169.
3) *De S. Servatio*, c. VI, num. 44, bij Ghesquierus, T. I, p. 209 seq.
4) *Supplementum ad vitam S. Medardi*, c. II, num. 18—21, bij Ghesquierus, T. II p. 140 seq.

mitianus gebeden en zijne voorspraak ingeroepen had, viel in de handen van roovers, die hem uitplunderden. Maar de Heer stond hem bij. Want zij vermochten niet zijnen reiskoffer open te breken, en het brood, dat hij met de tombe van St. Domitianus in aanraking gebracht had, konden zij niet eten, ofschoon zij al drie dagen honger geleden hadden [1]). Een Fries, iemand van eene trouwelooze natuur [2]), eigende zich een gedeelte toe van een stuk land, dat behoorde aan het klooster van St. Bavo. Hij zwoer zelf een eed, dat het zijn eigendom was. Maar zoodra hij dien meineed had uitgesproken, stierf hij. Zelfs toonde zich des Heeren wraak in zijn doode lichaam, want het was met wormen overdekt [3]). Een kloosterbroeder, die den naam van St. Sigebertus uit de Litanie geschrapt had, werd, toen hij op den avond vóór een feestdag wierook op het altaar van St. Martinus wilde brengen, en het grafmonument van dezen heilige naderde, plotseling ongesteld; zijne ledematen verstijfden, zoodat hij geen voet verzetten kon [4]). Op een veldtocht vertoefde keizer Hendrik II te Houthem. Een deel zijner manschappen pleegden schennis aan de kapel aldaar, waarbinnen St. Livinus begraven lag. Al wat de bewoners der plaats daar ter bewaring hadden gedeponeerd, roofden zij. De priester der kapel beproefde tevergeefs hen daarvan af te houden. Plotseling werden zij allen stekeblind, zoodat zij in eene Egyptische duisternis rondtastende naar buiten kwamen [5]). Toen het gebeente van St. Livinus uit Houthem naar Gent werd overgebracht, heeft de abt van het St.-Bavoklooster aldaar met de zijnen eene gelofte gedaan, dat men alle jaren met de relieken van St. Livinus eene processie zou doen naar Houthem. Na verloop van jaren geraakte deze processie in het vergeetboek. Daarom werden de broeders te Gent met verschillende kwalen gekastijd. De een kreeg hoofdpijn, een ander werd blind, een derde werd door eene ingewands-

1) *Excerpta ex altera vita S. Domitiani*, num. 17, bij Ghesquierus, T. II, p. 168.

2) Gens est Fresionum tam lata quam valida, licet fide permodica, zegt de schrijver.

3) *Miracula S. Bavonis*, L. II, num. 35, bij Ghesquierus, T. II, p. 624.

4) Sigebertus, *Historia translationis et miraculorum S. Sigeberti*, c. II, num. 5, p. 85.

5) *Acta translationis S. Livini*, num. 6, bij Ghesquierus, T. III, p. 131.

ziekte gekweld, een vierde werd zwak in armen en beenen, een vijfde bleef zijn leven lang aan het ziekbed gekluisterd [1]). Nadat St. Eligius bisschop geworden was, heeft hij zich terstond beijverd de plaats op te sporen waar de martelaar St. Quintinus begraven lag. En hierin slaagde hij. Een zekere monnik Maurinus evenwel, een vermaard zanger van het koninklijke hof, trad daarbij als Eligius' mededinger op, snoevende, dat hij dat stoffelijk overschot van St. Quintinus wel te voorschijn brengen zou. Maar toen hij de aarde ging omwoelen, verwondde hij zijne handen aan het houweel; den volgenden dag kropen de wormen uit die handen en stierf hij eenen ellendigen dood [2]). Een priester, die een slecht leven leidde, werd door Eligius geëxcommuniceerd; de altaardienst was hem dus ontzegd. Hij sloeg deze excommunicatie echter in den wind, en naderde het altaar om het misoffer op te dragen. Toen werd hij door 's hemels roede getroffen en met een harden slag tegen den grond geworpen, waarna hij den geest gaf [3]). St. Theodardus, bisschop van Maastricht, is door roovers vermoord, zijn hoofd zoo goed als in stukken geslagen. Een zijner metgezellen doet zijn best met zijn gordel dit hoofd te omwikkelen en het zoo bijeen te houden, maar dit gelukt niet. Op weg naar het naastbijzijnde dorp vraagt hij aan eene jonge herderin hem het stuk dat zij gebreid heeft af te staan. Het meisje, ofschoon zeer beducht voor den toorn harer moeder, omdat zij niet zonder de opgegeven taak afgebreid te hebben thuis mag komen, voldoet evenwel aan zijn verzoek. Toen nu de herderin de schapen naar den stal gebracht had, werd zij door de moeder hard geslagen. Maar voor hare straf werd de moeder blind [4]). Hetzelfde lot onderging de bruidegom die St. Maxellendis, zijne bruid, doodde, omdat zij weigerde te huwen [5]). St. Leodegarius, bisschop van Atrecht, was op eene valsche beschuldiging door koning Childerik den tweede van de Franken verbannen naar Luxeuil. Maar het wangedrag van den koning, waartegen de bisschop tevergeefs was opgekomen, wekte zoodanige ergernis aan zijn eigen hof, dat een zijner

1) *Acta translationis S. Livini*, num. 20, bij Ghesquierus, T. III, p. 135.
2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. I, c. VI, bij Ghesquierus, T. III, p. 233.
3) Audoënus, ib., P. VI, c. XXV, p. 276.
4) *Acta S. Theodardi*, c. II, num. 12, 13, bij Ghesquierus, T. III, p. 400 seq.
5) *Passio S. Maxellendis*, num. 11, bij Ghesquierus, T. III, p. 584.

hovelingen hem op de jacht heeft doodgestoken [1]). Onder den volgenden koning heeft Leodegarius door toedoen van zijnen ouden vijand Hebroïnus den marteldood moeten sterven. Nadat hem het hoofd was afgeslagen, is zijn lichaam nog een uur lang rechtop blijven zitten. De beul heeft hem een schop gegeven om hem spoediger te doen omvallen. De demonen hebben zich daarop van dezen beul meester gemaakt; door de goddelijke wraak getroffen, is hij krankzinnig geworden, heeft hij zich in een vuur gestort, en is zoo zijn leven geëindigd [2]). En Hebroïnus stierf een gewelddadigen dood [3]). De koster der kapel waarin St. Leodegarius begraven lag was bestolen. Alles had de dief medegenomen, maar tot zijn ongeluk zonder het te weten ook een schoen van St. Leodegarius, dien de koster eerbiedig bewaard had. Door een langdurig gebed bij het graf van den heilige heeft de koster al het zijne teruggekregen. De schuldige was een slaaf. Intusschen had de heer van den slaaf een eed gezworen, dat deze den diefstal niet gepleegd had. Maar toen de heer tehuiskwam, heeft hij een plotselingen dood gevonden [4]). Het gestolen gebeente van St. Humbertus werd naar Maroiles teruggebracht. Onderweg vertoefde men bij Kamerijk. Een der paarden die voor het vervoer dienden werd daar gestolen. Maar door hevige gewetenswroeging gekweld kwam de dief na drie dagen angstig te hebben rondgezworven het gestolene terugbrengen [5]). St. Amandus vond bij zijne evangelie-verkondiging in zekere landstreek het tegendeel van bijval. Maar de verachters zijner prediking werden zwaar gekastijd. Gedurende twee jaar volgde de eene storm op den ander, zoodat hunne huizen werden omvergeworpen en hunne akkers woest werden [6]). Graaf Waldbertus stort van zijn paard, omdat hij in de kerk van het klooster Sithiu geweest is zonder den abt, St. Bertinus, te groeten en om zijn zegen te vragen [7]). Eene vrouw stal de kam van St. Lambertus,

---

1) *Vita S. Leodegarii*, c. II, num. 21, bij Ghesquierus, T. IV, p. 72.
2) *Vita S. Leodegarii*, c. III, num. 50, bij Ghesquierus, T. IV, p. 84.
3) Ib., c. IV, num. 55, p. 88.
4) Ib., c. IV, num. 51, p. 87 seq.
5) *Vita S. Humberti*, c. V, num. 23, bij Ghesquierus, T. IV, p. 159 seq.
6) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. V, num. 19, bij Ghesquierus, T. IV, p. 254.
7) *Vita S. Bertini*, c. II, num. 9, bij Ghesquierus, T. V, p. 629.

die te Maastricht bewaard werd. Des nachts verscheen Lambertus aan haren man in een gezicht, hem waarschuwende, dat de kam moest worden teruggebracht. Toen dit niet hielp, werd de man in een tweede gezicht op de borst geslagen, zoodat hij eene ongeneeslijke wond opliep [1]. Eon boer stal een kaas, die aan de kerk van St. Adalbert te Egmond geschonken was. Hij verschool zich in het koren om hem op te eten. Maar tot zijne straf werd hij krankzinnig en at zijn eigen vingers op [2]. Graaf Dirk I van Holland bouwde te Egmond op eene plaats, die Hallen heette, eene houten kapel voor het gebeente van St. Adalbert. Alle timmerlieden werkten zoo hard als zij konden; maar een hunner, een zekere Siegfried, was lui en verkoos hunnen ijver niet na te volgen. Wat gebeurt? Al zijne ledematen worden stijf, zoodat hij ze niet gebruiken kan en moet worden afgedankt [3]. Een hevige strijd werd gevoerd tusschen de bewoners van het klooster te Egmond en de rijke edellieden en boeren van Castrikum over den dijk van de Schermer. De monniken staken op zeker punt dien dijk door tot vermindering van het gevaar voor overstrooming voorzoover hun klooster betrof, maar tot vermeerdering van gevaar voor de bewoners van Castrikum. Om zich onder de hoede van St. Adalbert te stellen, hadden de kloosterbroeders een kistje met relieken van dezen heilige bij zich. Dit belette de edellieden en boeren niet om tegen hen op te trekken, hen met scheldwoorden te overladen, en hen met zwaarden, lansen en knuppels te bedreigen, zoodat zij zich door de vlucht moesten redden. Onder de aanvallers waren drie gebroeders, Arnold, Wulbrand en Eilger, die met hunne neven, Sicke en Garbrand, het kistje met de relieken schonden en er met hunne wapens in staken. Hoe slecht bekwam het hun! Arnold, de oudste broeder, werd door den jongste vermoord. Eilger, de moordenaar, werd krankzinnig, verviel tot armoede en moest gaan bedelen. Wulbrand pleegde zelfmoord. Sicke, de neef, stierf een ellendigen dood, en Garbrand, eens de krijgshaftigste van allen, heeft gedurende het verdere gedeelte van zijn leven op krukken moeten gaan [4].

---

1) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. III, num. 24, bij Ghesquierus, T. VI, p. 143.
2) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 11, bij Ghesquierus, T. VI, p. 669.
3) Ib., c. II, num. 16, bij Ghesquierus, T. VI, p. 670.
4) *Miracula S. Adalberti*, c. I, num. 5, 6, bij Ghesquierus, T. VI, p. 678 seq.

HOOFDSTUK XVI.

DE GELOOFWAARDIGHEID VAN MIRAKELVERHALEN.

Vier punten verdienen in dit hoofdstuk in het licht te worden gesteld. 1°. In de levensbeschrijvingen van vele heiligen komen trekken van overeenkomst voor met verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament, inzonderheid met berichten van het leven van Jezus. De wonderen in de „heiligenlevens" vertoonen dikwijls eene sprekende gelijkenis met Bijbelsche wonderen. Voor de geloofwaardigheid der mirakelverhalen waarop dit van toepassing is mag dit een bedenkelijk verschijnsel heeten. Waarschijnlijk zullen slechts zeer weinigen ze in ernst als werkelijk gebeurd erkennen. 2°. Eene tweede groep van mirakelverhalen bestaat er, die, ofschoon niet nagevolgd naar Bijbelsche berichten, minstens even kunstmatig zijn als de vorige. De hier bedoelde mirakelen komen voornamelijk voor bij latere heiligen. Op den kritischen lezer maken zij tennaastebij een indruk, alsof zij besteld zijn. Zij komen al te nauwkeurig op het juiste oogenblik, zijn al te toepasselijk, hebben eene al te duidelijke strekking. Nieuw zijn deze mirakelen veelal niet. Ze komen dikwijls geheel of gedeeltelijk in meer naïeven vorm in de levensbeschrijvingen van vroegere heiligen voor. De geloofwaardigheid van deze tweede groep zal wel door de meesten als zeer gering worden aangemerkt. 3°. De vraag naar de geloofwaardigheid der mirakelverhalen kan niet worden ontgaan door de bewering, dat deze verhalen meestal uit eene latere periode zijn dan die waarin de mirakelen heeten te hebben plaats gehad. Van vele moge dit gelden, lang niet van alle. Onder de ontelbare berichten van mirakelen komen er voor, die te boek gesteld zijn door oogge-

tuigen, of die de schrijvers van ooggetuigen vernomen hebben. Kon men al deze berichten uit de eerste hand (of daarmede nagenoeg gelijkstaande) bijeenvoegen en optellen, dan zou een aanzienlijk getal verkregen worden. Niemand zal loochenen, dat in den loop der eeuwen aan de heiligen die het ijverigst vereerd werden immer meer wonderen zijn toegeschreven geworden. Doch hoe groot het aantal zij der wonderen die veilig op rekening gesteld kunnen worden van de immer uitbreidende, vermeerderende en vergrootende legendenvorming, hiermede is de zaak niet afgehandeld. Er blijven wonderen over waarvan de berichtgevers ter goeder trouw verklaren: wij hebben ze aanschouwd, in onze dagen zijn ze geschied, of wij kennen de menschen die er met eigen oogen getuigen van zijn geweest.

4⁰. De vraag naar de geloofwaardigheid der mirakelverhalen is evenzeer van zielkundigen als van historischen aard. Wie in wonderen gelooven, zien ook wonderen gebeuren. De middeleeuwsche Christen heeft innig geloofd, dat bovenzinnelijke machten den loop der dingen bestuurden, en den invloed daarvan heeft hij erkend in tal van gebeurtenissen. Oprecht, ongekunsteld als zijne vroomheid was, voedde zij zich met het wonderbaarlijke, nam zij bij elk onbegrepen voorval de oorzaak aan die het stichtelijkst was voor het onder den druk der omstandigheden veelszins geslingerde gemoed. Er kwam bij, dat zijne gebrekkige natuurkennis hem niet in staat stelde tusschen het natuurlijke en het bovennatuurlijke eene scherpe grenslijn te trekken. Wat de historische waarde aangaat van de mirakelen die hij verzekert zelf beleefd te hebben, deze wordt er ternauwernood geringer door, als men moet aannemen, dat er verschil zal hebben bestaan tusschen de werkelijkheid en hunne voorstelling van het gebeurde. Het is niet zoozeer de vraag: wat er heeft plaats gehad? als: wat zij ervaren hebben? en welken indruk van het ervarene zij aan hunne tijdgenooten en aan het nageslacht hebben medegedeeld? Dat zij in deze wonderen geloofd hebben, had voor de geschiedenis ongeveer gelijke beteekenis, hetzij dit geloof al dan niet op de naakte werkelijkheid berustte.

1⁰. St. Trudo heeft den bloedverwant die zijn bevel om niet te trouwen in den wind geslagen had des nachts in den droom

bezocht. Daarbij heeft de heilige zijnen staf opgeheven, hem op de rechter heup geslagen en gezegd: dit teeken uwer ongehoorzaamheid zult gij al de dagen uws levens dragen. Dientengevolge is hij, zoolang hij leefde, aan die zijde kreupel gebleven [1]). Wie denkt hier niet aan Jakob's worsteling met den Heer? De heiligen Luglius en Luglianus waren onthoofd. Hun dienaar, hoewel zelf gewond, heeft hen zoo goed mogelijk toegedekt en er den ganschen nacht bij gewaakt. In dien nacht zag hij den hemel boven deze martelaren geopend, een ladder strekte zich uit van de aarde naar het uitspansel, en daarop daalden engelen neder om aan hun stoffelijk overschot hulde te bewijzen [2]). Ook de moeder van St. Ursmar heeft zulk een Jakobsladder gezien [3]). St. Ansbertus deed eene voorspelling aan den jongen Theoderik, dat deze later koning van de Franken worden zou. Hij voegde er bij: ten bewijze dat gij aan mijne woorden geloof moogt slaan, zult gij zien, dat, ofschoon het winter is, op de plek waar onze tent staat en die op dit oogenblik platgetreden is, nieuw gras zal ontluiken, frisscher en groener dan op eenige plek in den omtrek. En aldus geschiedde [4]). Een soortgelijk wonder wordt in de levensbeschrijving van St. Eligius uitdrukkelijk met het wonder van Gideon in verband gebracht [5]). St. Clemens was op last van Trajanus met een anker om den hals in zee geworpen. Toen de Christenen op het strand baden, week de zee drie mijlen terug. Gaande door de droge bedding vonden zij een marmeren tempeltje, en daarbinnen een steenen kist met het lijk van den martelaar [6]). Eene vergelijking met den doortocht door de Roode Zee ligt voor de hand. Toen Gregorius de Groote tot bisschop van Rome gekozen was, verborg hij zich in eene spelonk. Doch

---

1) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XXIII, bij Ghesquierus, T. V, p. 43.

2) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 13, bij Ghesquierus, T. VI, p. 18.

3) Anso, *Vita S. Ursmari*, c. I, num. 1, bij Ghesquierus, T. VI, p. 245.

4) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 11, bij Ghesquierus, T. V, p. 136.

5) Audoënus, *Vita S. Eligii*, P. VIII, c. XLI, bij Ghesquierus, T. III, p. 291 seq. Soortgelijke verhalen: *Vita S. Bertuini*, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 181; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, p. 582, 9 Mart., col. 2 (St. Francisca).

6) Jacobus de Voragine, *Legenda vt vocant*, Lugd. 1555, *Leg.* 166, fol. 145 r, col. 2; *Vita S. Clementis ex Simeone Metaphraste*, c. V, VI, bij L. Surius, *De probatis sanctorum vitis*, Col. Agr., 1618, Nov. 23, p. 485; *Vita cum translatione S. Clementis*, num. 2, in de *Acta Sanctorum*, 9 Mart., T. II, p. 20*; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 23 Nov., p. 546, col. 1.

door eene vuurkolom geleid, vond men hem weder [1]. Men denke hier aan de vuurkolom die Mozes en de Israëlieten leidde. De staf van St. Alena ging bloeien evenals die van Aäron [2]. St. Wenceslaus, koning van Bohemen, werd op aanstoken zijner heidensche moeder Drahomira vermoord. Drahomira werd evenals Korach, Dathan en Abiram, door de aarde verzwolgen [3]. Zekere ouders, die lang kinderloos gebleven waren, deden eene gelofte dat zij, werd hun een zoon geschonken, dezen aan den Heer zouden wijden. Door de voorspraak van St. Franciscus verkregen zij een zoon, den heiligen Franciscus Paulae, die de stichter is geworden van de orde der „Minimi" [4]. Eene dergelijke, aan de geboorte van Samuel herinnerende geschiedenis, komt meer voor [5]. Gelijk eertijds aan Elia, brengt een raaf dagelijks brood aan Paulus den kluizenaar [6]. De Saracenen worden plotseling blind, evenals de Syriërs ten tijde van Eliza [7]. Als een tweede Eliza spreidt St. Franciscus de Paula zijn opperkleed op het water, en komt op deze wijze over de zeestraat van Sicilië [8]. Evenals

1) *Vita S. Gregorii Magni*, c. II, num. 12, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1668, 12 Mart., T. II, p. 132; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 12 Mart., p. 585, col. 2.

2) *De S. Alena*, num. 5, bij Ghesquierus, T. II, p. 383. Over andere bloeiende staven zie: aldaar, p. 426 (St. Joannes Agnus); *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 17 Nov., p. 529, col. 1 (Gregorius Thaumaturgus); ib., 19 Oct., p. 468, col. 2 (St. Petrus de Alcantara).

3) *Breviarium Romanum, Pars autumnalis*, 28 Sept., p. 417, col. 1; vergel. C. Suyskenus, *De S. Wenceslao martyre commentarius praevius*, §. VIII, num. 146, 148, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, C. Suyskenus, J. Perierus, J. Cleus, Antv. 1760, 28 Sept., T. VII, p. 795.

4) *Vita S. Francisci de Paula*, c. I, num. 2, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1675, 2 Apr., T. I, p. 106; *Breviarium Romanum, P. verna*, 2 Apr., p. 508, col. 1.

5) *Synopsis vitae S. Stanislai*, num. 1, 2, in de *Acta Sanctorum*, 7 Maii, T. II, p. 200 seq. (*Breviarium Romanum, P. verna*, 7 Maii, p. 567, col. 1); Petrus Galesinius, *Vita S. Bonaventurae*, c. II, num. 24, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. B. Sollerius, J. Pinius et G. Cuperus, Antv. 1723, 14 Julii, T. III, p. 843; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 14 Jul., p. 504, col. 2; Petrus de Monte Rubiano, *Vita S. Nicolai Tolentinatis*, c. I, num. 1—4, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Stiltingus, J. Limpenus, C. Suyskenus, J. Perierus, Antv. 1750, 10 Sept., T. III, p. 644 seq.; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 10 Sept., p. 358, col. 2.

6) Hieronymus, *Vita S. Pauli*, c. II, num. 12, in de *Acta Sanctorum*, 10 Jan., T. I, p. 606; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 15 Jan., p. 494.

7) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 12 Aug., p. 594, col. 2 (S. Clara); vgl. *Vita S. Clarae*, c. III, num. 21, in de *Acta Sanctorum*, 12 Aug., T. II, p. 759.

8) *Acta S. Francisci de Paula, Processus Calabricus*, c. II, num. 15, 24;

de weduwe te Zarfath die Eliza herbergde geen einde zag komen aan hare olie, zoo werd eene arme vrouw te Egmond die St. Adalbert ijverig vereerde dagelijks van visch voorzien [1]). St. Autbertus overwoog, waar hij eene nieuwe kerk zou bouwen voor het gebeente van St. Vedastus. In den morgenstond naar het Oosten starende, zag hij een engel, die de plaats voor eene kerk afmat, evenals, zegt zijn levensbeschrijver, Ezechiël den nieuwen tempel te Jeruzalem zag afmeten [2]). In denzelfden trant worden in de levensbeschrijvingen der heiligen parallellen aangetroffen van: de aankondiging van Jezus' geboorte aan Maria [3]), het wonder van de bruiloft te Kana [4]), dat der broodvermeerdering [5]), het wandelen op de zee [6]), het stillen van den storm [7]),

---

Supplementum historicum, c. III, num. 17; in de *Acta Sanctorum*, 2 Apr., T. I, p. 168, 169, 201; *Breviarium Romanum, P. verna*, 2 Apr., p. 508, col. 2.

1) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 9, bij Ghesquierus, T. VI, p. 668. Eene vrouw die hare olieflesch op wonderdadige wijze gevuld zag: *Vita S. Tillonis Pauli*, c. III, num. 26, ib., T. V, p. 411. Vgl. *Vita S. Clarae*, c. II, num. 16, in de *Acta Sanctorum*, 12 Aug., T. II, p. 758; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 12 Aug., p. 594, col. 2.

2) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, §. III, num. 20, bij Ghesquierus, T. III, p. 556.

3) Fortunatus, *Vita S. Remigii*, num. 1, bij Ghesquierus, T. I, p. 637 seq.; Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. I, c. II, ib., T. III, p. 201; *Vita S. Austrebertae*, c. I, num. 5, ib., T. V, p. 434; Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. I, num. 3, ib., p. 691; Anso, *Vita S. Ursmari*, c. 1, num. 1, bij Ghesquierus, T. VI, p. 245; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 8 Oct., p. 451, col. 2 (S. Birgitta); ib., *P. autumnalis*, 4 Nov., p. 500, col. 1 (S. Carolus Borromaeus).

4) *Vita brevior S. Vedasti*, num. 4, bij Ghesquierus, T. II, p. 40; Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. IV, c. XXIV, ib., T. III, p. 219; dezelfde *Vita*, L. II, P. VI, c. XVII, p. 272; P. VIII, c. XXXIX, p. 290; *Vita S. Bertuini*, num. 6, ib., T. V, p. 181; *Vita S. Tillonis Pauli*, c. III, num. 29, ib., p. 411; *Vita S. Bertini*, c. II, num. 10, ib., p. 630; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 25 Jun., p. 442, col. 2 (St. Gulielmus); 18 Jul., p. 513, col. 2 (St. Camillus de Lellis).

5) Maria Magd. Anguillaria, *Vita S. Franciscae*, c. II, num. 13, in de *Acta Sanctorum*, 9 Mart., T. III, p. *178; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 9 Mart., p. 582, col. 2; *Vita S. Clarae*, c. II, num. 16, in de *Acta Sanctorum*, 12 Aug., T. II, p. 758; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 12 Aug., p. 594, col. 1; *Vita altera S. Thomae de Villanova*, num. 25, in de *Acta Sanctorum*, 18 Sept., T. V, p. 832; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 22 Sept., p. 409, col. 1.

6) Jonas Fontanellensis, *Vita S. Vulfranni*, c. I, num. 8, bij Ghesquierus, T. VI, p. 533; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 23 Jan., p. 518, col. 2 (Raymundus de Pennaforte).

7) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. II, num. 11, bij Ghesquierus, T. IV, p. 248; *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 7, l.l., T. VI, p. 14; *Vita S. Nicolai*, c. XVII, bij L. Surius, *De probatis sanctorum vitis*, Col. Agr., 1618, Dec. 6, p. 185; *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 6 Dec., p. 456, col. 2.

het doen verdorren van een boom [1]), de genezing eener dorre of verstijfde hand [2]), de genezing der vrouw die achttien jaren krank was geweest [3]), die eener stomme [4]), het „sta op en wandel" tot een lamme [5]), de verheerlijking op den berg [6]), de geschiedenis van Zacheus [7]), de opwekking van den jongeling van Nain [8]), en de aardbeving op den dag van 's Heeren kruisiging [9]). Het spreken van de Apostelen tot iederen landsman in zijn eigen taal [10]), de genezing door Petrus tot stand gebracht [11]), zijne bevrijding uit de gevangenis door een engel [12]), de geschiedenis van den stokbewaarder te Philippi [13]) hebben tegenhangers in de levensbeschrijvingen der heiligen.

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. VI, c. XXI, bij Ghesquierus, T. III, p. 275.

2) Audoënus, ib., L. I, P. IV, c. XXIV, p. 219.

3) *Vita S. Humberti*, c. V, num. 22, bij Ghesquierus, T. IV, p. 159; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 7 Mart., p. 576, col. 2 (St. Thomas Aquinas).

4) Notgerus, *Vita S. Hadelini*, c. III, num. 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 621.

5) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. VI, c. XXIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 276.

6) *Vita S. Petri Chrysologi*, c. 4, bij Migne, *Patrologia latina*, Par. 1894, T. LII, col. 33; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 4 Dec., p. 453, col. 2.

7) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. VIII, c. XLII, bij Ghesquierus, T. III, p. 292.

8) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 3 Dec., p. 451, col. 1.

9) *Acta S. Martinae*, c. VII, num. 52, in de *Acta Sanctorum*, 1 Jan., T. I, p. 17 (*Breviarium Romanum*, *Pars hiemalis*, 30 Jan., p. 536, col. 2); *Acta S. Agathae*, c. IV, num. 14, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1658, 5 Feb., T. I, p. 623; *Breviarium Romanum*, ib., 5 Feb., p. 553; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 18 Maii, p. 589, col. 1 (Venantius); 14 Maii, p. 582, col. 2 (Bonifacius); *Epistola Uranii de obitu S. Paulini*, in de *Acta Sanctorum*, 22 Junii, T. IV, p. 198; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 22 Jun., p. 432, col. 1.

10) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, p. 450, col. 2 (Franciscus Xaverius).

11) *Vita brevior S. Vedasti*, num. 5, bij Ghesquierus, T. II, p. 40; *Vita S. Eligii*, L. I, P. IV, c. XXVII, l.l., T. III, p. 220.

12) Gregorius Turonensis, *De gloria martyrum*, c. 103 (*De Felice Nolano*), in de *Monumenta Germaniae*, *Gregorii Turonensis Opera*, ed. Arndt et Krusch, Hann. 1884, p. 557; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 14 Jan., p. 492, col. 2; *Acta SS. Primi et Feliciani*, num. 1, in de *Acta Sanctorum*, 10 Junii, T. II, p. 152; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 18 Maii, p. 587, col. 2 (St. Venantius); 2 Jun., p. 604, col. 1 (St. Erasmus).

13) *Passio SS. Marcellini et Petri*, num. 1—4, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, F. Baertius, et C. Janningus, Antv. 1695, 2 Junii, T. I, p. 371 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 2 Jun., p. 603, col. 2; *Acta SS. Basilidis et socc.*, in de *Acta Sanctorum*, 12 Junii, T. II, p. 513; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 12 Jun., p. 614, col. 2.

2°. Zal wel niemand de geloofwaardigheid der bedoelde mirakelverhalen, die slechts nabootsingen zijn van Bijbelsche voorstellingen, in ernst willen verdedigen, hetzelfde mag verwacht worden ten opzichte van andere, die een tooneelmatigen indruk maken, een indruk namelijk, alsof de beschreven wonderen van te voren besteld zijn. Deze mirakelen schijnen als bedacht te wezen door degenen die zekere heiligen nu eenmaal verheerlijken wilden. St. Bruno van Keulen, te Parijs doctor in de godgeleerdheid geworden, naderhand kanunnik te Parijs, heeft met een zestal vrienden besloten „de wereld" te verlaten. Zij begeven zich naar St. Hugo, bisschop van Grenoble, om hem eene geschikte plaats voor een verblijf in de afzondering te vragen. De bisschop, met het doel hunner komst in kennis gesteld, herinnert zich, dat hij dienzelfden nacht een droom heeft gehad, waarin hij zag, dat zeven sterren zich voor zijne voeten nederbogen. Hij begreep, dat dit op deze zeven mannen sloeg, en stond hun toe zich te vestigen in het onherbergzaamste oord in de bergen van zijn bisdom, waar zij de Karthuizer-orde gesticht hebben [1]). St. Gregorius VII speelde als kind aan de voeten van een timmerman, die met den beitel planken bewerkte. Ofschoon hij nog niet lezen kon, maakte hij met de hand van de spaanders letters, die te zamen een regel uit de Psalmen vormden: „hij zal heerschen van zee tot zee" (Ps. LXXII : 8). Blijkbaar had de Voorzienigheid daarbij zijne hand bestuurd om aan te duiden, welke groote macht hij eenmaal in de wereld zou uitoefenen [2]). Terwijl hij als paus de mis celebreerde, zagen de geloovigen uit den hemel eene duif nederdalen. Zij ging zitten op zijnen rechterschouder en omhulde met de uitgestrekte vleugels zijn hoofd, om te verstaan te geven, dat hij bij het bestuur der kerk door de aanblazing van den heiligen geest, maar niet door redenen van menschelijke wijsheid geleid werd [3]).

---

1) *Vita antiquior S. Brunonis*, num. 10, 11, in de *Acta Sanctorum*, coll. C. Suyskenus, C. Byeus, J Bueus, J. Ghesquierus, Antv. 1770, 6 Oct., T. I, p. 704; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 6 Oct., p. 449, col. 2.

2) Caes. Baronius, *Annales ecclesiastici*, ad ann. 1073, num. 16, in de editie van A. Pagius, Lucae, 1745, T. XVII, p. 354; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 25 Maii, p. 595, col. 2; vergel. D. Papebrochius, *De S. Gregorio VII.*, §. II, num. 11; §. V, num. 38, in de *Acta Sanctorum*, Antv. 1688, 25 Maii, T. VI, p. 105, 111.

3) *Breviarium*, ib., p. 596, col. 2.

Koning Boleslaus van Polen beschuldigde St. Stanislaus, dat hij zeker landgoed zich wederrechtelijk had toegeëigend, ofschoon hij het gekocht had. Schriftelijke of mondelinge getuigenissen konden niet worden bijgebracht. Daarom voorzegde Stanislaus, dat hij den verkooper, die reeds 3 jaren in het graf gelegen had, binnen 3 dagen zou opwekken en voor den rechterstoel brengen. Dit geschiedde. De herrezene verklaarde, dat hij de kooppenningen in orde ontvangen had, en sliep toen den doodsslaap weder in [1]). St. Joannes de Matha, de stichter van de orde der „H. Drieëenheid van de loskooping van krijgsgevangenen" celebreerde zijne eerste mis in de kapel van den bisschop van Parijs. Daarbij verscheen hem een engel in een schitterend wit kleed. Op de borst was een kruis genaaid van roode en zwarte kleur. De engel had de gekruiste armen uitgestrekt over twee krijgsgevangenen, een Christen aan den eenen kant, en een Moor aan den anderen. Door dit visioen verstond hij, dat het zijne bestemming was, krijgsgevangenen van de ongeloovigen vrij te koopen. Toen hij zich nu met St. Felix van Valois vereenigd had, en beiden te zamen naar Rome togen om de goedkeuring hunner orde van paus Innocentius te vragen, viel ook aan den Paus onder de plechtigheden der mis een gezicht ten deel. Hij aanschouwde namelijk een engel in een wit kleed en met een kruis in twee kleuren op de borst. Hij begreep, dat dit het nieuwe kleed der orde moest zijn, en keurde hare stichting goed [2]). St. Elizabeth, koningin van Portugal, leefde gewoonlijk de helft van het jaar alleen van brood en water. Op een keer werd zij krank en schreven de geneesheeren haar het gebruik van wijn voor. Doch zij weigerde dien te drinken. Toen werd door een wonder het water voor haar in wijn veranderd [3]). Meer dan een overwinning van de Christenen op de Turken wordt hieraan toegeschreven, dat op denzelfden dag de broederschappen van den H. Rozenkrans over de geheele wereld hunne gemeenschappelijke gebeden verrichtten [4]). St. Philippus van Neri werd der-

---

1) Joannes Longinus, *Vita S. Stanislai*, c. VI, VII, in de *Acta Sanctorum*, 7 Maii, T. II, p. 215—219; *Breviarium Romanum, P. verna*, 7 Maii, p. 567, col. 2.

2) *Breviarium Romanum, P. hiemalis*, 8 Feb., p. 559 seq.; *P. autumnalis*, 20 Nov., p. 536, col. 2.

3) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 8 Jul., p. 494, col. 1.

4) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, Dom. 1. Oct., p. 429 seq.

mate verteerd door de liefde tot God, dat de Heer een tweetal zijner ribben moest breken en wegnemen, om ruimte te maken voor zijn brandend hart [1]). Het vuur der liefde tot God brandde in het binnenste van St. Maria Magdalena de Pazzi zoo hevig, dat zij het niet verdragen kon, en den boezem met koud water moest afkoelen [2]). Het hart der H. Teresia was door het vuur der goddelijke liefde dermate ontvlamd, dat haar een gezicht ten deel viel waarin een engel met een vurigen pijl haren boezem doorboorde, terwijl zij Christus, die haar de rechterhand reikte, hoorde zeggen: „voortaan zult gij, als mijne ware bruid, ijveren voor mijne eer" [3]). De toekomstige bestemming van St. Camillus de Lellis, den stichter van de Congregatie der reguliere geestelijken voor de verpleging van kranken, werd voor zijne geboorte aangeduid. Want zijne moeder had in hare zwangerschap een gezicht, waarin zij aanschouwde, dat zij een knaap ter wereld had gebracht, die op de borst het kruisteeken droeg, en die aan het hoofd ging van een geheelen stoet van knapen, met hetzelfde teeken versierd [4]). St. Rosa à S. Maria, de eerste heilige van Zuid-Amerika, had eene verschijning van Christus, die tot haar zeide: „Roos van mijn hart, wees mijne bruid" [5]). Het kunstmatige van deze en dergelijke mirakelverhalen springt zoo sterk in het oog, dat de geloofwaardigheid daarvan geen onderwerp van ernstige gedachtenwisseling behoeft uit te maken.

3°. Er blijven echter een groot aantal mirakelverhalen over, die afkomstig zijn of heeten te zijn van ooggetuigen. Deze ooggetuigen kunnen niet zonder meer als onbetrouwbaar worden terzijdegesteld. Soms verzekert de levensbeschrijver van een

---

1) Ant. Gallonius, *Vita S. Philippi Nerii*, c. XVI, num. 185, in de *Acta Sanctorum*, 26 Maii, T. VI, p. 514; *Breviarium Romanum, P. verna*, 26 Maii, p. 598, col. 2.

2) Vincentius Puccinus, *Vita S. Mariae Magd. de Pazzis*, c. III, num. 29, in de *Acta Sanctorum*, 25 Maii, T. VI, p. 189; *Breviarium Romanum, P. verna*, 27 Maii, p. 601, col. 1.

3) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 15 Oct., p. 463, col. 1; vergel. Franciscus Ribera, *Vita S. Teresiae*, L. I, c. VI, num. 89, in de *Acta Sanctorum*, 15 Oct., T. VII, p. 571.

4) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 18 Jul., p. 511.

5) Leonardus Hansen, *Vita S. Rosae*, c. X, num. 140, in de *Acta Sanctorum*, 26 Aug., T. V, p. 928; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 30 Aug., p. 656, col. 1.

heilige, dat hij zelf gezien heeft wat hij verhaalt. Dikwijls zal de ooggetuige bij de tijdgenooten erkend zijn geweest als eene hoogstaande persoonlijkheid, in verstandelijk opzicht gelijk aan de besten.

Hebben de middeleeuwsche Christenen ook eenige kritiek uitgeoefend op mirakelverhalen? Of hebben zij grifweg alles als mirakel aangenomen wat hun als zoodanig werd aangebracht? Er zijn sporen van twijfel, zelfs van verwerping van mirakelen die niet voldoende bewezen werden geacht. Natuurlijk zijn berichten dienaangaande nooit opzettelijk verzameld en bewaard. Maar zij ontbreken toch niet geheel.

Gregorius van Tours verhaalt van eene doopvont te Osen in Portugal, die op Witten donderdag geregeld ledig was, maar op den zaterdag vóór Paschen altijd vol werd teruggevonden, ofschoon de kerk in den tusschentijd gesloten bleef. Een machtig heer, die niet in dit wonder geloofde, vermat zich met een troep ruiters de kerk voor nachtkwartier te gebruiken. Het bekwam hem slecht; want hij werd krankzinnig en stierf. Ook koning Theodegisilus, ofschoon hij het wonder gezien had, geloofde er niet in, maar hield het voor een list. Daarom liet hij de kerk verzegelen en bewaken. Er kwam echter evengoed water in de doopvont. Toen hij nu de bewaking herhaalde, heeft hij dit tot zijne straf niet overleefd, omdat hij zich had aangematigd, het geheim der goddelijke wonderwerking te willen uitvorschen. De verklaring van den twijfel der bedoelde personen wordt door Gregorius gezocht in hunne onrechtzinnigheid. Dit volk toch, zegt hij, is kettersch; bij het aanschouwen van zulke groote dingen wordt het niet bewogen om nederig te gelooven, maar het is altijd gereed om de heilige geheimenissen van Gods werk met kinderachtige verklaringen te willen wegredeneeren [1]). Een paar malen verzekert Gregorius van zich zelven, dat hij een wonder aanvankelijk niet gelooven wilde. In de kerk van het klooster te Poitou had koningin Radegundis een zilveren kistje met een gedeelte van het kruis des Heeren en relieken van Oostersche martelaren nedergezet. Daarbij geschiedden mirakelen. Als men voor dat kistje eene lamp aanstak, dan verminderde

1) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum,* num. 23—25, in zijne *Opera,* ed. Arndt et Krusch, p. 501 sqq.

de olië daarin niet; integendeel, zij vermeerderde, zoodat zij overliep en allengs een kruikje, dat er onder geplaatst was, vulde. Hoewel ik, zegt hij, hiervan dikwijls gehoord had, kon ik er in de dwaasheid van mijn hard gemoed nooit toe komen het te gelooven, totdat ik de werking dezer wonderkracht tot mijne groote beschaming met eigen oogen moest aanschouwen [1]). St. Sigebertus lag begraven in het St.-Maartensklooster bij Metz. Daar geschiedden vele mirakelen. O. a. had men bij eene translatie St. Sigebertus' gebeente geheel onveranderd gevonden. Nu behoorde tot dat klooster een jonge monnik van lichtzinnig levensgedrag, met meer belangstelling voor het spel dan voor de geestelijke dingen. Door eenige leekemenschen werd hem gevraagd wat hij dacht van de openbaringen die daar in den laatsten tijd geschied waren, of van de wonderwerken die St. Sigebertus verricht had? Doch aan den monnik werd het woord des Apostels bewaarheid, dat de vleeschelijk gezinde mensch niet verstaat de dingen die des geestes Gods zijn (1 Kor. II : 14). Hij antwoordde glimlachend: die heilige man ligt dood in zijne kist, met open mond, de tanden bloot, en ik weet niet of hij wel ooit een wonder verricht heeft [2]). In eene voorstad van Metz woonde eene dame, rijk in goederen, maar niet in deugden. Op zekeren dag zat zij te midden van hare buren en burgers van de stad, en hoorde, dat sommigen verhalen deden van de wonderen die de Heer door S. Sigebertus verrichtte. Zij echter wilde het gehoorde niet alleen niet gelooven, maar waagde het zelfs smadelijke en beleedigende woorden te spreken, waardoor zij zich Gods toorn op den hals moest halen [3]). Iemand werd, hetzij dan schuldig of onschuldig, zwaar geboeid naar de strafplaats geleid. Hij wist te ontkomen en vluchtte naar de kerk waar St. Eligius begraven lag. Daar brak de ketting waarin hij geklonken was in tweeën. Men vervolgt hem, neemt hem opnieuw gevangen. Maar ten tweeden male springen zijne boeien in stukken; hierdoor wordt hij vrij. Eenige uren later is de kerk ledig en ziet men daar nog maar alleen de stukken van de gebroken

---

1) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, num. 5, l.l., p. 489 seq. Een ander voorbeeld, num. 6, p. 491 seq.

2) Sigebertus, *Historia translationis S. Sigeberti*, c. II, num. 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 85 seq.

3) *Translatio II. S. Sigeberti*, num. 2, bij Ghesquierus, T. III, p. 90.

ketting. Dan komt de bisschop van de stad binnen en hoort van het mirakel dat is geschied. Men ziet hem aan, dat hij twijfelt. Een nieuw wonder is noodig om hem te overtuigen, waarna hij zich voorneemt in het vervolg voorzichtiger te zijn [1]).

Dat bij ieder wonder de zielstoestand van dengene die het waarneemt van invloed is, hebben sommigen in de middeleeuwen wel beseft. Het kan voorkomen — dit hebben zij ingezien — dat de één stemmen uit den hemel hoort, en de ander niet, ofschoon zij zich gelijktijdig bevinden op dezelfde plaats. Gregorius van Tours verhaalt van een mirakel, dat een priester en drie vrouwen aanschouwden, terwijl het aan andere aanwezigen ontging. In de kerk van het dorp Riom werd de feestdag van den H. Polykarpus gevierd. „Het oogenblik naderde waarop het misoffer moest worden opgedragen. Een diaken nam de ciborie, waarin het geheimenis van het lichaam des Heeren werd bewaard. Hij droeg haar naar de deur en trad de kerk binnen om haar op het altaar te plaatsen, maar zij ontsnapte aan zijne hand, werd omhooggeheven in de lucht, en kwam zoo op het altaar terecht, zoodat de diaken tevergeefs trachtte haar te grijpen. Wij gelooven, dat dit nergens anders om gebeurde, dan omdat hij in zijn geweten bevlekt was. Want men zegde, dat hij dikwijls echtbreuk gepleegd had. Slechts aan één priester en drie vrouwen, waarvan er een mijne moeder was, werd het vergund dit te aanschouwen; de andere aanwezigen hebben het niet gezien. Ik beken, dat ik toentertijd bij die plechtigheid tegenwoordig geweest ben, maar ik ben niet waardig bevonden dit wonder te aanschouwen" [2]). St. Berlendis bracht haar leven door in het klooster te Moorsele. Op een keer hoorde zij midden in den nacht bij het luiden van de metten de stemmen der heilige engelen, die de ziel van haren vader met blijden jubelzang ten hemel droegen. Zij was een en al oor, en geraakte door de zoetheid van het lied en de liefelijkheid van de wijs haast buiten zich zelf. Aan de dienstmaagd die naast haar staat vraagt zij nu, of deze hetzelfde hoort en verstaat als zij. Maar de dienstmaagd verklaart noch iets te hooren, noch iets te verstaan [3]).

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. VIII, c. XLV, bij Ghesquierus, T. III, p. 293.

2) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, num. 85, l.l., p. 545 seq.

3) *Vita S. Berlendis*, §. II, num. 8, bij Ghesquierus, T. V, p. 268.

De levensbeschrijver van St. Gislenus doet zijne lezers gevoelen, dat men geen gezichten verhalen moet aan lieden, die niet vermogen ze te begrijpen, of die er mede spotten. St. Madelgarius was in een klooster gegaan. St. Waldetrudis, zijne vrouw, bleef nog voor de opvoeding harer kinderen en het beheer harer goederen zorgen. Naderhand werd zij door St. Gislenus opgewekt om het voorbeeld van haren echtgenoot te volgen. Zij toonde zich voor die opwekking wel ontvankelijk. Daarna aanschouwde zij in een gezicht, hoe zij eene kerk binnenging, en hoe daar de heilige bisschop Gaugericus met een vollen beker wijn vroolijk op haar toetrad, zeggende: „doe, wat gij doet, want wat gij doet behaagt Gode en mij". Door dit visioen onderging zij eene groote verandering. Zij vertelde het zonder achterdocht aan eenigen harer dienstmaagden. „Gelijk onder zulke personen in den regel geschiedt, spraken deze vrouwen er schertsend met elkander over, zoodat het ten slotte ook het onfatsoenlijke volk ter ooren kwam. Hiermede was gehandeld tegen 's Heeren woord: werp uwe paarlen niet voor de zwijnen. Want in den trant der zwijnen pleegt het domme en onfatsoenlijke volk over de gezegden en daden der rechtvaardigen slechts te morren en er mede te spotten. Het gevolg was, dat sommigen, door de inblazing van den Satan hiertoe opgestookt, aangaande Waldetrudis lasterlijke dingen gingen vertellen, eene valsche voorstelling van het gebeurde gevende. Zij zelf was daar zeer onthutst over, maar werd door de toespraak van een engel in den droom eenigermate gerustgesteld. Toen zij haar geheele wedervaren aan St. Gislenus mededeelde, zeide deze: gij hadt zulk een mystisch Godsgezicht moeten blootleggen aan geestelijk gezinde mannen die in staat waren u behoorlijk te onderrichten, maar niet aan aardschgezinde vrouwtjes die haar leven doorbrengen in de wereld" [1]). Zekere priester te Egmond, Amalathus geheeten, was zeer nauwgezet in de vervulling zijner plichten. Hij werd door een engel vermaand om zonder uitstel ijverig werk te maken van het herstel van de kerk van St. Adalbertus aldaar. De schrijver die ons dit mededeelt voegt er het volgende bij. Opdat geenerlei

1) *Vita S. Gisleni*, c. II, num. 10, 11, bij Ghesquierus, T. IV, p. 380 seq. Ongeveer hetzelfde verhaal, maar in uitvoeriger, eenigszins verwaterde trekken beschreven: *Vita S. Waldetrudis*, c. I, num. 5, ib., p. 442.

twijfel hem tot uitstel zou nopen, had hij drie deelgenooten in dezelfde openbaring, mannen, zoo verknocht aan de kerk als leeken kunnen wezen. Wat zij van het visioen verhaalden, kwam met zijne voorstelling geheel overeen, hetgeen niet weinig bijdroeg om tot een rasch besluit te komen [1]). Men ziet het, aan dezen schrijver is de groote beteekenis van den persoonlijken factor bij de waarneming van het wonder geenszins ontgaan. Dit blijkt nader uit zijne verzekering, dat eenzelfde wonder driemaal werd herhaald om elken twijfel weg te nemen. St. Adalbertus namelijk verscheen in den droom aan eene non, Wilfsit geheeten. Hij maakte haar zijn verlangen bekend, dat men zijn gebeente, dat als naar gewoonte in het zand begraven was, zou opheffen en op eene voor allen zichtbare plaats tentoonstellen, om de devotie der geloovigen aan te vuren, en te bevorderen dat zijne voorspraak aan meer personen zou ten goede komen. Opdat nu geenerlei twijfel haar zou doen aarzelen om in de waarheid dezer verschijning te gelooven, heeft hij het niet beneden zich geacht tot drie malen toe aan deze vrouw te verschijnen, om haar meer zekerheid te verschaffen [2]).

Houdt men het bovenstaande wel in het oog, dan zal dit allicht tot eenige voorbereiding kunnen strekken om de wonderverhalen die afkomstig zijn of heeten te zijn van ooggetuigen met meer vrucht te lezen. Zoodanige verhalen zijn er in grooten getale overgeleverd. Op eenige daarvan moge hier gewezen worden. Eusebius beschrijft, hoe Apphianus, die een tijd lang te Caesarea zijn huisgenoot geweest was, aldaar den marteldood gestorven is. Na hevige folteringen ondergaan te hebben, is Apphianus in zee geworpen. Wat er toen gebeurd is, zegt Eusebius, „zal aan degenen die het niet met eigen oogen gezien hebben ongeloofelijk in de ooren klinken. Maar die van het gebeurde nauwkeurig op de hoogte zijn kunnen niet nalaten het te boek te stellen, vooral omdat als het ware alle inwoners van Caesarea er getuige van geweest zijn; want oud en jong heeft het gezien". Hij verhaalt dan verder, hoe er een hevig gerommel werd vernomen en eene zeebeving plaats had, waardoor ook de stad en

1) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 668.

2) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. VI, p. 669: ne fidem quivis forsitan ambiguitatis offendisset scrupulus, trinis feminam praefatam dignatus est certificare visionibus.

hare omstreken geschokt werden. Het lijk van Apphianus werd daarbij voor de poort van Caesarea op het strand geworpen [1]). Eusebius bericht nog van een ander wonder in zijne woonplaats dat hij heeft beleefd. Drie mannen en eene vrouw zijn als slachtoffer der geloofsvervolging gestorven. Uit louter wreedheid heeft men hunne lijken onbegraven laten liggen. Plotseling begonnen toèn de kolommen der openbare gaanderijen van de stad te druipen van water. Ook zag men, ofschoon het helder, droog weder was, de straten en pleinen weldra met water overdekt. Het was alsof de levenlooze natuur weende over de wreedheid der menschen. „Degenen die na ons komen", zegt de schrijver, „zullen deze geschiedenis als een nietswaardig verzinsel beschouwen. Maar zij aan wie het heden de waarheid daarvan heeft doen kennen denken er anders over" [2]). Sulpicius Severus verhaalt, hoe St. Martinus van Tours een zijner leerlingen uit den dood heeft opgewekt. Deze jongeling, zegt hij, „heeft den doop ontvangen en daarna nog verscheidene jaren geleefd. Hij was bij ons de eerste getuige van Martinus' wonderkrachten, of de eerste aan wien hij deze wonderkrachten had uitgeoefend" [3]). De beul die St. Victricius had moeten ombrengen is plotseling blind geworden. Daarbij zijn de ketenen Victricius van de handen gegleden. Deze bijzonderheden zijn niet ontleend aan de latere overlevering, maar worden aangetroffen in een brief, door Paulinus van Nola aan Victricius bij diens leven geschreven [4]). Gregorius van Tours heeft den zijden doek, waarin het kruis van Christus gewikkeld is geweest, in het water gedompeld en dit water aan koortslijders te drinken gegeven; weldra zijn ze er door genezen. Hij heeft er ook stukjes afgesneden en aan monniken gegeven om er kranken mede te zegenen. Een abt, die ook een stukje ontvangen heeft, is na 2 jaren bij hem teruggekeerd en heeft hem met een eed verzekerd, dat er twaalf bezetenen door genezen waren, daarenboven drie blinden en twee lammen [5]). In de kapel te Marsat in Puy-de-Dôme worden relie-

1) Eusebius, *De martyribus Palaestinae*, c. IV, achter Lib. VIII zijner *Historia ecclesiastica*, ed. H. Valesius, Amst. 1695, p. 265 seq.

2) Eusebius, l.l., p. 273.

3) Sulpicius Severus, *De beati Martini vita*, in zijne *Opera*, Lvgd. Bat., 1647, p. 469.

4) Vitricio Paulinus, num. 7, bij Ghesquierus, T. I, p. 410.

5) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, num. 6, p. 492 seq.

ken van de maagd Maria bewaard. Tegen het naderen van den gedenkdag harer begrafenis, „ben ik", zegt dezelfde Gregorius, „er heen getogen om de vigiliën te celebreeren. In den donkeren nacht spoedde ik mij naar de kapel. Van verre zie ik door de vensters een zeer sterk licht schijnen; het heeft er veel van alsof daar eene menigte van lampen of kaarsen aangestoken zijn. In de onderstelling, dat eenige vromen ons in de viering der vigiliën reeds zijn voorgeweest, treed ik toe op de deur en klop, maar niemand doet open, de deur is op slot, alles zwijgt. Wij zenden naar den koster om den sleutel. Terwijl hij aankomt en wij nog buiten een kaars aansteken, gaat de deur van zelf open; maar bij ons binnenkomen is het licht dat wij buiten bewonderd hebben verdwenen; ik denk, dat dit kwam door de duisternis mijner zonden" [1]). Op reis kwam hij voorbij het hutje van een armen man, dat in brand stond. Het was met boombladeren gedekt, en zou dus spoedig door de vlammen verteerd zijn. Met vrouw en kinderen droeg de bewoner water aan, maar het hielp niet. „Toen haalde ik", zegt Gregorius, „een kruis uit mijnen boezem, en hief dat op tegen het vuur". Weldra was het gebluscht [2]). Nu eens is een wonder geschied met den man zijner zuster [3]); dan weder heeft hij het wonder vernomen van den man zelf die er het naast bij betrokken was [4]); bij eene andere gelegenheid verhaalt hij van een wonder dat heeft plaats gehad met relieken die zijn vader bij zich droeg [5]). Het valt hem niet moeilijk van de wonderen die hij beschrijft, als hij ze zelf niet heeft bijgewoond, de getuigen te noemen [6]).

De priester Haiminus verzekert, dat hij weinige jaren geleden zich bevonden heeft onder degenen die aanschouwd hebben, hoe

---

1) Gregorius Turonensis, *Liber de gloria martyrum*, num. 8, p. 493. Andere wonderen die hij zelf gezien heeft in het genoemde werk num. 33, p. 508; num. 50, p. 524; num. 83, p. 545; num. 86, p. 546; ook in zijn *Liber in gloria confessorum*, num. 6, p. 752; num. 15, p. 756; num. 20, p. 759; num. 30, p. 766; num. 39, p. 772; num. 40, p. 773; num. 43, p. 775; num. 45, p. 776.

2) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, num. 10, p. 495.

3) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, num. 70, p. 535.

4) Gregorius Turonensis, l.l., num. 75, p. 539; num. 81, p. 543; num. 82, ib.

5) Greg. Tur., l.l., num. 83, p. 544.

6) Greg. Tur., *In gloria martyrum*, num. 33, p. 509; num. 87, p. 547; *In gloria confessorum*, num. 1, p. 748; num. 5, p. 751; num. 7, p. 753; num. 14, p. 756; num. 29, p. 766; num. 38, p. 771.

een doofstomme „door de verdiensten van St. Vedastus" het gehoor en de spraak verkregen heeft [1]). Dezelfde schrijft: toen ik koster was aan de kerk waar nu het gebeente van St. Vedastus bewaard wordt, gebeurde het mirakel dat ik thans ga verhalen. Een arme man, wiens oogen krachtens een vonnis waren uitgestoken en die op krukken ging, verdiende zijn brood door te bedelen aan de kerkedeur. In een droomgezicht werd hem bevolen zich in den nachtdienst voor het Epiphaniënfeest dicht naar het altaar te begeven. Daar kreeg hij het gebruik zijner beenen terug, en kon de krukken ophangen aan de balken der kerk [2]). De levensbeschrijver van St. Domitianus verzekert niet alleen, dat zes verdronken jongelingen door de wonderkracht van zijnen heilige uit de dooden zijn opgewekt, maar tevens, dat het geschiedde „in onze dagen"; een er van heeft hij naderhand gezien [3]). Als de monnik Sigebertus er toe overgaat de mirakelen te beschrijven van den heilige wiens naam hij draagt, verklaart hij: het is ons er niet om te doen fraaie verhalen op te disschen van dingen die wij aan anderen ontleend hebben of waarvan wij geen ervaring bezitten. Slechts feiten waarvan bewezen is, dat zij kort geleden hebben plaats gehad, of die wij van geloofwaardige en betrouwbare personen hebben vernomen, van de zulken namelijk die nu nog verzekeren, dat zij er bij tegenwoordig zijn geweest, willen wij te boek stellen [4]). Op den 21sten Juni van het jaar 907, 's morgens in de vroegte, is Maria, de dienstmaagd van Nicolaus de Carnisprivio te Nivelles, in een put gevallen. Zij bleef er twee uren in, steeds God en St. Gertrudis om hulp roepende, totdat zij door hare meesteres gevonden werd. Deze haalde er twee mannen bij om getuigen te wezen van dit mirakel, nl. Bernardus Cruce en Adam Copyn. Met behulp van een ladder daalden zij af in de diepte en haalden het meisje er uit, bijna ten doode toe verkleumd in het koude water, waarvan de diepte twee manslengten bedroeg, terwijl de afstand van den bovenrand tot het water ongeveer even groot

---

1) Haiminus presbyter, *Miracula S. Vedasti*, num. 1, bij Ghesquierus, T. II, p. 65.

2) Haiminus presbyter, ibidem, num. 2, p. 65.

3) *Excerpta ex altera vita S. Domitiani*, num. 16, bij Ghesquierus, T. II, p. 167.

4) Sigebertus, *Historia translationis et miraculorum S. Sigeberti*, prologus, bij Ghesquierus, T. III, p. 81 seq.

was. Bij het aanbreken van den volgenden dag werd het meisje door de dienstboden naar de kerk van St. Gertrudis gebracht, waar men het gebeurde aan de kanoniekessen en de kanunniken verhaalde. Er werd eene samenspreking gehouden en, na rijp beraad, besloten het mirakel aan het volk bekend te maken. Daarop werd een „Te Deum" gezongen [1]). De jonge Eligius heeft al zijne zonden gebiecht en zich zelven eene zware boetedoening opgelegd. Hij bidt nu den Heer, hem, als zijn berouw is aangenomen, daarvan een teeken te geven. In zijn slaapvertrek nu hangen de relieken van vele heiligen aan den zolder. Hij legt het hoofd te rusten op een zak. In den droom heeft hij een gezicht, waarin hem gezegd wordt: uw gebed is verhoord. Aanstonds bemerkt hij een liefelijken geur en voelt, dat uit een mandje met relieken de zoetste druppels op zijn hoofd nederdalen. Dit was het begin zijner wonderwerken. In het geheim heeft hij het gebeurde verhaald aan Audoënus, die hem vergezelde en die zijn levensbeschrijver geworden is [2]). Tijdens de invallen der Noormannen heeft men het gebeente van zekere heiligen in den grond begraven. Een gedeelte daarvan is reeds weder te voorschijn gebracht. Zekere Sigeburgis, de vrouw van Lantso, werd des nachts in een visioen door de H. Landrada opgewekt om ook haar gebeente benevens dat van St. Adrianus martelaar en St. Julianus op te graven. Daar zij hevig aan de beenen leed, werd haar beloofd, dat zij genezing zou vinden, als zij aan de opwekking voldeed. Een van hare dienstmeisjes had hetzelfde visioen. Men ging aan het graven en vond de kisten op de aangegeven plaats dicht onder de oppervlakte. Degene die ons dit mededeelt voegt er bij: „het dienstmeisje heeft gewoond in het dorp Guodenghove", en „Sigeburgis, uit wier mond wij dit hebben opgeteekend en die ons de waarheid daarvan onder eede heeft bevestigd, leeft nog". Zij heeft inderdaad genezing ontvangen [3]). Een doofstomme, die anders met zijn geleider te Maastricht voor de kerkedeur zat om aalmoezen te ontvangen, is op

---

1) *De S. Gertrude, Appendix II*, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 165 seq.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. I, c. VIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 203 seq. Gevallen van overeenkomstigen aard: L. I, P. II, c. XI, p. 209; L. II, P. I, c. II, p 230; P. X, c. LXIX, p. 305; c. LXXII, p. 306.

3) Harigerus, *Vita S. Landoaldi et Sociorum*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. III, p. 356 seq.

een Zondagnacht voor Kerstmis in de kerk binnengedrongen en heeft daar genezing gevonden. De schrijver die ons dit bericht moet er bij tegenwoordig geweest zijn, want hij spreekt in den eersten persoon: „terwijl wij eerbiedig het voorgeschreven lied zongen, en genaderd waren tot het evangelische gezang waar de cantor de antiphona genaamd De Sapientia aanheft, viel hij op den grond; het bloed vloeide hem uit neus en keel; hij schreeuwde als een razende, zoodat hij niet alleen de aanwezige schare, maar ook ons, die nog niet wisten wat er gaande was, van streek bracht. Toen het Lof volbracht was, gingen wij naar de plaats waar hij lag. Wij vonden het plaveisel met bloed bedekt, en hem zelven halfdood. Wij begrepen, dat hier eene wonderwerking van onzen schutspatroon St. Remaclus aan den gang was, hieven hem op van den grond, wieschen hem met water, en legden hem voor de tombe van St. Remaclus. Daarop werden alle klokken geluid en zongen wij luide een „Te Deum". En nadat hij spijs en drank genuttigd heeft, staat hij genezen op; hij kan hooren en spreken" [1]). Dezelfde auteur moet bekend geweest zijn met den geestelijke die een stuk van het verguld-zilveren antependium gestolen heeft en dientengevolge door een boozen demon gekweld is geworden. Hij beschrijft hem namelijk als „zeer met ons bevriend", en „in 't geheel niet bij ons verdacht" [2]). Van het mirakel van den man die in strijd met de belofte aan zijne overleden vrouw heeft nagelaten hare zilveren gespen aan St. Remaclus te offeren, en daarom blind is geworden, weet hij, dat het juist twee jaren geleden is [3]). Als Baudemund gaat verhalen, hoe St. Amandus iemand die aan de galg gestorven was uit de dooden heeft opgewekt, verzekert hij het gebeurde vernomen te hebben van een eerwaarden presbyter, Bovo genaamd, die getuigde, dat hij er bij tegenwoordig geweest was [4]). Op den feestdag van St. Trudo is eene vrouw, die zoo krom was dat zij nauwelijks anders dan op de handen zich kon voortbewegen, doorgedrongen in de kloosterkerk waarin deze heilige begraven lag; zij heeft deze kerk gezond en gaande op

1) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 29, bij Ghesquierus, T. III, p. 485.
2) *Miracula S. Remacli*, c. III. num. 26, p. 500.
3) *Miracula S. Remacli*, c. II, num. 14, p. 479.
4) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. III, num. 13, bij Ghesquierus, T. IV, p. 250.

hare voeten verlaten. Donatus, die ons dit mededeelt, verklaart, dat de meeste zoo niet alle bewoners van het klooster verzekeren het gezien te hebben. Het mirakel van den kreupelen Imleof, die daar eveneens genezing vond, is volgens denzelfde eerst „onlangs" gebeurd [1]). De levensbeschrijver van St. Austreberta noemt de getuige van een wonder bij name, en weet ook, dat zij nog leeft: In het klooster waartoe St. Austreberta behoorde was het de gewoonte, dat het brood om beurten door de zusters gebakken werd. Toen het hare beurt was, „was zij vergezeld van een jong meisje, dat hare opvoeding bij haar ontvangen had. Zij leeft nog en placht het volgende mirakel te verhalen. De oven was verhit; de brooden lagen gereed om gebakken te worden; nadat het vuur er uit gehaald was, moest de oven nog slechts gereinigd worden van de vonken die waren achtergebleven. Maar de bundel lappen, die aan het einde van den stok gebonden was, verbrandde". Ten einde raad sloeg St. Austreberta een kruis, klom zelf in den oven en veegde dien uit met de mouwen van haar kleed. Daarna kwam zij er weder uit zonder dat een haar van haar hoofd of een draad van haar kleed verschroeid was [2]). Ofschoon de kerk te Harlebeek geheel afbrandde, zijn de relieken van St. Bertulphus, die daar althans gedeeltelijk bewaard werden, ongedeerd gebleven. Na den brand zijn zij overgebracht naar het klooster Blandinium bij Gent en met de aldaar aanwezige relieken van denzelfden heilige vereenigd. „Dat dit zoo is, verzekeren velen, die het uit den mond van hunne ouders gehoord hebben. Er is echter nog eene geloovige vrouw over, die zich herinnert en die dit met een eed bevestigt, dat zij er bij tegenwoordig geweest is" [3]). Jonas Fontanellensis, de levensbeschrijver van St. Wulfran, verzekert, dat er nog een priester Ovo leeft, iemand van Friesche geboorte, die verhalen kan van de mirakelen die Christus door dezen heilige onder het genoemde volk heeft verricht. Van hetgeen hij uit diens mond heeft vernomen, deelt hij het een en ander mede [4]). De levensbeschrijver van St. Adalbertus van Egmond

---

1) Donatus diaconus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XXIX, XXX, bij Ghesquierus, T. V, p. 47.

2) *Vita S. Austrebertae*, c. I, num. 10, bij Ghesquierus, T. V, p. 436.

3) *Vita S. Bertulphi*, c. IX, bij Ghesquierus, T. V, p. 485.

4) Jonas Fontanellensis, *Vita S. Vulfranni*, *praef.*, bij Ghesquierus, T. VI, p. 528.

geeft te kennen, dat de mirakelen die aldaar geschied zijn ten tijde van Dirk II, graaf van Holland, en die hij zelf gezien heeft, aan de vergetelheid behooren ontrukt te worden. Hij spreekt dan verder over Erlinda, eene dochter van den graaf, die door St. Adalbert het gebruik van haar eene oog terugkreeg, over blinden die ziende werden, en kreupelen die konden gaan. Vooral bezetenen vonden te Egmond genezing. Een blinde Engelsche priester, die overal, ook te Rome, tevergeefs hulp gezocht had, zag te Egmond het licht in zijne oogen wederkeeren. Zeker graaf Ruoschkin, niet ver van Egmond wonende, had eene gelofte gedaan, dat hij zijnen zoon aan den kerkdienst aldaar zou wijden. Hij sloeg die gelofte in den wind, waarop de zoon tot stervens toe krank werd. Deze herstelde echter, zoodra de vader hem naar het altaar van St. Adalbert bracht [1]). Hij verzekert zijn werk geschreven te hebben op last van Egbert, aartsbisschop van Trier († 993) [2]). Een auteur uit de 12de eeuw, die een afzonderlijk geschrift over de mirakelen van St. Adalbert opstelt, verzekert, dat hij slechts wil wedergeven wat hij zelf gezien heeft of vernomen door betrouwbare mededeelingen van achtenswaardige mannen, die nog in leven zijn [3]). Garbrand, een der Kastrikummers die een aanval hebben gedaan op het kistje met de relieken van St. Adalbert, en die voor zijne straf nu op krukken moet gaan, heeft hij gekend, toen deze nog gezond en wel was [4]). De Friezen die niet ver van ons af wonen — de schrijver is blijkbaar een Egmonder kloosterbroeder — komen, zegt hij, jaarlijks op den feestdag van St. Adalbert naar Egmond, en vieren daar kermis. Eene arme, eenoogige Friezin echter bracht liever den ganschen dag met bidden in de kerk door, en kreeg toen het gebruik van haar andere oog terug. „Dit mirakel", verklaart hij, „heb ik vernomen van een onzer oudere broeders, een zeer nauwgezet kloosterling. Te twijfelen aan het gezag van iemand wiens leven zoozeer strekt tot verheerlijking van het gezag des Eeuwigen, zou ik een onrecht achten" [5]). Aan het geschrift waaraan het vorenstaande ontleend is heeft men

---

1) *Vita S. Adalberti*, c. III, num. 18—25, bij Ghesquierus, T. VI, p. 671 sqq.
2) Ibidem, num. 28, p. 675.
3) *Miracula S. Adalberti*, prologus, bij Ghesquierus, T. VI, p. 676.
4) *Miracula S. Adalberti*, c. I, num. 6, p. 679.
5) *Miracula S. Adalberti*, c. I, num. 8, p. 680.

naderhand het een en ander toegevoegd. Blijkbaar heeft men het later gewenscht geacht daarin nog nieuwe mirakelen op te teekenen. Het eerste toevoegsel is uit den tijd van graaf Willem II, Roomsch koning. „Ook nog in onze dagen", zoo beweert degene die hier aan het woord is, „doet St. Adalbert wonderen. Eene tweede moeder heeft haren stiefzoon iets vergiftigs te drinken gegeven, waardoor hij vreeselijk is opgezwollen. Bij de relieken van St. Adalbert gebracht, heeft hij een groot aantal levende kreeften uitgebraakt, en was toen genezen. Hij heette Gerardus Ever en heeft daarna nog jaren geleefd. Ik ken zijne zoons en kleinzoons" [1]). De schrijver van een nieuw toevoegsel is er zelf bij geweest, dat eene blinde weduwe, die alleen den weg naar Egmond onmogelijk zou hebben kunnen vinden, onder geleide daar aangekomen, bij het kistje der relieken van St. Adalbert zoo lang heeft gebeden, dat zij onvergezeld, uit eigen oogen ziende, naar huis kon terugkeeren. Tevens weet hij te verhalen van een wonderbaarlijk voorteeken, waarvan echter de afloop hem nog onbekend is. In het j. 1332, op den dag der translatie van St. Adalbert, d. i. op den 15den Juni, is eene vrouw ergens bij Egmond bezig met kaasmaken. Zij drukt het gestremde zuivel met de handen samen en meent de bijna kleurlooze wei daaruit te doen vloeien, maar in plaats daarvan ziet zij bloed, wel een half schepel vol. De schrijver vreest, dat dit duidt op den noodlottigen dood van allen. „Hoe dit zij", zegt hij, „wij bidden, dat God met onzen schutspatroon door deze mirakelen moge verheerlijkt worden" [2]).

4°. Men ziet, bij de schrijvers met wier berichten wij ons in de laatste bladzijden hebben beziggehouden bestaat aangaande de werkelijkheid der verhaalde mirakelen geen twijfel. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat zij of de personen op wie zij zich beroepen bij hunne tijdgenooten als minder betrouwbaar zouden gegolden hebben. Zelfs is er alle reden om te onderstellen, dat zij bij de hunnen bekend geweest zijn als volkomen normaal, niet alleen wèl-bij-zinnen, maar goed ontwikkeld, in

---

1) *Miracula S. Adalberti*, c. III, *Miracula postea adjuncta*, num. 19 seq., p. 686 seq.

2) Ibidem, c. III, *Miracula postea adjuncta*, num. 21, p. 688.

intellectueel opzicht hooger staande dan de meesten. Dikwijls verzekeren zij, dat aanzienlijke prelaten hun de opdracht tot het vervaardigen hunner geschriften gegeven hebben. Zoodanige opdracht zou natuurlijk aan niemand verleend zijn, als men niet eenigermate overtuigd was van zijne bekwaamheid. De kringen waarin zij blijken te verkeeren, meest bisschoppen, abten en andere geestelijken, ook wel wereldlijke personen van rijkdom en aanzien, overheden, soms vorsten en hovelingen, waren dikwijls wat men „de beste kringen van hunnen tijd" zou kunnen noemen. Argwaan jegens hetgeen zij mededeelen kan dus niet gekoesterd worden op dezen grond bijv., dat hunne berichten afkomstig zouden zijn van minder goed ingelichte, buiten de kringen der beschaafden staande personen. Eerder vertegenwoordigen zij en de hunnen de letterkundige cultuur, de beschaving en den goeden smaak hunner dagen — voorzoover van deze goederen in de middeleeuwen sprake kon zijn. Kortom, beschaafder, beter opgevoed dan Amandus en zijn levensbeschrijver Baudemund was in hunne dagen niemand. De verstandelijke ontwikkeling, de scherpzinnigheid, de waarheidsliefde, en de goede smaak van Eligius en zijnen metgezel en biograaf Audoënus zijn bij hun leven door niemand overtroffen. Wanneer zulke mannen de verantwoordelijkheid aanvaarden voor zeer vele verhalen van zoodanigen aard als wij in het voorafgaande in voorbeelden hebben aangewezen, dan komen wij hier te staan voor een vraagstuk dat minstens evenzeer van psychologischen als van historischen aard is. Men zou er nog op kunnen wijzen, dat in de middeleeuwen slechts eene zeer gebrekkige natuurkennis bestond, zoodat men stellig de grens tusschen het natuurlijke en het wonderdadige niet zal hebben kunnen onderscheiden. Moge dit gelden van zeer vele voorvallen, die de naïeve geloovige van den ouden dag ten onrechte voor wonderen heeft aangezien, op lang niet alle mirakelen die in de heiligen-legenden verhaald worden is dit van toepassing. Wie slechts de moeite wil nemen eenige van de hierboven beschreven wonderen uit dit oogpunt te bezien, zal tot de erkenning moeten komen, dat eene natuurlijke verklaring dikwijls buitengesloten is.

Men kan herinneren aan de omstandigheid, dat de overlevering bij onderwerpen als deze steeds vergrootend te werk gaat. Hoe verder zekere schrijvers van de gebeurtenissen afstaan, hoe meer

weten zij er van te verhalen. Van talrijke heiligen bestaan twee, drie of meer levensbeschrijvingen. De oudste zijn altijd de beknoptste, de jongste de uitvoerigste. En de opsomming van de verrichte mirakelen heeft in de uitbreiding vaak het grootste aandeel. Hierbij mag evenwel worden opgemerkt, dat in het voorafgaande bij de berichten omtrent iederen heilige meestal (ofschoon niet altijd) uit diens oudste levensbeschrijving geput is. En in de oudste levensbeschrijving komen in den regel evengoed mirakelen voor als in de latere; slechts het aantal is geringer. Zou men derhalve de tienduizenden wonderen der gezamenlijke heiligen-legenden, als men zich uitsluitend hield aan de oudste berichten, wellicht tot honderden kunnen herleiden, bij deze honderden mirakelen, die ons bericht worden door achtenswaardige ooggetuigen of door schrijvers die zich op achtenswaardige ooggetuigen kunnen beroepen, blijven wij staan voor hetzelfde vraagstuk: hoe dit te verklaren? Voorzoover dit antwoord gezocht moet worden op psychologisch gebied, kunnen wij in dezen de taak van den geschiedschrijver als afgedaan beschouwen. Slechts zij het mij vergund hieraan nog een paar opmerkingen toe te voegen.

Wie in wonderen gelooft, bezit de beste praedispositie voor het zien van wonderen. Iemand van nuchteren geestesaanleg, die à priori de mogelijkheid van wonderen verwerpt, zal nergens wonderen zien gebeuren. Gevoel en verbeelding spelen in het leven van vele menschen eene grootere rol dan het denkende verstand. Dezulken worden beheerscht niet door hetgeen werkelijk gebeurt, maar door hetgeen gewenscht, of gevreesd wordt. Niet hetgeen is, maar hetgeen behoorde te zijn, bekleedt in hunne voorstellingen de grootste plaats. Voor hen beantwoordt het mirakel aan eene zielsbehoefte. Hunne mirakelverhalen zijn de weerspiegeling van hunne zucht om den loop der dingen in een bepaald verband te aanschouwen, waardoor zij er vrede mede kunnen hebben. Dit is vooral van toepassing op de middeleeuwsche geloovigen. Dat wonderen gebeuren, stond voor hen vast. Ware dit niet zoo, dan stortte het gansche gebouw hunner moreele en godsdienstige overtuigingen in. Het geloof in het wonder was voor hen het geloof in de onzienlijke wereld. En ook bij hen hadden het gevoel en de verbeelding de overhand boven het denkende verstand. Afgetrokken waarheden maakten

minder indruk op hen dan aanschouwelijke voorbeelden, tastbare levenslessen, voelbare openbaringen van den wil Gods. Zij konden niet anders verwachten dan dat Amandus den man voor wiens levensbehoud hij gepleit had, maar die door de wreedheid van den rechter toch aan de galg gestorven was, uit den dood zou opwekken. Ware dit niet geschied, dan zou het wereldbestuur voor hen het tegendeel geweest zijn van harmonie en orde.

De opvoeding oefende grooten invloed tot instandhouding en voortplanting van deze zielsgesteldheid. Toen eenmaal een geslacht bestond dat in mirakelverhalen een onmisbaar geestelijk voedsel vond, bracht dit deze eigenschap begrijpelijkerwijze op de nakomelingschap over. Vooral onder de geestelijken, uit wier midden de auteurs der heiligen-legenden zijn voortgekomen, bestond een schakel der traditie, die de generaties van eeuwen aan elkander hechtte. Hoevelen hadden niet hunne opvoeding in de kloosters, die duurzame bewaarplaatsen van zekere traditiën, ontvangen, niet alleen reguliere, maar ook seculiere geestelijken. De eene heilige heeft den anderen heilige onderwezen en grootgebracht. De heiligen-legende van den eenen schrijver is de lievelingslectuur geworden van jongeren, die op hunne beurt heiligenlegenden zouden te boek stellen. En wie zal zeggen, welke macht er gelegen was in de gesprekken die gevoerd werden in den vertrouwelijken kring van het huisgezin? Moest St. Rictrudis niet gelooven, wat haar in hare jeugd door een eerbiedwaardig man als St. Amandus was ingeprent? Konden de kinderen, Maurontus en Eusebia, twijfelen aan hetgeen zij hoorden uit den mond eener moeder als St. Rictrudis?

Het wonder is en blijft eene zaak van geloof. Het ligt eigenlijk op een ander gebied dan dat der nuchtere werkelijkheid, waarop ook de ongeloovigen tehuis zijn en mogen meespreken. Het wonder geschiedt alleen voor de geloovigen, en alleen door hen wordt er de ware beteekenis van verstaan. Hierom zegt de levensbeschrijver van St. Adalbert van Egmond, dat hij zich geen groote moeite wil geven om de geloofwaardigheid van het geschrevene in het licht te stellen, daar het wel dwaas zou zijn als onder geloovigen dienaangaande twijfel geboren werd [1]).

Ten slotte: de historische beteekenis van de mirakelen der

1) *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 8, bij Ghesquierus, T. VI, p. 668.

heiligenlegenden hangt niet af van de vraag, of zij in den hedendaagschen zin van het woord werkelijk geschied zijn. De hoofdzaak is, dat men ze als werkelijk geschied heeft aangenomen. Het lijk van den martelaar Apphianus werd bij Caesarea op het strand geworpen. Alle bewoners der stad, jong en oud, hebben dit gezien. De christenen zijn overtuigd geweest, dat dit veroorzaakt was door een wonder, immers eene zeebeving. Voor hen was dit genoeg. De versterking, die hun hart hierdoor ontvangen had in de trouw aan het geloof in Jezus Christus, bleef er dezelfde om, al had ook deze of gene natuurvorscher kunnen aantoonen, dat die zeebeving het uitvloeisel van natuurlijke oorzaken was. Van de openbare gaanderijen derzelfde stad is het water gaan afdruppelen, omdat (of nadat) de lijken van een aantal christen-martelaren onbegraven zijn blijven liggen. De christenen aldaar zijn er diep door ontroerd geworden, hebben er een onuitwischbaren indruk door ontvangen, die door het geschiedverhaal van Eusebius ook bij latere geslachten is teweeggebracht. In zooverre hebben wij hier te doen met eene werkelijkheid, die meer heeft beteekend, meer van vèrstrekkende gevolgen is geweest dan honderd andere werkelijkheden in den modernen zin van dit woord, die niemand ontroerd, niemand versterkt, bij niemand eenigen indruk gewekt hebben. Als de dienstmaagd die uit den put is gered geworden op haar geroep om hulp tot St. Gertrudis den volgenden dag in de kloosterkerk aan aller oogen vertoond wordt, maken de geloovigen geen gebruik van de gelegenheid tot navraag; zij zijn geheel vervuld van bewondering, en zullen van het gebeurde verhalen tot hunnen laatsten ademtocht, zonder zich vergewist te hebben, dat het water inderdaad eene diepte van tweemanslengte had. Wie het water gingen peilen, zouden het wonder niet geloofd hebben, ook al had de maatstok de bedoelde maat aangegeven. Hetzelfde kan gezegd worden van de geheele reeks van mirakelen, in de heiligenlegenden voor de vergetelheid bewaard. Zij vertegenwoordigen de geestelijke atmosfeer waarin onze voorouders hebben ademgehaald, ook eene werkelijkheid, schoon eene andere dan de onze, door de eeuwen heen eene bron van kracht voor de strijdenden, een licht der hope voor de levenden, een hechte grondslag van vertrouwen voor de stervenden.

HOOFDSTUK XVII.

DE MORAAL DER HEILIGEN IN THEORIE EN PRAKTIJK. DE HEILIGEN ALS VOORBEELDEN.

Komen in de levensbeschrijvingen der heiligen bewijzen van zedelijke grootheid vóór? Hebben zij den eerbied van tijdgenoot en nakomelingschap door hunne deugden verworven? Kan de moralist, aanschouwelijke voorbeelden zoekende van schoone daden, deze in de heiligen-levens vinden? Het antwoord van den middeleeuwschen christen luidt zonder voorbehoud bevestigend. Voor hem zijn de edelste beginselen in de heiligen belichaamd; hunne daden, ofschoon hij diep beseft, dat hij door een grooten afstand van hen gescheiden is, strekken hem ten voorbeeld. Doch er is verschil tusschen de middeleeuwsche zedeleer en de zedeleer die tegenwoordig onder de weldenkenden van alle landen ongeveer algemeen gangbaar is. Zijn de heiligen ook nog naar de tegenwoordige opvattingen in zedelijk opzicht groot? Munten zij uit door eigenschappen die men ook thans nog als heerlijke deugden zou laten gelden? Naar mijne meening zouden ook deze vragen, voorzoover de beginselen en de daden aangaat van sommige heiligen, met „ja" mogen worden beantwoord. In hun leven ontmoeten wij deugden die van alle tijden zijn. Op tal van bladzijden van de heiligen-legenden schitteren parelen van gelijk gehalte als er voorkomen in de levensgeschiedenissen van de besten uit alle eeuwen en landen. Dit komt doordat sommige heiligen hebben uitgeblonken in rein-menschelijke deugden van onveranderlijke waarde.

Het is echter een goede stelregel, dat men personen uit het verleden moet beoordeelen naar den maatstaf van hun eigen tijd.

Daardoor behoedt men zich het best voor het begaan van onrechtvaardigheden. In de volgende bladzijden zal zooveel mogelijk naar dezen stelregel worden gehandeld.

Van de ethische beginselen der heiligen valt minder te verhalen dan men wellicht verwachten zou. Zij toch zijn veel meer mannen van de daad geweest dan van de bespiegeling. De zedelijke standaard is in de middeleeuwen niet hoog. Men stelt geen zware eischen en is tevreden met het volbrengen van eenige eenvoudige voorschriften, die kunnen worden beschouwd als samengevat in de Tien Geboden. Slechts de fijner bewerktuigde naturen hebben daar geen vrede mede; zij stellen zich zelven moeilijker eischen; meer doortrokken van den inhoud der evangelische lessen, vereeren zij een hooger zedelijk ideaal. Tot die fijner bewerktuigde naturen mogen de meeste heiligen worden gerekend. Ethisch beter geschoold dan de groote meerderheid, streven zij naar een hoogeren trap van volmaking of van hetgeen in hunne dagen als volmaking geldt.

Van verscheidene heiligen wordt bericht, dat zij in hunne jeugd degelijk onderwijs hebben ontvangen. Slechts de Spaansche heilige St. Didacus, een Franciscaner monnik der 15de eeuw, was „gespeend aan de letteren" [1]. Ook zijn landgenoot, St. Paschalis Baylon, die ruim eene eeuw later leefde, heet weinig ontwikkeld en ongeletterd. Het is waar, dat hij desalniettemin boeken geschreven heeft [2]. Een dergelijk man moet een derde Spaansche heilige St. Laurentius Justinianus, tijdgenoot van St. Didacus, geweest zijn. Ofschoon bijna onbekend met de spraakleer, heeft hij toch boeken vervaardigd, die eene hemelsche leer en vroomheid ademen [3]. Dikwijls vernemen wij daarentegen, dat het onderricht, door de heiligen in hunne jeugd genoten, voortreffelijk is geweest. St. Camillus de Lellis leerde nog op lateren leeftijd de grammatika [4]. St. Paulinus van Nola was zoowel in de „huma-

1) *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 13 Nov., p. 526, col. 2.

2) Joannes Ximenes, *Vita S. Paschalis Baylon*, c. V, num. 48 seq., in de *Acta Sanctorum*, 17 Maii, T. V, p. 59 seq.; *Breviarium Romanum, P. verna*, 17 Maii, p. 586, col. 1.

3) B. Justinianus, *Vita S. Laurentii Justiniani*, c. VI, num. 33, 34, in de *Acta Sanctorum*, 8 Jan., T. I, p. 557; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 5 Sept., p. 345, col. 1.

4) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 18 Jul., p. 512, col. 1.

niora" als in de H. Schrift wel onderwezen [1]). St. Benedictus had te Rome onderricht in de „vrije kunsten" ontvangen [2]). St. Isidorus kende niet alleen Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch, maar was daarenboven ervaren zoowel in het kerkelijke als het wereldlijke recht [3]). St. Leo II, paus, was even bekwaam in het Grieksch als in het Latijn, niet alleen in de H. Schrift maar ook in de „litterae humaniores" wel onderwezen, en zelfs ervaren in de muziek [4]). St. Petrus Damiani, hoe arm ook, ontving door de zorg van zijnen broeder school-onderricht, en maakte binnen korten tijd zoodanige vorderingen, dat zijne leermeesters zich er over verwonderden. Weldra muntte hij zoozeer uit in de kennis der „vrije kunsten", dat hij ze met lof kon onderwijzen [5]). Van St. Bruno, den stichter der Karthuizer-orde, heet het, dat hij door zijne ouders naar Parijs gezonden werd en daar zoo ijverig in de philosophie en de theologie studeerde, dat hij in beïde faculteiten als docent werd aangesteld [6]). Ook van eenige vrouwelijke heiligen wordt uitdrukkelijk verzekerd, dat haar deugdelijk onderricht is ten deel gevallen. Bekend is de roem der bekwaamheden van St. Catharina van Alexandrië. Sedert hare prille jeugd heeft zij de „vrije kunsten" ijverig beoefend, zoodat zij op haar achttiende jaar iedereen in geleerdheid overtrof. Op last van keizer Maximinus had een twistgesprek plaats tusschen haar en een aantal heidensche geleerden, die van overal ontboden waren. Men hoopte haar af te brengen van haar geloof.

---

1) Franciscus Sacchinus, S. J., *Vita S. Paulini Nolani*, c. I, num. 6—8, in de *Acta Sanctorum*, 22 Junii, T. IV, p. 203; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 22 Jun., p. 431, col. 1.

2) Gregorius Magnus, *Vita S. Benedicti*, c. I, num. 1, in de *Acta Sanctorum*, 21 Mart., T. III, p. 277; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 21 Mart., p. 492, col. 2.

3) *Vita S. Isidori*, c. I, num. 5, in de *Acta Sanctorum*, 4 Apr., T. I, p. 332; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 4 Apr., p. 509, col. 2.

4) Anastasius bibliothecarius, *De vitis Romanorum Pontificum*, Romae 1718, fol., T. I, p. 141; in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius, D. Papebrochius, etc., Antv. 1709, 28 Junii, T. V, p. 375; *Breviarium Romanum*, *P. aestiva*, 28 Jun., p. 449, col. 2.

5) Joannes Laudensis, *Vita B. Petri Damiani*, c. I, num. 7, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1658, 23 Feb., T. III, p. 417; *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 23 Feb., p. 568, col. 2.

6) Franciscus à Puteo, *Vita S. Brunonis*, c. I, num. 7, in de *Acta Sanctorum*, 6 Oct., T. III, p. 709 (verg. echter den *commentarius praevius* van C. Byeus, §. VIII, ib., p. 531 seq.); *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 6 Oct., p. 449, col. 2.

Maar de uitslag was omgekeerd. Verscheidenen van de heidensche wijsgeeren werden christen [1]). Van St. Austreberta luidt het, dat zij door hare ouders met groote zorg werd opgevoed en toevertrouwd aan gestrenge leermeesters om onderricht te ontvangen [2]). St. Gudula, opgegroeid onder de hoede van St. Gertrudis, werd toevertrouwd aan „doctoren der Schrift", die haar vervulden met kennis niet van de wereldsche, maar van de gewijde letteren. Als honig dronk zij het onderricht der grijze monniken in, en, met een taai geheugen begaafd, onthield zij alles wat zij geleerd had [3]). Merkwaardig is de plaats die de Schriftstudie bij vele heiligen inneemt, niet alleen in hunne jeugd, maar ook op lateren leeftijd. Blijkbaar hebben onderscheidenen hunner in de Schrift het richtsnoer gezocht voor hun handelen. Van Eligius wordt gezegd, dat hij niet alleen zeer welsprekend was, maar ook diep doorgedrongen in de studie der H. Schrift; hij bewaarde zijne kennis niet voor zich zelven, maar overal waar hij predikte onderrichtte hij zijn gehoor met evangelische vermaningen [4]). Als hij een klooster sticht, voorziet hij dit van eene groote hoeveelheid Bijbelboeken; aan een vrouwenklooster verschaft hij ze evengoed als aan een mannenklooster [5]). De Bijbelkennis van St. Gertrudis wordt geroemd. Zij kende bijna de gansche H. Schrift van buiten en wist onder voorlichting des H. Geestes de duistere geheimenissen der allegorie voor hare toehoorders uit te leggen [6]). Aan den jeugdigen St. Maurontus werd door Amandus voorgehouden, dat hij slechte gedachten moest verbannen, en in verzoekingen standvastig, in beproevingen geduldig blijven moest. Daarenboven prentte Maurontus zich dit zelf in door de lezing der H. Schrift, waarvan hij gedeelten van buiten leerde [7]). St. Amatus, bisschop van Sens, op grond eener valsche beschuldiging door koning Theoderik van de Franken in een klooster

1) *Martyrium S. Catharinae ex Simeone Metaphraste*, c. IX—XII, bij L. Surius, *De probatis sanctorum vitis*, Col. Agr., 1618, Nov. 23, p. 530 seq.; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 25 Nov., p. 552 col. 1.

2) *Vita S. Austrebertae*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. V, p. 434.

3) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. V, p. 692.

4) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. IV, c. XXXVI, bij Ghesquierus, T. III, p. 224.

5) Audoënus, ibidem, P. III, c. XV, XVII, p. 212, 213.

6) *Vita S. Gertrudis*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 152.

7) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. II, num. 24, bij Ghesquierus, T. IV, p. 500

gevangengezet, heeft met een echt wijsgeerig gemoed troost gezocht en gevonden in de lezing der H. Schrift [1]). Toen de bisschopszetel van Maastricht vakant was, heeft men van koning Sigebertus van Austrasië verlangd, dat hij St. Remaclus tot bisschop aldaar aanstellen zou, o. a. op grond dat deze in de kennis der H. Schrift wel ervaren was, zoodat hij daaruit oude en nieuwe dingen te voorschijn bracht [2]). De eenige begeerte van St. Trudo in zijne jeugd en latere levensjaren was de H. Schrift te kennen en onder het geestelijke gewaad den Heer alleen te dienen [3]). Hij begon met het van buiten leeren der Psalmen. Toen hij eene genoegzame schriftuurkennis verworven had, legde hij inderdaad het leekengewaad af [4]). Een uitmuntend voorbeeld van schriftuurkennis geeft de levensbeschrijver van St. Begga. Aan een Engelschen koning werd eene blinde dochter geboren. De ouders beschouwden dit als eene straf voor hunne zonden. Hierin dwaalden zij zeer, zegt genoemde schrijver. Immers, toen de discipelen den Heer vroegen betreffende den blindgeborene: „wie heeft gezondigd, deze of zijne ouders?" antwoordde Jezus: „noch deze heeft gezondigd, noch zijne ouders, maar in hem moesten de werken Gods openbaar worden" [5]). Ansbertus, gewezen kanselier van het rijk, trok het monnikskleed aan. Hij brandde van geestdrift voor het lezen der H. Schrift en legde zich er op toe dit met vrucht te doen door in de beteekenis althans van de schoonste bladzijden door te dringen. Daar de abt van het klooster zijne scherpzinnigheid opmerkte, liet deze hem telkens nieuwe gedeelten van den Bijbel verschaffen. „Terwijl hij ze ijverig doorlas en zich onderwierp aan het zachte juk van Christus, werd hij in de vergadering der monniken de nederigste van allen, aan allen gehoorzamende, ijverig in waken en bidden, vurig van geest, zich verblijdende in de hoop, den Heer zonder ophouden dienende" [6]). Treffend wordt ons de leerlust van St. Vulmar beschreven. Terwijl hij voorloopig was opgenomen in een Henegouwsch klooster, werd hem gelast te zorgen voor de

---

1) *Vita S. Amati*, num. 5, bij Ghesquierus, T. IV, p. 590.
2) Notgerus, *Vita S. Hadelini*, c. I, num. 3, bij Ghesquierus, T. IV, p. 615.
3) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. I, c. IV, bij Ghesquierus, T. V, p. 28.
4) Donatus, ibidem, P. I, c. X, XI, p. 34 seq.
5) *Vita S. Beggae*, c. III, num. 19, bij Ghesquierus, T. V, p. 122.
6) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 8 seq., bij Ghesquierus, T. V, p. 135.

koeien en hout aan te brengen voor de keuken. Hij gehoorzaamde gewillig, maar als het werk was afgeloopen, begaf hij zich naar de school en verzocht het alphabet voor hem op te schrijven, daar hij geheel ongeletterd was. Op zekeren dag ging hij met een wagen naar het bosch; hij droeg eene lei, waarop geschreven was, in de hand en liep lezende voor de ossen uit, zooals ossendrijvers plegen te doen. Maar terwijl hij in de lezing verdiept was, stond de wagen allengs stil. Omziende bemerkte hij, dat deze ver was achtergebleven. Toen de abt hiervan vernomen had, heeft hij hem bevolen, voortaan de school te bezoeken en zich vlijtig op de studie toe te leggen [1]). St. Tillo heeft van Eligius het goudsmidsvak geleerd. En evenals zijn leermeester heeft hij den handenarbeid met de lectuur der Schrift weten te vereenigen. Terwijl hij zittende arbeidde, lag het bijbelboek voor hem opengeslagen, zoodat hij onder het werk zich in Gods geboden kon verdiepen [2]). Drie mannen, Mummolinus, Bertramnus, en St. Bertinus kwamen uit de streek van Constanz tot Audomarus om hem te helpen bij zijn werk. Deze dankte God, dat Hij hem zulke krachtige helpers tot de verkondiging van het evangelie gezonden had. Want zij waren niet alleen rechtzinnig in het katholieke geloof, maar ook goed onderwezen in de kerkelijke leervakken en in de H. Schrift [3]). St. Bertinus werd bevriend met graaf Waldbert en zijne gemalin Regendruth. Dikwijls verkondigde hij hun beiden het Woord Gods [4]). Aanhoudend verdiepte hij zich in de bladzijden van het O. en het N. Testament; aldus lezen wij van St. Plechelmus [5]).

Als gevolgtrekking uit het voorafgaande kan worden vastgesteld, dat de besproken heiligen in hunne opvattingen zich plaatsten

---

1) *Vita S. Vulmari*, c. I, num. 3, 4, bij Ghesquierus, T. V, p. 379.

2) *Vita S. Tillonis*, c. I, num. 8, hij Ghesquierus, T. V, p. 404.

3) *Vita S. Bertini*, num. 1, bij Ghesquierus, T. V, p. 626.

4) *Vita S. Bertini*, c. II, num. 7, bij Ghesquierus, T. V, p. 629.

5) *Vita S. Plechelmi*, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 215. Vergelijk: *Vita S. Odgeri*, num. 2, ib., p. 223 (dikwijls overpeinsde hij: „quomodo se implicaret lectionis Euangelicae feriis"); Anso, *Vita S. Ursmari*, c. I, num. 3, 4, ib., p. 246 (in de jeugd overgegeven aan „doctoribus sanctarum Scripturarum ad imbuendum", hij zelf wordt „scripturarum Doctor"); *Vita S. Dodonis*, num. 2 (ib., p. 376: in de prille jeugd „divinarum fluenta scripturarum epotavit"); Jonas Fontanellensis, *Vitae S. Vulfranni historia*, num. 1, ib., p. 524: „magistris catholicis traditus est sacrarum literarum studiis imbuendus").

op den grondslag van den Bijbel, of van die uitlegging des Bijbels welke in hunnen tijd en in hunne omgeving gangbaar was. Dit is wel het voornaamste en beste dat van hunne theoretische inzichten valt te zeggen. Dat zij daarbij beheerscht geworden zijn door eene dualistische wereldbeschouwing, zucht naar ascese en neiging tot wereldvlucht, is in de voorafgaande hoofdstukken waarschijnlijk wel zoo duidelijk aan het licht getreden, dat wij er hier niet op behoeven terug te komen.

Het is zeker, dat men reeds in de middeleeuwen zich de deugden der heiligen veelvuldig ten voorbeeld heeft gesteld. Den verheven strijd der heiligen te boekstaven, zegt de levensbeschrijver van St. Begga, kan ons in onze menschelijke broosheid tot grooten troost verstrekken, als wij de geschiedenis op zoodanige wijze aanwenden, dat wij ons door hunne voorbeelden laten onderrichten [1]). In overeenkomstigen trant vangt de levensbeschrijver van St. Bertilia zijne taak ongeveer als volgt aan: „verhalen van de daden en wonderwerken der heiligen kunnen aan degenen die ze lezen of hooren geen gering profijt verschaffen; immers door hun voorbeeld worden wij opgewekt om het goede te doen; en de hemelsche belooning, door de heiligen verworven, noodigt ons uit om met inspanning van alle krachten de eeuwige zaligheid na te jagen. Op deze wijze wordt de roem van Christus steeds meer verhoogd, daarentegen de oude Vijand van het menschelijke geslacht steeds dieper beschaamd gemaakt. Waar ik nu in het kort het leven of de wonderkrachten van St. Bertilia ga beschrijven, bid ik u, lezer (wie gij ook zijt), hier geen fraai aaneengeschakeld verhaal te verbeiden. Wil liever uitsluitend letten op den reinen levenswandel dezer edele dienaresse Gods. Verwacht dus hier geen model van stijl te vinden, maar laat u door haar voorbeeld prikkelen om goede daden te verrichten" [2]). Onder de deugden van St. Wiro wordt vermeld, dat hij zich in zijne jeugd gestadig verscheidene heilige vaders voor oogen stelde, voornamelijk drie die uitgemunt hebben door de bewonderenswaardige grootheid hunner deugden en verdiensten, Patricius, Cuthbert, en Columba; hij eerde hen als de beste

1) *Vita S. Beggae*, prologus, bij Ghesquierus, T. V, p. 111.

2) *Vita S. Bertiliae*, prologus, bij Ghesquierus, T. V, p. 238 seq.; soortgelijke uitingen in de *Vita S. Berlendis*, prologus, ib., p. 264; ook §. I, p. 265; *Passio S. Maxellendis*, num. 1, bij Ghesquierus, T. III, p. 581.

zonen van het vaderland, als lichten der aarde; door hun voorbeeld begeerde hij zich te laten leiden, hunne heiligheid en vroomheid zocht hij te evenaren [1]). Laat ons, zegt de levensbeschrijver van St. Bavo, in den strijd van dit tegenwoordige leven zijn voorbeeld volgen, opdat wij evenals hij door God waardig mogen gekeurd worden met de uitverkorenen de eeuwige vreugden des hemels te smaken [2]). Het voorbeeld van Eligius prikkelde nog bij zijn leven den jongen Audoënus, die hem vergezelde, tot navolging. Hetzelfde was het geval met Thille (St. Tillo), dien Eligius uit de krijgsgevangenschap had vrijgekocht en in het goudsmidsvak opgeleid [3]). Zelfs toen Eligius nog een leek was, begeerden priesters zijne navolgers te wezen [4]). Victricius verlangt in zijn werk „Over den lof der heiligen", dat men onophoudelijk de heiligen gedenken zal. „Geen dag ga voorbij", zegt hij, „waarop wij ons niet verdiepen in historische herinneringen, en ons te binnen brengen: deze martelaar is onder de folteringen niet bevreesd geworden, die heeft den aarzelenden beul genoopt om toe te slaan, gene heeft de vlammen begeerig ingedronken; deze geloofsheld is, ofschoon men diep in zijn vleesch kerfde, onwrikbaar staande gebleven; die heeft zich gelukkig geprezen, toen het hem te beurt viel gemarteld te worden; gene heeft onder de handen van den scherprechter, om vertraging te voorkomen, bevolen, dat men opnieuw zijn bloed zou doen vloeien. Gindsche vrouwelijke geloofsgetuige heeft als dochter om de tranen van haren vader getreurd, maar als martelares heeft zij er zich niet om bekommerd; gindsche andere heeft uit verlangen om te sterven de woede van den leeuw geprikkeld; gene heeft, ofschoon haar kind ook dorstte, volle moederborsten geboden aan de wilde dieren; die en die maagd heeft haren sierlijken halsketen ten geschenke overgereikt aan hem, die haar met het beulszwaard moest treffen. Duizendvoudig zijn, geliefde broeders, de voorbeelden der deugden, die op de gewijde bladen der historie vermeld staan" [5]).

1) *Vita S. Wironis*, num. 3, bij Ghesquierus, T. V, p. 359.
2) *Acta S. Bavonis*, P. II, num. 18, bij Ghesquierus, T. II, p. 505.
3) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. I, c. VIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 204; P. II, c. X, p. 204, 206.
4) Audoënus, ibidem, L. I, P. IV, c. XXXIX, p. 226.
5) St. Victricius, *Liber de laude sanctorum*, §. XII, num. 29, bij Ghesquierus, T. I, p. 433.

Soms wordt aan de heiligen als deugd toegerekend, wat lang niet door iedereen als zoodanig wordt erkend. Verscheidene heiligen hebben op onstuimige wijze het martelaarschap gezocht. In de geloofsvervolging van Diocletianus is St. Quirinus, bisschop van Sissek in Hongarije, met een steen om den hals in het water geworpen. Hij bleef echter drijven. De omstanders maakten zich gereed om hem te redden. Doch hij bad tot Christus, dat hem dit martelaarschap niet mocht ontgaan, en zijn gebed werd verhoord [1]). St. Vulmar is jaren lang kluizenaar geweest. Een broeder van hem komt voorbij zijne hut in het bosch, en na eenige aarzeling herkennen zij elkander. De broeder zegt: „laten wij samen naar moeders huis gaan en haar troosten, want zij heeft zoo lang getreurd om uwe afwezigheid". Doch Vulmarus weigert en verzoekt alleen hem wat voedsel te zenden, waartegenover hij in zijn gebeden hunner gedenken zal. „Toen ging" — zegt de levensbeschrijver van St. Vulmar — „die broeder naar zijn huis en meldde het aan zijne moeder, en zij hebben elkander wederkeerig gelukgewenscht" [2]). In deze moedwillige verscheuring der heiligste banden valt het ons zeker moeilijk iets lofwaardigs te zien. Dat St. Jacob zich nooit liet scheren, dat hij geen bad gebruikte, dat hij door aanhoudend bidden een zoo dikke eelt op zijne knieën gekregen had, dat de hardheid zijner huid die van een kameel evenaarde [3]), kunnen wij niet bewonderen. Dat St. Hilarion den zak, dien hij eenmaal omgeworpen had, nooit wiesch, noch verwisselde, daar hij het onnoodig oordeelde de reinheid in de lichaamsbedekking te zoeken, heeft niets aantrekkelijks [4]). Dat St. Trudo verre nachtelijke tochten maakte om in de kerken van den omtrek eenige Psalmen en gebeden op te zeggen en weer naar zijne cel terug te keeren [5]), dat St. Joseph Calasanctius alle nachten de 7 kerken van Rome rondtrok voor

---

1) Gregorius Turonensis, *Historia Francorum*, L. I, c. 35, p. 50.

2) *Vita S. Vulmari*, c. II, T. V, p. 382.

3) Jacobus de Voragine, *Legenda*, 63, fol. 54 r, col. 1; Simeon Metaphrastes, *Vita S. Jacobi fratris Domini*, c. I, num. 2, in de *Acta Sanctorum*, coll. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antv. 1680, 1 Maii, T. I, p. 31; *Breviarium Romanum*, *P. verna*, 1 Maji, p. 545, col. 2.

4) Hieronymus, *Vita S. Hilarionis*, c. I, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. van Hecke, B. Bossue, V. de Buck, E. Carpentier, Par. 1869, 21 Oct., T. IX, p. 44; *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 21 Oct., p. 473, col. 1.

5) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. III, c. XIX, bij Ghesquierus, T. V, p. 41.

een overeenkomstig doel [1]), zal bij den een meer sympathie wekken dan bij den ander. St Franciscus Caracciolli was dermate ontbrand in vurige liefde voor het goddelijke geheimenis der eucharistie, dat hij bijna geheele nachten doorbracht in de aanbidding van de geconsecreerde hostie [2]). St. Alphonsus de Ligorio vereerde het altaarssacrament zoo hoog, dat hij onder het celebreeren der mis dikwijls begon te beven en te schudden van ontroering, of buiten zijne zinnen geraakte [3]). De baronesse De Chantal brandt met gloeiend ijzer den naam van Jezus Christus op haren boezem [4]). St. Franciscus Borgia, lid der Jezuïetenorde, geestelijke leidsman van keizer Karel V, wijdde dagelijks acht à tien uren aan de contemplatie der hemelsche dingen [5]). Over het een en ander zal zeer verschillend geoordeeld worden. St. Petrus Damiani, in zijne jeugd een doodarme wees, vindt een geldstuk. Hij gebruikt dit evenwel niet om er brood voor te koopen en zijnen honger te stillen, maar brengt het naar een priester om eene mis voor de zielsrust van zijnen vader te doen lezen [6]). Niet ieder zal dit even bewonderenswaardig vinden. Van de deugden van St. Eusebius, bisschop van Vercelli, wordt alleen vermeld, dat hij krachtig de orthodoxie verdedigde [7]). Hetzelfde geldt van St. Hilarius [8]) en St. Athanasius [9]). De voornaamste deugd van St. Joannes paus schijnt geweest te zijn, dat hij de ketters bestreed [10]). St. Hermenegildis, een West-Gothische koningszoon, sterft door toedoen van zijnen vader den marteldood voor de rechtzinnige Christologie [11]). Toen Amandus in Gent en omstreken

---

1) *Breviarium Romanum, P. aestiva,* 27 Aug., p. 644, col. 1.
2) *Breviarium Romanum, P. verna,* 4 Jun., p. 605, col. 2.
3) *Breviarium Romanum, P. aestiva,* 2 Aug., p. 552, col. 2.
4) Ib., *P. aestiva,* 21 Aug., p. 631, col. 1.
5) Ib., *P. autumnalis,* 10 Oct., p. 456, col. 2; Petrus Ribadineira, *Vita S. Francisci Borgiae,* c. II, num. 35; c. XIV, num. 227, in de *Acta Sanctorum,* coll. C. Byeus, J. Bueus, J. B. Fonsonus, Brux. 1786, Oct. T. V, p. 243, 283.
6) Joannes Laudensis, *Vita B. Petri Damiani,* c. I, num. 6, in de *Acta Sanctorum,* 23 Feb., T. III, p. 416; *Breviarium Romanum, P. hiemalis,* 23 Feb., p. 568, col. 1.
7) *Breviarium Romanum, P. hiemalis,* 16 Dec., p. 476 sqq.
8) Fortunatus, *Vita S. Hilarij,* c. I, II, num. 6, 10, 11, in de *Acta Sanctorum,* 13 Jan., I, p. 791; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis,* 14 Jan., p. 489 sqq.
9) *Breviarium Romanum, P. verna,* 2 Maji, p. 549 sqq.
10) D. Papebrochius, *De S. Joanne papa I.,* c. I, num. 4—6, in de *Acta Sanctorum,* 27 Maii, T. VI, p. 703; *Breviarium Romanum, P. verna,* 27 Maji, p. 601 sqq.
11) *De S. Hermenegildo,* c. II, num. 10; in de *Acta Sanctorum,* coll. G. Hen-

optrad om de heidenen te bekeeren, heeft hij van koning Dagobert en van bisschop Aicharius van Noyon de toestemming verkregen, dat degene die het christelijke geloof niet wilde omhelzen gedwongen zou worden [1]. Dat Eligius zekere ongenoemde ketters hevig bestreed en hunne verbanning bewerkte, wordt in hem geroemd [2]. De lof van Petrus Martyr bepaalt zich hoofdzakelijk hiertoe, dat hij geijverd heeft tegen de ketters en vermoord is als inquisiteur [3]. Van paus Pius V wordt voornamelijk vermeld, dat hij de ketters bestreden heeft en dat onder zijne regeering een zeeslag is geleverd tegen de Turken waarvan hem de uitslag door een wonder is bekendgemaakt [4]. De barones de Chantal heeft als vijfjarig kind in een twistgesprek een Calvinistisch edelman met argumenten die ver boven haren leeftijd uitreikten tot zwijgen gebracht. Een klein geschenk, dat hij haar gegeven had, heeft zij terstond in het vuur geworpen, zeggende: Zie hoe de ketters, die aan Jezus' woorden geen geloof slaan, zullen branden in de hel [5]. In de bewondering door sommigen voor deze ketterbestrijding gekoesterd, wordt door anderen stellig niet gedeeld.

Intusschen blijven er in de heiligenlegenden een groot aantal bladzijden over, waarop liefelijke voorbeelden beschreven staan van deugden, die wel door ongeveer iedereen als zoodanig zullen gehuldigd worden. Uit de ruime hoeveelheid bouwstoffen die ter beschikking van den historie-schrijver staan kunnen hier slechts enkele grepen worden gedaan. Het weinige dat wij thans doen volgen strekke om het gezegde in beknopten vorm toe te lichten en te staven. Medardus wordt geprezen om zijne gelijkmoedigheid. Nooit liet hij zich door overmaat van blijdschap tot uitge-

---

schenius et D. Papebrochius, Antv. 1675, 13 Apr., T. II, p. 136; *Breviarium Romanum, P. verna*, 13 Apr., p. 521, col. 1.

1) Theodoricus, *Vita S. Bavonis*, P. I, num. 12, bij Ghesquierus, T. II, p. 515.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. IV, c. XXXV, XXXVI, p. 224.

3) Thomas de Lentino, *Vita S. Petri martyris*, P. I, c. I, num. 8; c. IV, num. 30; c. V, num. 38; in de *Acta Sanctorum*, 29 Apr., III, p. 689, 695, 698; *Breviarium Romanum, Pars verna*, 29 Apr., p. 534 seq.

4) J. A. Gabutius, *Vita B. Pii V.*, L. I—III (tegen de ketters); L. IV, V (tegen de Turken; het bedoelde wonder L. V, c. IV, num. 291); in de *Acta Sanctorum*, 5 Maii, T. II, p. 619—688); *Breviarium Romanum, P. verna*, 5 Maji, p. 562 seq.

5) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 21 Aug., p. 630, col. 1.

latenheid verleiden, nooit drukte de bitterheid der smart hem neder. Hij was lijdzaam in den tegenspoed en zacht in den voorspoed [1]). Als kind gaf hij op weg naar school den kapmantel, dien zijne moeder voor hem gemaakt had en dien hij voor herstelling naar den kleedermaker brengen moest, aan een blinde, dien hij tegenkwam. En als hij de schapen zijner ouders hoeden moest, schonk hij dikwijls zijnen mondvoorraad weg aan een arme die honger had [2]). Iemand drong des nachts door in Medardus' wijngaard om druiven te stelen. Maar hij geraakte in de struiken verward, zoodat hij er niet meer uit kon komen. Des morgens werd hij door Medardus gevonden, die hem eenige trossen druiven gaf en hem toen liet weggaan. Een ander kwam des nachts zijne honigraten stelen. Maar toen hij er mede wegliep, kwamen de bijen uit hunne korven en staken hem dermate, dat hij het ontvreemde aan Medardus terugbracht en om vergeving smeekte, die hem ook geschonken werd [3]). Toen zekere personen, door een afgunstigen bisschop uitgezonden om St. Amandus te vermoorden, onder een hevig onweder blind geworden waren, heeft Amandus den storm doen bedaren en aan zijne belagers het gezichtsvermogen wedergegeven [4]). Iemand stal het paard van St. Vulmar den abt en reed er op weg. Hij geraakte echter buiten het rechte spoor, dwaalde den ganschen nacht door en kwam 's morgens vroeg weer voor de deur van Vulmar terecht. Op dat oogenblik traden juist twee van diens leerlingen naar buiten om aan het werk te gaan. Zij grepen hem en wilden hem laten opsluiten in de gevangenis, maar de abt verhinderde dit. Toen de anderen weg waren, begon hij den dief het woord Gods te verkondigen en hem te vermanen om voortaan een dergelijk misdrijf niet weder te plegen. Daarop liet hij hem vrij henengaan [5]). Als St. Joannes Cantius door roovers is uitgeplunderd, geeft hij hun daarenboven nog eenige goudstukken, die zij

---

1) Venantius Fortunatus, *Vita S. Medardi,* num. 3, bij Ghesquierus, T. II, p. 126.

2) Venantius Fortunatus, ibidem, num. 2, p. 126. Vergel. *Breviarium Romanum*, *P. autumnalis*, 22 Sept., p. 408, col. 1 (St. Thomas de Villanova); ook 20 Nov., p. 536 (St. Felix van Valois).

3) Venantius Fortunatus, ibidem, num. 4, 5, p. 127.

4) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. VI, bij Ghesquierus, T. IV, p. 255.

5) *Vita S. Vulmari*, c. II, bij Ghesquierus, T. V, p. 383.

zelf niet gevonden hebben [1]). Bewaarde Vulmar iemand voor de gevangenis, Eligius was tegen lijfstraffen. In aandoenlijken vorm wordt ons dit medegedeeld in het verhaal van Eligius' begrafenis. Bij die gelegenheid heeft iemand den fraaien deken van geitenvel, die op de baar onder de kist gelegen had, gestolen. Het bleek, dat een diaken de schuldige was. De broeders van het klooster te Noyon, waarin dit gebeurde, hebben hem toen, zegt Audoënus, wel harde verwijten gedaan, maar zij hebben hem geen stokslagen toegediend, want dit had Eligius hun voorgehouden [2]). Keizer Hendrik heeft te Goslar een klooster gesticht, behalve ter eere van de apostelen Simon en Judas, ook ter eere van St. Servatius. Voor een stukje van het gebeente van dezen heilige laat hij een gouden reliekenhouder maken in den vorm van een hoofd. Als het werkstuk klaar is, vindt de keizer het leelijk, zelfs geheel mislukt, en laat in zijnen toorn de goudsmeden in de gevangenis werpen. Maar 's nachts verschijnt Servatius hem in den droom en beweegt hem hun vergiffenis te schenken [3]). De jeugdige Trudo heeft zich naar bisschop Remaclus van Maastricht begeven om tot geestelijke te worden opgeleid. De veelbelovende jongeling wordt door zijne medeleerlingen op smadelijke wijze bejegend, omdat hij slecht gekleed is. St. Remaclus, hiervan verwittigd, dient hun eene hevige berisping toe; maar als zij om vergiffenis vragen, wordt deze hun terstond geschonken [4]). Harduinus, de wreede bruidegom die zijne bruid, St. Maxellendis, heeft vermoord, omdat zij niet met hem huwen wilde, is in een ellendigen toestand geraakt en blind geworden. Eenige jaren later, bij de plechtige translatie van haar stoffelijk overschot, gaat hij den stoet te gemoet, werpt zich bij de draagbaar op de knieën, belijdt zijne schuld en smeekt, dat hij het gezichtsvermogen terug moge ontvangen door de gebeden der vrome maagd, die bij haar leven zoo dikwijls voor hare vijanden

---

1) Adamus Opatovius, *Vita S. Joannis Cantii*, c. II, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, 20 Oct., T. VIII, p. 1066; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 20 Oct., p. 471, col. 1.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. VIII, c. XXXVIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 290; vergelijk echter c. XLII, p. 292.

3) *De S. Servatio*, c. VI, *Miracula seculo XI facta*, num. 42, bij Ghesquierus, T. I, p. 208 seq.

4) *Vita S. Remacli*, c. I, num. 8, bij Ghesquierus, T. III, p. 468.

gebeden heeft. Zijn wensch wordt vervuld. Straks sticht hij eene kerk voor de bewaring van haar gebeente en schenkt daaraan al zijne goederen tot onderhoud van de geestelijken en de godgewijde vrouwen die te dezer plaatse tot in lengte van dagen den Heer zullen dienen [1]). St. Leodegarius wordt te Autun door zijne vijanden belegerd. Men neemt nog eenige maatregelen van tegenweer, maar de bisschop heeft slechts den dood voor oogen. Hij laat nu de geheele gemeente in de kerk samenkomen en verzoekt allen hem kwijt te schelden wat hij misdreven heeft; ieder, dien hij in overmaat van ijver te hard berispt of door eenig woord beleedigd heeft, vraagt hij om vergiffenis [2]). De jeugdige St. Trudo heeft een aantal steenen gerangschikt als de fundamenten eener kerk; hierbij heeft hij de gelofte afgelegd, dat hij eenmaal eene kerk zal bouwen. Eene boosaardige vrouw heeft die gerangschikte steenen weggeworpen en is voor hare straf blind geworden. Toen knielde Trudo weenende neder en bad, dat haar het gezicht mocht worden teruggeschonken. Want hij wilde niet, dat de beleediging, hem zelven aangedaan, zou gewroken worden [3]). Eligius stichtte vrede tusschen den vorst van Bretagne en koning Dagobert I van de Franken. Door zijne beminnelijkheid, zachtmoedigheid en welwillendheid, trok Eligius genoemden vorst dermate aan, dat deze hem noopte eene poos bij hem te vertoeven. Weldra begeleidde Eligius den vorst naar het Frankische hof; deze gaf daar rijke geschenken en keerde met nog rijker geschenken weder naar zijn land [4]). Van St. Theodardus wordt bericht, dat hij tusschen degenen die door tweedracht verdeeld waren vrede tot stand bracht en de gebroken banden der genegenheid tusschen bloedverwanten herstelde [5]). St. Rictrudis heeft in haren weduwstaat koning Dagobert vertoornd, door tegen zijnen uitdrukkelijken wensch den sluier aan te nemen; maar Amandus heeft eene verzoening tusschen hen beiden bewerkt [6]). Van St. Ansbert lezen wij, dat hij er zich meer op toelegde om door liefde te besturen dan door vrees te

---

1) *Passio S. Maxellendis*, num. 16, 18, bij Ghesquierus, T. III, p. 586 seq.
2) *Vita S. Leodegarii*, c. II, num. 30, bij Ghesquierus, T. IV, p. 75.
3) Donatus, *Vita S. Trudonis*, P. I, c. II, bij Ghesquierus, T. V, p. 27.
4) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. III, c. XIII, bij Ghesquierus, T. III, p. 211.
5) *Vita S. Theodardi*, c. I, num. 7, bij Ghesquierus, T. III, p. 398.
6) Hucbaldus, *Vita S. Rictrudis*, c. II, num. 16, bij Ghesquierus, T. IV, p. 496.

dwingen. Zoodra hij de bisschoppelijke waardigheid verkregen had, was zijne eerste zorg de bevordering der eendracht; zijn voornaamste streven de broederlijke liefde ongeschonden te bewaren. „Geen tong zou dan ook in staat zijn de overvloedige genegenheid, die hij allen betoonde, te beschrijven" [1]). St. Andreas Corsinus heeft een burgertwist te Bologna, die met moord en doodslag gepaard ging, met wijs beleid gestild [2]). Thomas van Aquino zette zich nooit tot lezen of tot schrijven alvorens gebeden te hebben [3]). Een heilzamen stillen invloed oefende St. Bernardus van Siena op zijne omgeving; in zijne tegenwoordigheid toch durfde niemand, zelfs niet de onbeschaamdste mensch, een onfatsoenlijk woord spreken [4]). Hoog wordt de rechtvaardigheid geprezen van St. Pippinus, „major domus" onder drie Frankische koningen. Tegenover het volk hield hij zich steeds aan de billijkheid, en in ieder geschil betoonde hij zich standvastig in zijn oordeel. Geschenken van de onderdanen bewogen hem niet om van het recht des konings iets af te nemen, geen koninklijke gunst bracht hem er toe het recht des volks te kort te doen. Want hij stelde den Koning der koningen boven iederen aardschen vorst [5]). Zoo lang de jeugdige Dagobert I de leiding van Pippinus volgde, gedroeg hij zich voortreffelijk. Maar weldra tot het toppunt van macht en rijkdom opgeklommen, gaf hij zich over aan grove uitspattingen, vierde bot aan hebzucht en onderhield drie „koninginnen". Toen was Pippinus de eenige die hem vrijmoedig durfde vermanen, hem verwijtende, dat hij zich voor Gods groote weldaden ondankbaar betoonde. De koning werd door zijne hovelingen tegen Pippinus opgestookt en heeft op het punt gestaan hem uit den weg te laten ruimen, maar is van dit voornemen teruggekomen [6]). Pippinus heeft geen blijvenden

1) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 25, bij Ghesquierus, T. V, p. 140.

2) P. Andreas de Castaneis, *Vita S. Andreae Corsini*, c. VII, num. 35, in de *Acta Sanctorum*, 30 Jan., T. II, p. 1071; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 4 Feb., p. 550, col. 1.

3) Guilelmus de Thoco, *Vita S. Thomae Aquinatis*, c. VI, num. 30, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus, G. Henschenius, et D. Papebrochius, Antv. 1668, 7 Mart., T. I, p. 670; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 7 Mart., p. 576, col. 1.

4) *Vita S. Bernardi Senensis*, c. I, num. 4, in de *Acta Sanctorum*, 20 Maii, T. V, p. 263*; *Breviarium Romanum, P. verna*, 20 Maji, p. 594, col. 1.

5) *Vita B. Pippini*, num. 2, bij Ghesquierus, T. II, p. 364.

6) *Vita B. Pippini*, num. 6, 7, ib., p. 365 seq.

wrok getoond. Naderhand, toen Dagobert zijn vurig verlangen naar het bezit van een zoon had vervuld gezien, heeft Pippinus zich belast met de taak dit kind, den lateren St. Sigebertus, groot te brengen [1]). St. Leodegarius, bisschop van Atrecht, is een tijd lang de raadsman geweest van koning Hilderik II der Franken. Hij heeft zich veroorloofd den koning er over te onderhouden, dat deze de landsgebruiken willekeurig veranderd en de dochter van zijn oom ten huwelijk genomen had; als hij aan deze en andere verkeerdheden geen einde maakte, zou de goddelijke wraak hem treffen. Weldra wordt Leodegarius verbannen [2]). Verblijf houdende in het paleis van koning Dagobert, boog St. Eligius zich in zijn eigen vertrek veelvuldig ten gebede. Ofschoon hij dikwijls en om verschillende redenen zoowel des nachts als 's morgens in de vroegte bij den koning geroepen werd, ging hij er niet heen, ook al volgde bode op bode, voordat hij zijn gebed voleindigd had [3]). Dikwijls wordt van heiligen verhaald, dat zij vriendschap met elkander onderhielden. St. Modesta en St. Gertrudis waren zelfs vriendinnen, ofschoon zij elkander nooit gezien hadden. Modesta was abdis van een klooster te Trier, Gertrudis van dat te Nivelles. Als door eene hemelsche vriendschap waren zij aan elkander verknocht. Wel waren zij door een afstand van mijlen van elkander verwijderd, maar in den geest waren zij immer vereenigd [4]). De eerlijkheid van Eligius is wijd en zijd vermaard. Koning Dagobert immers droeg hem het vervaardigen van een gouden troon op. Toen deze geleverd en door den koning zeer bewonderd was, bracht Eligius een tweeden troon, ook nog gemaakt van dezelfde hoeveelheid goud die hem voor den eersten was toegewogen [5]). Van meer dan één heilige wordt verhaald, dat zij handenarbeid verricht hebben. St. Humbertus heeft eigenhandig medegewerkt aan de uitroeiing van een bosch voor het bouwen van een klooster [6]). Hetzelfde wordt verhaald van St. Landelinus [7]). In liefde

1) Sigebertus, *Vita S. Sigeberti*, c. II, num. 6, bij Ghesquierus, T. III, p. 61.
2) *Vita S. Leodegarii*, c. I, num. 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 67.
3) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. II, c. XII, bij Ghesquierus, T. III, p. 210.
4) *Vita S. Gertrudis*, c. III, num. 10, bij Ghesquierus, T. III, p. 156.
5) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. I, c. V, ib., p. 202.
6) *Vita S. Humberti*, c. II, num. 12, bij Ghesquierus, T. IV, p. 150. Een doublet van dit verhaal in de *Vita S. Gisleni*, c. I, num. 4, ib., p. 377.
7) *Vita S. Landelini*, num. 8, ib., T. IV, p. 461.

tot de dieren heeft St. Remigius uitgeblonken. Als hij met zijne huisgenooten het middagmaal had gebruikt, kwamen de ganzen onverschrokken naar hem toe om gevoed te worden met het overschot van het maal. Daarbij aten zij uit zijne hand [1]). De ontelbare voorbeelden van nederigheid die in de heiligenlegenden voorkomen op te sommen, ware eene onmogelijkheid. Weldadig doet het aan, dat Eligius op zijn sterfbed zich zelven eenen onnutten dienstknecht heeft genoemd en verklaard: „ik heb niet gehandeld zooals ik had moeten doen" [2]). Franciscus Borgia, hertog van Gandia, een edelman aan het hof van Karel V, is tegenwoordig geweest bij de lijkstaatsie van keizerin Isabella. In haar door ontbinding aangetast gelaat heeft hij de broosheid van alle stervelingen gelezen en toen in stilte de gelofte gedaan, dat hij zoodra mogelijk aan de wereldsche beslommeringen zou vaarwelzeggen en zich uitsluitend wijden aan den dienst van den Koning der koningen [3]). St. Austreberta, abdis van het klooster Pavilly, bleef steeds even nederig. Gelijk een goede herder over zijne kudde, waakte zij over de haren, dag en nacht rondziende, of zich ook eenig kwaad voordeed. Op een keer waren de metten gezongen, en de zusters hadden zich met vermoeide lichamen te bed begeven. Bij het krieken van den dag nu wilde zij weten, of allen inderdaad sliepen; zij liep dus zachtkens door den dormter en sloeg bed voor bed gade. Daarbij werd echter de onder-abdis wakker. Niet wetende, dat het de abdis was, riep zij: „waarom doet gij dit zuster? Ga naar het kruis". (De bedoeling was, dat zij eene boetedoening moest volbrengen, dat zij nl. een tijd lang bewegingloos voor een kruis moest staan). Zonder eenig verdriet verwijderde zich Austreberta en stond roerloos bij het kruis, psalmzingende totdat allen bij het klinken van het gewone teeken opstonden [4]). Zoo mogelijk nog nederiger was St. Vulmar in het klooster Hautmont in Henegouwen. Iederen nacht, als allen sliepen, haalde hij stil de schoenen van alle broeders weg, poetste

---

1) *Vita S. Remigii*, num. 3, bij Ghesquierus, T. I, p. 638.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. VII, c. XXXIV, p. 285.

3) Petrus Ribadaneira, *Vita S. Francisci Borgiae*, c. II, num. 26, in de *Acta Sanctorum*, 10 Oct., T. V, p. 241; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 10 Oct., p. 455, col. 2.

4) *Vita S. Austrebertae*, c. II, num. 15, bij Ghesquierus, T. V, p. 440. Een overeenkomstig voorval in de *Vita S. Lamberti*, c. I, num. 6, 7, ib., T. VI, p. 133.

ze en bracht ze weder op hunne plaats. Niemand begreep, hoe dit gebeurde. De zaak kwam eerst uit, doordat de abt op een keer opzettelijk wakker bleef en, toen Vulmar in het donker zijne schoenen kwam weghalen, hem vastgreep om hem zijnen naam te vragen [1]). Verhevener en aantrekkelijker dan deze uiterste nederigheid is het „'s Heeren wil geschiede" van St. Theodardus, als hij de roovers op zich ziet aankomen [2]). Onuitputtelijk zijn de verhalen van hetgeen de heiligen gedaan hebben voor de armen. Het vermaardst is zeker wel het voorbeeld van St. Martinus, die met zijn zwaard een stuk van zijnen mantel afsneed om het aan een armen bedelaar te geven [3]). Koning Lotharius II van Austrasië wilde door bemiddeling van St. Gaugericus, bisschop van Kamerijk, eene milde schenking doen aan de armen. Hij ontbood daarom Gaugericus, die de gift aanvaardde en op zich nam haar te verdeelen. Maar Gaugericus deed daarenboven iets wat men bij een middeleeuwschen heilige wellicht niet verwachten zou. Hij deelde nl. het geschonkene niet blindelings uit aan ieder die om een almoes vroeg, doch hij overlegde ijverig bij zich zelven, op welke wijze hij de vorstelijke gift het best tot heil der behoeftigen kon besteden [4]). Groot was de liefde voor de armen, die Eligius aan den dag legde. Iemand wiens gemoed niet geheel vervuld was van den geest van Christus, zou het wel beneden zich geacht hebben zelfs aan zijns gelijken de diensten te bewijzen, die hij bewees aan het uitschot der menschen. Aan den luister der bisschoppelijke waardigheid hechtte hij weinig waarde; hij begeerde geen groote scharen voor zich te zien; hij omringde zich niet met talrijke geestelijken en had slechts een beperkt dienstpersoneel. Maar hij schepte behagen in het verkeer met armen en krijgsgevangenen. Hij had een afzonderlijk lokaal aan zijne woning waarin op bepaalde dagen armen en zwakken werden binnengelaten. Hij behandelde hen als hun aller dienstknecht, wiesch zelf de ongewasschen hoofden, knipte de ordelooze haren, verkwikte daarna ieder afzonderlijk met spijs en

---

1) *Vita S. Vulmari*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. V, p. 379.

2) *Acta S. Theodardi*, c. I, num. 11, bij Ghesquierus, T. III, p. 399. Een ander „fiat voluntas ejus" in de *Vita S. Trudonis*, P. III, cap. XVI, bij Ghesquierus, T. V, p. 40.

3) Sulpicius Severus, *De beati Martini vita*, c. II, p. 462.

4) *Acta S. Gaugerici*, c. II, num. 10, bij Ghesquierus, T. II, p. 275.

drank, verschafte kleederen aan degenen die dit van noode hadden, en zond allen met een geschenk in geld weg. Dikwijls ook at hij met hen allen aan denzelfden disch, nadat hij ieder de handen had laten wasschen. Hij reikte hun dan zelf brood en wijn [1]). Daar andere handenarbeid ten bate van het klooster aan St. Winnoc zwaar begon te vallen, ging hij meel malen voor de broeders en voor de armen. Toen ook dit hem onmogelijk werd, draaide de molen toch voort, door Gods kracht bewogen [2]). St. Laurentius Justinianus deinsde er niet voor terug zich zelf in schuld te steken om anderen te kunnen helpen [3]). Een aantal gestichten voor de opvoeding van arme knapen hadden hun ontstaan te danken aan St. Joseph Calasanctius († 1648) [4]). Weeshuizen en gestichten voor gevallen vrouwen werden opgericht door St. Hieronymus Aemilianus († 1537) [5]). Reeds St. Domitianus, bisschop van Maastricht, bouwde in de steden „hospitalen", om daarin armen bijeen te brengen en te onderhouden [6]). St. Bertinus liet door St. Winnoc en zijne metgezellen een gasthuis bouwen voor christelijke armen [7]). St. Stephanus van Hongarije begaf zich 's nachts en zonder dat de menschen hem kenden naar ziekenhuizen en diende de kranken [8]). Ook van koning Lodewijk den heilige wordt verzekerd, dat hij kranken bezocht, hun op zijne kosten verschafte wat zij behoefden, en hun eigenhandig hulp bewees [9]). Op zijn eigen schouders droeg St. Johannes de Deo

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. I, c. II, bij Ghesquierus, T. III, p. 230 seq.

2) *Acta S. Winnoci*, num. 5, bij Ghesquierus, T. VI, p. 433.

3) B. Justinianus, *Vita S. Laurentii Justiniani*, c. V, num. 28, in de *Acta Sanctorum*, 8 Jan., T. I, p. 556; *Breviarium Romanum, Pars autumnalis*, 5 Sept., p. 344, col. 1.

4) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 27 Aug., p. 644, col. 2.

5) Augustinus Turtura, *Vita S. Hieronymi Aemiliani*, L. II, c. III, IV, VII, IX, in de *Acta Sanctorum*, coll. J. Bollandus et G. Henschenius, Antv. 1658, 8 Feb., T. II, p. 237 seq., 240, 242; *Breviarium Romanum, Pars aestiva*, 20 Jul., p. 519 seq.

6) *Vita S. Domitiani*, num. 3, bij Ghesquierus, T. II, p. 164.

7) *Acta S. Winnoci*, num. 2, bij Ghesquierus, T. VI, p. 432.

8) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 2 Sept., p. 659, col. 2; vergel. Bonfinius, *Decades rerum Hongaricarum*, II, lib. I, bij J. Stiltingus, *De S. Stephano*, §. 26, in de *Acta Sanctorum*, 2 Sept., T. I, p. 528; Carthuitus, *Vita S. Stephani*, c. III, num. 19, 20, ib., p. 568 seq.

9) Gaufridus de Bello-loco, *Vita S. Ludovici*, c. III, num. 27, 28; c. VI, num. 54, in de *Acta Sanctorum*, 25 Aug., T. V, p. 548; Guilelmus Carnotensis, *Appendix Vitae I. S. Ludovici*, c. III, num. 13; c. V, num. 28, ib., p. 562;

arme kranken naar huis [1]). St. Aloysius Gonzaga is gestorven aan eene besmettelijke ziekte, in hospitaaldienst opgedaan [2]). St. Bernardinus van Siena liet zich inschrijven voor den hospitaaldienst in zijne geboorteplaats en betoonde daarin grooten ijver tijdens het heerschen eener pestziekte [3]). Niet minder moed legde St. Cajetanus van Tiene tegenover pestlijders aan den dag [4]). Toen St. Franciscus Caracciolli te Rome kwam, nam hij zijn intrek in een gasthuis voor de armen en sloot zich daar aan bij een melaatsche [5]). Koningin Margaretha van Schotland reikte, als eene dienstmaagd op de knieën liggende, voedsel aan de behoeftigen, wiesch hunne voeten, en kuste hunne zweren [6]). St. Elisabeth, de gemalin van den landgraaf van Thüringen, verleende gastvrijheid aan melaatschen, wiesch ze en kuste hunne handen en voeten [7]). St. Juliana de Falconeriis geneest de kranken door het aflekken hunner wonden [8]). Tot lof van het broederpaar, de heiligen Gervasius en Protasius, wordt verhaald, dat zij de slaven, die zij van hunne ouders geërfd hadden, vrijlieten [9]). St. Luglius, aartsbisschop van Ierland, bezocht de gevangenen in den kerker om hen te vertroosten [10]). St. Remigius heeft zekeren Friaredus vrijgekocht om te voorkomen, dat hij zou gedood

---

Vita II. S. Ludovici, c. VI, num. 66; c. VII—IX, ib., p. 589, 592—601; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 25 Aug., p. 641, col. 2.

1) Franciscus de Castro, *Vita S. Joannis de Deo*, c. VI, num. 33, in de *Acta Sanctorum*, 8 Mart., T. I, p. 823; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis*, 8 Mart., p. 578, col. 1.

2) *Vita B. Aloysii Gonzagae*, L. II, c. XII, XIII, in de *Acta Sanctorum*, 21 Junii, T. IV, p. 1008—1012; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 21 Jun., p. 429, col. 2.

3) *Vita S. Bernardi Senensis*, c. I, num. 6, 7, in de *Acta Sanctorum*, 20 Maii, T. V, p. 263*; *Breviarium Romanum, P. verna*, 20 Maji, p. 593, col. 2.

4) Jos. Silos, *Historia clericorum Regularium vulgo Theatinorum*, L. IV, p. 132, bij J. Pinius, *De S. Caietano Thienaeo commentarius praevius*, in de *Acta Sanctorum*, 7 Aug., T. II, p. 252; *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 7 Aug., p. 572, col. 2.

5) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 4 Jun., p. 406, c. 2.

6) *Breviarium Romanum, P. verna*, 10 Jun., p. 609, col. 2; Theodoricus, *Vita S. Margaritae*, c. III, num. 21—23, in de *Acta Sanctorum*, 10 Junii, T. II, p. 333.

7) Theodoricus Turingus, *De S. Elizabeth*, L. VI, c. 8, bij Canisius, *Antiquae lectionis tomus V.*, Ingolst. 1604, P. II, p. 196 seq.; *Breviarium Romanum, P. autumnalis*, 18 Nov., p. 534, col. 2.

8) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 19 Jun., p. 425, col. 2.

9) *Breviarium Romanum, P. aestiva*, 19 Jun., p. 426, col. 2.

10) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 12.

worden [1]). Zeer bekend is Eligius' ijver in het loskoopen van krijgsgevangenen. Als hij maar wist, dat ergens een krijgsgevangene als slaaf verkocht zou worden, snelde hij toe, betaalde den gevorderden prijs en maakte hem vrij. Soms geschiedde dit met twintig of dertig, ja, met vijftig personen tegelijk. Het gebeurde wel, dat eene geheele scheepslading aankwam van krijgsgevangenen van beiderlei kunne, behoorende tot verschillende volkeren, lieden van Romeinsche of Gallische herkomst, ook Britten en Mooren, vooral Saksers, die toentertijd bij geheele scharen uit hunne woonsteden gerukt, naar alle windstreken vervoerd en verkocht werden. Als hij soms niet genoeg had om te betalen, ontdeed hij zich van een gouden armband, van zijn met goud en edelgesteenten versierden staf, van zijn gordel en opperkleed, ja, van zijne schoenen om de ellendigen maar te kunnen helpen. Bij de officieele vrijlating stelde hij hen voor drieërlei keuze: hetzij als vrije lieden naar hun vaderland terug te keeren; hetzij bij hem te blijven, in welk geval zij niet meer als slaven, doch eerder als broeders door hem bejegend werden; hetzij in een klooster te gaan, waartoe hij hen van al het noodige wilde voorzien [2]). Telkens als Amandus, nadat hij bisschop van Doornik geworden was, krijgsgevangenen aantrof of knapen die van over de zee (waarschijnlijk uit Engeland) aangevoerd waren, heeft hij ze gekocht, ze den doop doen ontvangen, ze laten onderwijzen, ze vrijgemaakt, en over verschillende kerken verdeeld. Verscheidenen van die vrijgekochten zijn bisschop, priester of abt geworden [3]). Ook St. Audomarus kocht krijgsgevangenen en personen die in boeien gesloten waren vrij [4]). Ten opzichte van krijgsgevangenen heeft St. Ursmar zich niet minder verdienstelijk gemaakt [5]). St. Joannes de Matha stichtte eene afzonderlijke orde voor de vrijkooping van krijgsgevangenen [6]). Zelfs tot de

---

1) *Testamentum S. Remigii*, num. 7, bij Ghesquierus, T. I, p. 646. Waarschijnlijk geschiedde het in dezen vorm, dat de koopsom aan Friaredus werd voorgeschoten.

2) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. II, c. X, bij Ghesquierus, T. III, p. 207.

3) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. II, num. 9, bij Ghesquierus, T. IV, p. 248.

4) *Vita S. Audomari*, c. I, num. 5, bij Ghesquierus, T. III, p. 625.

5) Anso, *Vita S. Ursmari*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. VI, p. 246.

6) *Breviarium Romanum*, *P. hiemalis*, 8 Feb., p. 559, col. 1; vergel. *Vita S. Raimundi de Pennaforti*, c. II, num. 11, 12, in de *Acta Sanctorum*, 7 Jan.,

ter dood veroordeelden strekte zich de barmhartigheid van sommige heiligen uit. Eligius bijv. zorgde voor hunne begrafenis [1]). St. Franciscus Caracciolli stond hen in de laatste ure bij [2]). In de dagen der geloofsvervolging heeft St. Valerianus te Rome, te zamen met St. Caecilia en haren broeder Tiburtius, zich beijverd om de lijken der christenen te begraven [3]). Ten tijde van Diocletianus is St. Sebastianus den marteldood gestorven. St. Lucina heeft zijn lijk, dat in het riool geworpen was, gevonden en in de katakomben ter aarde besteld [4]).

T. I, p. 409; *Breviarium Romanum, P. autumnalis,* 20 Nov., p. 536 (St. Felix van Valois).

1) Audoënus, *Vita S. Eligii,* L. I, P. IV, c. XXXI, bij Ghesquierus, T. III, p. 221.

2) *Breviarium Romanum, P. verna,* 4 Jun., p. 605, col. 2.

3) *Acta SS. Valeriani, Tiburtii, et soc.,* c. III, num. 9, in de *Acta Sanctorum,* 14 Apr., T. II, p. 206; *Breviarium Romanum, Pars verna,* 14 Apr., p. 522, col. 1.

4) D. Papebrochius, *De S. Lucina,* num. 4, in de *Acta Sanctorum,* 30 Junii, T. V, p. 534; Jacobus de Voragine, *Legenda,* fol. 21 r, col. 1; *Breviarium Romanum, Pars hiemalis,* 20 Jan., p. 509, col. 1.

HOOFDSTUK XVIII.

BEELDEN- EN RELIEKEN-VEREERING [1]).

Van de vroegste tijden af hebben de Christenen met een stichtelijk doel aanschouwelijke voorstellingen vervaardigd van personen of gebeurtenissen uit het verleden. Dit blijkt genoegzaam uit de schilderwerken die nog heden te zien zijn in de katakomben te Rome [2]), waarvan de oudste misschien opklimmen tot het einde der eerste of het begin der tweede eeuw na Christus. Het is waar, dat in de bedoelde muurschilderingen hoofdzakelijk voorstellingen uit het Oude en het Nieuwe Testament voorkomen; die uit het Oude Testament hebben daarbij verre de overhand. De meest behandelde onderwerpen zijn: Noach in de ark, Mozes het water slaande uit de rots, verschillende tafereelen uit de geschiedenis van Jonas, Daniël in den leeuwenkuil, de drie godvruchtige jongelingen in den vurigen oven. Ook komen voor: Adam en

---

1) Vergel. St. Beissel, *Die Aachenfahrt, Verehrung der Aachener Heiligtümer seit den Tagen Karls des Grossen*, Freib. i. Br. 1902; F. Pfister, *Der Reliquienkult im Alterthum*, Giessen, 1909 (in de *Religionsgeschichtliche Versuche u. Vorarbeiten*, herausg. von R. Wimsch u. L. Deubner).

2) G. B. de Rossi, *La Roma sotterranea cristiana*, Rom. 1864—1877, 3 voll., fol.; J. Wilpert, *Die Malereien der Katakomben Roms*, Freib. i. B., 1903, fol., 2 Bde.; dezelfde, *Die Papstgräber und die Cäciliengruft in der Katakombe des H. Kallistus*, 1es Ergänzungsheft zu De Rossis Roma sotterranea, Freib. i. B., 1909, fol.; *Roma sotterranea cristiana (nuova serie)*, Tom. I, fascic. 1: *Monumenti del cimitero di Domitilla*, descritti da O. Marucchi, Rom. 1909, fol., met een fasc. „Tavole"; *I monumenti del Museo cristiano Pio-Lateranensi*, riprodotti di O. Marucchi, Milano, 1910, fol.; M. Laurent, *L'art chrétien primitif*, Brux. 1911, 2 Tom. Voor verdere opgave van bronnen en literatuur raadplege men J. G. R. Acquoy, *Handleiding tot kerkgeschiedvorsching*, 2en druk, 's-Gravenh. 1910, blz. 55 vv., 86 vv.

Eva bij den verboden boom, Abraham's offerande, Job op den mesthoop, en Jezaja's voorzegging van de geboorte uit eene Maagd. Uit het Nieuwe Testament worden afgebeeld: Maria met het kind Jezus gehuldigd door de wijzen uit het Oosten, de doop van Christus, Christus en de twaalf apostelen, Christus en de vier evangelisten, het gesprek van Christus en de Samaritaansche vrouw, de opwekking van Lazarus, de goede herder, de genezing van den lamme. Misschien zijn er ook een paar voorstellingen uit de Apokriefe boeken des Ouden Verbonds, nl. Suzanna met de ouderlingen, en Tobias met den visch. Geheel buiten de sfeer der H. Schrift staan eenige weinige vrouwenfiguren met bijgevoegden naam, nl. Dionysas, Petronilla en Veneranda, personen omtrent wie van elders niets bekend is. De meeste dezer voorstellingen, geschilderd bij of boven de graven der afgestorvenen, moeten worden beschouwd als aangebracht met een stichtelijk doel. De strekking was de achterblijvenden tot hunne vertroosting en verlichting te herinneren aan verheven waarheden der christelijke godsdienst, aan de uitredding der kinderen Gods uit alle gevaren, het leven na den dood en de zaligheden van het hemelsche koninkrijk.

De vraag is: hebben de christenen van den ouden tijd schilderwerken van dezen aard ook aangebracht op de wanden der gebouwen waarin zij hunne godsdienstige samenkomsten hielden? Hierbij dient in het oog te worden gehouden dat de christenen der eerste eeuwen, voorzoover wij weten, meestal zijn tezamengekomen in de woningen van aanzienlijke gemeenteleden en vóór Constantijn den Groote geen eigenlijk gezegde kerkgebouwen hebben bezeten. Verder dient te worden opgemerkt, dat hetgeen er op dit oogenblik nog over is van de oudste mozaïeken en muurschilderingen in den loop der eeuwen te dikwijls is gerestaureerd en veranderd dan dat wij thans nog met zekerheid zouden kunnen vaststellen, hoedanig ze in den oorspronkelijken toestand er hebben uitgezien. Doch al wat wij weten van de oudste christelijke kerkgebouwen te Rome leidt er toe aan te nemen, dat zij van den beginne in meerdere of mindere mate met mozaïeken versierd zijn geweest [1]). Nog heden bestaan bijv.

1) Vgl. C. C. J. Bunsen, *Die Basiliken des christlichen Roms*, Münch. [1843], imp. 4°, met atlas van 50 platen; J. P. Richter en A. Taylor, *The golden age of classic christian art*, Lond. 1904, fol.

mozaïeken in de kerk van St. Pudentiana aldaar, waarvan op goeden grond wordt aangenomen, dat zij uit de vierde eeuw dagteekenen [1]). De beroemde mozaïeken-reeks in de groote kerk van St. Maria Maggiore te Rome is, in overeenstemming met een nog aanwezig opschrift, steeds beschouwd als afkomstig van bisschop Sixtus (432—440). Van jongeren datum zijn ze stellig niet. Richter en Taylor hebben echter zeer aannemelijk gemaakt, dat zij een paar eeuwen ouder zijn [2]). De voorstellingen dezer mozaïeken bewegen zich binnen den inhoud van het Oude en Nieuwe Testament. Ze zijn typologisch. Wat als type of voorafschaduwing in het Oude Verbond is voorafgegaan, is in het Nieuwe werkelijkheid geworden. Intusschen werd het aanbrengen van schilderwerken in de kerkgebouwen nog in het begin der vierde eeuw lang niet algemeen goedgekeurd. De aanzienlijke kerkvergadering te Elvira in Spanje (305 of 306) heeft dit zelfs verboden in de volgende uitspraak: „is besloten, dat in eene kerk geen schilderwerken mogen voorkomen, opdat hetgeen vereerd en aangebeden wordt niet op de wanden worde afgemaald" [3]). Het is echter onzeker of dit verbod in de praktijk groote gevolgen heeft gehad. Eusebius van Caesarea heeft zelfs het vervaardigen van geschilderde Christus-figuren volstrekt afgekeurd. Hij heeft dit gedaan in een brief aan Constantia, de weduwe van keizer Licinius. De keizerin heeft hem verzocht om een geschilderd Christusbeeld. Hij antwoordt in weigerenden zin en vraagt haar: „hebt gij nooit hooren voorlezen: gij zult geen beeld maken van hetgeen in den hemel, noch van hetgeen onder op de aarde is? Hebt gij ooit vernomen, dat zoo iets in de kerk werd gemaakt? Heeft men zulke dingen niet overal verboden en uit de kerken verbannen? Is niet aan alle zijden verklaard, dat zoo iets ons niet geoorloofd is?" Intusschen erkent hij eene vrouw ontmoet te hebben, die twee schilderijen bij zich droeg, waarvan zij zeide, dat het de beeltenissen van Christus en Paulus waren [4]). Mis-

---

1) Vgl. Richter en Taylor, l. c., p. 14, 41; Dehio, *Kunstgeschichte in Bildern*, Leipz. 1902, Abth. II, *Das Mittelalter*, Taf. 5, Nr 1.

2) Richter en Taylor, l. c., p. 1—51. Het bedoelde opschrift op Pl. 34.

3) Syn. te Elvira, c. 36, bij H. Th. Bruns, *Canones conciliorum saeculorum* IV. V. VI. VII., Berol. 1839, P. II, p. 7.

4) Eusebius Caesareensis, *Epistola ad Constantiam Augustam*, bij Migne *Patrologia graeca*, Lut. Par. 1857, T. XX, p. 1546.

schien moeten de krasse uitdrukkingen van Eusebius hieruit verklaard worden, dat in zijne omgeving begon op te komen wat elders reeds vroeger geschiedde. Misschien was dit ook het geval met Epiphanius. Deze schrijft aan Johannes, bisschop van Jeruzalem, dat hij op de reis naar Bethel door het dorp Anablatha gekomen is, daar in zeker gebouw een lamp heeft zien branden en gevraagd heeft, wat dit voor een gebouw was. Het bleek een kerk te wezen. „Toen ik binnenging om te bidden", zegt hij, „zag ik in de deur een gekleurd gordijn hangen, waarop de beeltenis geschilderd was van Christus of van een heilige; ik herinner mij niet nauwkeurig meer, wiens beeltenis het was. Toen ik nu in eene christelijke kerk tegen het verbod der Schrift de beeltenis van een mensch zag hangen, heb ik dat gordijn in stukken gesneden" [1]). Hiertegenover staat de verzekering van Augustinus, dat men in zijne dagen op verscheidene plaatsen Christus met Petrus en Paulus zag voorgesteld op geschilderde wanden [2]). Bij deze „wanden" zal wel aan de binnenwanden van kerkgebouwen gedacht moeten worden. Ook zinspeelt Augustinus er op, dat men in zijne dagen op vele plaatsen de offerande van Abraham geschilderd zag [3]). Verder vernemen wij reeds van Augustinus, dat velen voor zulke schilderstukken en waarschijnlijk ook reeds voor beeldhouwwerken op de knieën vallen. In zijne verdediging van de „Gebruiken der katholieke kerk" tegenover de Manicheërs erkent hij, dat er naam-christenen bestaan, die de beteekenis hunner christelijke belijdenis niet beseffen. „Verschoont mij er van", zegt hij, „te wijzen op de scharen van onervarenen, die, ofschoon de ware godsdienst aanhangende, tegelijkertijd aan bijgeloovige gebruiken vasthouden of zoodanig toegeven aan hunne zinnelijkheid, dat zij alles vergeten wat zij aan God be-

---

1) De brief is door Hieronymus in het Latijn vertaald en komt voor als: *Epistola Epiphanii ad Ioannem episcopum Hierosolymitanum*, in Hieronymus' *Opera*, ed. Erasmus, Par. 1546, T. II, fol. 54 b; in de uitgave van Vallarsi, T. I, fol. 252; In *Epiphanii omnivm opervm Tomus secundus*, D. Petavius rec., Par. 1622, fol., p. 317.

2) Augustinus, *De consensu evangelistarum*, L. I, c. X, num. 16, in zijne *Opera*, per theologos Lovanienses, Par. 1651, fol., T. III, p. 163, col. 2; in de uitgave der Benedictijners, Antw. 1700, T. III, col. 6.

3) Augustinus, *Contra Faustum Manichaeum*, L. XXII, c. 73, in zijne *Opera*, per theol. Lovanienses, Par. 1648, T. VI, p. 179, col. 1; in de Benedictijner uitgave, Antw. 1700, T. VIII, col. 287.

loofd hebben. Ik weet, dat er vele aanbidders zijn van grafmonumenten en schilderijen. Ik weet, dat velen op de uitgelatenste wijze drinkgelagen boven de dooden houden en, maaltijden aanrichtende voor afgestorvenen, hunne brasserijen beschouwen als een deel van hunne godsvereering" [1]. Wat bedoelt hij met „aanbidders van grafmonumenten (sepulchrorum adoratores)"? Daar de monumenten in éénen adem genoemd worden met de „schilderijen (picturae)", zal men moeten denken aan gebeeldhouwde sarkophagen. Het is bekend, dat op een vrij groot aantal bewaard gebleven sarkophagen van oud-christelijke herkomst fraaie en uitvoerige beeldhouwwerken voorkomen [2]. Deze sarkophagen dagteekenen, op een of twee uitzonderingen na, alle uit den tijd na het optreden van keizer Constantijn den Groote. De voorstellingen blijven binnen de grenzen van Bijbelsche tafereelen. Een paar malen wordt de geschiedenis van Suzanna met de twee ouderlingen uit de Apokriefe boeken voorgesteld. Een enkel figuurtje is door Le Blant uitgelegd als eene voorstelling van de H. Thekla. Overigens is de stof voor het behandelde geput uit het O. en N. Testament. Een zeer gering aantal dezer sarkophagen zijn eerst in den nieuweren tijd te voorschijn gebracht uit de katakomben te Rome, waarin zij waarschijnlijk van den aanvang af min of meer verscholen zijn geweest. Andere zijn in kerkgebouwen op minder in het oog vallende plaatsen, in de „confessio" of in een kelder bewaard geworden. Maar van de meeste moet men aannemen, dat zij sedert hunnen oorsprong evenals zoovele niet gebeeldhouwde grafmonumenten eene plaats gevonden hebben in de kerk zelf, zij het ook in een zijschip of kapel. Van eeuw tot eeuw moeten zij dus voor de kerkbezoekers zichtbaar zijn geweest. Dit laatste blijkt trouwens uit de mededeeling van Augustinus, dat sommigen er doodenmalen bij houden, en wordt nader bevestigd door eene andere mededeeling van den-

1) Augustinus, *De moribus ecclesiae catholicae*, Lib. I, §. 75, in zijne *Opera*, per theol. Lovanienses, Par. 1651, T. I, p. 331 *c* (c. XXXIV).

2) Afgebeeld bij Roller, *Les catacombes de Rome*, Par. 1879, 1881, 2 voll., fol.; Edm. Le Blant, *Les sarcophages chrétiens de la ville d'Arles*, Par. 1878; dezelfde, *Les sarcophages chrétiens de la Gaule*, Par. 1886, 4°; O. Marucchi, *I monumenti del museo cristiano pio Lateranense*, Milano, 1910, fol. Afbeeldingen van eenige sarkophagen bij H. T. Oberman, *De Oud-Christelijke Sarkophagen en hun godsdienstige beteekenis*, 's-Gravenh. 1911.

zelfde, dat op de gedenkteekenen der martelaren de priesters de offerande van het lichaam van Christus brengen [1]). Hierbij moet in aanmerking worden genomen, hoe spoedig de heiligen, profeten, apostelen, martelaren optreden in de liturgie; hoe ras in de liturgische gebeden op grond van de verdiensten der heiligen om vergeving van zonden gesmeekt wordt; hoe van de tusschenkomst der heiligen alle hulp en heil wordt verwacht. Vandaar tot het op de knieën vallen voor hunne geschilderde of in steen gebeitelde beeltenissen was slechts eene schrede. Augustinus moge dit nog hebben afgekeurd. De meerderheid, bestaande uit hoog- en laaggeplaatsten, meende nu eenmaal behoefte te hebben aan die uitwendige voorstellingen en heeft zich aan den tegenstand van enkele fijner bewerktuigde geesten niet gestoord. Keizer Constantijn deed op de markt te Constantinopel een beeld van den goeden Herder plaatsen; ook eene voorstelling van Daniël in den leeuwenkuil in verguld koper. Ook liet hij in de fraaiste zaal van zijn paleis een tafereel aanbrengen van het lijden des Heeren, in een mozaïek van goud en kostbare veelkleurige steenen. Het moest strekken als een voorbehoedmiddel ter bescherming van zijn keizerschap [2]). Augustinus gewaagt van eene zekere Marcellina, behoorende tot de sekte der Karpokratianen, die beelden van Jezus, Paulus, Homerus en Pythagoras vereerde. Zij aanbad ze en brandde er wierook voor [3]). Theodoretus bericht, dat de beeltenis van Simeon den pilaarheilige te Rome als een soort van beschermgeest bij den ingang van werkplaatsen werd aangebracht [4]).

Als Gregorius van Nyssa eene lofrede houdt op den martelaar Theodorus wijst hij uitdrukkelijk op hetgeen aan den wand der kerk waarin hij spreekt te zien is. Men aanschouwt daar allerlei ornamenten. De beeldsnijder heeft het hout vervormd tot diergestalten. De steenhouwer heeft marmeren platen zoo gepolijst dat zij blinken als zilver. De schilder heeft eene bloemversiering

1) Augustinus, *De civitate Dei*, Lib. XXII, c. 10, in zijne *Opera*, per theol. Lovanienses, Par. 1651, T. V, p. 1512, *b*, *c*.

2) Eusebius, *De vita Constantini*, L. III, c. 49, achter de *Historia ecclesiastica*, ed. Valesius, Amstelod. 1695, p. 418 seq.

3) Augustinus, *Liber de haeresibus ad Quodvultdeum*, c. I, 7, in de *Opera*, per theol. Lovanienses, T. VI, p. 7 *c*.

4) Theodoretus, *Historia religiosa*, c. 256, in zijne *Opera*, Lut. Par. 1642, T. III, p. 882.

aangebracht en daartusschen tafereelen geschilderd van het lijden van den martelaar, zijne moedige daden, den strijd, de zwarigheden waarmede hij geworsteld heeft, het woeste voorkomen zijner vervolgers, de mishandelingen, den rookenden brandstapel, het zalige uiteinde van den geloofsheld, ook de afbeelding der menschelijke gestalte van Christus, den rechter [1]). Prudentius, een dichter uit de tweede helft der vierde eeuw, heeft een lied gewijd aan het martelaarschap van Cassianus. Hij beschrijft de geschilderde tafereelen van Cassianus' lijdens-geschiedenis, die te Rome te zien zijn bij het graf waarin zijn stoffelijk overschot rust [2]). Ook aanschouwt men, zegt hij, ergens te Rome op den wand geschilderd, hoe na den marteldood van Hippolytus diens vrienden en bloedverwanten de verspreide deelen van zijn uiteengescheurd lichaam verzamelen [3]). Sulpicius Severus heeft de beeltenissen van Martinus van Tours en van Paulinus van Nola op den wand laten schilderen in een nieuw gebouwd baptisterium. Dit geschiedde nog bij het leven van laatstgenoemde. Ook heeft Sulpicius Paulinus verzocht om een aantal opschriften in verzen, die geschikt waren om in het genoemde baptisterium en eene daarmede verbonden nieuwe kerk onder bedoelde beeltenissen en andere schilderstukken en verder op verschillende plaatsen van het gebouw aangebracht te worden. Aan dit verzoek heeft Paulinus op uitvoerige wijze voldaan [4]). Nadat hij bisschop van Nola geworden is, houdt hij jaarlijks op den gedenkdag van St. Felix in den vorm van een gedicht eene lofrede op dezen heilige. In een dezer lofredenen beschrijft hij de kerk die hij ter eere van St. Felix heeft gebouwd en de schilderstukken op de wanden, meerendeels tafereelen uit het O. en N. Testament, die hij daarin heeft laten aanbrengen. Hij stelt ook de vraag, waartoe deze dienen; hij antwoordt, dat zij de strekking hebben om de talrijke personen, waaronder velen van buiten, die deze kerk bezoeken en die eigenlijk nog half in

---

1) Gregorius Nyssenus, *De S. Theodoro martyre*, in zijne *Opera omnia*, Par. 1615, fol., T. II, p. 1011, *c*, *d*.

2) Prudentius Clemens, *Peristephanon*, hym. IX, v. 9—20, in zijne *Carmina*, rec. A. Dressel, Lips. 1860, p. 384.

3) Prudentius Clemens, ibidem, hymn. XI, v. 123—146, p. 446 seq.

4) Paulinus Nolanus, *Epistola 12. ad Severum*, in zijne *Opera*, acc. notae H. Ros-vveydi, Antv. 1622, p. 140—162.

het heidendom bevangen zijn te onderrichten. Daarom dragen zij ook opschriften ter aanwijzing der beteekenis [1]).

Talrijk en goed geconserveerd zijn de mozaïeken in de basiliek van S. Apollinare nuovo te Ravenna, gebouwd door koning Theoderik der Oost-Gothen (493—526). Het is mogelijk, dat de dagteekening van een deel dezer mozaïeken enkele tientallen jaren later gesteld moet worden. Er is echter geen reden om aan te nemen, dat zij ooit belangrijke veranderingen hebben ondergaan. In deze mozaïeken treft men behalve Bijbelsche voorstellingen ook reeksen van heiligen aan, een „optocht van heilige jonkvrouwen", en een „optocht van heilige martelaren". Tot de laatsten behooren: St. Felix, St. Apollinaris, St. Sebastianus, St. Demiter, St. Policarpus, enz. [2]). Te Edessa bezat men een Christusbeeld dat, naar men zegde, niet met menschenhanden maar door God zelf gemaakt was. Christus zou dit beeld aan koning Abgar gezonden hebben. Toen Chosroes Edessa belegerde, en de inwoners ten einde raad waren, brachten zij dat beeld op de muren om te helpen bij de verdediging [3]). Geen beter middel om te zien, hoe ver de beeldenvereering in het laatst der zesde eeuw gekomen was, dan eene preek van Leontius, destijds bisschop van Neapolis. Hij verdedigt daarin de beeldenvereering der Christenen tegenover de Joden. Hij erkent, dat de Christenen voor de beelden van Christus, de apostelen en de martelaren, aanbiddend op de knieën vallen (*προσκυνεῖν*). Op de knieën vallende voor een Christus-beeld, aanbidden zij echter niet de materie van het hout en de verf, maar in het beeld Christus [4]). Op dezelfde wijze aanbidden zij het kruis [5]). Verder gewaagt Leontius van talrijke wonderen die met beelden gebeurd zijn, hoe dikwijls er iets uit gevloeid is, bijv. bloed, enz. [6]).

Van het aanbiddend op de knieën vallen voor beelden is ook sprake in de brieven van Gregorius den Groote. Hij zendt iemand een tweetal kisten, waarin zich o. a. bevinden: beelden van Chris-

1) Paulinus Nolanus, *S. Felicis natalis*, 9., in de genoemde uitgave, p. 614 seq.
2) W. Goetz, *Ravenna*, Leipz. 1901, S. 39—46, Abb. 28—36.
3) Evagrius scholasticus, *Historia ecclesiastica*, L. IV, c. 27, in de editie van H. Valesius, Amstelod. 1695, p. 401 *b*.
4) Leontius Neapolitanus, *Sermo contra Judaeos*, bij Migne, *Patrologiae cursus completus*, series graeca, Lut. Par. 1865, T. 93, col. 1600.
5) Leontius, ib., col. 1597, *d*, 1601, *a*.
6) Leontius, ib., col. 1601, *d*.

tus, van de maagd Maria, en van de apostelen Petrus en Paulus. Hierbij schrijft hij: „ik weet wel, dat gij het beeld van onzen Verlosser niet begeert om het als een god te vereeren, maar opdat gij door de herinnering aan den Zoon Gods moogt versterkt worden in de liefde tot Hem, wiens beeltenis gij aanschouwt. Wij toch knielen er niet voor neder als voor eene godheid, maar wij aanbidden Hem, wiens geboorte of lijden of verheerlijking ons door de afbeelding indachtig wordt gemaakt" [1]). Intusschen blijkt, dat er toen nog hevige tegenstanders waren van deze beeldenvereering. Serenus, bisschop van Marseille, heeft aan de beelden-aanbidders (imaginum adoratores) zoodanigen aanstoot genomen, dat hij de beelden heeft verbrijzeld en weggeworpen. (Waarschijnlijk is hier sprake van beschilderde reliefs. Wat toch op de eene plaats een beeld [imago] heet, wordt op de andere eene schilderij [pictura] genoemd. Als het werkelijk niets anders dan schilderstukken waren, konden zij moeilijk verbrijzeld worden). Gregorius keurde goed, dat Serenus het aanbidden van hetgeen door menschenhanden gemaakt was niet verdragen kon. Maar het verbrijzelen der beelden laakte hij. Zulke reliefs toch werden in de kerken aangebracht om de wille dergenen die niet school hebben gegaan, opdat zij op de wanden mochten aanschouwen wat zij in boeken niet konden lezen [2]). Nog uit den tijd van Gregorius kunnen de houtsnijwerken zijn in de kerk van St. Sabina te Rome. Ze zijn gesneden in deuren van cypressenhout. Deze deuren zijn van aanzienlijke afmetingen en vertoonen in vierkante vakken een aantal Bijbelsche tafereelen, zooals: Mozes ontvangt de wet, de spijziging met het manna, de spijziging met de kwakkelen, Mozes slaat het water uit de rots, de hemelvaart van Elia, de kruisiging van Christus [3]), enz. Tegenwoordig zijn deze reliefs donkerbruin gevernist; doch niets verhindert ons aan te nemen, dat zij in Gregorius' dagen beschilderd zijn geweest. (De gebeeldhouwde deuren in St. Maria

1) *Gregorius Secundino*, in zijne *Epistolae*, L. IX, *ep. 52*, in de *Opera omnia*, ed. J. B. Gallicciolli, Venet. 1771, T. VIII, p. 91.

2) *Gregorius Sereno*, in de *Epistolae*, L. IX, *ep. 105*, p. 134; ook L. XI, *ep. 13*, p. 243.

3) I. P. Richter en A. C. Taylor, *The golden age of classic christian art*, Lond. 1904, Plate 23, n°. 3; Pl. 52, n°. 1; W. Lübke en C. von Lützow, *Denkmäler der Kunst*, Stuttg. 1890, Taf. 48, n°. 3.

op het Capitool te Keulen zullen van heel wat later dagteekening zijn). Wonderdoende beelden heeft men sedert den tijd van Gregorius ook in het Westen gekend. In eene kerk in Ierland bevond zich een vrijstaand beeld (statua) van de H. Lilia. Een stukje van haar gebeente werd onder in dat beeld bewaard. De priester die in deze kerk dienst deed kon steeds de toekomst ontsluieren. Als hij namelijk voor dat beeld geknield en zijn gebed verricht had, werd hij in kennis gesteld van iederen dreigenden tegenspoed, hetzij hongersnood of sterfte, of oorlog, of ieder ander gevaar; daarenboven vernam hij met zekerheid, hoe die onheilen nog konden worden afgewend [1]). Beelden van Christus, Maria, de Apostelen en alle heiligen te aanbidden en hunne voorspraak in te roepen tot het verkrijgen van vergeving van zonden, komt bij paus Gregorius II geheel op hetzelfde neer. Men valt voor het beeld ter aarde, en door deze handeling reeds smeekt men dengene die er door wordt voorgesteld om zijne tusschenkomst bij God [2]). Zoo hangen de beeldenaanbidding en de aanroeping der heiligen ten nauwste samen. De ontwikkeling der beeldenvereering is niet verder voortgeschreden en zou dit ook niet hebben kunnen doen. Zij heeft het punt bereikt waarop zij is gebleven tot de opkomst der Hervorming. Hier zij bijgevoegd, dat Gregorius II ook roemt in de wonderen die door beelden gewerkt worden [3]). Het vervolg der geschiedenis biedt nu vooreerst nog tafereelen van hevigen strijd. Maar de overwinning blijft aan de partij der beeldenvereerders, die waarschijnlijk van den aanvang af de meerderheid op hare zijde had, omdat de beelden tegemoet kwamen aan den zin voor het aanschouwelijke, de behoefte aan tastbare aanraking met de godheid. Keizer Leo de Isauriër (717—741), die de gansche staatsmacht jarenlang in

---

1) *Vita SS. Luglii et Lugliani*, num. 2, bij Ghesquierus, T. II, p. 11.

2) Toespraak van Gregorius II op de synode te Rome in 723, bij Harduinus, *Acta conciliorum*, Par. 1714, T. IV, col. 805, *c*: Quanto debemus puro corde et animo sculptum Christum Deum nostrum, sanctamque semper virginem ejus genitricem Mariam, apostolos quoque, vel omnes sanctos Dei per eorum sacras effigies atque imagines colere vel adorare, et ad propitiandum nobis petere et relaxari delicta? Nos non ob aliud nomen imagines facimus et adoramus, sed pro nobis incarnato Verbo Dei.

3) Gregorius II, ib., col. 804, *d*. Wonderdoende beelden uit lateren tijd zijn er vele bekend. Hier worde slechts verwezen naar een tweetal, afgebeeld bij Lacroix, *Vie militaire et religieuse au moyen âge*, Par. 1877, p. 437 s.

den dienst stelde van de beeldenbestrijding, was niet zoo machtig als de geleerde Joannes Damascenus, die ze met de pen verdedigde [1]. Keizer Constantinus Copronymus mocht bewerken, dat de kerkvergadering te Konstantinopel in 754 de beelden verwierp en zich daarover uitsprak in evangelische bewoordingen, die nog heden verdienen gelezen te worden [2]. Voor de Oostersche kerk werd de strijd feitelijk in het voordeel der beeldenvereering beslist door het zevende oekumenische concilie te Nicea onder keizerin Irene in het j. 787. Het bepaalde, dat men de beelden mag groeten en ze eerbiedig aanbidden, maar dat men ze niet mag dienen, zooals men alleen God doet [3]. In het Westen werd vooreerst nog wel tegenstand geboden. Karel de Groote liet een uitvoerig geschrift opstellen (de zoogenaamde „Libri Carolini") waarin zoowel de besluiten der kerkvergadering te Konstantinopel in 754, als die der kerkvergadering te Nicea in 787 veroordeeld werden. Beelden te hebben (habere) werd hierin niet verboden genoemd, wel ze te aanbidden (adorare). De vaderen hebben zelfs niet gewild, dat men de beelden zou vereeren (colere); slechts hebben zij toegelaten ze aan te wenden tot versiering der kerken [4]. God alleen moet aangebeden en vereerd worden (adorandus, colendus), maar niet eenig schepsel. De heiligen moet men met eerbied gedenken (venerandi). Voor de beelden mag men zich niet nederbuigen, daar zij door menschenhanden gemaakt zijn [5]. In ongeveer gelijken zin hebben de aanzienlijke kerkvergaderingen te Frankfort in 794 [6] en te Parijs in 825 zich uitgesproken. Onder dit alles heeft echter de pauselijke Stoel de beeldenver-

---

1) Joannes Damascenus, *De imaginibus oratio prima*, in zijne *Opera omnia*, ed. M. Lequien, Par. 1712, fol., T. I, p. 307—330; dezelfde, *Oratio secunda*, ib., p. 330—344; *Oratio tertia*, p. 344—390.

2) De besluiten dezer synode zijn voorgelezen op het oekumenisch concilie van 787 en in de akten daarvan opgenomen. Men zie bij Harduinus, *Acta conciliorum*, T. IV, col. 333—344.

3) *Concilium oecumenicum VII. sive Nicaenum II.*, bij Harduinus, T. IV, col. 456: *ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει.*

4) *Avgvsta concilii Nicaeni II. censura*, hoc est, *Caroli M. de impio imaginum cultu libri IV.*, ill. C. A. Hevmannus, Hanov. 1731, 8o, L. I, praef., p. 8—10.

5) Zie de samenvatting van den inhoud der *Libri Carolini*, bij Hefele, *Conciliengeschichte* 2, Bd. II, S. 707 f.

6) Syn. te Frankfort, c. 2, bij Mansi, *Concilia*, T. XIII, p. 909; bij Pertz, *Monumenta Germaniae*, Leges, T. I, p. 72.

eering krachtig gehandhaafd [1]), en dit heeft ten slotte den doorslag gegeven. Gelijk op zoo menig ander gebied, bijv. in de leer der transsubstantiatie, is het Roomsche hof, voor hetwelk de katholiciteit boven alles ging, gezwicht voor de wezenlijke of onderstelde zielsbehoefte der schare en ondanks het beter inzicht van enkele hooger staanden mede gegaan met de meerderheid. Verzet van mannen als Claudius van Turijn en Agobard van Lyon kon toen niets meer baten. Tevergeefs zuchtte Agobard: „wij zijn den zuiveren beeldendienst nabij gekomen, daar men in beelden zijn vertrouwen gaat stellen" [2]). Weldra werden bij het bouwen van Romaansche kerken deze zoowel van binnen als van buiten van beelden en reliefs voorzien. Het schilderwerk werd daarbij niet vergeten. Zelfs in West-Europa, waar de beeldhouwers aanvankelijk schaarsch waren, wist men middelen te vinden om de verlangde kunstwerken te verkrijgen. Men ontbood ze bijv. uit het Oost-Romeinsche keizerrijk. Reeds in de 11de eeuw kwam in Saksen eene school van beeldhouwers op. Bisschop Thangmar van Hildesheim beeldhouwde zelf. Bekend is o. a. van zijne hand de bronzen zuil aldaar, naar den vorm eene verkleinde navolging van de zuil van Trajanus te Rome. In de plaats van veldslagen zijn er echter tafereelen uit de Bijbelsche geschiedenis op aangebracht. Andere vermaarde Romaansche kunstwerken te Hildesheim zijn: het gebeeldhouwde koorhek en de geschilderde zoldering der St. Michaëlskerk. Wat er van Romaansch schilderwerk is bewaard gebleven in de Rijnstreek, werd verzameld door P. Clemen [3]). Belangrijke Romaansche beeldengroepen zijn nog te zien: aan de kathedraal te Paderborn, aan de St.-Servaaskerk te Maastricht, de „Goldene Pforte" te Freiberg enz. Romaansche reliefs worden bijv. aangetroffen in de hoofdkerk te Bazel. De geschiedenis van St. Etheldreda is in beeldhouwwerk voorgesteld aan de kapiteelen der kolommen in de Romaansche kathedraal te Ely, aan St. Etheldreda gewijd. Doch waar zou men moeten beginnen en eindigen om de talrijke beelden die zelfs nog uit den Romaanschen tijd tot ons

1) *Hadriani Papae scriptum ad Carolum regem, pro synodo Nicaena II.*, bij Harduinus, *Acta conciliorum*, T. IV, col. 773—820.

2) Agobardus, *De picturis et imaginibus*, in de *Magna bibliotheca vetervm patrvm*, Par. 1644, T. IX, col. 1282, *c*.

3) P. Clemen, *Die romanischen Wandmalereien der Rheinlande*, Düsseld. 1905.

gekomen zijn op te sommen? De Cisterciënser-orde heeft nog een zwak protest doen hooren tegen het aanbrengen van beeldhouw- en schilderwerken in kerkgebouwen. Althans aanvankelijk heeft zij ze zelf daarin niet of bijna niet geduld [1]). Maar de stroom was te sterk om gekeerd te kunnen worden. Toen de bouwkunst haar toppunt bereikte in de Gothiek, vierde ook de middeleeuwsche beeldhouwkunst hoogtij [2]). Alleen reeds aan den buitenkant der groote kathedralen werden honderden beelden aangebracht; aan die te Reims bijv. vijfhonderd en dertig [3]). De kroon op dit alles werd gezet toen een schitterend godgeleerde als Thomas van Aquino al zijne geleerdheid en scherpzinnigheid niet te goed achtte om de beelden-aanbidding te verdedigen [4]). Het is waar, dat hij hierbij eenig onderscheid maakte tusschen aanbidding van Christus- en van heiligenbeelden. Eene aanbidding zooals aan God gebracht wordt (latria) wilde hij alleen toestaan aan een beeld van Christus. In strikten zin komt eene zoodanige „latria" aan heiligenbeelden niet toe, wel eene aanbidding (adoratio) van eenigszins lageren aard, die z. i. als „dulia" (δουλία) kan worden bestempeld [5]). Geen wonder dat de ijver voor de beeldenvereering immer vuriger werd. Waartoe men in dezen gekomen is, kan worden afgeleid uit de lijst van geschenken in goud, zilver, parelen, koralen enz., die tot het j. 1504 gedaan waren aan een enkel Maria-beeld te Utrecht [6]).

De relieken-vereering is even oud als de heiligenvereering en heeft met deze gelijken tred gehouden. Hoe meer de heiligenvereering zich ontwikkelt, hoe meer ook het aantal der relieken

---

1) Bernard van Clairveaux, *Ad Gulielmum abbatem Apologia,* in zijne *Opera omnia,* Par. 1566, fol., T. I, fol. 281 v., 282r.

2) A. Michel, C. Enlart et E. Berteaux, *Formation et développement de la sculpture gothique du milieu du XIIe à la fin du XIIIe siècle,* in de *Histoire de l'art,* publ. sous la direction de A. Michel, Par. 1906, T. II, 1e partie, p. 125—295.

3) Die van de kerk te Amiens zijn prachtig afgebeeld bij Durand, *Notre Dame d'Amiens,* Amiens 1903.

4) Thomas Aquinas, *Summa totius theologiae,* Secunda secundae, qu. 94, art. 2—4; Tertia, qu. 25, art. 3—6; in de uitgave Lugd. 1686, fol., p. 203 sqq., 61 sqq.

5) Thomas Aquinas, ib., Secunda secundae, qu. 94, art. 2, p. 204, col. 1.

6) *Dit syn alsulcke cleynodien ende juwelen, als die goede luden Onse Lieuve Vrouwe te Buerkerc gegeven hebben,* bij Dodt van Flensburg, *Archief voor geschiedenissen van Utrecht,* Utr. 1846, Dl. V, blz. 307 v.

zich uitbreidt, hoe ijveriger zij worden aangebeden, en hoe meer wonderen zij verrichten. Wij hebben gezien, hoe de Christenen te Smyrna het gebeente van Polykarpus bewaren als iets dat kostelijker is dan goud en edelgesteenten, en het nederzetten op eene passende plaats, waar zij dan hunne vergaderingen gaan houden [1]). Prudentius beschrijft, hoe hij bij de graftombe van Cassianus heeft gebeden en onder tranen belijdenis van zijne zonden heeft gedaan. Blijkbaar is dit in eene kerk; hij gaat dan voort met het bespreken van de geschilderde tafereelen van Cassianus' lijden [2]). Eene grafkamer of kleine kapel in een heuvel bergt het stoffelijk overschot van Hippolytus. Boven zijn gebeente bevindt zich een altaar, waarop het Avondmaal bereid wordt, waar zondaars balsem zoeken voor hunne gewonde zielen, waar zij de tusschenkomst van Hippolytus bij God niet tevergeefs inroepen [3]). Paulinus van Nola vervaardigde opschriften, die geschikt waren om in de kerk boven of naast zulke altaren geplaatst te worden. Hij rekent daarbij op bewaarplaatsen waarin het gebeente van meer dan één heilige geborgen is, en richt zijn gedicht verschillend in, naarmate er al of niet een stukje van het Kruis aan de relieken is toegevoegd. Voor het eerste geval doet hij het volgende opschrift aan de hand:

Divinum veneranda tegunt altaria foedus,
Compositis sacra cum Cruce Martyribus,
Cuncta salutiferi coëunt martyria Christi,
Crux, corpus, sanguis, Martyris ipse Deus.
Namque Deus semper vobis sua munera servat;
Atque ubi Christus, ibi Spiritus et Pater est.
Sic ubi Crux, et Martyr ibi: quà Martyris et Crux,
Martyrii Sanctis quae pia causa fuit, enz.

Voor een altaar, waaronder geen stukje van het Kruis geborgen is, heeft hij het volgende vers:

---

1) *Martyrium Polycarpi*, c. XVIII, in de *Patrum apostolicorum opera*, rec. Gebhardt, Harnack, Zahn, Lips. 1876, fasc. II, p. 160.

2) Prudentius Clemens, *Peristephanon*, hymn. IX, v. 5 en vervolgens. Zie boven, blz. 281.

3) Prudentius Clemens, *Peristephanon*, XI, r. 151–182, p. 448 seq.

Pignora Sanctorum divinae gloria mensae
Velat Apostolicis edita corporibus.
Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.
Sic geminata piis aspirat gratia votis,
Infra Martyribus, desuper acta Sacris.
Vota sacerdotis, viventum et commoda, parvo
Pulvere Sanctorum mors pretiosa iuuat.

Zijn mildvloeiende dichtader is hiermede geenszins uitgeput. Hij vervaardigt ook gedichten voor een altaar in de abside van eene kerk, waarboven zich een schilderstuk bevindt, nl. twee opschriften, één voor de schilderij, en één voor „de relieken". Het is duidelijk, dat hij hierbij denkt aan afzonderlijke lichaamsdeelen van bepaalde personen, terwijl andere lichaamsdeelen zich ver weg op geheel andere plaatsen bevinden. Het opschrift voor de relieken luidt:

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum
Regia purpureo marmore crusta tegit.
Hîc et Apostolicas praesentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.
Hîc pater Andreas, et magno nomine Lucas,
Martyr et illustris sanguine Nazarius;
Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Saecula, Protasium cum pare Gervasio.
Hîc simul una pium complectitur arcula coetum,
Et capit exiguo nomina tanta sinu [1]).

Eene aanzienlijke dame te Karthago, Lucilla geheeten, bracht geregeld in de vergadering der christenen een stuk mede van het gebeente eens martelaars. Zij zelf ten minste hield het voor afkomstig van een martelaar, ofschoon hieromtrent geen zekerheid scheen te bestaan. Telkens nu voordat zij het brood en den wijn des Avondmaals nuttigde, kuste zij dat gebeente. Door den aartsdiaken Caecilianus werd zij hierom openlijk berispt, waarop zij woedend heenging [2]). Leontius bespreekt de beelden- en de

1) Paulinus Nolanus, *Epistola 12. ad Severum*, in zijne *Opera*, Antv. 1622, p. 147 seq., 155.

2) Optatus Afer, *De schismate Donatistarum*, L. I, in de *Magna Bibliotheca vetervm patrvm*, Par. 1634, T. IV, P. I, col. 331, *b*, *c*. Over het kussen van de

relieken-vereering in éénen adem. Hij verzekert dat de christenen het gebeente, de asch, de kleederen, het bloed, en het graf der martelaren aanbidden (προσκυνεῖν), dat door relieken booze geesten worden uitgedreven, en dat er verder veelvuldig wonderen door geschieden [1]). Reeds spoedig begon men het gebeente van martelaren, draden van hunne kleederen, en andere „voorbehoedmiddelen" te verkoopen. Wij lezen bij Augustinus, dat monniken met zoodanige koopwaar overal rondreisden, terwijl het dikwijls twijfelachtig was, of de bedoelde relieken inderdaad afkomstig waren van martelaren [2]). Ook in een wet van keizer Theodosius I is sprake van het verkoopen van het stoffelijk overschot van heiligen [3]). Geweldig moet het aantal relieken zijn toegenomen, sedert men ook voorwerpen die slechts met de overblijfselen der heiligen in kortstondige aanraking waren geweest, als echte relieken behandelde. Dit blijkt o. a. uit brieven van paus Gregorius den Groote. Veelvuldig tracht men in zijne dagen relieken uit Rome te verkrijgen. Maar de werkelijke overblijfselen der heiligen, zegt hij, geeft men niet meer. Men plaatst bijv. een kleine doos met een stukje doek er in bij het gebeente der heiligen. Als men het naderhand weder te voorschijn haalt, kan het dienen voor hetzelfde doel als een echte reliek. Als er om iets te noemen eene nieuwe kerk gewijd wordt, kan het daarin worden bewaard. Er zullen dan dezelfde wonderkrachten door gewerkt worden als wanneer het eigen gebeente van de heiligen er was ondergebracht. Gregorius doet dan zien, dat deze manier van handelen al oud is. In de dagen van paus Leo I, zegt hij, gebeurde het, dat zekere Grieken aan de waarde van zulke relieken twijfel opperden. De paus nam toen een schaar en knipte het doek door, waarop men juist uit die insnijding bloed zag vloeien [4]). Volgens Gregorius van Tours ging men hiermede bij

---

relieken van St. Gudula door gansche scharen van mannen en vrouwen, zie Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. VIII, num. 30, bij Ghesquierus, T. V, p. 708.

1) Leontius Neapolitanus, *Sermo contra Judaeos*, bij Migne, *Patrologia graeca*, T. 93, col. 1601, 1604.

2) Augustinus, *De opere monachorum*, c. 28, in zijne *Opera omnia*, per theol. Lovanienses, Par. 1651, T. III, p. 303, col. 1, *a*.

3) Codex Theodosianus, Lib. IX, titul. XVII, c. 7, in de uitgave van J. Gothofredus, Lvgd. 1665, T. III, p. 152.

4) Gregorius magnus, *Epistolae*, L. IV, ep. 30, in zijne *Opera omnia*, ed. J. B. Gallicciolli, Venet., 1770, T. VII, p. 257 seq.

het graf van Petrus in de kerk van het Vatikaan als volgt te werk. Het graf is onder het altaar. Een hekwerk omringt de trap, waarmede men naar dit graf afdaalt. Voor iemand die daar verlangt te bidden, wordt het hekje ontsloten; als hij bij het graf komt, wordt een klein venstertje geopend, waarin hij zijn hoofd steekt en vraagt om hetgeen hij van noode heeft. Hij wacht daarbij niet. Het is voldoende als hij zijne bede duidelijk uitspreekt. Verlangt hij nu relieken mede te nemen, dan legt hij daarbinnen een kleinen doek of een kleedingstuk neder, waarvan het gewicht bekend is. Onder waken en vasten bidt hij nu gestadiglijk, dat de wonderkracht van den Apostel zijne vroomheid ter hulp kome. Daarna wordt het kleedingstuk of de doek van het grafteeken afgenomen. Is zijn geloof sterk genoeg geweest, dan zal het blijken zoodanig van goddelijk vermogen doortrokken te zijn, dat het veel zwaarder weegt dan vroeger; hieruit bemerkt hij, dat zijn wensch vervuld is. Velen laten gouden sleutels maken om dat hekwerk mede te ontsluiten. Zij brengen ze dan eerst bij het graf om gezegend te worden. Daarna kunnen zij er krankheden mede genezen [1]).

Hoogst leerzaam is een geschrift van Victricius, bisschop van Rouaan, een tijdgenoot van Ambrosius. Men kan er duidelijk uit zien, welk eene groote ontwikkeling de relieken-vereering reeds tegen het einde der vierde eeuw verkregen heeft. Het geschrift heeft den vorm van eene toespraak, gehouden in de kerk te Rouaan bij de aankomst van een zeker aantal nieuwe relieken aldaar [2]). Men is ze in een plechtigen optocht te gemoet gegaan, alsof het de heiligen zelf waren [3]). Doorloopend worden deze relieken trouwens als de heiligen zelf bejegend en zelfs toegesproken [4]). Vandaar waarschijnlijk ook, dat het geschrift tot titel draagt: „Over den lof der heiligen", terwijl men met het oog op den inhoud zou kunnen meenen, dat het eigenlijk had moeten luiden: „Over den lof der relieken". Reeds bezat men te Rouaan overblijfselen van Johannes den Dooper, de apostelen Andreas en Thomas, den evangelist Lucas, de

1) Gregorius Turonensis, *Liber in gloria martyrum*, c. 27, in zijne *Opera*, ed. Arndt et Krvsch, p. 504.

2) S. Victricius, *De laude sanctorum*, bij Ghesquierus, T. I, p. 418—435.

3) S. Victricius, ib., §. I, num. 1, p. 419; §. V, num. 8, p. 424.

4) S. Victricius, ib., §. I, num. 2, p. 419; §. XII, num. 27, p. 434.

martelaren Gervasius, Protasius, Agricola, Eufemia. Victricius verwelkomt thans overblijfselen van de heiligen: Johannes den evangelist, Proculus van Bologna, Agricola, Antoninus van Placentia, Saturninus en Trajanus uit Macedonië, Nazarius van Milaan, Mutius, Alexander, Datysus, Chindeus en de vrouwelijke heiligen: Rogata, Leonida, Anastasia en Anatoclia [1]). Van enkelen dezer martelaren is onder de relieken slechts eene hoeveelheid gedroogd bloed [2]). Victricius stelt evenwel in het licht, dat de volledige kracht der heiligen zoowel in een deel als in het geheel van een lichaam tegenwoordig is [3]). De heiligen brengen evengoed genezing, waar slechts kleine, als waar meer belangrijke overblijfselen van hen bewaard worden [4]). Er bestaat eene mystieke eenheid tusschen de relieken en de apostelen en heiligen waarvan zij afkomstig zijn; eene dergelijke geestelijke eenheid is er tusschen de apostelen en martelaren, en Christus [5]). Niet van nature maar door een geschenk van God bezitten de apostelen en martelaren onsterfelijkheid en goddelijke substantie [6]). Daarom zijn zij, wat hunne wonderkracht aangaat, alomtegenwoordig. Hunne werkingen worden vergeleken met de stralen der zon [7]). Daarom worden zij aangeroepen als God [8]). Eenmaal zullen zij ons als rechters oordeelen, maar tegelijk zijn zij het die het vonnis kunnen verzachten [9]). Geen wonder, dat men hen op alle wijzen vereert, met waken, vasten, psalmzingen en dansen [10]), ja, dat men hen bidt om vergeving van zonden [11]). Victricius zelf, de spreker, richt tot de heiligen de smeekbede: „geen vijand bedreigt ons meer, als Gij ons onze zonden kwijtscheldt. Van U hangt ons levensbehoud af. Vergeeft ons onze schulden" [12]).

---

1) Victricius, ib., §. VI, num. 10, 11, p. 425; §. XI, num. 22, p. 432.
2) Victricius, ib., §. VIII, num. 15, p. 428; §. IX, num. 18, p. 429.
3) Victricius, ib., §. IX, num. 19, p. 430; §. X, num. 20, 21, p. 431. Vergel. *Vita S. Bertulphi*, c. X, num. 45, p. 488.
4) Victricius, ib., §. X, XI, p. 431 seq.
5) Victricius, ib., §. VII, num. 12—24, p. 426 seq.
6) Victricius, ib., §. VIII, num. 15, 16, p. 428; §. VI, num. 11, p. 425.
7) Victricius, ib., §. I, num. 2, p. 419; §. IX, num. 17, p. 429.
8) Victricius, ib., §. I, num. 3, p. 419; §. XII, num. 27, p. 434.
9) Victricius, ib., §. VIII, num. 16, p. 428; §. XII, num. 25, p. 433.
10) Victricius, ib., §. V, num. 8, p. 424.
11) Victricius, ib., §. I, num. 1, p. 419; §. V, num. 8, p. 424; §. VI, num. 11, p. 425; §. VIII, num. 16, p. 429; §. XII, num. 29, p. 435.
12) Victricius, ib., §. VI, num. 11, p. 425.

Hooger kan de heiligen- en reliquiën-vereering eigenlijk niet meer stijgen. Nieuwe elementen van groote beteekenis zijn er na Victricius niet in opgenomen. Wel is het aantal zoowel van de heiligen als van de reliquiën steeds uitgebreider geworden. Immer meer wonderen heeft men er van verhaald, en hunne vereering heeft altijd talrijker vormen aangenomen. Maar in hoofdzaak is de reliquiën-vereering gebleven wat zij reeds omstreeks het jaar 400 was. Laat ons nog eenige, in het voorafgaande niet of slechts in het voorbijgaan aangeroerde, verschijnselen die den aard der reliquiën-vereering toelichten opnoemen.

In de levensbeschrijving van St. Eligius kan men zien, hoe de overblijfselen van een heilige, wanneer ze zijn teruggevonden, uit elkander genomen en verdeeld worden. Eligius heeft het stoffelijk overschot van den martelaar St. Quintinus opgegraven. Alle beenderen brengt hij zorgvuldig bijeen en schift ze. De tanden neemt hij uit den kinnebak, omdat die eene bijzondere geneeskracht bezitten. Aan den wortel van een tand zit een druppel bloed. De spijkers, die men den martelaar in het hoofd en elders in het lichaam geslagen heeft, worden er uitgetrokken en als relieken apart gelegd. De schoone hoofdharen worden afzonderlijk verzameld. Het geheel wordt in een zijden doek gewikkeld en voorloopig in eene kerk naast het altaar nedergelegd. Vervolgens wordt aan een groot aantal kerken een gedeelte van deze relieken afgestaan [1]). In zijne dagen werden reeds boven de relieken der heiligen eeden afgelegd [2]). Onder de relieken heerscht eene toenemende verscheidenheid. De olielamp van St. Audomarus [3]), de boom waaronder deze heilige geslapen heeft [4]), de miskelk van St. Vulfran, waarmede een wonder op zee gebeurde, het draagbare altaar, met relieken er in, dat hij met zich mede voerde, worden als relieken bewaard en vereerd [5]). Relieken van Eligius zijn: olie uit de lamp die bij zijn grafteeken brandt; afgeknipt haar van hoofd of baard, zijn mantel, een linnen doek dien hij heeft gebruikt, draden uit den doek waarmede zijn gebeente bedekt is, en een kleed van geitenvel

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. I, c. VI, bij Ghesquierus, T. III, p. 234.
2) Audoënus, ib., L. I, P. I, c. VI, p. 202; L. II, P. IX, c. LVII seq., p. 298 seq.
3) *Vita S. Audomari*, c. II, num. 17, bij Ghesquierus, T. III, p. 631.
4) Ib., c. II, num. 20, p. 632.
5) Jonas Fontanellensis, *Vita S. Vulfranni*, c. I, num. 5, p. 531.

dat hij gedragen heeft [1]). De drinknap van St. Remaclus wordt eene reliek [2]). Men brengt geschenken aan relieken [3]). Men koopt voor grof geld het gebeente van een heilige [4]), of gedeelten daarvan [5]). In de dagen van keizer Otto II heeft hertog Karel van Lotharingen het stoffelijk overschot van St. Gudula door aankoop te Brussel doen komen [6]). Om reliquiën worden processen gevoerd [7]). Relieken worden ontvreemd. Een kistje, dat van buiten met goud en zilver versierd was en waarbinnen zich relieken van St. Dodo bevonden, werd gestolen [8]). St. Gudula is begraven met vele gouden en zilveren sieraden aan; deze worden geroofd [9]). Keizer Otto I verlangde van bisschop Fulbert van Kamerijk het gebeente van de heiligen Gaugericus en Autbertus, opdat zij zijne stad Maagdenburg zouden beschermen, gelijk zij dit tot dusverre Kamerijk hadden gedaan. Fulbert nam den schijn aan van dit verlangen te willen vervullen, maar in werkelijkheid leidde hij den keizer om den tuin. Hij zond hem nl. de geraamten van twee zijner voorgangers en een klein gedeelte van het gebeente van St. Autbert. Dit laatste deed hij slechts om ook te Maagdenburg wonderen te laten geschieden, opdat het wegblijven daarvan geen achterdocht zou wekken. Otto I, met het bedrog onbekend, verblijdde zich zeer. Van de aankomst dezer quasi-relieken werd in geheel Duitschland zelfs groote ophef gemaakt [10]). Het gebeente van St. Bertulphus, dat te Boulogne berustte, werd met een aantal andere relieken gestolen met het doel ze te verkoopen [11]). Dezelfde dief stal elders het gebeente van St. Gud-

---

1) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. X, c. 66—70, 73, 74, bij Ghesquierus, T. III, p. 303—306.

2) *Miracula S. Remacli*, c. III, num. 30, bij Ghesquierus, T. III, p. 485.

3) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. IX, num. 36, bij Ghesquierus, T. V, p. 713; *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 10, p. 669.

4) *Acta S. Theodardi*, c. II, num. 16, 17; Anselmus, *Elogium S. Theodardi*, num. 3, bij Ghesquierus, T. III, p. 402, 404.

5) Harigerus, *Vita S. Landoaldi*, c. III, num. 13, bij Ghesquierus, T. III, p. 359.

6) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. X, num. 39, 40, bij Ghesquierus, T. V, p. 715.

7) *Documenta S. Perpetui*, num. 16, bij Ghesquierus, T. II, p. 323.

8) *Vita S. Dodonis*, num. 11, bij Ghesquierus, T. VI, p. 379.

9) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. VI, num. 21, bij Ghesquierus, T. V, p. 703.

10) Fulbertus, *Vita S. Autberti*, §. IV, num. 32, bij Ghesquierus, T. III, p. 563.

11) *Vita S. Bertulphi*, c. VI, num. 27, bij Ghesquierus, T. V, p. 473 seq. Iets dergelijks geschiedde met het lichaam van St. Humbertus: *Vita S. Humberti*, c. V, num. 21, bij Ghesquierus, T. IV, p. 158.

walus [1]). Zelfs gestolen relieken doen, als zij echt zijn, wonderen. Een monnik te Toul aanschouwde in een gezicht een schoonen jongeling, die zeide: „Sta op, ga naar Brabant, naar eene plaats genaamd Meerbeek, en tracht iets te krijgen van de relieken der H. Berlendis". De monnik trok er heen, werd goed ontvangen, bleef er geruimen tijd, en werd eindelijk koster van de kerk. Des nachts nam hij een deel der relieken weg, en ging er mede naar eene eenzame plaats, Tin-le-Monstier geheeten. Er verrezen daar eene kerk en een klooster, en de H. Berlendis werkte er vele mirakelen [2]).

Sedert de tiende eeuw werden de bewaarplaatsen der relieken verzegeld om hare echtheid te waarborgen [3]). Ook werden de relieken zelf onder zegel gesteld [4]). Nog had men een ander middel om beroemde relieken te kunnen weervinden: men bevestigde er namelijk een opgerold stukje perkament aan, waarop een opschrift was aangebracht. Op het lichaam van St. Bertulphus te Blandinium bijv. vond men het opschrift: „hier rusten de ledematen van het heilige lichaam van Bertulphus den belijder, wiens overlijden wordt herdacht op 5 Februari, welke ledematen Arnulf de Groote naar Blandinium heeft overgebracht op 3 Dec." [5]). Van de plechtige elevatie van de relieken der H. Bertilia in het j. 1081 werd door Gerard II, bisschop van Kamerijk, eene officieele oorkonde opgemaakt, waarvan de inhoud is overgeleverd [6]). Eene dergelijke oorkonde bestaat er van de „elevatie" der HH. Valentinus, Candidus, Monulphus en Gondulphus in de St.-Servaaskerk te Maastricht in het j. 1123 [7]).

Men verwachtte van relieken bescherming tegen velerlei gevaren [8]).

1) *Vita S. Bertulphi*, c. VII, num. 30, p. 477 seq.

2) *Vita S. Berlendis*, §. III, num. 16, bij Ghesquierus, T. V, p. 270.

3) Hubertus, *Vita S. Gudulae*, c. X, num. 40, bij Ghesquierus, T. V, p. 715; *Vita S. Bertulphi*, c. VI, ib., p. 473.

4) Godeschalcus, *Vita S. Lamberti*, c. III, num. 30, bij Ghesquierus, T. VI, p. 145.

5) *Vita S. Bertulphi*, c. VIII, num. 35, 36, bij Ghesquierus, T. V, p. 482. Op de uitvoerigste wijze zijn deze middelen ter vaststelling van de identiteit van relieken beschreven in de aanstonds te noemen akte der „opheffing van een viertal heiligen" uit 1123, bij Ghesquierus, T. V, p. 201 seq.

6) *Elevatio S. Bertiliae*, bij Ghesquierus, T. V, p. 242.

7) *Acta elevationis SS. Valentini, Candidi, Monulphi, et Gondulphi,* bij Ghesquierus, T. II, p. 200—203.

8) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 3, 4, 5, bij Ghesquierus, T. III, p. 491,

Over genezingen, aan relieken toegeschreven [1]), behoeft na ons hoofdstuk over „De wondermacht der heiligen" hier niet meer gehandeld te worden. Met de relieken van St. Dodo op eene baar ging men de dorpen rond om geld in te zamelen voor herstel van een klooster [2]). Het kussen van het dekkleed dezer baar, waaronder het gebeente van den heilige lag, deed kranken genezen [3]). Om dezelfde reden zullen zich de menschen verdrongen hebben bij de jaarlijksche processie met de relieken van St. Adalbert te Egmond om de baar te naderen, waarbij zij niet nalieten offeranden te brengen. Immers ook daarbij geschiedden genezingen [4]).

Eene zeer lijdende vrouw, die nauwelijks gaan kon, had voor het bekostigen van medische hulp haar gansche vermogen opgeofferd. Zij vernam, dat het lichaam van St. Humbertus op zekeren afstand van hare woning werd voorbijgedragen. Tevergeefs spande zij zich in om den stoet in te halen. Zij zond nu haar laatste kleinood, een zilveren halsketting, aan de monniken die de baar droegen, met het verzoek even stil te staan. Hieraan werd voldaan. De vrouw raakte het dekkleed waaronder de heilige verborgen was, aan en werd gezond [5]). Een van de wonderlijkste middeleeuwsche gebruiken bestaat hierin, dat kranken met hunne bloedverwanten gansche nachten in de kerken doorbrengen bij de grafteekenen of de reliquiën-houders der heiligen, in de hoop genezing te erlangen [6]). Soms blijft men ook wel

---

492; Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. I, P. III, c. XVIII, ib., T. III, p. 214; Harigerus, *Vita S. Landoaldi*, c. II, num. 9, ib., p. 355; Fulbertus, *Vita S. Autberti*, §. III, num. 25, ib., p. 558; *Vita S. Leodegarii*, c. II, num. 30; c. IV, num. 67, bij Ghesquierus, T. IV, p. 75, 91; *Vita S. Berlendis*, §. I, num. 1—2, bij Ghesquierus, T. V, p. 264 seq.

1) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 4, bij Ghesquierus, T. III, p. 475 (bron van St. Remaclus); *Vita S. Amati*, num. 13, ib., T. IV, p. 593 (de ketting, gemaakt uit het gewicht, dat St. Amatus om den hals droeg); *Vita S. Dodonis*, num. 7, ib., T. VI, p. 378 (het water, waarmede het lijk van St. Dodo gewasschen is); *Vita S. Adalberti*, c. II, num. 14, c. III, num. 21 (geneeskrachtige bron onder de baar van St. Adalbert); *Miracula S. Adalberti*, num. 8, ib., p. 680 (een oog terug voor eene kleine gift aan St. Adalbert); num. 17, p. 685 (het kruis, dat Egbert van Holland, aartsbisschop van Keulen, aan Egmond schonk).

2) *Vita S. Dodonis*, num. 10, bij Ghesquierus, T. VI, p. 378 seq.

3) *Vita S. Dodonis*, num. 10, ib., p. 379.

4) *Miracula S. Adalberti*, c. I, num. 9, bij Ghesquierus, T. VI, p. 680.

5) *Vita S. Humberti*, c. V, num. 22, bij Ghesquierus, T. IV, p. 159.

6) Harigerus, *Vita S. Landoaldi*, c. II, num. 11, bij Ghesquierus, T. III,

buiten de kerk, terwijl daarbinnen de vigiliën worden gecelebreerd en voor den kranke gebeden wordt [1]). Eene krankzinnige vrouw werd gebracht bij een lokaal, waarin het gebeente van St. Remaclus tijdelijk was ondergebracht. Met hare bloedverwanten vertoefde zij daar drie dagen en drie nachten lang en vond genezing [2]). Waarschijnlijk werd in kloosterkerken niet licht aan vrouwen toegestaan des nachts te verblijven. Althans te Maastricht was dit het geval in de kloosterkerk, waarbinnen St. Remaclus begraven lag. Slechts door eene bijzondere toestemming van de prelaten werd aan eene lijdende vrouw vergund zich des nachts daar op te houden. Zij bleef er nu drie dagen en drie nachten lang [3]). Een vader verkreeg voor zijne verlamde dochter eene afzonderlijke toestemming om 's nachts te blijven bij de baar van St. Ansbertus [4]). Te Rome schijnt men omtrent dit punt strenger opvattingen te hebben gehuldigd. Althans St. Amandus; den nacht willende doorbrengen in de St.-Pieterskerk aldaar, werd door den koster verdreven. Het is waar, dat hij buiten op de stoep der kerk vertroost werd door een visioen, waarin de H. Petrus hem verscheen [5]). In de late middeleeuwen, toen het aflaatbedrijf bloeide, reisden tal van zoogenaamde questierders steden en dorpen met relieken af, en beloofden aan degenen die ze vereerden en er geschenken aan gaven genezing van allerlei ziekten, en vergeving van zonden [6]).

In vele kerken en kloosters heeft men er zich op toegelegd een zoo groot mogelijk aantal relieken van de meest onderscheidene heiligen bijeen te brengen. Reeds Eligius werd geprezen om zijnen ijver in het opsporen van relieken [7]). Aan Arnulf den „Groote", markgraaf van Vlaanderen, wordt de roem gegeven, dat hij behalve het lichaam van St. Bertulphus tal van heiligen-relieken

---

p. 356; *Miracula S. Remacli*, c. I, II, IV, num. 8, 9, 14, 51, ib., T. III, p. 476, 479, 511; *Vita S. Leodegarii*, c. IV, num. 67, ib., T. IV, p. 91.

1) *Miracula S. Remacli*, c. III, num. 27, bij Ghesquierus, T. III, p. 484.

2) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 8, bij Ghesquierus, T. IV, p. 493.

3) *Miracula S. Remacli*, c. I, num. 11, 12, ib., p. 494.

4) Aigradus, *Vita S. Ansberti*, num. 40, bij Ghesquierus, T. V, p. 144.

5) Baudemundus, *Vita S. Amandi*, c. II, num. 8, bij Ghesquierus, T. IV, p. 248.

6) A. Eekhof, *De questierders van den aflaat in de noordelijke Nederlanden*, 's-Gravenh. 1909.

7) Audoënus, *Vita S. Eligii*, L. II, P. I, c. VI, bij Ghesquierus, T. III, p. 232.

naar het klooster Blandinium heeft doen brengen [1]). Welke relieken van St. Bavo zich te Gent en te Haarlem hebben bevonden, is door uitvoerige en nauwkeurige aanteekeningen uit de 12de eeuw en later in bijzonderheden bekend [2]). Ook van andere relieken te Gent bestaat eene vrij uitvoerige opsomming [3]). In het j. 1143 werd in het klooster te Egmond eene nieuwe kerk gewijd door bisschop Hartbertus van Utrecht. Hij sprak er zijne verbazing over uit, dat zich te Egmond zoo vele en zoo aanzienlijke relieken bevonden van de grootste heiligen, apostelen, martelaren, belijders, en maagden [4]). Wat eene middeleeuwsche reliquiën-verzameling soms wel beteekende, kan men opmaken uit eene nog bestaande lijst van zulk eene collectie, te weten van het klooster van St. Ricquier te Centula. Angilbertus nl., tijdgenoot van Karel den Groote, die abt van dit klooster geweest is, heeft de kerk daarvan verbouwd [5]), en van die verbouwing een schriftelijk relaas opgesteld, waarin o. a. eene lijst voorkomt van al de relieken die er toen reeds bewaard werden. Zij vermeldt ten eerste al de relieken van Jezus, Maria, Petrus, Paulus, en van eenige andere apostelen en Bijbelsche personen, in het geheel 57; dan van martelaren, ruim 56; dan van belijders: 33; van andere heiligen: 14; van maagden: 14; te zamen 174, behalve de relieken waarvan de namen der heiligen aan wie ze toebehoorden onbekend waren [6]). Elders bevonden er zich minder, maar toch nog een aanzienlijk aantal [7]). In de „Kroniek van Mainz" is St. Gertrudis afgebeeld met eene reliquiënkist, waarin zich het gebeente bevindt van St. Autor; zij draagt deze kist van Trier naar Brunswijk [8]). In dezelfde Kroniek aanschouwt men de gouden

---

1) *Vita Bertulphi*, c. VI, num. 26, bij Ghesquierus, T. V, p. 473.

2) *Gloria posthuma S. Bavonis*, §. VIII, IX, num. 147 seq., 164, bij Ghesquierus, T. II, p. 591, 598 seq.

3) *Vita S. Bertulphi*, c. VII, num. 33; c. VIII, num. 35; c. X, num. 43; bij Ghesquierus, T. V, p. 479, 481, 487.

4) *Miracula S. Adalberti*, c. II, num. 17, bij Ghesquierus, T. VI, p. 685.

5) Zie de afbeelding dezer abdij bij Lacroix, *Vie militaire et religieuse au moyen âge*, Par. 1877, p. 339.

6) Angilbertus, *De ecclesia centulensi*, c. 2, in de *Monumenta Germaniae*, Hann. 1887, *Scriptores*, T. XV, P. I, p. 175 seq.

7) A. Priester, *Lijst van relieken te Oudenaarden*, in het *Ned. archief voor kerkgeschiedenis*, N. S., 's-Gravenh. 1911, Dl. VIII, blz. 110 vv.

8) *Dusse Kronecke hefft geprent Peter Schoffer van gernszheim In Mencz*, 1482, 8o, ad ann. 1111.

kist met het gebeente der Drie Koningen, die in 1173 bij de inneming van Milaan door Frederik I veroverd en naar Keulen gebracht werd [1]). Afbeeldingen bestaan er van den reliquiënhouder met de hand van Johannes den Dooper, door Bajazed aan de Johanniter-ridders op het eiland Rhodus afgestaan [2]). Een prachtig gouden kistje, uit den tijd van keizer Hendrik III, waarin een der tranen bewaard werd die Jezus geschreid heeft bij de opwekking van Lazarus, heeft behoord aan een klooster te Vendôme; het is beschreven en afgebeeld door Mabillon [3]). Van vele kostbare reliquiën-houders in verschillenden vorm en grootte zijn afbeeldingen gegeven door Essenwein [4]), Lacroix [5]), Schlumberger [6]) e. a. [7]). Lacroix doet zien, hoe een altaar met reliquiën-houders getooid is [8]). Voor nog bestaande reliquiën-verzamelingen moge naar elders verwezen worden [9]).

De zielstoestand van den middeleeuwschen christen wordt op sprekende wijze weerspiegeld door de beschrijvingen van pelgrimstochten naar het H. land. Daarin wordt bij vele plaatsen opgegeven, welke relieken men er bewaart. Vooral Breydenbach is in dezen uitvoerig; voortgaande van stad tot stad vermeldt hij de eene lange lijst na de andere [10]). Niemand heeft zich waarschijnlijk meer beijverd, en grooter geldsommen opgeofferd om relieken te verkrijgen dan Frederik de Derde of de Wijze van

1) *Kronecke*, ad ann. 1173.

2) Gul. Caorsinus, *Bellum Rhodianum*, Ulm 1496, quat. f, fol. vij v; quat. g, fol. iij v, v v.

3) J. Mabillon, *Annales ordinis S. Benedicti*, Lut. Par. 1707, fol., T. IV, p. 531 seq.

4) A. Essenwein, *Kulturhistorischer Bilderatlas*, Leipz. 1883, II, *Mittelalter*, Tafel V, XXIV, XXX, XXXII, XXXVII, LVII, LVIII, LXXII, LXXIV, LXXV.

5) Lacroix, *Vie militaire et religieuse*, p. 353, 405, 411, 412, 415, 419, 425, 436.

6) G. Schlumberger, *L'épopée Byzantine*, Par. 1896, Tom. 1, p. 461, 501; T. II, 1900, p. 73, 177, 453, 485, 505, 525, 612.

7) F. X. Kraus, *Geschichte der Christlichen Kunst*, Freib. i. B., 1895—1908, 2 Bde. (zie het Register); *Die Bau- u. Kunstdenkmäler von Westfalen*, Münst. i. W., 1899, *Kreis Paderborn*, S. 100, Taf. 44, 56, 57, 58, 94; *Kreis Wiedenbruck* (1901), Taf. 20.

8) Lacroix, l. c., p. 261.

9) Men zie o. a. eenige inventarissen, genoemd in den 2den druk van J. G. R. Acquoy, *Handleiding tot de kerkgeschiedvorsching*, 's-Gravenh. 1910, blz. 61 v.

10) Bernhardt van Breydenbach, *Die heylighe beuarden tot dat heylighe grafft in iherusalem*, Mentzs, 1488; vergel. *Ned. archief voor kerkgeschiedenis*, N. S., 's-Gravenh. 1907, Dl. IV, blz. 351 v.

Saksen, in wiens gebied Luther is opgestaan. Bij zijn pelgrimstocht naar Jeruzalem heeft deze vorst vooral de vermeerdering van zijnen reliquiënschat in het oog gehouden. En indrukwekkend als geen andere is de lijst der reliquiën, door hem ten geschenke gegeven aan de slot-kerk te Wittenberg [1]), dezelfde, waaraan Luther op 31 Oct. 1517 zijne stellingen heeft aangeslagen.

---

1) Een uittreksel uit deze lijst bij A. Sennertus, *Athenae Wittebergenses*, Witteb. 1655, p. 111—114.

REGISTER [1]).

A.

Aalmoezen 89, 117, 121, 132, 209.
Aalst 119.
Aanroeping van afgestorvenen 24.
Aäron 230.
Abdo (St.) 7, 220.
Abercius van Hiëropolis 19, 84.
Abgar 282.
Abiram 230.
Abraham 276, 278.
Achelis (H.) 9*, 10, 10*, 11*, 13*.
Achery (Luc. d') 63 vv.
Acontius 8.
Adalbaldus (St.) 114, 141, 152, 193.
Adalbertus (St.) 188, 190, 191, 194, 212, 226, 231, 239, 240, 246, 247, 248, 251.
Adam 275.
Adaptaties 72.
Adauctus (St.) 84.
Adinus 185.
Adrianus (St.) 244.
Adriaan I 103.
Aedesius (St.) 31.
Aegidius (St.) 47.
Aemilianus (St. Hiëronymus) 271.
Aethiopië 203.
Afer (Optatus) 289*.
Aflaten 53.
Afrika 7, 8.
Afvallige (Julianus de) 9, 143.
Agape (grafschrift van) 19.
Agapetus (St.) 8, 24.
Agapius (St. Timotheus) 31.
Agatemeris 16.
Agatopus (Januarius) 26.
Aglaë 170—171.
Agnes (St.) 7, 23, 50, 51, 69.
Agnus (Joann.) 118.
Agobardus van Lyon 286*.
Agricola (St.) 292.
Aicharus 99, 263.
Aidan (St.) 44.
Aigradus 113*, 123*, 145*, 166*, 188*, 211*, 229*, 257*, 267*, 297*.
Albano (katakombe te) 8.
Albanus (St.) 44, 82.
Alcantara (St. Petr. de) 147.
Alce 3.
Alcuinus 28.
Aldebertus (St.) 144.
Aldegundis (St.) 75, 206.
Alemannen 221.
Alemannië 112.
Alena (St.) 230.
Alexander de groote 73.
Alexander (St.) 7, 292.
Alexandrië 21, 36.
Alexandrië (St. Catharina van) 255.
Alexius (St.) 50, 145.
Aliaco (Petr. de) 149*.
Altfridus 28.
Alpheus 31.
Amalathus 239.
Amalberga (St.) 71, 144, 218.
Amandus (St.) 47, 90, 92, 94, 96, 98, 99, 106, 107, 114—115, 130—131, 142, 158, 161—162, 165, 187—188, 205, 215—216, 225, 245, 249, 251, 256, 262, 264, 273, 297.
Amarandus (St. Benignus) 41.

1) De cijfers die van een sterretje zijn voorzien verwijzen naar de aanteekeningen. Bij vele heiligen (niet bij alle) is achter den naam (St.) gevoegd. Dit is geschied ter meerdere duidelijkheid.

Amatus (St.) 121, 122*, 148, 181, 211, 218—219, 256, 296.
Ambianum 222.
Ambrosius (St.) 154, 208, 289, 291.
Amburnia 127.
Amelbertus 154.
Amiens 287.
Amile 69.
Amis 69.
Ammerinus 17.
Amorieten 129.
Amulgerus 206.
Anablatha 278.
Anastasia (St.) 292.
Anatoclia (St.) 292.
Anatolius 24.
Andragasina 113, 145.
Andreas (St.) 289, 291.
Androwaldus 102.
Angilbertus 298.
Anguillaria (Maria Magd.) 150*, 231*.
Ansbertus (St.) 113, 122—123, 145, 166, 188, 219, 229, 257, 266—267, 297.
Ansegisus 152.
Anselmus (St.) 111, 171.
Anso 124*, 229*, 258*, 273*.
Anteros 5.
Antiochië 31.
Antiochië (Cyprianus van) 74, 82.
Antiochië (Simeon van) 185.
Antiochus (stadhouder) 77.
Antonia (grafschrift van) 17.
Antoninus (keizer) 101.
Antoninus (aartsbisschop) 149.
Antoninus (St.). Zie Placentia.
Antonius (St.) 37, 51, 160, 175, 208, 219—220.
Antwerpenaren 89.
Apollinaris (St.) 49, 282.
Apphianus (St.) 31, 32, 240—241, 252.
Aquileja 25.
Aquino (Thomas van) 112, 146, 267, 287.
Ardeatina (via) 101.
Ardennen 96, 108.
Arenden 78, 79, 80.
Arianen 42, 127.
Ariston (St.) 8.
Arles 221.
Arnulf de Groote 295, 297.
Arnold 226.
Arnulf (St.) 71, 76*.
Artemius (Tullius Anatomius) 26.
Arthemia 178.
Arthemius 198.
Athanasius (St.) 37, 83, 160*, 175*, 262.
Atrecht 88, 117, 208, 224, 268.
Atticus 25.
Attila 88.
Audenne 200.
Audomarus (St.) 98, 102, 192, 197*, 209, 258, 273, 293.
Augarus 83.
Augustinus (aartsbisschop van Canterbury) 44, 118, 169.
Augustinus (kerkvader) 28, 29, 278, 279, 280, 290.
Aurelia (via) 6, 8.
Aurelius 24.
Aurelius (Marcus) 74.
Austrasië 107, 142.
Austreberta (St.) 113, 154, 207, 210, 246, 256, 269.
Autbertus (St.) 107, 110, 120, 163—164, 187, 189, 231, 294.
Autor (St.) 298.
Autun 121, 266.
Auxentius 31.
Auxerre 10.
Avellinus (St. Andreas) 172, 215.
Avondmaal 2, 58, 131.

B.

Bacchus (St.) 77.
Bajazed 299.
Balbina 6.
Barnabas (legende van) 72.
Baronius (Caes.) 233*.
Bascus, consul 7.
Basilla (katakombe van) 8.
Basilla 25.
Basilides 21.
Basilius 38.
Baudemundus 106*, 107*, 158*, 188*, 205*, 211*, 216*, 225*, 231*, 245, 249, 264*, 273*, 297*.
Bavo (St.) 96, 106*, 130*, 131*, 161—162, 177—178, 185, 193, 209, 219, 223, 260, 298.
Baylon (St. Paschalis) 214, 254.
Bazel 286.
Beda Venerabilis 44, 45.
Beelden (gothieke) 287 v.v.
„ (romaansche) 286 v.v.
„ (wonderdoende) 284.
„ (aanbidding van) 278 v.v.
„ (vereering van) 275 v.v.
„ (tegenstanders van vereering van) 283 v.v.
Beer 88, 211.
Beer (herberg v. d. gemutsten) 7.

Begga (St.) 71, 103, 108, 152, 153, 192, 200, 219, 257, 259.
België 113.
Bellarminus 60, 62.
Bello-loco (Gaufr. de) 271*.
Benedictus (St.) 28, 106, 111, 148, 255.
Benignus 119.
Benitius (St. Philippus) 158.
Beregisus (St.) 158.
Berin 214.
Berlendis (St.) 76*, 148, 166, 238, 295.
Bernardus (St.) zie Clairveaux.
Bernardus Senensis 138.
Bernriedensis (Paulus) 214*.
Bertilia (St.) 166—167, 259, 295.
Bertinus (St.) 111, 225, 258, 271.
Bertramnus 258.
Bertuinus (St.) 98, 123, 200, 218.
Bertulphus (St.) 79, 80, 112, 113, 207, 246, 294, 295, 297.
Bethanië 48.
Bethel 278.
Bethlehem 7.
Bettonius 16.
Bezetene 179.
Bibiana (St.) 143.
Bibliothecarius (Anast.) 101*.
Birgerus 114*, 143*.
Blanchefleur 80.
Blandinium 246, 295, 298.
Blinde 50, 178, 190, 191, 193, 196, 199, 199*, 201, 206, 212, 222, 223, 241, 245, 247, 248, 257, 264, 265—266.
Blutampulle 67.
Boleslaus (koning van Polen) 79, 158, 234.
Bollandisten 11, 60 v.v.
Bologna 267.
Bologna (Proculus van) 292.
Bonifacius (St.) 28.
Bonifacius (Rom. burger) 170—171.
Bonifacius VIII 46.
Borgia (St. Franciscus) 262, 269.
Borromeus (St. Carolus) 153.
Bosio (Ant.) 24*.
Boulogne 95, 169, 294.
Bourges 106, 203.
Bourgondië 199.
Bovo 245.
Brabant 118, 295.
Brand 176, 242.
Briccius 221.
Brieven 81.
Brigitta (St.) 114, 143.
Britannië 107, 273.
Broedermin 137.
Bron 102, 152, 215.
Brood 246.
Bruno (St.) 111, 233, 255.
Brunswijk 298.
Brussel 61.
Bucherius (Ae.) 6.
Buck (V. de) 11.
Butler (Cuthbert) 34, 38, 39.
Buzançais (Honoratus van) 80.

C.

Caecilia (St.) 47, 274.
Caesarius (St.). Zie Arles.
Catharina (St.). Zie Alexandrië.
Catharina (St.). Zie Siena.
Caecilianus (aartsdiaken te Karthago) 289.
Caesarea 31, 33, 240—241.
Caesarea (Eusebius van) 29, 30, 31, 32, 277.
Caesarius van Arles 137*.
Caietanus (St.). Zie Tiene.
Calasanctius (St. Jozef) 153, 261, 271.
Callistus (katakombe van) 6, 7, 8.
Callitropa 155.
Calocerus 7.
Calvijn 57, 58.
Campanië 34.
Camuliana 83.
Canonicus (Petrus) 153.
Canterbury (Thomas van) 49.
„ (Anselmus van) 111, 171.
Cantius (St. Joannes) 148, 264.
Capuanus (Raimundus) 181*.
Caracalla (keizer) 84.
Caracciolli (St. Franciscus) 159, 262, 272, 274.
Carmelieters 112.
Carnisprivio (Nicolaus de) 243.
Carnotensis (Guilelmus) 271*.
Carpoferus (St.) 8, 220.
Carthuitus 143*, 271*.
Casimir (St.) 149, 172.
Cassianus (Joannes) 60.
Cassianus (St.) 281, 288.
Cassiodorus 69.
Cassius 192.
Castaneis (Petrus Andreas de) 172*, 216*, 267*.
Castrikum 226.
Castro (Franciscus de) 272*.
Cave 46.
Celano (Thomas de) 171*.
Celerina 16.
Celerinus 16.

Celsinianus 24.
Centula 298.
Ceparius (Virgilius) 146*.
Chalcedon 155, 220.
Chantal (barones de) 114, 262, 263.
Childerik II, 106, 224, 268.
Chindeus (St.) 292.
Chosroës 282.
Christina (St.) 52.
Chrocus (St.) 221.
Chrysolius (St.) 125.
Chrysologus (St. Petrus) 101, 138, 155, 156*.
Chrysostomus (Joannes) 154.
Cisterciënsers 112.
Clairveaux (Bernard van) 112, 153, 287.
Clara (St.) 111, 201.
Claudius 8, 16.
Claudius van Turijn 286.
Clemens (St.) 8, 41, 229.
Clemens I 5.
Clemens romanus 141.
Clermont-Ferrand 144, 192, 198, 204.
Clotsendis 142.
Clovis 117, 181, 199.
Cnobursburch 107.
Coelestinus (St. Petrus) 111, 149.
Columba (St.) 44, 259.
Commodus, keizer 84.
Constantia, haven 9.
Constantia, weduwe van Licinius 277.
Constantinopel 154, 280, 285.
Constantijn 155, 276, 279, 280.
Constanz 258.
Copronymus(Constantinus) keizer 285.
Copijn (Adam) 243.
Cormicy 178.
Corsini (St. Andreas) 171—172, 267.
Crescent 25.
Crescentia 78.
Crescentianus 8.
Crescentinus 25.
Crisantus (St.) 41.
Cruce (Bernardus) 243.
Cruce (St. Joannes a) 159, 172.
Cupertino (St. Joseph à) 147.
Cuthbert (St.) 44, 259.
Cyprianus (St.) kerkvader 5, 8, 15*, 16*, 17, 69, 70, 74.
Cyprianus (St.). Zie Antiochië.
Cyriacus (St.) 8, 17, 178.

D.

Dafrosa (St.) 143.
Dagobert (koning) 68, 92, 98, 99, 107, 108, 120, 146, 156, 158, 263, 266, 267.
Dalaeus (Cherub. Maria) 158*.
Damas (Aurelius) 25.
Damascenus (Johannes) 155*, 285.
Damasus (St.) 84, 101.
Damiani (St. Petrus) 149, 255, 262.
Daniël 275, 280.
Daria (St.) 47.
Dathan 230.
Datysus (St.) 292.
Decius 74, 220.
Demetria (St.) 144.
Demiter (St.) 282.
Deo (St. Johannes de) 172, 214, 271.
Diaconus (Petrus) 72.
Diana 86, 96—97.
Didacus (St.) 254.
Didymus (St.), de blinde 37, 39.
Diefstal 48, 49, 93, 213, 225, 226, 245, 264, 265.
Digna (St.) 84.
Dinocrates 21.
Diocletianus 7, 8, 31, 74, 79, 178, 220, 261, 274.
Diogenes, wijsgeer 35.
Dionysas 276.
Dionysius (bisschop van Rome) 6.
Dionysius (bisschop van Parijs) 72.
Dionysius (grafschrift van den jongeling) 24.
Dirk I 226.
Dirk II 247.
Dodo (St.) 169, 170, 190—191, 201, 294, 296.
Dodwell 64.
Dominicus (St.) 111, 112, 155*, 205.
Domitianus (St.), bisschop 89, 117, 118, 127, 175, 193, 202, 204—205, 208, 222—223, 243, 271.
Domninus 31.
Donatus (St.) 51.
Donatus, biograaf van St. Trudo, 112*, 128, 144*, 211*, 214*, 229*, 246*, 257*, 261*, 266*.
Dooden (begraven van) 52.
„ (gebeden voor de dooden van de levenden en omgekeerd) 17, 18, 20.
„ (opwekken van) 203 vv., 243, 245.
„ (veroordeeld ter d.) 274.
Doof 215.
Doofstom 200, 242, 243, 244.
Doop 2, 90, 91, 125, 131, 153, 236
Dooper (Johannes de) 299.

Doornik 87, 93, 96, 126, 127, 176, 183, 205, 273.
Dorotheus (St.), asceet 36, 37.
Drahomira 230.
Drieëenheid 125, 131.
Drinken van vergift 248.
Duchesne (L.) 9, 10, 10*.
Duivel-geloof 52, 174 v.v.
Dymphna (St.) 153.

E.

Eadmerus 171*.
Earcongota (St.) 44.
Edessa 9, 10, 282.
Edwin, koning van Northumberland 45.
Eeredienst 214 v.v.
Egbert, aartsbisschop van Trier 247.
Egidius (St.) 50.
Egmond 188, 190, 191, 194, 207, 212, 226, 231, 239, 247, 296, 298.
Egypte 34, 129.
Eilger 226.
Eisengrein (Martinus) 57.
Eleutherius (St.) 126, 127, 176, 183—184, 204.
Elia 230, 283.
Eligius (St.) 76, 76*, 89, 93, 97, 102, 108, 109, 131—138, 155—156, 162—163, 179—181, 186, 196, 197—198, 199, 203, 209, 211, 224, 229, 237, 244, 249, 256, 258, 260, 263, 265, 266, 268, 270, 273, 274, 293, 297.
Elisabeth (St.) van Portugal 143.
Elisabeth (St.) van Thüringen 80, 272.
Elvira (synode te) 277.
Ely 286.
Emerita (St.) 84.
Engeland 169, 218.
Engelen 218 v.v., 229, 230, 234.
Epheze 86.
Ephraëmus Syrus 38.
Epiphanius 278.
Erchembertus 180.
Erlinda 247.
Esche (St.-Lievens) 119.
Essen (L. v. d.) 70 v.v., 75, 76.
Essenwein 299.
Ethelberga (St.), koningin van Northumberland 45.
Ethelberga (St.) kloosterzuster, 45.
Etheldreda (St.) 286.
Etrurië 187.
Eudoxia, keizerin 154—155.
Eufemia (St.) 220, 292.
Eugenia (St.) 82.
Eugenius (grafschrift van) 16.
Eugenius, keizer 40.
Eugenius (St.) 41*.
Eugraphus (St.) 83.
Eulogius, bisschop van Alexandrië 29, 30.
Euphrosyne (St.) 82.
Eusebia (St.) 142, 165—166, 251.
Eusebius, bisschop van Rome 6.
Eusebius 21, 29, 30, 31, 32, 240, 241, 277, 280*.
Eustachius (St.) 77, 220.
Eutychianus, bisschop van Rome 6.
Eva 276.
Ever (Gerardus) 248.
Evermarus (St.) 71, 167, 219.
Evroul (St.) 45.
Ezechiël 231.
Ezel 47.

F.

Fabianus (St.) 5, 7, 23.
Fabretti (R.) 24*.
Falconeriis (St. Juliana de) 111, 146, 215*, 272.
Farao 129.
Faustina (grafschrift van) 16.
Faustinus Atticus (grafschrift van) 17.
Faustinus (Geminius) 15.
Faustsage 82.
Faustus zie Glanfeuil.
Felicianus (St.) 220.
Felicissima (Aurelia) 24.
Felicissimus (St.) 8, 68.
Felicitas (St.) 7, 22, 28, 74.
Felicitas (grafschrift van) 24.
Felix (St.) 7, 22, 84, 281, 282.
Felix (St.), bisschop 6.
Felix, presbyter te Nola 219.
Ferreolus (St.) 41.
Ferrerius (Zacharias) 149*, 172*.
Ferrucio (St.) 41.
Filippus (St.) 7.
Filtanus, Iersche koningszoon 215.
Florence 149, 172.
Florentinus (F. M.) 10*.
Flores en Blanchefleur 80.
Florianus (St.) 79.
Foillanus (St.) 101, 102, 107, 118, 152, 207.
Fontanella (klooster) 122.
Fontanellensis (Jonas) 92, 129*, 214*, 231*, 246, 258*, 293*.

Fortunata (St.) 83.
Fortunatus, levensbeschrijver van Hilarius 81, 81*, 176*, 179*, 231, 262*.
Fortunatus (Venantius) 117*, 140*, 264*.
Fosse (klooster) 118.
Francisca (St.) 150.
Franciscus (St.) 111, 171, 230.
Franciscus de Paula (St.) 111, 230.
Franken 181.
Frankfort (synode te) 285.
Frankrijk 67, 75, 90, 218.
Frederik I (Barbarossa) 299.
Frederik de Wijze 299, 300.
Freiberg (Goldene Pforte) 286.
Friaredus 272, 273*.
Friesland 214.
Friezen 86, 89, 90, 91, 247.
Fulbertus, bisschop van Kamerijk 294.
Fulbertus, levensbeschrijver van St. Autbert 120*, 187, 189—190, 231*.
Furseus (St.) 75, 101, 107, 152.
Fuscianus (St.) 97, 126, 129, 222.

G.

Gaanderijen (druipende) 241, 252.
Gabutius (J. A.) 263.
Gajus, bisschop van Rome 6.
Galg 86, 94.
Gallië 88, 125.
Gallonius (Ant.) 147, 235.
Gallus, vijand van St. Lambertus 169.
Ganzen 269.
Garbrand 226, 247.
Garifredus (graaf) 196.
Gasconjers 90, 93.
Gaugericus (St.) 118, 128, 199, 202, 203, 239, 270, 294.
Gaza 9, 31, 33.
Gebarenkunstenaar 90.
Gebedsformulieren 17 v.v.
Gelasianum (sacramentarium) 18, 22, 29.
Gelduitdeeling 1, 196.
Gelgehes (de schoone) 215.
Gemellus (Aurelius, grafschrift van) 25.
Genade (*Goddelijke*) 135—136.
Gent 96, 98, 99, 106, 185, 223, 246, 262, 298.
Genua 46.
Georgius (St.) 172.
Germanus (St.) 47.
Gertrudis (St.) 71, 76*, 102, 146, 152, 185—186, 194, 196, 207, 209, 213, 243—244, 252, 256, 268, 298.
Gervasius (St.) 41, 143, 272, 289, 292.
Geschiedschrijving 82 v.v.
Gesp (*gouden*) 213.
Gevangenen 202 v.v., 270 v.v., 273 v.v.
Gewrichts-rheumatiek 94.
Gezangen (hemelsche) 193, 207.
Gideon 229.
Gisela, koningin van Hongarije 143.
Gislenus (St.) 107, 114, 214, 239.
Glanfeuil (Odo van) 72.
Godeschalcus, biograaf van S. Lambertus 170*, 201*, 202*, 208*, 219*, 226*, 295*.
Godsoordeel 52, 197.
Gonduinus, pleegzoon der H. Begga 152—153.
Gondulphus (St.) 295.
Gonzaga (St. Aloysius) 146, 272.
Gordianus 72.
Gorgonius (St.) 8.
Goslar (klooster te) 265.
Gothen 221.
Grafschriften 16 v.v.
Grand-Pont 199.
Gratianus (keizer) 154.
Gregorius (St.) 82.
Gregorius (de groote) 10, 10*, 28—30, 69, 105, 106*, 148*, 229, 255*, 282, 290.
Gregorius II 284.
Gregorius VII 214, 233.
Gregorius van Nyssa. Zie Nyssa.
Gregorius van Utrecht 28.
Grenoble 233.
Groote (Karel de) 73, 99, 211, 285, 298.
Gropperus 57.
Gualbertus (St. Joannes) 214*.
Gudula (St.) 73, 94, 96, 144, 167—168, 199*, 200—201, 207, 211, 218, 256, 294.
Gudwalus (St.) 295.
Gulielmus (St.) 145, 146.
Gulik 222.
Guodenghove 244.
Guthlae (St.) 45.

H.

Haarlem 298.
Hadelinus (St.) 76*, 111, 213.
Hagiographen 69, 81 v.v.
Haiminus 199*, 242.
Hallen bij Egmond 226.
Halois 202.

Hamme 213.
Handelingen der Apostelen 14, 29.
Handschoen 213.
Hansen (Leonardus) 150*, 235*.
Harduinus, verloofde van St. Maxellendis 157, 265.
Harigerus 152*, 212*, 294*.
Harlebeek 246.
Hartbertus, bisschop van Utrecht 298.
Hautmont (klooster te) 188, 269.
Haye (Hippolyte dele) 64 v.v., 68 v.v., 76.
Hebreërs (brief aan) 14.
Hebroïnus, vijand van St. Leodegarius 225.
Hedwig (St.) 143.
Heidendom 181 v.v.
Heiligen (aanroeping) 24, 25.
„ (akkerbouw) 118.
„ (bescherming der —) 111 v.v., 217 v.v.
„ (bestraffing der tegenstanders) 217 v.v.
„ (deugden der —) 261 v.v.
„ (dierenliefde) 52, 269 v.v.
„ (eerlijkheid der —) 268.
„ (gedoopte) 67.
„ (handenarbeid) 268 v.v.
„ (ketterbestrijding) 262—263.
„ (tegen lijfstraffen) 265.
„ (middelaarschap) 22, 23.
„ (moed der —) 268.
„ (moraal der —) 253 v.v.
„ (van gelijken naam) 73 v.v.
„ (nederigheid der) 270.
„ (onderricht) 119, 254 v.v.
„ (ontwikkeling) 161 v.v.
„ (philantropie) 270.
„ (schriftuurkennis) 256 v.v.
„ (sterfdagen van) 1 v.v.
„ (inwendige strijd) 160 v.v.
„ (vriendschap) 259 v.v.
„ (verleden der —) 162 v.v.
„ (als voorbeelden) 259 v.v., 263 v.v.
„ (voorwetenschap der) 208 vv., 210 v.v.
„ (vrede-stichters) 266 v.v.
Heiligen-levens (kritiek van de) 67 v.v.
„ (verzameling van) 27 v.v., 45.
„ (vervorming van) 72 v.v.
Heiligen-vereering (ouderdom van) 1 v.v.
Hendrik, keizer 265.
Hendrik II, de heilige, 143, 145, 222, 223.
Hendrik III 299.
Hendrik VIII 92.
Hendrik van Polen 145.
Henegouwen 107, 188, 269.
Henschen (Godfried) 61.
Herchenoald, paleis-intendant 156—157.
Herculanus (St.) 8.
Herderin 224.
Herigerus 149*, 167*.
Hermenegildis (St.) 262.
Hermes (St.) 8.
Herminga, doofgeboren meisje 200.
Hermogenes (St.) 83.
Herodes 14.
Herstal (Pepijn van) 103, 158, 169, 188, 213.
Hert met kruisteeken tusschen de horens 76, 77.
Hervet (Gentianus). Zijne vertaling van Palladius 39.
Hervorming (*verwerping der heiligen-vereering*) 54 v.v.
Hiëronymus (kerkvader) 28, 38, 60, 208, 220, 278*.
Hiëronymianum (martyrologium) 10, 30, 84.
Hiëropolis 19.
Hilarion (St.) 261.
Hilarius (St.) 81, 262.
Hildesheim (St.-Michaëlskerk) 286.
Hildulfus, bouwmeester van St. Waldetrudis 110, 111.
Hippolytus (St.) 8, 26, 281, 288.
Hippo Regius (voorlezing der geschiedenis van Stephanus) 28.
Hizkia, koning 120.
Historia Lausiaca 33—38, 40.
Holder-Egger (O.) 64.
Homerus 280.
Honden 78, 79, 111, 220.
Hongarije 142, 271.
Honoratus. Zie Buzançais.
Honoratus (St.). Zie Vercelli.
Hoogmoed 168.
Hostie-wonderen 214.
Houthem (kapel van St. Livinus) 223.
Hrodlindis, eene stomme 178.
Hozinus (maaltijd ten huize van) 181.
Hubertus (St.) 71, 76, 76*.
Hubertus, biograaf van de H. Gudula 168*, 211*, 231*.
Hucbaldus, biograaf van de H. Ric-

trudis 115*, 140, 152*, 158*, 165*, 166*, 256, 266*.
Hugo (St.) 233.
Humbertus (St.) 110, 225, 268, 294, 296.
Hunnen 79, 88.
Huwelijk 14 v.v., 113, 137, 140—150, 152, 153.

I.

Iacinctus (St.) 8.
Iavols 221.
Ierland 94, 107, 118, 123, 148, 168, 169, 272, 284.
Ignatius (St.) 27.
Illidius (St.) 43, 204.
Imleof, de kreupele 246.
Injuriosus (St.) 144—145.
Innocentius I 145.
Innocentius III 234.
Iona (eiland) 44.
Irene (keizerin) 285.
Isabella (keizerin) 269.
Isauriër (Leo de) 284.
Isbrandus (St.) 188.
Isodorus (St.) 36, 39, 255.
Ivoy, in de Ardennen 96.

J.

Jacob (St.) 229, 261.
Jakobus (brief van) 13.
Janisireus (Aurelius) 25.
Januaria (grafschrift van) 25.
Januarius (St.) 7.
Jeremia (gebed voor zijn volk) 20.
Jeruzalem 47, 48, 300.
Jezaja 120, 276.
Jezuïeten 111, 146.
Job 276.
Jobia, Perzische koningsdochter 178.
Jocelinus, biograaf van St. Patricius 90*, 148*.
Johannes, bisschop van Jeruzalem 278.
Johannes (eerste brief van) 13.
Johannes (evangelist) 292.
Johannes, bisschop van Rome 42.
Johannes (St.), paus 212, 262.
Jonas 275.
Jordani (katakombe der) 7.
Joris (St.) 83.
Josse (St.) 45.
Jozef bij de Egyptenaren 35.
Jozef II (keizer) 61.
Judas, apostel 265.
Julia (St.) 48.
Juliana (St.) 8.
Juliana Claudiana (grafschrift van) 16.
Julianus (St.; verschillende heiligen van dien naam) 41, 48, 82, 244.
Julius (St.), broeder van St. Julianus 48.
Julius (St.), bisschop van Rome 6.
Justina (St.) 170.
Justinianus (Bernardus) 172*.
Justinianus (St. Laurentius) 172, 254, 271.

K.

Kaalhoofdig 212.
Kaasmaken 248.
Kamerijk 107, 118, 120, 128, 163, 164, 187, 189, 190, 202, 225, 270, 294, 295.
Kana (bruiloft te) 231.
Kanaänieten 129.
Karel de Groote 73, 99, 211, 285, 298.
Karel V 55, 262, 269.
Karmel (orde der H. Maria van den) 172.
Karolingische tijdperk 64, 65, 73.
Karpokratianen 280.
Karthago 10, 13, 74, 289.
Karthuizers 111.
Kastijding v. h. lichaam 148 v.v., 167, 172.
Katakomben 66, 276 v.v.
Kent (het goudstuk uit) 44.
Kerkbouw 48, 49, 89, 100 v.v.
Kerkvorsten 116 v.v.
Kermis 156.
Ketters 42, 59, 126, 127, 263.
Keulen 56, 222, 284, 296, 299.
Kikvorsch 81.
Kip met kuikens 211.
Klok 50.
Kloosterstichters 100 v.v., 104 v.v.
Kloostertucht 215.
Knoet IV van Denemarken 99.
Kolossers (brief aan de) 13.
Koorts 181, 198, 209.
Korach 230.
Krakau 79.
Krankheid 49, 50, 198, 199, 200, 209, 213, 214, 232, 234.
Kreupel 144, 201, 202, 247.
Kruiden (welriekende) 87.
Kruisteeken 52, 77, 132—134, 146, 177, 181, 184, 187, 199.
Krusch (Bruno) 64, 65.

Krijgsdienst 120.
Kunigonda (St.) 145.
Kurth (G.) 76*.

L.

Labicana (via) 8.
Lacroix 299.
Lambertus (St.) 49, 71, 76, 76*, 98, 169—170, 201, 202, 207, 219, 225—226.
Lamme 241.
Landelinus (St.) 102, 109, 163—164, 187, 210, 268.
Landoaldus (St.) te Wintershoven 76*, 102.
Landrada (St.) 71, 76*, 244.
Langobarden 201.
Lantso, echtgenoot van Sigeburgis 244.
Largus (St.) 8.
Lasko (Joh. à) in Polen 55.
Lateraan (St. Jan v. h.) 19.
Laudensis (Joannes) biograaf van Petrus Damianus 255*, 262*.
Laurentius (St.) 8, 18, 20, 26, 47, 69, 74, 101.
Lazarus 48, 135, 219, 276.
LeBlant (E.) 16*, 17*, 19*, 279.
Lebuïnus (St.) 47, 129 -130.
Leeu (Gheraert) 47.
Leeuw 47, 176, 220.
Lellis (St. Camillus de) 172, 235, 254.
Lentino (Thomas de), biograaf van Petrus Martyr 263*.
Leo I (sacramentarium van) 17, 20, 22, 290.
Leo II (St.) 255.
Leodegarius (St.) 121, 191, 194, 205, 224, 225, 266, 268.
Leonida (St.) 292.
Leontius (St.) 282, 289—290.
Lepralijders 51, 199.
Lerneux (wonder aldaar) 194.
Leuven 62.
Leye (verdronken in de) 205.
Liber pontificalis 5.
Libye (vrome mannen aldaar) 34.
Lichten (hemelsche) 207 v.v.
Licinius (keizer) 277.
Ligorio (Alphonsus de) 111, 262.
Lilia (St.) 144, 284.
Limoges (klooster door Eligius gesticht) 108, 109.
Linus (St.) 203.
Lipomanus (Aloisius) 55.
Liturgie 19.
Livinus (St.) 118—119, 205, 223—224.
Lobbes (klooster aldaar) 110.
Lodewijk de Vrome 206.
Lombardye 46.
Longinus (Joannes), biograaf van St. Stanislaus 158*, 234*.
Lotharingen 73, 294.
Lotharius I, koning der Franken 181.
Lotharius II, koning der Franken, 50, 114, 270.
Loyola (Ignatius van) 111, 149.
Lucas (St.) 289, 291.
Lucifera (grafschrift van) 19.
Lucilla (kussen van reliek) 289.
Lucina (St.) 101, 274.
Lucius (St.), bisschop van Rome 6.
Luco (Joannes Bernardus de) 56.
Ludger (St.) 28.
Luglianus (St.) 94—95, 144, 168—169, 229.
Luglius (St.) 94—95, 123, 144, 168—169, 214, 229, 272.
Luik (marteldood van St. Lambertus) 169, 201.
Lupus (St.) 50, 52.
Luther 300.
Luxeuil (verbanning van St. Leodegarius naar) 224.
Lycië 155.
Lyon (Agobardus van) 286.

M.

Maagdenburg 294.
Maastricht 89, 117, 118, 127, 152, 169, 186, 192, 212, 224, 244, 257, 265, 286, 295, 297.
Mabillon 63 v.v., 299.
Magdala 48.
Maggiore (St. Maria) 277.
Makarius (St.) 38.
II Makkabeën 20.
Malcolm, koning van Schotland 143.
Maldegarius (St.) 114, 120, 239.
Malmedy (klooster aldaar) 108.
Malvenda 205*.
Mamertinus (St.) 52.
Manicheërs 35, 278.
Mantellatae (orde der) 111.
Marcella (St.) 21.
Marcella, dienstmaagd van Martha en Maria, 219.
Marcellina (hare beelden) 280.
Marcellinus (St.) bisschop van Rome 6.
Marcellus (St.) 22, 101.

Marcus (St.), bisschop van Rome 6.
Margaretha (St.) 50, 51, 83, 143.
Maria van Bethanië 219.
Maria, moeder des Heeren 283.
Maria-vereering 52, 131.
Maria (St. Rosa à S.) 112, 150, 235.
Maria Theresia, keizerin 61.
Marina (St.) 82.
Marinus (St.) 52.
Markeloo (rede van St. Lebuïnus te) 129.
Maroiles (klooster aldaar) 110, 225.
Marsat 241.
Marseille 219, 283.
Martelaren (gedenkdag van) 6.
„ (lijst van) 6.
„ (moed van de) 51.
„ (sterfdag van) 4.
Martha 48, 219.
Martialis (St.) 7, 102.
Martina (St.) 220.
Martinus (St.) 28, 41, 69, 73, 74, 81, 161, 184, 186, 193, 203—204, 206, 208, 221—222, 223, 241, 270, 281.
Martinus (paus) 118.
Martyr (Petrus) 263.
Matha (St. Johannes de) 77*, 234, 273.
Matthaeus, apostel 203.
Maurinus, een monnik, mededinger van St. Eligius 224.
Mauritius (St.) 215.
Maurontus (St.) 142, 165, 166, 251, 256.
Maurosus (schuilnaam van St. Landelinus) 164.
Maurus (St.) 72.
Maxellendis (St.) 140, 157—158, 187, 195, 224, 265.
Maxentius (St.) 101, 191.
Maximianus (keizer) 7, 8, 37, 77, 79, 87, 126.
Maximinus (keizer) 31, 255.
Maximinus, een der 70 leerlingen 219.
Maximum (coemeterium) 7.
Maximus (keizer) 40, 154, 204.
Maxentius (St.) 205.
Medardus (St.) 80, 117, 140, 179, 193, 207, 222, 263.
Mediolanensis (Paulinus) 208.
Meerbeek 295.
Melaatschheid 113, 199*, 206, 272.
Mellitus (St.) 44.
Memmia 8.
Menas (St.) 83.
Menschenoffer 86 v.v.
Menulphus (St.) 77.
Merovingische tijdperk 64, 65, 70, 75.
Mesopotamië 34.
Metaphrastes 56.
Metz 103, 193, 237.
Micina 25.
Milaan 69, 299.
Miltiades, bisschop van Rome 6.
Minimi (orde der) 111, 230.
Mist 207.
Mita (Dominicus), biograaf van St. Petrus Chrysologus 138*.
Modesta (St.) 268.
Modestus (St.) 78.
Mommsen (Th.) 5, 6, 10*, 25*.
Monegundis (St.) 43.
Mono (St.) 118.
Monulphus (St.) 118, 208, 295.
Mooren 273.
Morzele (klooster aldaar) 94, 238.
Mozaïeken 277 v.v.
Mozes 230, 275, 283.
Mummolinus (St.) 111, 258.
Mutius (St.) 292.
Mijlsteen 84.

N.

Nachtvogel 177.
Nain (jongeling van) 232.
Nanto (kloosterbouw van St. Amandus) 106, 107.
Napels 172.
Narbonne (inscriptie van Odroarius) 19.
Nauclerus (kroniek van) 57.
Nazarius (St.) 289, 292.
Nectardus, vader van St. Medardus 140.
Neocaesarea (aantal Christenen aldaar) 86.
Nepotianus (St.) 198.
Neri (St. Philippus van) 111, 147, 234.
Nero 74.
Nicea (concilie te) 285.
Niceforus (St.) 17, 72, 82.
Nicetas 3.
Nicostratus 8.
Nikolaas (St.) 95, 155, 211.
Nilus 83.
Nitria (gebergte van) 36.
Nivelles (klooster aldaar) 108, 166, 268.
Noach 275.
Nola 88, 219.
Nola (St. Paulinus van) 125, 161, 241, 254, 281, 288.

Nonnatus (St. Raymundus) 215.
Nonnus 8.
Noormannen 207, 244.
Norbert 111.
Northumberland 45.
Notgerus, biograaf van St. Hadelinus, 211*, 213*, 232*, 257*.
Noyon 80, 89, 99, 109, 165, 179, 180, 193, 197, 207, 265.
Noyon (Aich. van) 99, 263.
Novara (kapel aldaar) 69.
Novatus te Rome 7.
Nursia 28.
Nusco (Joannes à) 146*.
Nyssa (Greg. van) 83, 280, 281*.

O.

Ochinsala 213.
Odger (St.) 76*, 148.
Odroarius (grafschrift van) 19.
Oedipus 82.
Ogier de Deen 69.
Oordeel (laatste) 136—137.
Opatovius (Ad.) 148*, 265*.
Opperman 188.
Oratoire (congregatie van het) 111, 147.
Ordericus Vitalis 45.
Orleans (concilie te) 127.
Osen (doopvont te) 236.
Ostia 7, 8.
Oswald (St.) 44.
Otto I (keizer) 294.
Otto II (keizer) 294.
Ovidius (St.) 68.
Ovo, getuige van wonderen 246.
Oyem, eiland 106.

P.

Paarden 80, 152, 211, 212, 225.
Pachomius (St.) 38.
Paderborn 99, 286.
Palladius 30, 34, 60.
Pamphilus 31, 32.
Papebrochius (Dan.) 61, 212*, 262*, 274*.
Paphnutius (St.) 38.
Parthenus (St.) 7.
Parijs 68, 102, 109, 146, 199, 206, 221, 233, 234, 255, 285.
Pasicrates, biograaf van St. Joris 83.
Pastrovicchius (Angelus) 148*.
Patara in Lycië 155.
Patricius (St.) 48, 49, 73, 148, 259.
Patroclus (St.) 43.
Paula (St.) 28, 38.
Paula (St. Franciscus de) 111, 230.
Paulinus van Milaan 208.
Paulinus (St.) van Nola 88, 154,* 219.
Paulus apostel 7, 86, 278, 280, 283.
Paulus (St.), martelaar 32.
Paulus kluizenaar 208, 219—220, 230.
Pavilly (klooster aldaar) 154, 210, 269.
Pazzis (St. Maria Magd. de) 146, 235.
Pelagia (St.) 82.
Pennaforte (Raymundus de) 112.
Perpetua (St.) 7, 20, 21, 28, 74.
Perret (P.) 24*.
Perzen 9, 178.
Petronius (grafschrift van) 24.
Petronilla 276.
Petrus apostel 7, 14, 179, 232, 278, 283, 291.
Peucer 57.
Phalkonilla, dochter van Tryphena 20.
Philippi (stokbewaarder te) 232.
Phoebe (in het grafschrift van Vincentia) 25.
Piaton (St.) 87, 125, 183.
Pictaviensis (Hilarius) 81.
Pieter (St.) te Rome 179.
Pik (kokende) 37.
Pippinus (St.) 267.
Pius I, bisschop van Rome 101.
Pius V (paus) 59, 263.
Placentia (Ant. van) 292.
Placidia (Galla), keizerin 138.
Placidus (St.) 72.
Plato, wijsgeer 35.
Plechelmus (St.) 76*, 103, 104, 123—124, 258.
Poitou 191, 204, 205, 236.
Polen (koning Hendr. van) 143.
Polycarpus (St.) 28, 74, 238, 282, 288.
Polycrates (ring van) 81.
Pontianus (katakombe van) 7, 8.
Pontius, levensbeschrijver van Cyprianus 70.
Porto 8.
Portugal 143, 236.
Portugal (St. Elis. van) 234.
Portus (klooster aldaar) 154.
Potamiena (St.) 21, 37.
Potthast (A.) 28.
Praemonstratensers 111.
Praetextatus (katakombe van) 7, 8.
Praxedis (St.) 52.
Prediking 116 v.v., 128.
Preuschen 39.

Primus (St.) 220.
Priscilla (katakombe van) 6, 7, 19.
Privatus, bisschop van Iavols 221.
Proculus 294.
Prostitutie 155.
Protagia, moeder van St. Medardus 140.
Protasius (St.) 41, 143, 272, 289, 292.
Protus (St.) 8.
Provence 179.
Prudentius (dichter) 78, 281, 288.
Puccinus (Vincentius) 235*.
Pudentiana (St.) 101, 277.
Pu eo (Franciscus à) 255*.
Pyrenaeën 90.
Pythagoras 35, 280.

Q.

Questierders 297.
Quintinus (St.) 224, 293.
Quirinus (St.) 261.

R.

Radbodus, biograaf van St. Medardus 80*.
Radboud, hertog der Friezen 90, 91—92.
Ram (F. X. de) 62.
Radegundis (St.) 76*, 176—177, 236—237.
Ragentrude, gemalin van Dagobert 92.
Ragenufla (St.) 71.
Raphaël, de engel 20.
Ravenna 42, 101, 138, 155, 282.
Raymundus Nonnatus (St.) 215.
Raymundus de Pennaforte 112.
Redemptoristen 111.
Ree 47.
Regendruth, gemalin van graaf Waldbert 258.
Regensburg 72.
Relieken 41, 42, 67, 80, 223—224, 226, 236, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 265, 287 v.v., 288, 290, 294, 295—296.
Remaclus (St.) 76*, 103, 108, 119, 178, 192, 194—195, 201, 206, 212—213, 214, 245, 257, 265, 294, 296, 297.
Remigius (St.) 88, 117, 176, 178, 269, 272.
Reuk 147.
Reyneldis (St.) 73.
Rheims 88, 176, 178, 179, 199, 287.
Rhône 180, 215.
Ribadaneira (P.), biograaf van S. Franciscus Borgia 149*, 262*, 269*.
Ribera (Franciscus), biograaf van S. Teresia 112*.
Richardius (St.) 76*.
Richter (I. P.) 276*, 277, 283*.
Ricquier (St.) 298.
Rictiovarus 222.
Rictrudis (St.) 114, 140—142, 152, 158*, 165, 166, 251, 266.
Rioldus, vijand van St. Lambertus 169.
Riom (wonder aldaar) 238.
Robinson (J. Armitage) 21.
Rogata (St.) 292.
Roller 16*, 17*, 219.
Romanus (martelaar) 31.
Rome 6, 10, 179, 284* passim.
Rome (Joh. van) 42.
Roofvogels 77, 79, 177.
Roovers 152, 163, 186, 207, 223, 224, 264.
Rorik (koning) 194.
Rossi (I. B. de) 9, 25, 26*.
Rosweyde (Heribertus) 38, 39, 60 v. v.
Rouaan 88, 93, 188, 291.
Rozenkrans (broederschap van) 234.
Rufina (grafschrift van) 17.
Rufinus 30, 38 v. v., 40, 60.
Ruinart (Theod.) 21*, 63.
Ruoschkin (graaf) 247.
Ruysbroec 57.

S.

Sabbatius (grafschrift van) 24.
Sabina (St.) (houtsnijwerken) 283.
Sacchinus (Franciscus) 255*.
Sacramenten 131.
Saksers 11, 107, 129, 130, 273, 286.
Salaria (via) 8.
Salomo 120, 134.
Samenkomsten (*godsd.*) 134—135.
Samuel (geboorte van) 230.
Sapor, koning der Perzen 178.
Saracenen (plotselinge blindheid) 230.
Sarkophagen 279.
Saturninus (St.) 8, 221, 292.
Schaap 50.
Schelde (graaf van de) 183.
Schermer (de) 226.
Schilderwerken 276 v.v.
Schip 111, 219.
Schlumberger 299.
Schoffer (Peter) 298*.

Scholastica (St.) 144—145.
Schotland 123, 152.
Schotland (Margaretha van) 272.
Scillitaansche martelaren 70, 84.
Sebastianus (St.) 7, 198, 274, 282.
Secundus 8.
Sempronianus 8.
Sennen (St.) 7, 220.
Senoch (St.) 43.
Sens 50, 121, 219, 256.
Serenus, vader van St. Eleutherius 183, 283.
Servatius (St.) 47, 79, 117, 152, 198—199, 208, 222, 265.
Severianus (St.) 8, 220.
Servet (Surius over de verbranding van) 57.
Severus (Alexander), keizer 21, 37, 74, 84.
Severus (St.), martelaar 220.
Severus (Sulpitius) 28, 60, 81, 204*, 206*, 241, 270, 281.
Sicilië 105, 230.
Sicke 226.
Siegfried (timmerman te Egmond) 226.
Siena (St. Bernardus van) 267, 272.
Siena (St. Cath. van) 150, 181.
Sigebertus, Britsche koning 107.
Sigebertus (St.) 142, 193, 223, 237, 268.
Sigebertus (monnik) 193*, 203*, 211*, 223*, 243.
Sigebertus III, koning van Austrasië 107, 108, 257.
Sigeburgis, ooggetuige van een wonder 244.
Sigewardus, biograaf van St. Menulphus 77*.
Sigismund, koning van Polen 55.
Signiacensis (Guilelmus), biograaf van St. Bernardus 112*, 153*.
Silanus (St.) 7.
Silos (Jos.) 272*.
Silvanus (grafschrift van) 16.
Silvester (St.), bisschop van Rome 6.
Simeon, de pilaarheilige 96, 185, 280.
Simon, apostel 265.
Simonie 214.
Sirach (Jezus) 134.
Sissek in Hongarije 261.
Sithiu 102, 111, 225.
Sixtilia, vrouw van Aurelius Janisireus te Rome 25.
Sixtus, bisschop van Rome 277.
Sleidanus (Surius tegen het geschiedwerk van) 57.
Sluier 113, 114, 115.
Smaragdus (St.) 8.
Smyrna 3, 288.
Socrates (Historia eccles.) 155*.
Soissons 222.
Solignac (kloosterstichting van St. Eligius) 108.
Sozomenus (Historia eccl.) 9.
Spanje 198.
Spinnen 219.
Stanislaus (St.) 79, 158, 234.
Staphylus door Surius vertaald 57.
Stavelot (kloosterstichting van St. Sigebertus) 108, 201, 216.
Stem 138.
Stephanus (St.), bisschop van Rome 6, 47.
Stephanus (St.), diaken 28, 29.
Stephanus (St.) koning van Hongarije 142, 271.
Stiltingius (J.) 155*.
Stomme 178.
Storm 95, 107, 111, 175, 194, 212.
Strijd tegen (booze geesten) 174 v.v.
„ „ (boosheid der wereld) 151—159.
„ „ (den Duivel) 174 v.v.
„ „ (het vleesch) 139 v.v.
Stylites (Simeon) 96, 280.
Sueven (prediking van Eligius tot de) 89.
Sulpicius (St.) 203.
Surius (Laurentius) 56 v.v., 58, 59.
Susanna en de ouderlingen 276, 279.
Suso, door Surius in het Latijn vertaald 57.
Syene, door Palladius bezocht 34.
Symmachus, bisschop van Rome 126.
Symphorianus (St.) 121.
Syrië 34, 230.
Syxtus (P.), Epigraphia 16*, 17*, 19*, 24*, 25*.

T.

Tabennae, eiland, door Palladius bezocht 34.
Tarsus (marteldood van St. Bonifacius aldaar) 171.
Tauler, door Surius in het Latijn vertaald 57.
Taurinus (St.) 8.
Taxandria (verwoesting van afgodsbeelden aldaar) 98.

Taylor 277.
Tebaldus 201.
Teresia (St.) 112, 235.
Terouanne (verbranding van heidensche heiligdommen door St. Audomarus) 97, 98.
Tertullianus 1, 2, 3, 14, 15, 17.
Thangmar, bisschop van Hildesheim, 286.
Thaumaturgus (Greg.) 86.
Thebais (de), door Palladius bezocht 34, 36, 39.
Thekla (St.) 20, 28, 31, 279.
Theodardus (St.) 76*, 102, 119, 186, 224, 266, 270.
Theodegisilus, koning van Portugal 236.
Theoderik, koning der Oost-Gothen, 42, 282.
Theoderik III, koning der Franken, 229, 256.
Theodora (St.) 82.
Theodoretus, geschiedschrijver 60, 280, 280*.
Theodoricus, biograaf van St. Margarita 143*, 263*.
Theodoricus, biograaf van St. Bavo 263*.
Theodorus (St.), martelaar 280.
Theodorus (St.) 83.
Theodosia (St.), martelares 22, 31.
Theodosius I, keizer 40, 48, 154, 290.
Theodotus (St.) 83.
Theoduinus, bisschop van Luik 71.
Theotimus (St.) 83.
Thessalonicensers (brieven aan) over onderlinge voorbidding 14.
Thessalonika 154.
Thoco (Guillelmus de) 112*, 146*, 267*.
Thomas (St.) apostel, 291.
Thomas (St.) Zie Aquino.
Thomas (St.) Zie Canterbury.
Thomas de Villanova (St.) 205, 206.
Thüringen 272.
Thucidides, geschiedschrijver 82.
Tiburtina (via) 8.
Tiburtius (St.) zijn ijver in het begraven der dooden 52, 274.
Tiene (St. Cajetanus van) 272.
Tillo (St.) 147, 167, 187, 200, 258, 260.
Timotheus (St.) martelaar te Rome 8, 85.
Timotheus, apostelleerling 85.
Tin-leMonstrier (gestolen relieken aldaar) 295.
Tobias 20, 234, 276.
Tolentinas (St. Nikolaas) 150.
Tongeren 103, 108, 199.
Tongerlo (het Tongerloosche deel der Acta Sanctorum) 61.
Tooverkunst 170.
Tosio (genezen door St.Medardus) 179.
Toul (monnik die relieken stal) 295.
Toulouse (bezeten meisje te) 179.
Tours (St. Greg. van) 30, 41, 96, 97*, 145*, 184—185, 192*, 198*, 204*, 208*, 221, 221*, 232*, 236, 236*, 237*, 238, 238*, 241, 242, 261*, 290—291.
Trajanus (keizer) 74, 77, 220, 229, 286, 292.
Traso (katakombe van) 8.
Trente (concilie van) 55.
Trier 198, 204, 247, 268, 298.
Tripolis (St. Dionysius van) 32.
Trond (St.) 71.
Trudo (St.) 103, 112, 127, 144, 211, 213, 215, 228, 245, 257, 261, 265.
Tryphena (St.) herbergt St. Thekla 20.
Turingus (Theodoricus), biograaf van St. Elisabeth 272*.
Turken 234, 263.
Turtura (Augustinus) 271*.
Turijn (Claud. van) 286.
Tuscus, consul der Romeinen 7.
Tyrus 31.

U.

Ulfo, gemaal der H. Brigitta 114, 143.
Ulpianus (St.), martelaar 31.
Ultanus, broeder van St. Foillanus 152.
Ursius (St.) 82.
Ursmer (St.) 71, 124, 170, 229, 273.
Utrecht (Greg. van) 28.

V.

Vaatjes meê (kruisteeken over) 182.
Valens (keizer) 221.
Valentia in Spanje 153, 205.
Valentina (St.) martelares 31.
Valentinus (St.) 295.
Valeria (zorg voor begrafenis van St. Florian) 79.
Valerianus (St.) te Rome 52, 274.
Vedastus (St.) 88, 110, 117, 181—182, 199, 208, 231, 243.
Veltz (landgoed aan St. Hadelinus geschonken) 213.
Venantius (St.) 43.
Vendôme (reliekenhouder te) 299.

Veneranda, vrouwenfiguur in de katakomben 276.
Vercelli 208, 262.
Vercelli (Honoratus van) 208.
Vermandois (bisdom van St. Medardus) 117.
Verscheurende dieren 77, 177, 219, 220, 220*.
Vespasianus (keizer) 47.
Victor 15.
Victor (St.) 68.
Victoricus (St.) 97, 126, 129, 282.
Victorinus (St.) te Rome 8, 220.
Victorinus (St.) te Clermont-Ferrand 192.
Victricius (St.) 88, 125, 126*, 161, 182—183, 222, 241, 260, 291—292.
Villanova (St. Thomas de) 205—206.
Vincentia (grafschrift van) 25.
Vincentius (St.; martelaarschap beschreven door Prudentius) 78.
Visch 81, 215.
Vitus (St.) 78.
Vlaanderen 103, 118, 297.
Vlamingen (prediking van Eligius onder de) 89.
Vong 199.
Voorbede 12 v.v., 18.
Voragine (Jac. de) 46 v.v., 229, 261*, 274*.
Vulmar (St.) 103, 147, 167, 257, 261, 264, 265, 269.
Vuurzuil 80, 230.

W.

Waldbertus (graaf) 225, 258.
Waldetrudis (St.) 110, 113, 120, 165, 195, 206, 219, 239.
Wambertus (graaf), meester van St. Bertulphus 80, 113, 207.
Waitz (G.) 64, 65.
Warinbertus, bisschop van Soissons 222.
Waschwater 47.
Wattenbach 64.
Wenceslaus (St.) 230.
Wereldorde (zedelijke) 217 v.v.
Wilfsit (verschijning van St. Adalbert aan) 240.
Willebrord (St.) 28, 47, 76*, 92.
Willem II, Roomsch koning 248.
Willem III, graaf van Holland 191.
Willibald, biograaf van Bonifacius 28.
Winnoc (St.) 271.
Wintershoven 102, 212.
Wiro (St.) 76*, 259.
Wisa schenkt landgoed aan St. Landelinus 213.
Wittenberg 300.
Wonderen 49 v.v., 189 v.v.
„ (doel van) 192 v.v.
„ (geloofwaardigheid) 190 v.v., 227 v.v.
„ (persoonlijke factor) 238 v.v.
„ (praedispositie) 250 v.v.
„ (psychologisch bezien) 248 v.v.
„ (ooggetuigen) 235 v.v.
„ (overeenkomst met O. T. en N. T.) 228 v.v.
„ (tendentieuze verhalen) 212 v.v.
„ (twijfel) 235 v.v.
„ (in zendingswerk) 93 v.v.
Wright (W.) 9.
Wulbrand 226.
Wulfilaïcus (St.), de pilaarheilige 96, 97, 184—185.
Wulfran (St.) 86, 87, 90, 91, 92, 129, 214, 246, 297.
Wijk bij Duurstede 194.
Wijwater 53.

X.

Xaverius (Franciscus) 150, 206.
Xete (grafschrift van) 16.
Ximenes (Joannes) 254*.
Xystus (St.) 8.

Z.

Zacheus, de tollenaar 232.
Zacheus, martelaar (bij Eusebius) 31.
Zangen (hemelsche) 208.
Zarfath (oliekruik der weduwe te) 231.
Zendelingen 85 v.v.
Zeug met biggen 211.
Ziekenhuizen 271 v.v.
Ziekten, door den Duivel veroorzaakt, door de heiligen genezen 78 v.v.
Zondagsviering 206.
Zülpich 199.
Zak, gedragen op het bloote lichaam 149, 150, 167, 261.
Zweren (*booze*) 184.